

VALSTS PĒTĪJUMU PROGRAMMA "NACIONĀLĀ IDENTITĀTE"
PROJEKTS "NACIONĀLĀ IDENTITĀTE UN KOMUNIKĀCIJA"

**NEATRASTĀS IDENTITĀTES?
LATVIJAS DIENAS LAIKRAKSTU ŽURNĀLISTI POLITIKAS,
EKONOMIKAS UN KULTŪRAS LAUKU IETEKMĒ**

Ilze Šulmane

Rīga
LU SPPI
2011

Ilzes Šulmanes monogrāfija "Neatrastās identitātes? Latvijas dienas laikrakstu
žurnālisti politikas, ekonomikas un kultūras lauku ietekmē" tapusi
Valsts pētījumu programmas
NACIONĀLĀ IDENTITĀTE (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība) ietvaros.

Recenzenti: Dr. phil. *Skaidrīte Lasmane*, Dr. paed. *Inta Brikše*

Literārā redaktore: Dr. phil. *Dace Lūse*

Angļu teksta redaktors: Dr. phil. *Viktors Freibergs*

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Latvijas Universitātes atļauja
Citējot atsauce uz izdevumu obligāta

© Latvijas Universitātes Sociālo un politisko pētījumu institūts
2011

ISBN: 978-9934-8194-8-3

SATURS

IEVADS	2
BURDJĒ LAUKA TEORIJA UN <i>HABITUS</i> KONCEPTS	4
MIJIEDARBĪBA STARP ŽURNĀLISTIKAS, POLITIKAS, EKONOMIKAS UN KULTŪRAS LAUKIEM	7
Žurnālistikas lauka raksturojums	7
Politikas, ekonomikas un kultūras lauku ietekme	9
ŽURNĀLISTU SOCIĀLĀS IDENTITĀTES: IZPAUSMES UN PĒTNIECĪBA	14
ORGANIZĀCIJAS IDENTITĀTE UN KULTŪRA	19
ŽURNĀLISTU PROFESIONĀLĀS IDENTITĀTES	22
Profesionālās vērtības un normas.....	22
Žurnālistu lomas	25
Žurnālistu profesionālās prakses: ētika darbībā	28
IDENTITĀŠU MIJIEDARBĪBA: 1998.GADA APTAUJAS GALVENIE REZULTĀTI ..	31
”KAS ES ESMU?” SOCIĀLĀS IDENTITĀTES ŽURNĀLISTU INTERVIJU DISKURSOS	36
Žurnālistu raksturojumi	36
Žurnālisti par profesiju, valodu, etnicitāti, vēsturi, kopienām	39
”KĀDA IR MANA VIETA?” MEDIJU ORGANIZĀCIJAS IDENTITĀTES ŽURNĀLISTU INTERVIJĀS	54
Emociju darbs un identitātes	54
Žurnālisti par saviem laikrakstiem	55
Dienas laikrakstu salīdzinājums: savējie un citi.....	59
Attieksme pret īpašniekiem kā organizācijas identitātes elements	65
Ekonomikas lauka un ekonomiskās krīzes ietekme uz žurnālistikas lauku un organizācijas identitāti.....	70
Īpašnieku maiņa un organizācijas identitātes.....	75
Organizācijas kultūra. Profesionāla <i>versus</i> korporatīva identitāte	79
”KO ES DARU?” ŽURNĀLISTU PROFESIONĀLĀS IDENTITĀTES DISKURSI ...	84
Vērtības un profesionālās identitātes.....	84
Žurnālistu lomas izpratne	92
Žurnālistikas profesionālo prakšu vērtējums.....	100
DIVAS INFORMATĪVĀS TĒLPAS VAI DIVAS ŽURNĀLISTIKAS KULTŪRAS: ŽURNĀLISTU REFLEKSIJAS	108
SECINĀJUMI: PROFESIONĀLO IDENTITĀŠU VARIANTI UN <i>HABITUS</i> SALĪDZINĀJUMS	117
IZMANTOTĀ LITERATŪRA	131
PIELIKUMI	134

IEVADS

Postpadomju telpas mediju un žurnālistikas pētījumi visbiežāk bijuši saistīti ar sistēmas maiņu, satura analīzi, auditorijas izpēti. Žurnālistu darbība un nozīme pētīta mazāk. Arī Latvijā no visiem komunikācijas ķēdes elementiem visvairāk pētītais ir mediju, arī preses saturs un auditorijas.

Postpadomju valstu žurnālistikas izpēte ir būtiska, lai konstatētu, kā sabiedriski politiskās un mediju sistēmas transformācija ietekmējusi žurnālistu profesionālo identitāti un profesionālo diskursu. Sevišķi aktuāli tas ir Baltijā un īpaši Latvijā, kurā okupācijas un kolonizācijas rezultātā izveidojušās divas pašpietiekamas mediju apakšsistēmas (mediji latviešu un krievu valodā). Tās ir uz atšķirīgām auditorijām vērstas un tiek nereti uzskatītas par atbildīgām divu informatīvo telpu un divu kopienu uzturēšanā, konstruēšanā un atražošanā, kā arī sabiedrības dezintegrācijas procesu veicināšanā.

Tāpēc ir svarīgi noskaidrot, kā paši žurnālisti vērtē savu darbu un kā raksturo šo divu informatīvo telpu atšķirības un līdzīgo. Tā kā pēdējā laika preses satura analīzes parādījušas, ka atšķirību demarkācijas līnija nav tikai preses sadalījums latviešu un krievu izdevumos, būtu svarīgi atklāt, kā žurnālisti vērtē savas profesionālās identitātes, kā tās mijiedarbojas ar citām identitātēm – nacionālo, etnisko, pilsonisko piederību, arī savu darbību ietekmējošos faktorus.

Mediju un žurnālistu loma parādījās jau „perestroikas” un „glasnostj” laikā; arī Latvijas Atmodas procesi saistīti ar publicistu un žurnālistu aktīvu iesaistīšanos politikā, populāriem žurnālistiem kļūstot par LTF aktīvistiem, vadot gan neatkarības izcīņas procesus, gan atbilstošos preses izdevumus (*Atmoda*). Žurnālisti, kuri līdz pēdējam strādāja TV un radio ēterā, pirms tos ieņēma *Omon* kaujinieki puča laikā, tika uztverti kā varoņi. Gadu desmitu laikā pēc Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanas mediju sistēma mainījies un nostabilizējies. Varoņi tapuši par sargsuņiem vai politiķu apkalpotājiem. Žurnālistus ietekmējušas ekonomiskās krīzes, intensīvas tehnoloģiju un interneta attīstības rezultātā mainījušās preses žurnālistu lomas un uzdevumi. Tāpēc svarīgi ir pētīt, kāda ir žurnālista identitāte un loma mūsdienās.

Žurnālistu kā žurnālistikas lauka aktoru izpēte ir svarīga, lai saprastu, kas ietekmē žurnālistu profesionālās identitātes, kuras identitātes ir būtiskākās, ietekmējot žurnālistu prakses – individuālās identitātes (dzimums, vecums, izglītība), sociālās identitātes (nacionālā piederība, etniskā izcelsme, valoda, politiskās simpātijas) vai profesionālās identitātes (profesionālās lomas izpratne, profesionālās vērtības, attieksme pret ētiku), kā tās mijiedarbojas.

Pētnieki uzsver, ka žurnālistikas izpētē vērojama spriedze starp empīrisko un normatīvo. Žurnālistika pētījumos parasti tikusi salīdzināta ar tās profesionālo normatīvo modeli, tātad jābūtību, nevis realitāti, tādējādi liedzot citādām, varbūt sliktākām, bet reāli eksistējošām praksēm šo profesionālo modeli ietekmēt (Josephi, 2005, 576). Šāda pieeja rada plaisu starp komunikācijas teorijām un žurnālistikas praksēm, un tāpēc žurnālistikas un – konkrēti - komunikatora pētniekiem mēdz izteikt pārmetumus normatīvismā un atrautībā no realitātes. Kvantitatīvo metožu izmantošana savukārt šo plaisu vēl paplašina, jo žurnālisti (īpaši ar speciālo izglītību) labi zina, kā „pareizi” atbildēt, ja šīs atbildes ir priekšā pateiktas (slēgtajos jautājumos).

Pētniecību zināmā mērā apdraud arī žurnālistu nereti pārspīlētais priekšstats par savu profesiju, vai nu tēlojot romantizētu, aizspriedumainu skatu uz to, vai arī definējot žurnālistiku šauros redakcijas ikdienas darbības konceptos. Tādējādi gan pētnieki, gan mediju praktiķi uzsver augošo atšķirību starp žurnālistikas praksi un žurnālistikas pētniecību, starp žurnālistikas realitāti un tās atspoguļošanu teorētiskajā literatūrā (Zelizer, 2004 u.c.). Tieši tāpēc pētījumā izmantota kvalitatīvā metodoloģija.

Par pētījuma objektu izmantoti nacionālo dienas laikrakstu redaktoru un žurnālistu viedokļi, kuros atspoguļojas un tiek komentēti sabiedriski politiskie notikumi, jo dienas prese joprojām

ir svarīga platforma politisko un žurnālistikas elītu komunikācijā ar sabiedrību. Laikrakstu žurnālisti un vadītāji ir tradicionāli ciešāk saistīti ar politiskās varas struktūrām un viņus nepārsprotami ietekmē dažādi institucionāli un strukturāli ierobežojumi, kas savukārt atstāj iespaidu uz ziņu radīšanas procesu. Laikrakstos strādā dažādu paaudžu un pieredzes žurnālisti; laikrakstu saturs, būdams orientēts uz konkrētām mērķauditorijām un uzskatu līderiem, var reljefāk uzrādīt atšķirīgās žurnālistiskās prakses, vērtības un atšķirības sabiedriski politisko jautājumu izpratnē un skaidrojumā. Laikrakstu lasīšana prasa lielāku komunikatīvo kompetenci un labu valodas pārzināšanu, to mērķa auditorijas ir samērā izglītota un sociāli aktīva sabiedrības daļa, vienas vai otras valodas lietotāji. Tāpēc žurnālistu dziļo interviju diskursos, iespējams, uzskatāmāk parādīsies kopīgais un atšķirīgais abu informatīvo telpu pārstāvju, politisko žurnālistu identitātes.

Līdzšinējā pētījumu pieredze un teorētiskās literatūras studijas mudina izteikt pieņēmumu, ka žurnālistu profesionālo ideoloģiju lielā mērā ietekmē mediju organizācija ar tās formulētu vai neformulētu politisko līniju un praktizētajām rutīnām. Tomēr, tā kā pētījums galvenokārt ir kvalitatīvs, nevis kvantitatīvs, tad ir svarīgi hipotēzes un teorētiskos modeļus izsecināt no datiem, nevis ietekmēties no normatīvām teorijām.

Darbā izmantoti arī žurnālistu kvantitatīvās aptaujas un tās otrreizējās analīzes rezultāti (pētījums veikts 1998.gadā), bet pamatā tas balstīts uz dziļajām intervijām ar sešu latviešu un krievu dienas laikrakstu žurnālistiem: diskursu salīdzināšana notiek ne tikai šķērsgrīzumā – vienā laikā dažādos medijos, bet tiek pētīta arī laika dimensijas ietekme: intervijas notikušas 2006. un 2010. gadā (pavasara-vasaras-rudens sezonā), lai reljefāk iezīmētos pirmsvēlēšanu perioda politiskās žurnālistikas tendences un pretrunas. Tā kā 2010. gads bijis vairāku dienas laikrakstu īpašnieku maiņas periods, intervijas veiktas arī pēc vēlēšanām un pēc dažām redakcionālajām pārmaiņām.

Darba teorētiskā daļa balstīta P.Burdjē lauka teorijā, kā arī izmantots viņa *habitus* koncepts, kura ietvaros tiek analizētas žurnālistu sociālās, organizācijas un profesionālās identitātes. Profesionālās identitātes tiek definētas kā vērtības un normas (ideāli), prakse (rutīnas) un pozīcija laukā (statuss, lomas). Lai konstatētu, kādi apstākļi ietekmē *habitus* kopīgo paradumu un prakšu veidošanos, vispirms tiek raksturots žurnālistikas lauks un tā spēlētājus ietekmējošie faktori, pēc tam aplūkota žurnālistikas un citu lauku spēlētāju (galvenokārt politikas lauka) mijiedarbība.

Pētījums aplūko to, kādu ietekmju un lauku mijiedarbības rezultāts ir žurnālista identitāte Latvijā – kā žurnālistu diskursā parādās profesionālās (kolektīvas vai individuālas), pilsoniskās, teritoriālās vai citas identitātes. Vai profesionāls žurnālists distancējas no politiskām simpātijām un savas etniskās/nacionālās identitātes, izdarot profesionālus lēmumus, vai arī darbojas tādos medijos, kuros var strādāt un rakstīt pilnīgā saskaņā ar savām citām identitātēm?

Darba uzdevums ir, analizējot pašrefleksiju par savām lomām un žurnālistikas praksi, pētīt spēkus un aktorus, kuri mijiedarbojas žurnālistikas un politikas laukā, mēģinot šo praksi „ievietot” plašākā sociokulturālā kontekstā, atklājot, kādi mediju sistēmas modeļi raksturīgi Latvijas žurnālistikai, un mēģinot paredzēt perspektīvu – kādiem modeļiem tā nākotnē tuvināsies.

BURDJĒ LAUKA TEORIJA UN *HABITUS* KONCEPTS

Starp autoriem, kas pētījuši žurnālistikas un sabiedrības mijiedarbību, minams franču sociologs P. Burdjē (*P. Bourdieu*). Viņš, aprakstot sabiedrības attīstības procesu, parāda, ka tas ietver daļēji autonomu un specializētu darbības sfēru/lauku diferenciaciju (politikas, ekonomikas, reliģijas u.c. lauki). Šo lauku iekšienē un starp tiem varas attiecības strukturē cilvēkdarbību. Lauks, pēc Burdjē, ir

„spēku lauks, kurā aktori ieņem vietas, kas statistiski nosaka pozīcijas, kuras tie ieņem attiecībā pret lauku, un šo pozīciju ieņemšanas mērķis ir vai nu lauku veidojošo spēku attiecību struktūras iekonservēšana, vai transformācija” (Bourdieu, 2005, 30).

Lauks Burdjē teorijā ir hierarhiski organizēta darbības vide. Burdjē uzskata, ka, sarunājoties, piemēram, žurnālistam ar politiķi un politologu (viņš gan min vēsturnieku un sociālo zinātņu pārstāvi), nerunā tikai šīs personas, bet gan mijiedarbojas žurnālists, kas ieņem noteiktu pozīciju žurnālistikas laukā, ar sociālo zinātņu pārstāvi, kas ieņem noteiktu vietu sociālo zinātņu laukā. Tātad mijiedarbojas simboliskās dominēšanas objektīvās attiecības. Pēc Burdjē domām, šie lauki ir relatīvi autonomi, kaut arī žurnālistikas lauks ir lielā mērā heteronoms un saprast tajā notiekošo nevar, aplūkojot tikai ārējās ietekmes uz to.

Burdjē runā par doksu (*doxa*), kas ir priekšnoteikumu sistēma darboties kādā laukā, ierastais, pieņemtais viedoklis. Tie, kuri profesionāli nodarbojas ar diskursu radīšanu, arī žurnālisti, no vienas puses, skaidri nosaka/piedāvā savu redzējumu un atšķirību (*vision and division*), no otras puses – cīnās, lai šie redzējumi tiktu atzīti par leģitīmām sociālās pasaules konstruēšanas kategorijām (shēmām). Eksistēt kādā laukā nozīmē nodalīt, diferencēt sevi. Tāpēc interesants ir piemērs, ar kādu Burdjē ilustrē šo tēzi, sakot, ka visasākās politiskās cīņas norit starp partijām, kas atrodas tuvu viena otrai pamanāmām: lai tās iegūtu simbolisko varu, tām jāklūst politiskajā telpā atpazīstamām, uzticamām (Bourdieu, 2005, 39).

Burdjē aplūko mijiedarbību starp politikas, sociālo zinātņu un žurnālistikas laukiem, parādot žurnālistikas lauka „dubulto atkarību” no politikas un ekonomikas lauka, kā arī izvirza tēzi, ka žurnālistikas lauks arvien vairāk zaudē savu autonomiju.

Žurnālistika atrodas dažādu ārējo un iekšējo ietekmju/spiedienu laukā. Šo mijiedarbību var aplūkot makrolīmenī, mēģinot parādīt, kā mijiedarbojas žurnālistikas lauks ar citiem laukiem. Var runāt par dažādiem mijiedarbības aktoriem – politiskiem, kultūras, sociāliem, t.i. - valdību, partijām, pilsonisko sabiedrību, medijiem.

Domājot par politikas, ekonomikas un žurnālistikas lauku mijiedarbību, šie lauki jāaplūko plašākā, kultūras kontekstā, jo katru no minēto lauku aktoriem ietekmē kultūra, pie kuras tie pieder, kopīgās vai atšķirīgās vēsturiskās atmiņas un izpratnes, mīti, pieredzes, aizvainojumi, traumas. Sašaurinot kultūras lauka ietekmes analīzi, sava darba pamatā izmantošu tos konceptus, kas, pirmkārt, visbiežāk diskutēti publiskajā telpā un, otrkārt, tos, kuri cieši saistīti ar identitātēm – tātad valodas, vēstures, etnicitātes/nacionālās identitātes jautājumus. Lauka koncepts dod iespēju pētīt žurnālistu identitātes un pašidentifikāciju (etnisko, sociālo un izglītības fonu), aplūkojot tos kā korporatīvu grupu, kas apzinās, definē un aizstāv savu korporatīvo un profesionālo identitāti un kuri mijiedarbojas ar citiem aktoriem žurnālistikas un citos laukos.

Analizēt žurnālistikas lauka aktorus, žurnālistus un to identitātes iespējams, vien ņemot vērā arī saskarīgo lauku spēlētājus un pašus laukus – politikas, ekonomikas un kultūras. Lai noskaidrotu, vai un kas ir līdzīgs šo lauku aktoriem un kā tie mijiedarbojas, žurnālistiem un politiķiem veidojot diskursus, izmantojams Burdjē *habitus* koncepts. Izmantojams ir arī viņa piensums

konceptu „struktūra” un „prakse”, kā arī kultūras, sociālā un simboliskā kapitāla izstrādāšanā (Kivisto, 2003).

Struktūra attiecināma uz ārējiem spiediena elementiem, kas ietekmē/apdraud aktorus, prakse ir cilvēkdarbība (*human agency*), *habitus* – kognitīvās struktūras, ar kuru palīdzību cilvēki orientējas pasaulē. *Habitus* kā vēstures produkts producē individuālas un kolektīvas prakses, „saprātīgas” uzvedības veidus, un šīs prakses reproducē likumsakarības, kas piemīt tiem nosacījumiem, kādos tika producēti to ģenerējošais princips (Burdjē, 2004, 77).

Habitus ir „visa tā pagājušā darbīgā klātbūtne, kuras produkts tas ir: tātad tieši *habitus* piešķir praksēm to *relatīvo neatkarību* attiecībā pret tagadnes ārējiem nosacījumiem (determinācijām)” (Burdjē, 78).

Habitus, būdams individuāls, personisks un subjektīvs, vienlaikus ir arī sociāls, kolektīvs, tātad *habitus* ir socializēta subjektivitāte (Benson, Neveu, 2005, 3). Tās uztveres un vērtējuma kategorijas un izvēļu sistēmas ir kolektīvās un individuālās vēstures produkts (Burdjē, 2005, 159). Racionalitāte un saprāts ir ierobežots, jo ir sociāli strukturēts, un *habitus*, pēc autora domām, ir „nosacīta un ierobežota spontanitāte” (autora izcēlums) (Burdjē, 2005, 159-160).

Habitus, kas saistīts ar vēsturi, ietekmē iespējamo nākotni, tam piemīt inerce, iepriekšējās trajektorijas pēdas, kuras aģents pretstata spēkiem, kas tieši mijiedarbojas laukā, tādējādi aģenta stratēģijas nevar tieši atvasināt no viņa stāvokļa vai esošās situācijas. Viņš dod atbildi, kuras princips „neierakstās stimulus”, atbildi, kas neizriet tikai no konkrētās situācijas un kuru nevar paredzēt. Tomēr viņš nav arī pilnīgi neparedzams. Tātad runa ir par darbību, ko var vienlaicīgi nodēvēt gan par spontānu, gan determinētu.

Barjera, ko noliek *habitus* starp stimulu un reakciju, darbojas kādu laiku, jo kā vēstures produkts tas ir nosacīti noturīgs un pastāvīgs, un tātad brīvs no vēstures. *Habitus* kā iepriekšējās, kolektīvi un individuāli uzkrātās pieredzes produkts var tikt skaidrots tikai individuālās un kolektīvās vēstures analīzē. Līdz ar to koncepts palīdz izvairīties no pieejas, kas uzskata, ka katra darbība ir racionāla aprēķina izraisīta, un arī no zināma mehānicisma, kurš darbību reducē uz vienkāršu reakciju pret nediferencētiem cēloņiem (Burdjē, 2005, 160-161).

Objektīva grupas *habitus* homogenizācija, kas izriet no eksistences nosacījumu homogenitātes, ļauj objektīvi saskaņot prakses bez apzinātas atsaukšanās uz normu (Burdjē, 2004, 81).

Habitus ir darbības ekonomijas princips, kas nodrošina spriedumu un apsvērumu, kā arī laika ekonomiju. To var labi piemērot ikdienas darbību analīzē, jo steigas vai zināšanu trūkuma dēļ nav iespējams vienmēr racionāli novērtēt visus apstākļus lēmuma pieņemšanā (Burdjē, 2005, 164). Tādējādi termins labi raksturo to, ko žurnālistikā parasts saukt par profesionālajām rutīnām.

Tā kā *habitus* ir objektīvu apstākļu produkts, tas rada uzvedības tipus, kas teicami pielāgoti šiem apstākļiem bez vajadzības apzināti meklēt un apzināti adaptēties. *Habitus* ir apkopota atmiņa par personas pieredzi un vidē apgūtajām tradīcijām. Sevišķi labi tas parādās pārmaiņu laika sabiedrībā, kad aģenti, veidojušies citā laikmetā, saduras ar jaunā laikmeta prasībām vai kad veci cilvēki saglabā novecojušas dispozīcijas vai maina statusu (Burdjē, 2005, 165).

Darbības, kuru rezultātā rodas mediju produkts, nav haotiskas. Tās, kuras nemitīgi atkārtojas, tiek sauktas par praksēm (*practices*). Jēdziens palīdz cīnīties ar normatīvismu, jo parāda, kā cilvēki reāli rīkojas, tomēr, palīdzot noskaidrot, kā cilvēki rīkojas, tas nepalīdz saprast – kāpēc (Koltsova, 2006, 13).

Bieži vien medija augstākā vadība un īpašnieki pieder tai pašai politiskajai vai biznesa elites grupai. Viņi ir ne tikai saistīti kā partneri vai draugi, bet tos vieno kopējs *habitus*. Tāpēc būtu nepareizi abus šos aktorus vienmēr pretstatīt, tieši otrādi – viņi var apvienoties pret citiem medijiem un to stratēģiskajiem partneriem. Atšķirībā no citām industrijām, kā uzsver O. Koļčova, tiek uzskatīts, ka mediju vadības pieņemtie lēmumi ir leģitīmāki, nekā ja to dara īpašnieki. Tas liek abām pusēm noslēpt īpašnieku reālo dominēšanu savstarpējās attiecībās (Koltsova, 2006, 154).

Mūsdienās, analizējot mediju un varas attiecības, pētnieki konstatējuši pretrunīgas tendences. Vērojama politiskās elites un žurnālistu elites tuvināšanās, jo tām ir kopīgs *habitus*. Mediju komercializācija, no vienas puses, ir veicinājusi konservatīvismu un elites aizstāvošu tendenciozitāti daudzās mediju organizācijās, bet, no otras puses, veicinājusi lielāku mediju naidīgumu pret varu.

Tāču vērojama arī varas aktoru un mediju pretnostatījuma, naidīguma palielināšanās, kad mediji izjūt elites varas spiedienu (*abuse*). Normatīvie standarti prasa, lai žurnālisti no vienkāršas reportēšanas, interpretēšanas un komentēšanas pārorientētos uz atmaskošanu, kritiku un aizstāvību, tādējādi kļūstot par patstāvīgiem politiskajiem aktoriem (McNair, 2006, 57).

Efektīva politisko elitu kritiska izvērtēšana var kļūt par mārketinga instrumentu, kas palīdz atšķirt arī vienu mediju organizāciju no otras, jo brīvības un neatkarības vizuālai demonstrēšanai var būt komerciāla vērtība.

Sociālā, kultūras un ekonomiskā kapitāla līmenis savukārt nosaka, kāds statuss žurnālistikas laukā piemīt žurnālistiem (reāli vai viņu iztēlē). Tāpēc svarīgi ir noskaidrot, kāds ir žurnālistu zināšanu un prasmju kopums, kas apgūts ģimenē un skolā, kultūras zināšanu formas, kas piešķir kompetenci atšifrēt kultūras attiecības un artefaktus, ko Burdjē sauc par kultūras kapitālu, noskaidrot žurnālistu vietu un statusu gan mediju organizācijā, gan savās auditorijās un sabiedrībā kopumā, cilvēku uzticēšanos žurnālistiem un viņu atpazīstamību un atzīšanu. Tātad — uzkrātā prestiža un cieņas līmeni, ko Burdjē dēvē par simbolisko kapitālu, kā arī žurnālistu simbolisko nozīmju veidošanu un viņu simbolisko varu - realitātes konstruēšanas varu (Bourdieu, 1999, 166).

Lai varētu novērtēt faktorus, kas ietekmē žurnālistu identitāšu veidošanos, vispirms jāraksturo žurnālistikas lauks, kurā viņi darbojas, kā arī jāaplūko ietekmes, spiediena elementi un iespējamais kopīgais *habitus*, kas veidojas un attīstās, mijiedarbojoties žurnālistikas, politikas un ekonomikas laukiem.

MIJEDARBĪBA STARP ŽURNĀLISTIKAS, POLITIKAS, EKONOMIKAS UN KULTŪRAS LAUKIEM

Žurnālistikas lauka raksturojums

Aplūkojot žurnālistikas lauku Latvijā, iezīmējas dažas galvenās problēmas – pārmaiņas mediju sistēmā pēc neatkarības atgūšanas, divu informācijas telpu eksistence, žurnālistikas komercializācija.

Domājot par to, kādu ceļu izvēlas postkomunistiskās valstis, mediju politikas veidotāju un pētnieku daļa uzskata, ka tiek un tiks tieši pārņemti Rietumu modeļi, savukārt citi uzsver, ka pārmaiņas mediju sistēmās ir atvērts process un ka idealizētie Rietumu modeļi ir pazuduši vai nerasniedzami. Tomēr gan D. Hallins un P. Mančini, gan K. Jakubovičs (*K. Jakubowicz*), uzskata, ka izvēlu skaits nav neierobežots, jo mediju sistēmas veido atbilstošo valstu sociāli politiskie un kultūras apstākļi, ietverot sevī demokrātiskās konsolidācijas pakāpi, kā arī sabiedriskā konflikta esošo vai potenciālo līmeni. K. Jakubovičs, izmantojot empīriskos datus par Centrāleiropas valstu mediju „ainavām”, salīdzina šīs sistēmas ar Hallina un Mančini piedāvātajām, uzsverot, ka daļai postkomunistisko valstu galvenokārt raksturīgas demokrātiski korporatīvā modeļa iezīmes vai nākotnes perspektīvas, tomēr tiek saskatītas arī Vidusjūras/polarizētā plurālistiskā modeļa pazīmes (Jakubowicz, 2007, 303-313).

Ķīnas un pārejas sabiedrību, postpadomju valstu (Baltkrievija, Tatārija, Krievija) žurnālistu pētnieki (Wu, Manaev, Davis, Hammond, Nizamova) raksta, ka šo valstu, piemēram, Krievijas situācijā nav piemērotas tās mediju teorijas, kas analizē komunikācijas sistēmas attīstītās Rietumu valstīs un kuras vairāk atbilst Centrālās un Austrumeiropas valstu pārmaiņu fiksēšanai. Pētnieki uzsver, ka īpaši žurnālistu un politiķu attiecību analīze uzrāda ievērojamu padomju pagātnes prakšu nepārtrauktību un pārmantošanu, tāpēc žurnālistu izpratne par profesionālismu ir nestabila un divdomīga (ambivalenta), bet neviens no pieejamiem modeļiem (liberāls, demokrātisks, tīrgus) nav adekvāts teorētisks ietvars pašreizējās prakses aprakstīšanai. Žurnālistu atbildes šo pētījumu intervijās rāda, ka notikušas pārmaiņas žurnālistu lomu izpratnē, žurnālistiku neizprotot tikai kā radošu nodarbošanos, bet kā profesiju, un uzsverot, ka mūsdienās svarīgākais ir pati informācija, nevis stils un prezentācija (Davis, Hammond, Nizamova, 1998, 77-97).

Arī H. Smēle (*H. de Smaele*), pētot Rietumu modeļa pielietojamību Krievijas mediju sistēmai un salīdzinot Centrālās un Austrumeiropas mediju sistēmu transformācijas un tuvināšanos Rietumu modelim, uzsver, ka ekonomiskie likumi un tehnoloģiskā attīstība šos modeļus tuvina, bet nacionāli specifiskie politiskie un kultūras faktori – attālina (Smaele, 1999, 174).

Novērtējot Latvijas žurnālistikas sistēmu, jāpiemin arī **politiskā paralēlisma** jēdziens. Politiskais paralēlisms, kas Itālijā var izpausties kā *giornale-partito* (partejiska žurnālistika), var tikt interpretēts atšķirīgi: daži uzskata, ka šāds laikraksts ir kanāls strukturētai sabiedriskai domai, viedoklim, mēģinot paplašināt savu ietekmi. Citi uzskata, ka jēdziens nozīmē ko citu – kad laikraksts mēģina vairot informācijas plurālismu, bet īsā laikā pats kļūst par politisko aktoru, kas dziļi iesaistīts partiju konfliktos. Te nenotiek politikas profesionalizācija, piekļuvi medijiem nodrošinot ar sabiedrisko attiecību firmu un konsultantu palīdzību, bet nodrošinot politiķu tiešu ietekmi uz medijiem (Roncarolo, 2008, 73).

Analizējot mediju sistēmas dažādos elementus (laikrakstu un citu mediju saistību ar politiskajām partijām, preses tirāžas, žurnālistu profesionalizācijas pakāpi, ētikas kodeksu un profesionālu organizāciju esamību), mediju pētnieku domas par Latvijas piederību vienam no trim mediju sistēmas modeļiem dalās. Tāpēc arī šī pētījuma ietvaros, žurnālistu diskursos par profesionālām un organizācijas identitātēm tiks meklētas šiem modeļiem raksturīgās iezīmes.

Atšķirīgas publiskās telpas, atšķirīgas mediju apakšsistēmas nedod iespēju dažātajām sabiedrības grupām (auditorijām), šai gadījumā arī „dažātajām žurnālistikām”, mijiedarboties, uzturēt dialogu. Nav arī vienotas profesionālās kopienas vai reāli darbojošās autoritatīvas profesionālās žurnālistu organizācijas, kurās par dažātajām vērtībām, normām, ētiskām dilemmām diskutēt. Tāpēc var formulēt pieņēmumu, ka Latvijā, salīdzinot latviešu un krievu valodas mediju apakšsistēmas, katrā no tām varētu dominēt atšķirīgu modeļu iezīmes, bet analīzi un salīdzinājumu sarežģīt un padara heterogēnāku iepriekšējās kopīgās padomju mediju sistēmas tradīcijas un ietekme. Divu pašpietiekamu informatīvo telpu eksistence gan sadrumstalo mediju tirgu, gan apgrūtina politisko elītu komunikāciju ar dažātajām auditorijām, gan arī kavē sabiedrības grupu integrācijas procesus.

Laikā pēc neatkarības atgūšanas notikusi mediju sistēmas stabilizācija, preses struktūrā vairākus gadus eksistējuši nacionāla līmeņa laikraksti – trīs latviešu un trīs krievu valodā, neskaitot biznesa presi un dažus citus izdevumus. Latvijas nelielajā tirgū tas ir samērā daudz, tāpēc vērojama asa konkurence, kas izpaužas gan saturā, gan mārketinga paņēmienos, cīņā par reklāmdevējiem un finansējumu. Latviešu un krievu dienas laikrakstus ietekmējusi gan 1998. gada ekonomiskā krīze, gan t.s. „treknie gadi”, gan pašreizējie ekonomiskie apstākļi.

Visi šie faktori veicina pārmaiņas žurnālistikas laukā, jo ekonomiskās krīzes ietekmē žurnālistikas kvalitāti, tāpēc jārunā par komercializāciju, kā arī pretrunām un kopīgo biznesa un žurnālistikas normās (McManus, 1994).

Vēlme palielināt auditorijas, palielināt vai noturēt peļņu, samazināt izmaksas arī Latvijā pastiprinājusi komercializācijas procesus. Tie pētāmajā periodā izpaudušies gan kā lielākās daļas laikrakstu pāreja uz tabloīda formātu, vairākkārtējās laikrakstu struktūras un satura pārmaiņas, samazinot vai palielinot kopējo lappušu skaitu, mainot rubrikas, atvieglinot saturu, pastiprinot tajā t.s. vieglo ziņu, humāno interešu materiālu īpatsvaru. Mēģinājumi paplašināt auditoriju un cīnīties ar ekonomiskām grūtībām gan likuši mainīt laikraksta nosaukumu (piemēram, *Lauku Avīze* kļuvusi par *Latvijas Avīzi*), gan mainīt periodiskumu (no trijām uz sešām, piecām, četrām reizēm nedēļā), gan izdošanas dienas (likvidējot piegādi sestdienās Latvijas Pasta dēļ).

Straujā interneta attīstība un pieejamības palielināšanās, kā arī ekonomiskās krīzes dēļ samazinājusies pirktspēja izraisījusi laikrakstu tirāžu krišanos, jo iespēja iegūt informāciju par brīvu internetā pamazām pieradina arī tradicionālos preses lasītājus pārlūkot savus lasīšanas paradumus. Laikrakstu ekonomiskās grūtības palielina gan draudus neveiksmīga biznesa dēļ nokļūt lielākā politiskā atkarībā no politiķiem, gan arī netiešākā veidā – pakļauties reklāmdevēju spiedienam, nevēloties tos krīzes apstākļos zaudēt.

Notikušas pārmaiņas politiskajā žurnālistikā, kuru pētnieki uzskata par zināmā mērā statusu zaudējušu, mēģinot mūsdienās apvienot pilsoniskās un hedoniskās vērtības, tādējādi žurnālistiem jākonkurē gan ar autoriem, aktīviem pilsoņiem, gan ekspertiem dažādās nozarēs par iespēju iekļūt ziņās (Blumler, Gurevitch, 2005, 108).

Komunikatoru aplūkojot mediju organizācijas līmenī, ērta ir shēma, kuras centrā ir mediju organizācija un kurā parādīts, ka to ietekmē sociālā realitāte, auditorija, sociāli politiskais un ekonomiskais spiediens jeb ietekme (McQuail, 1987, 142). Šajā shēmā sociālā realitāte definēta kā notikumi plus pastāvīgs informācijas, tai skaitā kultūras informācijas, nodrošinājums, taču, domājams, te bez aktuālajām sabiedriski politiskajām norisēm būtu jāmin arī iepriekšējā sabiedriski politiskā situācija/vēsturiskais konteksts. Tādējādi šī shēma paredz analizēt mediju organizācijas darbību kā vairāku tipu attiecības – ar sabiedrību kopumā; ar klientiem, īpašniekiem, sagādniekiem, ar avotiem, ar auditoriju, attiecībām mediju organizācijas iekšienē.

Spēka lauku mijiedarbību raksturo attiecības starp žurnālistiem, avotiem un sabiedrisko attiecību speciālistiem. Eksperta kā žurnālistu bieži izmantota avota motivāciju vada vēlme parādīties par labāko speciālistu. Tas kombinējas ar žurnālistu vēlmi radīt pastāvīgu viegli pieejamu avotu

tīklu. Viņi aizpilda informatīvās nišas, liedzot citiem ekspertiem piekļuvi medijiem. Kompāniju preses sekretāri nereti žurnālistiem pa draugam iesaka kādus ekspertus, tādējādi dodot iespēju tiem paust savu viedokli, par ko abi iepriekš vienojušies un kas daudz maz sakrīt ar viņa paša viedokli. Tas dod iespēju žurnālistiem un ekspertiem nezaudēt pašcieņu un savu simbolisko kapitālu (neatkarības un profesionalitātes tēlu). Lai nodrošinātu regulāru pieejamību medijiem, ekspertam jābūt pastāvīgi informētam un pašam jābūt par aktuālo notikumu daļu, līdz ar to viņi kļūst par nākotnes ziņu potenciālajām personībām. Šādiem indivīdiem, pievienojoties kādām grupām vai organizācijām, kļūst vēl vieglāk gūt publicitāti un nonākt ziņās, iegūstot iespēju interpretēt notikumus sev vēlamā veidā.

Žurnālisti balansē uz konflikta un kooperācijas robežas arī ar citiem avotiem. Draudzīgas attiecības ierobežo autonomas interpretācijas aktivitātes, jo tās rada personiskas saistības un savstarpēju apmaiņu; no otras puses, draudzība ar neformāliem avotiem palīdz iegūt informāciju, kas citādi nebūtu pieejama (Dimants, Russ-Mols, 2009, 137-138). Tā kā Latvija ir salīdzinoši neliela valsts, kurai raksturīgs kopīgu paziņu blīvs tīklojums, arī informācijas avotu izvēle var būt problemātiska, jo var būt grūti izvairīties no interešu konflikta un spēt zināmo avotu kritiski iztaujāt vai gluži otrādi – slēpt savas subjektīvās, dziļi personiskās antipātijas.

Politikas, ekonomikas un kultūras lauku ietekme

Raksturojot žurnālistikas lauku, var runāt par ārējām ietekmēm uz žurnālistiem, kas uzskatāmi shematiski aplūkots klasiskajā P.Šūmeikeres un S.Rīza darbā (Shoemaker, Reese, 1996, 64-65), kur komunikators atrodas sociālās, ekonomiskās realitātes un auditorijas ietekmes laukā. Izmantojot Burdjē lauka teoriju, var runāt par žurnālistikas, politikas, ekonomikas un kultūras lauku mijiedarbību un savstarpējo ietekmi.

Pārmaiņas politiskajā laukā saistās ar mūsdienu vēlētajā/pilsoņa lomas reducēšanos uz izvēli starp politiskajām partijām, kuras ir vairāk līdzīgas nekā atšķirīgas (Negrine, 2008, 62). Notikusi arī pāreja no masu dalības partijām uz „kartēļu” partijām, kas ietekmē arī to, kā tās izmanto sev pieejamos medijus – arvien vairāk līdzekļu tiek tērēti nacionālām kampaņām, un, jo mazāk biedru partijā, jo intensīvāka mediju kampaņa (Negrine, 63).

R.Negrine arī uzsver, ka varas centralizācija partijās, to vadītāju lomas pieaugums palielinājis vajadzību pēc profesionāliem konsultantiem, kas palīdzētu vadīt profesionalizētas vēlēšanu kampaņas. Viņa veiktie pētījumi apliecina, ka parlamenta un valdības locekļu vidū daudziem ir pieredze, kas saistīta ar medijiem, piemēram, no 28 intervētiem politiķiem pieci bijuši žurnālisti (Negrine, 103). Tas apliecina abu lauku spēlētāju ciešo mijiedarbību. Autors arī uzsver, ka mūsdienās noris politisko partiju lomas mazināšanās un mediju lomas palielināšanās (Negrine, 105). Domāju, ka Latvijas situācija ir līdzīga šī pētnieka novērotajam.

Tā kā politiskie žurnālisti neatrodas sociālā vakuumā, bet interakcijā ar dažādiem aktoriem, tie visi savstarpēji saistīti, kas nozīmē nepieciešamību līdzsvarot dažādos spēkus, kas objektīvi ierobežo žurnālistu autonomiju (Neveu, Kuhn, 2002, 6) un nemitīgi pārveido žurnālistu aktivitāšu kontekstu (Neveu, Kuhn, 2002, 20).

Ekonomiskās krīzes ietekme jūtama gan politikas, gan ekonomikas, gan žurnālistikas laukā. Politiķu ierobežotie līdzekļi liek pārdomāt kampaņu stratēģijas, meklēt investorus ekonomikā jaunos virzienos. Žurnālistikas laukā auditoriju pirkctspējas mazināšanās, reklāmas tirgus sašaurināšanās ietekmē žurnālistikas kvalitāti, samazina mediju daudzveidību.

Politikas un politiskās komunikācijas pētnieki novērojuši, ka pēc aukstā kara beigām notikusi ideoloģiskā pārkārtošanās, spēkus ieguvušas seksuālo un citu identitāšu politikas, patērniecības un vides aizsardzības kustības. Tās nav balstītas šķiru sadalījumā un labējas vai kreisas politikas

konfrontācijā. Secinājums ir - sācies labēji kreisā sadalījuma noriets. Mūsdienu attīstītās kapitālistiskās sabiedrības, pēc B. Makneira domām, raksturo stilistiska un diskursīva daudzveidība bez normām, nevis viena valdošās šķiras dominējoša ideoloģija (McNair, 2006, 74-78). Domāju, ka tikpat atbilstoši ir to uzskatīt kā vienveidību bez normām vai kādu, piemēram, liberālu vērtību pasludināšanu par vienīgo pareizo.

Latvijas politikas pētnieki uzsver, ka vēl 20 gadus pēc neatkarības atgūšanas politiskās varas dalīšanās Latvijā galvenokārt notiek pēc etniskā principa. Nav nostabilizējušās partiju sistēmas, politikā arvien ienāk jauni spēlētāji, politisko partiju pašidentifikācija un programmas ir pretrunīgas, kad rīcība nonāk pretrunā ar pasludinātajām ideoloģijām. Kā liecina pētījumi, arī sabiedrībā kopumā konstatēta neatbilstība starp pašu cilvēku formulēto atbalstu liberālām vai konservatīvām vērtībām un reālo situāciju, atbalstot vai noliedzot to konkrētās izpausmes.

Neatkarīgi no tā, kāda partija ir pie varas, attiecības starp žurnālistiem un politiķiem ir aspringtas un sarežģītas. Galvenais drauds publiskās sfēras kvalitātei nav atkarīgs no tā, ko politiķi un to padomnieki pavēsta medijiem, bet no tā, ka, reaģējot uz žurnālistu atbildes soļiem, sadusmotie valdības pārstāvji var izmantot administratīvās ietekmes līdzekļus, kā arī likumdošanas un ekonomiskās sviras (licencēšana, biznesa likumu maiņa), pielietojot jebkurus līdzekļus, lai izdarītu spiedienu uz žurnālistiem (McNair, 170). Šīs tēzes patiesumu apliecina dienas preses un TV kanālu īpašnieku maiņas Latvijā pēdējo trīs gadu laikā.

Valstīs, kurās ir kvalitatīvā prese, kas domāta izglītotai un sociāli aktīvai publikai, tās žurnālisti var orientēties uz šo ieinteresēto lasītāju. Mūsdienu politiskajā kultūrā robežas starp elites un populāro dienas kārtību izplūst un tuvinās. Elitārie mediji sākuši reportēt par seksuāliem skandāliem, tabloīdi – par nopietno politiku. 20. gs. beigās parādījusies politiski izglītotā un medijus pārzinoša (*media-literate*) deideoloģizēta un bezšķiru publika, liekot izjaukt elites-masu, izglītotu-neizglītotu sadalījumu, kas agrāk strukturēja publisko sfēru. Stilistiskās atšķirības, piemēram, skandālu atslogošanā pastāv starp elitārajiem, vidusmēra un populārajiem izdevumiem, bet sadalījums „nopietnajā” un „triviālajā” informācijā nevar būt par pamatu, lai novērtētu publisko sfēru (McNair, 59-60). Līdz ar to žurnālistiem, kā arī politiķiem viena izdevuma ietvaros jāprot uzrunāt ļoti atšķirīgas auditorijas. Publiskās dzīves interpretētāji, komentāru rakstītāji ieguvuši prestižu, tiem pasaules interpretācijā uzticas līdzīgi kā filozofiem un māksliniekiem.

Žurnālistikas un sabiedrisko attiecību mijiedarbības analīze var daudz pateikt par žurnālistikas un politikas lauku aktoru savstarpējām attiecībām un var liecināt par žurnālistikas lauka autonomiju vai atkarību. Žurnālistika liberālajā demokrātijā atrodas starp politiskajiem aktoriem un publiku, pildot starpnieka lomu veidā, kas veicina politiskos procesus (McNair, 2000, 105). Auditorija ir klāt šajās norisēs, saņemot informāciju, politiskās sfēras notikumu analīzi un novērojot politiskās intervijas, kad politiķi pakļauti nesaudzīgam vai nekritiskam iztaujāšanas procesam.

Paturēt līdzsvaru starp atkarību un zināmu distanci no medijiem ir abu komunikācijas profesionāļu (žurnālistu un sabiedrisko attiecību darbinieku) leģitimitātes nosacījums. Žurnālisti redz sevi kā neatkarīgus reportierus un jēgas devējus, kas veido (balsta) savu profesionalitāti uz neatkarību un publikas uzskatu par tās realitāti. Mediju komercializācija ir radījusi šo neatkarību kā svarīgu faktoru daudzu informācijas piegādātāju tirgū. Tādējādi žurnālistiem var būt piesardzīga attieksme pret sabiedrisko attiecību profesionāļiem, profesiju, kuras eksistence apdraud neatkarības imidžu un statusu, kas uz to balstīts (McNair, 2000, 136).

Politiskā žurnālistika un politiskās sabiedriskās attiecības attīstās kopā, savstarpēji atbildot un piemērojoties katras jaunievedumiem. Agresīva intervēšana palīdz „caursist” politisko sabiedrisko attiecību laķējumu, šādas naidīgas politiskās intervijas nevar „atcelt”, tāpat kā likvidēt uz palikšanu nostiprinājušos sabiedrisko attiecību konsultantus, informācijas „savērpējus” (*spin doctors*) (McNair, 2000, 138-139). Uzskatu, ka problēma drīzāk parādās tad, kad žurnālists sāk apzināti vai daļēji apzināti pildīt sabiedrisko attiecību darbinieka lomu, kas mazina viņa kā žurnālista lomas autonomiju, kļūstot par cita lauka spēlētāju, kas var sagraut auditorijas uzticēšanos.

Politiskais komentētājs ir svarīga mediju profesionāļu grupa, kas ir 20.gs. fenomens, ko ietekmējusi mediju komercializācija, radot tirgu žurnālistu viedokļiem, kā arī palielinoties politisko mediju lomai informēšanā, interpretācijā un izjautāšanā (McNair, 2000, 105). Eiropā ievadrakstu, komentāru rakstītāju biežāk saista ar vienu konkrētu izdevumu, šim žurnālistam topot par daļu no izdevuma zīmola. Palielinoties dienas laikrakstu analītiskajai, komentējošajai lomai, komentētāju autoritātes un uzticamības loma pieaug. Tāpēc ļoti negatīva ietekme var būt biežai īpašnieku un redakcionālās politikas maiņai, kas var arī atstāt laikraksta seju bez tā būtiska elementa – komentētāja.

Mārketinga vajadzība diferencēties rada mediju naidīgumu pret „citiem”, - citas ideoloģijas pārstāvjiem, citām kopienām, citām partijām un to pārstāvjiem. Tas neveicina ne solidaritāti sabiedrībā, ne arī racionālas attiecības ar varu, kura būtu kritiski vērtējama, bet ne vērojama kā naidīgs, ārpus pilsoņiem esošs spēks. Tāpēc dažu komunikācijas ētikas pētnieku teiktais par varu, kas nav naidīga, konkurējoša, bet gan attiecību un savstarpējības suverēns, kas veicina savstarpīgumu starp subjektiem, intimitātes, apmaiņas un ievainojamības, nevis distances un dominēšanas attiecības, skan kā grūti sasniedzams jābūtības ideāls (Christians, 2008, 213-224). Tas var attiekties uz attiecībām demokrātiskās, ne totalitārās sabiedrībās.

Žurnālistikas un politikas lauka spēlētājus spēcīgi ietekmē **mediju īpašnieki**. Latvijas sabiedrībā un mediju vidē īpašnieku lomas ietekme uz medija saturu kā diskusiju temats ienācis pēdējos gados. Ja mediju pētnieki tam ir pievērsušies, publiskajā telpā problēma nonāk galvenokārt kā epizodiska tēma, kas parādās vien tad, kad notiek nopietnas un redzamas pārmaiņas. *Dienas* un *Telegrāfa* īpašnieku maiņa, jauno īpašnieku un darījumu necaurskatāmība aktualizējusi sen aizsāktu jautājumu par nepieciešamību mainīt likumdošanu, lai mediju īpašniekus darītu zināmus sabiedrībai.

Lai vērtētu dažāda tipa īpašnieku iespējamo ietekmi uz redakcionālo politiku un žurnālistu autonomiju, gan teorētiskajā literatūrā, gan publiskajā telpā rodami dažādi viedokļi. Vieni skaidri vēsta, ka tas, kas maksā, pasūta arī mūziku, un pilnīga ietekme uz mediju saturu privāta īpašnieka gadījumā ir norma. Citi, uzsverot medija kā īpaša biznesa un satura kā īpaša produkta lomu, postulē, ka īpašniekam būtu jāinteresējas par medija biznesa atdevi, nejaucoties saturā. Atšķirības šajos uzskatos izriet no tā, vai to izteicēji uztver mediju un tā saturu kā jebkuru produktu, vai arī atbalsta mediju sociālās atbildības ideju, uzskatot, ka mediju produktam jākalpo sabiedrībai, ne tikai jānes labums tā īpašniekam.

Pētniece O.Koļcova aplūko padomju mediju sistēmas transformāciju un analizē dažādu varas aģentu – valsts, īpašnieku, reklāmdevēju un informācijas avotu mijiedarbību ar žurnālistiem, kā arī rāda mediju vadītāja kā starpnieka lomu attiecībās starp ierindas žurnālistiem, īpašniekiem un politiskajām elitēm.

Īpašniekus no citiem ārējās ietekmes faktoriem (politiķiem, reklāmdevējiem) atšķir to ieinteresētība mediju organizācijas veiksmīgā pastāvēšanā, kas tos dara līdzīgus mediju vadībai. Tiek šķirti divu tipu īpašnieki. „Iekšējie īpašnieki” ir tie, kuriem pieder tikai mediju organizācijas un kuriem nav interešu, īpaši politisku, ārpus mediju biznesa. „Ārējie īpašnieki” ir tie, kuri galvenokārt ieinteresēti savā politiskajā kapitālā vai cita veida biznesa attīstībā, tāpēc tiem vajadzīgi masu mediju reklāmas un propagandas resursi. Viņi nav ieinteresēti mediju organizācijas peļņā pašā par sevi. Iekšējie īpašnieki tādējādi kontrolē medija finanses, bet ne saturu un formātu, ko atstāj profesionāļu ziņā. Ārējie īpašnieki, gluži otrādi, kontrolē galvenokārt saturu, bet finansiālo uzraudzību veic samērā virspusēji, ļaujot medija vadībai diezgan brīvi rīkoties ar naudu (Koltsova, 2006, 74-75).

Gan mediju īpašnieki, gan svarīgākie mediju reklāmdevēji ietekmē spēlētājus žurnālistikas laukā un raksturo attiecības starp to un ekonomikas lauku.

Vāji reklāmdevēji ir tuvāki avotiem, kopīgi ražojot mediju saturu un mijiedarbojoties ar žurnālistiem (ieskaitot bartera darījumus, nevienlīdzīgus vai atliktus maksājumus). Spēcīgi

reklāmdevēji ir tuvāki īpašniekiem. Atšķirt klasiskos reklāmdevējus un īpašniekus ir salīdzinoši vienkārši, bet tādiem reklāmdevējiem ir mazāka ietekme. Slēptā reklāma un ārējais īpašnieks, viņu attiecības ir sarežģītāks fenomēns. Eksistējot ilgstošām vienošanās attiecībām (piemēram, npublicēt neko sliktu par reklāmdevēju), reklāmdevējs pamazām kļūst par latentu sponsoru vai atbalstītāju (*backer*). Reklāmdevēja un mediju organizācijas propagandas/reklāmas resursi kļūst efektīvāki, ja reklāmdevēji iegūst kontroli pār kādu no medija departamentiem vai visu organizāciju. Tā uzskata O.Koļcova, analizējot situāciju Krievijā (Koltsova, 2006, 96).

Latvijā, acīmredzot, situācija ir sarežģītāka. Pat ja īpašnieka („iekšējā īpašnieka”) intereses ir tikai mediju bizness, tā veiksmīga pastāvēšana var būt saistīta ar tādiem reklāmdevējiem, kuri ir ieinteresēti noteiktu politisku spēku atbalstā, tādējādi arī izdevums var kļūt par šo politisko spēku advokātu. Savukārt no žurnālistikas aprindām nācis „tīra mediju biznesa” pārstāvis pats var kļūt par aktīvu politiķi un tātad „ārēju īpašnieku”.

Īpašnieku ietekme uz žurnālistu brīvību, autonomiju, kā arī saistība ar organizācijas ietekmi uz mediju darbiniekiem kopumā, socializācija darbavietā, organizācijas kultūra ir vēl viena atsevišķi aplūkojama jautājumu grupa, jo nozīmīga ir šo faktoru mijiedarbība ar žurnālistu individuālajām identitātēm. Kaut arī īpašniekam ir nominālas tiesības noteikt laikraksta politiku un sekot, lai darbinieku aktivitātes ir tā koordinētas, ka šo politiku iemiesotu, realitātē tas ir sarežģītāk. Pakļaušanās izdevuma politikai nav tieša, automatiska, jo eksistē žurnālistu ētiskās normas, padotie parasti ir liberālāki savās attieksmēs nekā izdevējs, eksistē ētiskie tabu, kas attur izdevēju tieši likt pakļauties noteiktai politikai. Ietekme un sagrozīšana ne vienmēr nozīmē melošanu, drīzāk tā ir izlaišana rediģējot, atšķirīga atlase, priekšrokas došana, materiāla ieslēpšana („apbedīšana”) laikraksta mazāk pamanāmās vietās.

Mūsdienu žurnālists ir ne tikai tradicionālais vārtsargs, kurš izlemj, ko publikai vajadzētu zināt. Viņš palīdz auditorijām izprast parādības, interpretē, analizē, piešķir nozīmes, kā arī noskaidro, kāda informācija ir uzticama un kā to pasniegt iespējami uztveramā formā. Lojalitāte pret pilsoņiem nozīmē, ka viss, kas tiek publicēts, ir ticams, nav „sabojāts” ar kādas slēptas ieinteresētības aizspriedumu. Tāpēc žurnālisti nav līdzīgi citu organizāciju darbiniekiem, jo viņiem ir sociālas saistības, kas var nesakrist ar darba devēja īslaicīgām interesēm. Bet šīs saistības ir arī darba devēja finansiālo panākumu pamats (Kovach, Rosenstiel, 2007, 19-53). Žurnālists var būt arī vārtu atvērējs, kurš organizē diskusijas un rūpējas par sabiedrības pārstāvju līdzdalību un pārstāvniecību publiskajās debatēs.

Auditoriju ietekme uz žurnālistikas lauka spēlētājiem var būt ļoti atšķirīga. Auditorijas spiediens var likt mazināt īpašnieku un žurnālistu politisko simpātiju klajas izpausmes, bet var arī pieprasīt auditorijai raksturīgu vērtību un uzskatu nekritisku atražošanu. Žurnālisti, būdami atkarīgi no savām auditorijām (ja lielāko daļu ienākuma veido abonēšanas vai pirkuma maksa, bet mazāko – ienākumi no reklāmdevējiem), var būt spiesti piesardzīgi sekot auditorijas noskaņojumam, pielāgojoties tās gaumei un pieprasījumam un tādējādi, iespējams, producējot triviālus, primitīvus diskursus bez jautājumu un tēmu dziļāka, pretrunīgāka, problēmorientēta skatījuma.

Kultūra ietekmē visu lauku spēlētājus un to identitātes. Latviešu, krievu vai citas kultūras piederība ietekmē komunikāciju, dažādo lauku spēlētāju sociālās identitātes, vērtības, diskursu veidošanas paņēmienus, attieksmi pret nacionālām vērtībām. Žurnālisti var identificēt sevi ar Latvijas vai latviešu nacionālo kultūru, justies tajā šauri un provinciāli, identificējoties ar Krievijas, krievu, krievu pasaules vai citu kultūru. Kultūras vajadzības var būt saistītas gan ar t.s. augsto, elitāro kultūru, mūsdienu vai tradicionālo, folkloras mantojumu vai arī masu, popkultūru. Šīs attieksmes var ietekmēt žurnālistu radīto saturu vai veidot kultūras fonu vai kontekstu politiskajai žurnālistikai, politikas tēmām laikrakstā.

Šaurākā nozīmē var aplūkot kultūras lauka mijiedarbību ar žurnālistikas un politikas laukiem. Padomju laikā un Atmodas gados žurnālisti nereti nāca no kultūras lauka, publicistikā darbojās

literāti, dzejnieki. Mūsdienu politiskais žurnālists pārsvarā ir profesionālu izglītību ieguvis darbinieks un, iespējams, samērā maz ietekmējas no literatūras un mākslas, tāpēc reti uzskatāms par publisko intelektuāli ar milzīgu kultūras kapitālu. Iespējams, ka šis ir vēl viens faktors, kas veicina žurnālistikas trivializēšanos, sekošanu lētai gaumei, skandāliem, patērniecībai un naudas varai.

Lai noskaidrotu visas šīs ietekmes, jāpievēršas galvenajiem žurnālistikas lauka spēlētājiem – žurnālistiem - un jāpēta, kā šo lauku un to spēlētāju ietekmē parādās un attīstās žurnālistu identitātes. Manuprāt, uzskatāmu pētniecisko loģiku žurnālistu identitāšu mijiedarbības izpētē izmantojusi zviedru pētniece Dž. Vīka (*Jenny Wiik*). Autore piedāvā *habitus* struktūru, ko veido sociālās identitātes (dzimums, etnicitāte, šķira), organizācijas identitātes (darba vieta, darba pieredze, darba uzdevumi) un profesionālās identitātes (ideāli, statuss, prakse) (Wiik, 2010, 63).

Tāpat profesionālās identitātes elementi, lietojot Burdjē terminus, ir vērtības un normas (ideāli), prakse (rutīnas) un pozīcija laukā (statuss, lomas) (Wiik, 2010, 60). Šo klasifikāciju izmantošu tālākā darba strukturējumā.

Protams, personas identitātes dažādie komponenti cieši mijiedarbojas, taču tāpēc, ka pirmā sevis nodalīšana no cita un kopības ar citiem apjēga saistās ar dzimuma, nacionālo/etnisko identifikāciju, sākšu ar žurnālista sociālo identitāšu analīzi.

ŽURNĀLISTU SOCIĀLĀS IDENTITĀTES: IZPAUSMES UN PĒTNIECĪBA

P. Burdjē definējis sociālo lauku kā tādu, kas ietver sevī visus pārējos, tāpēc žurnālistikas lauks ar žurnālistu profesionālajām identitātēm lielā mērā ietekmējas no personas pozīcijas sociālajā laukā, tātad no sociālās identitātes.

Socioloģiskā perspektīva uzsver, ka identitātes un patība veidojas sociālajā procesā, atspoguļo sociālo procesu vērtības, struktūru un funkcionē, lai palīdzētu saglabāt vai arī veikt pārmaiņas sociālajā struktūrā. Identitātes ir gan objektīvas, gan subjektīvas; identitāte ir tas, kas kāds ir, kas ietver sevī gan pašraksturojumu, gan arī to, kādas īpašības personai piedēvē citi, balstoties uz viņa uzvedības vērojumu (Côté, Levine, 2002, 36-39).

Sociālās identitātes līmenī indivīdu ietekmē kultūras faktori un sociālās lomas. Sociālo identitāti raksturo piederība grupai.

Šī *habitus* elementa atribūti ir vecums, dzimums, izglītība, šķiriskā piederība, etniskā un pilsoniskā piederība, nodarbošanās, laulību statuss. Lai iezīmētu sarežģītās un daudzveidīgās ietekmes uz personu, var runāt par dažādām identitātēm. Identitāte nozīmē izpratni par to, kas esam attiecībā pret citiem. Šīs identitātes var būt ļoti būtiskas un noturīgas, ietekmējot citas. Tās var būt konstruētas, aizstātas, nepiesaistītas. Tā kā sociālās identitātes, organizācijas identitātes un profesionālās identitātes savstarpēji mijiedarbojas un ietekmējas, dažādu faktoru ietekmē paškonceptijas var mainīties.

P.Šūmeikere un S.Rīzs, runājot par faktoriem, kas ietekmē medija saturu, izdala žurnālista, šī satura autora, kā indivīda sociāli demogrāfisko raksturojumu ietekmi uz viņa profesionālajām un individuālajām vērtībām, normām un lomām. Tie ir žurnālista profesionālais fons (izglītība, profesionālā pieredze), attieksme pret nodarbošanos (profesionālā ētika, profesionālās lomas izpratne), kā arī viņa individuālās vērtības un vieta mediju organizācijā, kas nosaka to, cik lielā mērā iespējams izpausties šīm individuālajām vērtībām (uzskatiem, gaumei, identitātei) (Shoemaker, Reese, 1996, 64-65).

Vispirms jāmin žurnālista sociāli demogrāfiskie identitātes raksturojumi, kas var ietekmēt gan žurnālista radīto saturu, gan savstarpējās attiecības mediju organizācijā, gan attiecības ar avotiem un auditoriju, gan profesionālo un individuālo identitāti.

Žurnālista dzimuma ietekme uz saturu var būt minimāla, ja ir runa par profesionāli, kurš nodarbojas ar ziņu producēšanu. Tā var būt lielāka, ja pētāmais objekts strādā noteiktos žanros vai par noteiktām tēmām. Dzimuma ietekmi var pētīt informācijas vākšanas procesā, kur tam var būt sava loma, runājot par kontaktu ar avotiem, piemērošanās spēju, orientāciju uz varas paušanu, konfliktu/sadarbību. Taču profesionalitāte, pieredze var šīs atšķirības mazināt. Dzimuma ietekme var izpausties, pētot mediju organizāciju, kad noteikta dzimumu proporcija, piemēram, mediju menedžmentā, var mainīt attiecības mediju organizācijā, darbu sadalē, darbinieku atlasē. Tā varētu būt lielāka audiovizuālos medijos, bet mazāka vai grūtāk konstatējama presē.

Žurnālista izglītība un profesionālā pieredze ir nozīmīgi faktori, kas ietekmē gan saturu, ko rada žurnālists, gan to, kā viņš/viņa par savu darbu reflektē, gan arī paša žurnālista iespējas ieņemt noteiktus amatus, būt/ nebūt pieprasītiem mediju organizācijās. Tieši šie ir svarīgi resursi, kas veido viņa sociālo kapitālu. Protams, to veido arī audzināšana ģimenē, tās uzkrātais sociālais un ekonomiskais kapitāls. Tā kā žurnālistika ir samērā atvērta nodarbošanās, kurā nokļūst dažādu slāņu pārstāvji un kurā nav īpaši raksturīga profesijas pārmantošana paaudzēs, piederība noteiktam sociālam slānim profesionālās identitātes veidošanā, manuprāt, nav tik būtiska. Ģimenes, vecāku loma var būt noteicoša, veidojoties žurnālista etniskajai, nacionālajai, lingvistiskajai identitātei. Tas tiklab attiecas uz dzimto valodu, apmācības valodas izvēli (latviešu, mazākumtautību valodu skola), kā dzimtas, nācijas kopīgām atmiņām, pagātnes mītiem, kas veido nacionālās piederības apziņu.

Žurnālista dzimtā valoda un etnicitāte valstīs, kurās dominē vienas valodas mediji, iespējams, ir galvenokārt sociāli demogrāfisks, fona mainīgais un ne īpaši svarīgs ietekmējošs elements. Latvijas gadījumā šie faktori ietekmē gan žurnālistu potenciālās darba iespējas, gan darbu ar avotiem, gan attiecības ar auditorijām un profesionālo kopienu/kopienām („savējie/svešie”). Tas var būt arī faktors, kas nozīmīgi saistīts ar mediju organizāciju, ar kuru žurnālists gatavs identificēties, kā arī var lielā mērā ievirzīt žurnālista profesionālo identitāti, personiskās un profesionālās vērtības, tādējādi iespaidojot saturu, ko rada žurnālists. Vienas vai otras valodas izvēle un lietojums vai demonstratīva nelietošana ik dienas apliecina runātāju simbolisko varu un parāda reālās valodu attiecības un valodu konkurenci, kas ļoti atšķiras no oficiālos dokumentos deklarētās vienas valsts valodas dominējošās un integrējošās lomas.

Žurnālista identitātes - nacionālā, etniskā, pilsoniskā – mainoties un mijiedarbojoties var ietekmēt arī žurnālista profesionālās lomas izpratni, izpratni par to, kas ir savējie un kas svešie, identificēšanos ar savu auditoriju, izpratni par to, kādas grupas, sabiedrības daļas viņš/viņa pārstāv.

D.Leitins, pielietojot kvalitatīvās pētniecības metodes, savā apjomīgajā darbā analizējis identitāšu maiņas procesus postpadomju telpā, prognozējot „krievvalodīgās” kolektīvās identitātes veidošanos un nostiprināšanos Baltijā (Laitin, 1998). Šī neetniskā, bet galvenokārt uz lietoto valodu un kopīgo padomju pagātnei balstītā identitāte raksturīga arī Latvijā, ietekmējot valodu kopienas, žurnālistu lomu izpratni, politisko aktivitāti un mijiedarbību starp žurnālistikas un politikas lauku.

Arī M. Jubulis analizē daudzveidīgās Latvijas krievu kopienas vietu, pretenzijas, integrāciju sabiedrībā, attieksmi pret pilsonību, valodu, pilsoniskās aktivitātes izpausmes (Jubulis, 2001). Pētījums palīdz novērtēt šīs sabiedriski politiskās situācijas ietekmi uz krievu žurnālistu profesionālajām un individuālajām identitātēm.

Mediji, interpersonālā komunikācija, līdzdalība institūcijās, saskarsme ar citiem publiskajās kultūras norisēs - tas viss ietekmē identitātes, izraisot to krustošanos, hibridizāciju, nevis destabilizāciju. Tātad jautājums ir, vai cilvēki uztraucas par zaudētām identitātēm, vai – vienkārši - viņiem to ir divas vai vairākas. Hibriditātes galvenais raksturlielums ir spriedze starp globalizāciju un identitāti, globālo un lokālo. Globālais ir plūdums, pārpilnība, lokālais ir slēgšana, ierobežošanās (Roberts, 2008, 98). Nenoliedzot globalizācijas procesu ietekmes pozitīvos aspektus, kas demonstrēti tikko minētajā izteikumā, uzskatu, ka nacionālā kā ierobežotības un provinciālisma vērtējums ir pārspīlēts. Nacionālā noliegšana mazina daudzveidību, mazina nacionālās identitātes apliecināšanos, progresīvās izpausmes – lepnumu par savu valsti, tās interešu aizstāvību un pārstāvēšanu, atbildīgu attieksmi pret dabas resursu izmantošanu un savas nācijas vietas un lomas apzināšanos pasaules valstu un tautu kontekstā.

Latvijā nozīmīga ir arī pilsonība (Latvijas, Krievijas, Latvijas nepilsoņa statuss), kā arī politiskās simpātijas kā svarīgi faktori, kas ietekmē žurnālista dzīves ceļu, izvēles, attieksmes, apmierinātību ar darbu, profesionālās identitātes.

Publiskajā telpā un arī zinātniskajās publikācijās ir maz skaidru vai vienotu priekšstatu par to, kā raksturot Latvijas sabiedrību – kā nacionālu valsti ar vairākām vēsturiskām minoritātēm un lielu krievvalodīgo imigrantu daļu; kā divkopienu sabiedrību, kā sabiedrību ar divām lingvistiskām pamatgrupām. Katra no šīm un citām klasifikācijām ir nepilnīga, jo neņem vērā kādu mūsu daudzveidīgās sabiedrības daļu. Piemēram, jau iegājis termins „krievvalodīgie” ir ļoti neprecīzs, jo krievvalodīgi ir arī lielākā daļa latviešu. Daļa krievu (dažādas izcelsmes) būtu pieskaitāmi pie vēsturiskām etniskām minoritātēm, vien paturot prātā to, ka daļa no tām par dzimto valodu uzskata krievu valodu (baltkrievi, ukraiņi). Daļa krievu (dažādas izcelsmes) nav uzskatāmi par minoritāti, jo tie Latvijā pēc kara nonākuši okupācijas un kolonizācijas rezultātā un ir politiski vai ekonomiski migranti. Par vēsturisku minoritāti uzskatāmi vecticībnieki, kuri bija Latvijas pilsoņi jau starpkaru periodā. Šīs dažādās identitātes ietekmē arī pilsonības statuss. Iespējams, ka dažus t.s. krievvalodīgos vieno valoda un kopējā padomju pagātne, citus - krievu kultūra un tēvzeme.

Jaunākās paaudzes krievu dzimtene ir Latvija, bet viņu pašidentitāti ietekmē gan ģimene, gan skola un darbavieta, gan virtuālo kontaktu tīkls. Skaidru klasifikāciju, vienotu identifikatoru vai ērtu terminu, kas apzīmētu šīs daudzveidīgās identitātes, nav, bet mēģinājumi atdzīvināt dažus no tiem („latvijieši”) nereti izraisa negatīvu attieksmi.

Situācija ir vēl sarežģītāka, ja sākam šo dažādo kategoriju pārstāvjus salīdzināt pēc to attieksmes pret valsti, sabiedriski politiskajām norisēm, citām valstīm, kultūru vai arī ja pētām viņu komunikatīvo uzvedību, valodas lietojumu. Tad latviešu vairākuma uzvedība var līdzināties tipiskai minoritātes uzvedībai un otrādi.

Identitāšu daudzveidību nodrošina arī lielais jaukto laulību skaits, kā arī jauno, nesen iebrukušo imigrantu izvēlētais stratēģijas – mācīties latviešu vai krievu valodu.

Cilvēkus Latvijā dalījusi arī attieksme pret valsts atjaunošanu, kas vieniem saistās ar pēctecības nodrošināšanu (un tāpēc attaisnojamu, kaut seku ziņā nepatīkamu pilsonības/nepilsonības institūtu), citiem – ar valsts atdalīšanos un uzvarētāja tiesībām (mēs te esam, tāpēc viss jādala demokrātiski, arī valodām jābūt divām, pat ja sekas būtu vienas valodas pakāpeniska izzušana), vēl citi nesamierinās ar „netaisnību”, ilgojas pēc zudušās lielvalsts un veicina Krievijas ietekmes palielināšanos Latvijā. Un te nav pieminētas visas variācijas, kad krievu nepilsoņi ir lielāki patrioti par latviešiem, padomju nomenklatūras darboņiem, kuri atrodas pie varas, bet kuri rūpējas nevis par valsts, bet tikai savu personisko labumu.

Šādos apstākļos pētīt šīs daudzveidīgās, mainīgās, pretrunīgās identitātes un to saistību ar žurnālistu profesionālajām identitātēm ir liels izaicinājums.

Sociālās identitātes jautājumus ir sarežģīti aplūkot vairāku iemeslu dēļ. Eksistē ļoti atšķirīgas identitāšu klasifikācijas, tipoloģijas. Arī realitātē sastopamas atšķirīgas, bet nereti savstarpēji neizslēdzošas pieejas (esenciālistu, konstruktīvistu). Atšķiras spriedumi par, piemēram, valodas lietojumu kā tikai komunikācijas ērtuma jautājumu un reālā valodas lietojuma prakse (saziņas līdzeklis, identitātes daļa, varas demonstrēšana) (Druviete, 2010, 168).

Vairākums žurnālistu politisko uzskatu pētnieku uzsver, ka žurnālisti mēdz būt kreisāk noskaņoti, vairāk demokrāti, nekā labēji konservatīvi noskaņoti. Latvijā šos jautājumus grūti pētīt, jo nepietiek ar tradicionālām labēji kreisām skalām vai ar konkrētu politisko partiju simpātiju konstatāciju, - ar to ir par maz, lai spriestu par žurnālista politiskajiem uzskatiem un vērtībām. Etniskais dalījums traucē izvērtēt ekonomiskās politikas labējumu vai kreisumu. Jaunu partiju rašanās, to daudzums, partijas maiņa pēcvēlēšanu laikā, koalīciju veidošanas kombinācijas, valdību īslaicīgums nav ļāvis veidoties noturīgām politiskām simpātijām un atbalstam kādiem politiskiem spēkiem sabiedrībā kopumā un arī žurnālistu vidē.

Akadēmiskajā literatūrā par žurnālistiku un žurnālistu refleksijām par profesiju atrodami atšķirīgi viedokļi par to, vai žurnālistiem ir tiesības būt aktīviem kādas partijas biedriem. Mediju darbinieka bezpartijiskums var, iespējams, nodrošināt žurnālista sabalansētu reportēšanu, kritisku attieksmi pret visiem politiskajiem spēkiem vai vismaz izvairīšanos no interešu konflikta. Tomēr kā obligātu prasību to žurnālistiem izvirzīt nevar, jo sava nozīme ir arī argumentam, ka žurnālistam kā jebkurai pilsonim ir tiesības piederēt pie politiskām partijām un iesaistīties politiskajās aktivitātēs. Tāpēc būtu svarīgi, ka mediju organizācijas izvirzītu skaidrus noteikumus, kā žurnālistiem rīkoties, noteikt, vai viņi drīkst būt partijas ierindas biedri, kā jāveic profesionālie pienākumi kandidēšanas laikā, vai un kā var savienot žurnālistiku ar politisko darbību partijās vai citās sabiedriski politiskās organizācijās. Latvijā šāds skaidrs nošķirums no žurnālistikas pozīcijām (izņemot atsevišķas mediju organizācijas) nepastāv. Tāpēc ir radīta iespēja brīvi pārvietoties no žurnālistikas uz politikas lauku un atpakaļ.

Gan partijiskās simpātijas un piederība, gan pilsonība, gan etniskais sadalījums ir faktori, kas veido auglīgu augsni „citu” izslēgšanai un „savējo” slavēšanai un mobilizēšanai. Svešā konstruēšanas mehānismu analīzē noderīga Z. Baumana pieeja, kurš labi parādījis mehānismus,

kas palīdz stereotipizēt „citus kā tādus” un šo tēlu piesaistīt konkrētiem zināmiem kaimiņiem, biznesa partneriem, draugiem. Viņš uzsver, ka tādējādi ir bijis jāpārvar tas tēls, kas veidojies par tuvējo līdzpilsoni, tā vietā jāliek mitoloģiskais ļaunais, vispārīgais cits (Bauman, 2000, 180).

Viņš parāda, ka ir maz korelācijas starp personisku un abstraktu tēlu. Kas ļauj tiem eksistēt vienlaicīgi? Personiskais tēls ir morāli piesātināts, abstraktais – morāli neitrāls, tīri intelektuāls. Pārlicinošais intelektuālais stereotips var pārstāt darboties tad, kad sākas personiskas attiecības.

Izslēgšanas stratēģija ir cilvēku grupu izdalīšana pēc to kultūras vai to dabas īpatnībām. Latvijas apstākļos svešais, cits ir – okupants, kolonists, „Maskavas roka”, piektā kolonna (latviešiem), vai arī latviešu etnokrāti, „fašisti”, „atsaldētie nacionālisti”, naciķi (krieviem). Tāad vispārinātais svešais ir neapstrīdami ļauns. Toties ikdienā visapkārt esošie kaimiņi, darba biedri un draugi, atsevišķi latvieši/krievi var būt ļoti simpātiski.

Bet Latvijā gandrīz nav iespējama fiziska distancēšanās, tāad teritoriāla norobežošanās - okupanti, interfrontisti neaizbrauca, latvieši joprojām runā savā valodā un cīnās par tās publisku lietošanu, jo nav viendabīgu, vienas nacionalitātes apdzīvotu rajonu, izņemot lielās pilsētas un vairākus pagastus Latgalē. Norobežošanās no svešā vairāk bijusi garīga, psiholoģiska: neatkarības atjaunošanas sākumā ap savām problēmām un pagātnes sāpi organizējās latvieši, patlaban to dara nepilsoņi, krievi, reizēm mēģinot norobežoties arī fiziski, privātās darba vietās pulcējot ap sevi tikai „savējos”.

Arī Baumana minētā apmātība ar drošību, tas, ka ‘cits’, svešais jauc kārtību, apdraud citu cilvēku drošību un tādējādi raisa nevēlamo personu izolāciju, deportēšanu, - šie mehānismi ir pamatā svešo, imigrantu konstruēšanai politiskajā un mediju diskursā.

Tas var raisīt vēlmi atriebties, un process kļūst nebeidzams. Tas redzams arī latviešu un krievu attiecību vēsturē un to reprezentācijā. Sākumā upuris, cietušais bija latvietis, bet pēc neatkarības atgūšanas un etnopolitikas definēšanas par „latviešu etnokrātu”, „fašistu” „upuriem” mediju telpā kļuva arī Latvijas krievvalodīgie iedzīvotāji, paužot aizvainojumu par zaudētajām privilēģijām un statusa maiņu. Latviešu trauma un upura izjūta joprojām paliek, kamēr publiskajā telpā arvien tiek apstrīdēts vai dažādi interpretēts okupācijas fakts un LR valstiskums apšaubīts. Savukārt arvien pieaugošās krievvalodīgo iedzīvotāju pārstāvošo līderu prasības liek nostāties aizsardzības, attaisnošanās vai konformisma pozīcijās.

Sabiedriskās domas aptaujas, pētījumi par vērtībām vai etnisku konfliktu iespējamību parāda, ka mediju diskursi konstruē konfliktus un ir naidīgāki nekā savstarpējās attiecības realitātē vai pētniecisko interviju diskursos.

Žurnālistika mēdz runāt par tipisko, vispārīgo ar konkrētiem, atsevišķiem gadījumiem, piemēriem, cilvēkiem. Tiklīdz ir runa par tepat esošo konkrēto cilvēku (ne vispārinātu, psiholoģiski atsvešinātu varas pārstāvi), naidīgo, distanci radošo epitetu ir daudz mazāk.

Žurnālisti ne tikai uzrunā šo dažādo kolektīvo identitāšu pārstāvjus. Viņi paši pieder kādām reālām vai iedomātām kopienām, viņu pašu sociālās identitātes var būt sarežģītas, daudzveidīgas, apstrīdētas. Jautājums ir par to, kas notiek, žurnālista sociālajai identitātei nonākot pretrunā ar darba devēja vērtībām, politiskajām simpātijām, attieksmēm, emocijām un darba uzdevumiem. Vai notiek vērtību pārvērtēšana, pielāgošanās, aiziešana?

Žurnālistu emocionālais darbs (Hochschild, 2003) izpaužas dažādās pakāpēs un veidos, - vienas profesijas ietvaros to dažos gadījumos var, bet citos, manuprāt, pilnā mērā nevar saukt par emocionālā darba pārdošanu (eksploatāciju) tā tiešā nozīmē, piemēram, ja emociju darbs ir pilnībā darbinieka pārliecības vadīts un saistīts ar viņa paša personisko emociju izpausmi/radošu pašizpausmi. Īsta emocionālā darba pirkšana notiek tad, ja darbinieks šķir savas personiskās emocijas (vai pat tās ir pretrunā) no tām, ko sagaida darba devējs/klients starppersonu saskarē.

Runājot par mediju darbiniekiem, emociju darbs ir atšķirīgs: 1) dažādās komunikācijas specialitātēs, 2) strādājot dažādos amatos žurnālistikā un 3) gadījumos, kad izpratne par žurnālista

lomu ir atšķirīga. Tā, piemēram, varētu atšķirties tas, cik lielā mērā darbinieks izjūt, ka viņa emocionālais darbs tiek pirkt, salīdzinot žurnālistu un sabiedrisko attiecību jomā strādājošo. Žurnālists, kas izvēlējis mediju, kura politika atbilst viņa uzskatiem, uzdodot kritiskus un uzbrūkošus jautājumus opozīcijas politiķu pārstāvjiem, iespējams, mazāk jutīs vajadzību tēlot (spēlēt) savas emocijas nekā sabiedrisko attiecību darbinieks, kas 'spēlē' sava darba devēja labā, iekšēji neatbalstot viņa uzskatus.

ORGANIZĀCIJAS IDENTITĀTE UN KULTŪRA

Habitus svarīgs elements ir organizācijas identitāte, kas saistīta ar konkrēto darbavietu, darba pieredzi un uzticētajiem uzdevumiem, vietu mediju organizācijā. Organizācijas identitāte tādējādi skatāma kā organizācijas kultūras daļa.

Tā kā žurnālisti pamatā ir saistīti ar konkrētām mediju organizācijām, organizācijas identitāte ir nozīmīgs ietekmējošs faktors, kurā no svara ir gan organizācijas kultūra, gan organizācijas vieta žurnālistikas laukā. Identifikācija ar organizāciju mēdz būt spēcīgāka par identifikāciju ar profesiju, taču var būt arī pretēji, kad žurnālists nevar iedomāties sevi ārpus konkrētās darbavietas.

Organizācijas panākumi vai neveiksmes var ietekmēt žurnālista profesionālo pašapziņu un profesionālo karjeru, nodrošināt noteiktus darba apstākļus, profesionālo autonomiju.

Literatūrā sastopami vairāki jēdzieni: „mediju kultūra”, „žurnālistikas kultūra”, „žurnālistikas kultūra”, „žurnālistikas profesionālā kultūra”¹. Tie bieži vien pieminēti un lietoti, nemēģinot jēdzienus definēt. B.Celicera runā par žurnālistikas kultūru (*“the culture of journalism”*) (Zelizer, 2005, 198-214) kā „nozīmju, rituālu, konvenciju, simbolu sistēmu tīklu” (Zelizer, 199), kas, pēc autores domām, dod iespēju stāstīt par žurnālistiku plašāk un saistībā ar tās iekšējo daudzveidību. Jēdzienā tiek ietverti kolektīvo zināšanu kodi un uzskatu (ticību) sistēmas, šī termina lietojums dod iespēju saprast žurnālistiku gan kā domāšanas veidu, rāmi (*„frame of mind”*), gan darbošanās veidu (*„patterned conduct”*) (Zelizer, 199). Tādējādi jēdzienā tiek iekļautas arī tādas žurnālistu prakses, kas darbojas pret žurnālistikas definētajiem mērķiem. Žurnālistikas kultūra, pēc autores domām, ļauj runāt par žurnālistiku kā par profesiju, industriju, institūciju un arodu.

T. Haničs (*T. Hanitzsch*), analizējot žurnālistikas kultūru (*„journalism culture”*), aplūkojis un salīdzinājis teorētiskajā literatūrā atrodamās dažādās žurnālistu kultūras definīcijas, uzsverot, ka atšķirības izriet no jēdziena „kultūra” atšķirīgā lietojuma, ko var izprast gan kā nacionālo kultūru, gan mikrolīmenī - kā vērtības un uzskatus (Hanitzsch, 2006, 169-186). Var piekrist autoram, kurš uzskata, ka nācija nav ērta salīdzinājuma vienība, jo tā var sastāvēt no dažādām kultūrām (etnisku un reliģisku grupu, diasporas kopienu, šķiru vai patērētāju kultūrām). Tāpēc žurnālistikas kultūras var pētīt nacionālajā kontekstā, mēģinot noskaidrot, kas ir to atšķirību pamatā – valoda, politiskā sistēma, kultūras tradīcijas, ekonomiskā attīstība vai to kombinācijas.

T. Haničs piedāvā „jaunu žurnālistikas kultūru taksonomiju”, uzskatot, ka tās sastāv no teritoriālām, esenciālām, uz vērtībām centrētām, vides/lauka/dzīves stila specifiskām (*milieu-specific*), organizatoriskām un profesionālām kultūrām. Daudzas no tām ir saistītas ar vienu dimensiju, piemēram, nāciju, bet profesionālo žurnālistikas kultūru attīstību izraisa/ietekmē ārējie (politiskā sistēma, tautas attīstība) un iekšējie (ziņu producēšanas organizācija) spēki (Hanitzsch, 171). Runājot par *teritoriālām* žurnālistikas kultūrām, profesionālos uzskatus, iespējams, vairāk ietekmē politiskās ietekmes, nevis kultūras faktori, bet, analizējot aktuālo praksi, tieši kultūras ietekme var būt galvenais organizējošais spēks.

Žurnālistikas kultūru var ietekmēt rase, etnicitāte, dzimte. Vides specifiskās kultūras saistītas ar subkultūrām, dzīves stiliem, to pētniecība - ar Burdjē veikumu². Vērtībās balstītas žurnālistikas kultūras identificē pēc vērtībām, attieksmēm un uzskatiem/ticībām. Te var būt runa gan par individuālistiskām un kolektīvistiskām kultūrām, gan to, kā žurnālistu vērtības, attieksmes, politiskie uzskati mijiedarbojas ar žurnālistu profesionālo ideoloģiju un uzvedību.

Organizatoriskās kultūras ir vērtības un prakses, kas atšķir vienas organizācijas locekļus no citiem. Žurnālistikas kontekstā svarīgi ir pētīt īpašnieka ietekmi, korporatīvās vērtības, kas parādās redakcionālajā praksē un žurnālistu atlases procesā (Hanitzsch, 2006, 173). Savukārt profesionālās žurnālistikas kultūras sastāvdaļas (profesionālās ideoloģijas, vērtības un lomas) aplūkošu nākamajā nodaļā par profesionālo identitāti.

Analizējot žurnālistikas praksi (piemēram, ziņu žurnālistiku), parasti tiek izmantotas vairākas perspektīvas: ziņu veidošanas procesu saista ar ekonomiku vai valsti, socioloģiskā pieeja pēta, kā organizācija un profesija ietekmē šo procesu, un cita pieeja – kultūras tradīciju un simbolu sistēmas ietekmi.

Kultūras pieejas kontekstā M.Šadsons (*M. Schudson*) uzsvēris, ka nav vienotu standartu ziņu rakstīšanā vienas nācijas ietvaros, jo tas ir pārāk vienkāršots skatījums. Pētījumi apliecina, ka žurnālisti, reportējot par dažādām lietām, brīvi pāriet no vienām normām (kodiem) uz citām, no neitrālas pieejas uz uzrauga lomu (Schudson, 2005, 190).

Runājot par politisko komunikāciju, jāpiemin arī statusa maiņa, kas skārusi ne tikai pašus politiķus mijiedarbībā ar medijiem, bet arī politikas sfēras žurnālistus, kuri zināmā mērā zaudējuši savu statusu. Tiem mūsdienās jāprot apvienot pilsoniskās un hedoniskās vērtības un jākonkurē ar citām reprezentācijas sfērām, kā arī daudziem citiem mediatoriem, lai iekļūtu ziņās (Blumler, Gurevitch, 2005, 108).

Pēc Rīza domām, (Reese, 2001, 173-187) ideoloģiskā perspektīva ir faktors, kas ietekmē žurnālistu lēmumu pieņemšanas procesu, dodot iespēju analizēt, kā mediju simboliskais saturs ir saistīts ar plašākām sociālām interesēm. Nodarbošanās ideoloģijas kontekstā vara saprotama kā žurnālistu spēja definēt, kas ir žurnālistika, kas ir kvalitatīva žurnālistika, kas ir žurnālistu pašidentifikācijas galvenie elementi. Ir pētījumi, kuri apliecina, ka žurnālisti vieglāk identificējas ar žurnālista profesiju kopumā, nevis ar konkrēto mediju, kurā ir nodarbināti (Russo, 1998).

Iespējams, ka Latvijā ar tās sadalītajām mediju telpām (subsistēmām vai kultūrām), ar vienotas žurnālistu kopienas, reāli funkcionējošas profesionālas organizācijas un ētikas kodeksa trūkumu situācija ir atšķirīga. Tāpēc ir būtiski noskaidrot, kā šīs vērtības tiek verbalizētas, izaicinātas un kontekstualizētas Latvijas pašreizējos apstākļos, kāda ir žurnālistu lomu izpratne, kādas identitātes dominē žurnālistiskajos diskursos un vai tās ir atkarīgas no konkrētās mediju organizācijas, žanra vai sfēras, kurā žurnālists strādā.

Analizējot žurnālista darbu indivīda līmenī, bez ārējām ietekmēm (auditorija, sociāli politiskais un ekonomiskais spiediens, realitāte) jāmin konkrētās mediju organizācijas, kurā strādā žurnālists, ietekme. Šī ietekme/spiediens var izpausties eksplicīti formulētos vai neformulētos mediju organizācijas mērķos (kalpot sabiedrībai – sabiedriskas raidorganizācijas gadījumā, kalpot īpašnieka konkrētiem biznesa, politiskiem vai citiem mērķiem), kā socializējošs faktors – rediģēšanas, sankciju un apbalvojumu ietekmes rezultātā apgūtas, nostiprinātas vai izmainītas prakses un vērtības, kas var būt atšķirīgas/līdzīgas iepriekšējai profesionālajai pieredzei citās organizācijās, vai apstiprināt/noliegt izglītības procesā apgūtas. Virkne pētījumu ir iezīmējuši pazīmes tendencei, ka eksistē arī kāda vienota profesionālā žurnālistu kultūra, profesionālās vērtības, kas raksturīgas žurnālistiem dažādās sistēmās un organizācijās. Tomēr mediju organizācija konkrētā valstī, medija menedžments, darba organizācija un mediju rutīnas konkrētā izdevumā darbojas kā spēcīgs socializējošs un ietekmējošs faktors.

Dž.Makmanus (*J. McManus*), analizējot kultūras, tehnoloģiskās un likumdošanas ietekmes uz žurnālistikas praksi, piedāvājis komerciālo ziņu producēšanas modeli, kurā aplūkotas dažādās ietekmes uz organizācijas kultūru un žurnālistiem, parāda, kā mijiedarbojas un konfliktē uz tirgu orientēta vai tirgus virzīta un publikai iztīrīga žurnālistika. Piemēram, ziņu nodaļā organizācijas kultūru ietekmē žurnālistikas normas, mijiedarbojoties ar tirgus (biznesa) normām, kas tālāk ietekmē žurnālistus un viņu lēmumus (atrast, atlasīt, reportēt) (McManus, 1994, 23).

Dž.Ķitona (*J. Keyton*) definē organizācijas kultūru kā daudzslāņu konstrukt, kas ietver sevī artifaktus, vērtības un pieņēmumus, kas nosaka darbinieku uzvedību organizācijā, piešķir jēgu darbībām, palīdz identificēties ar pārējiem darbiniekiem un rodas mijiedarbībā ar tiem (Keyton, 2005, 22-28). Par svarīgu elementu autore uzskata organizācijas vērtības, organizācijas kultūras procesā parādot to, kā stāsti, normas, joki, rituāli tiek nodoti no darbinieka uz darbinieku, kļūstot par viņu uzskatu sistēmu un sociālu praksi, ietekmējot to komunikāciju un analizējot iespējas

un draudus, kas organizāciju kultūru ietekmē no ārējās vides (likumi, normas, rituāli, prakses paraugi, jauno darbinieku ienākšana) (Keyton, 45).

Mediju organizācijas rutīnas, īpašnieka spiediens vai deklarētās vērtības var nonākt pretrunā gan ar žurnālista sociālo identitāti, gan viņa izpratni par saviem pienākumiem pret auditoriju. Šī lojalitāte pret pilsoņiem nozīmē, ka visam, kas tiek publicēts, vajadzētu būt ticamam, bez slēptas ieinteresētības un tendenciozitātes. Tas ir svarīgi, jo pilsoņi uzticas ziņu organizācijām, kas savukārt ir avots mediju organizācijas uzticamībai. Tāpēc žurnālisti nav līdzīgi citu kompāniju darbiniekiem vai citu produktu ražotājiem, jo viņiem ir sociāls pienākums, kas brīžiem var gūt pārsvaru pār darba devēja īslaicīgām interesēm un (par spīti tām) var būt viņa finansiālo panākumu avots.

Dienas laikrakstu žurnālistu gadījumā svarīgi ir noskaidrot, cik lielā mērā žurnālisti sevi identificē ar piederību konkrētam zīmolam – savam izdevumam, apzinoties tā lomu, redakcionālo politiku un vietu sistēmā vai tirgū, vai arī ar profesiju kopumā, saprast, kā konkrētais žurnālista statuss, kas saistīts ar darba uzdevumiem (reportēt, analizēt, komentēt, vadīt), ietekmē profesionālo identitāti un kā šie elementi saistīti ar iepriekšējo žurnālista darba pieredzi citās mediju organizācijās.

---

¹ Piem., D.Kelners (*D.Kellner*) – „mediju kultūra”, N.Kirillova – „mediakultura”, S.Alans (*S.Allan*) – „news culture”.

² Skat.: Bourdieu, P. (1984). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press; Benson, R., Neveu, E. (eds.) (2005). *Bourdieu and the journalistic field*. Cambridge: Polity Press.

ŽURNĀLISTU PROFESIONĀLĀS IDENTITĀTES

Kā pēdējais svarīgais *habitus* elements aplūkojama profesionālā identitāte, kas vieno profesijā strādājošos, kam ir vairāk vai mazāk vienota pieredze, kopīga izpratne par savu darbu, ko veido gan socializācija darba vietā, gan izglītība, gan darbību regulējoši rakstīti vai nerakstīti noteikumi. Profesionālās identitātes sastāvdaļas ir profesionālās vērtības, normas un ideāli, profesionālās lomas un profesionālās prakses.

Profesionālās žurnālistikas kultūru var dekonstruēt ideoloģijas terminos. Žurnālistu profesionālās ideoloģijas ir saistītas ar žurnālistikas epistemoloģiju, ētiku un funkcijām sabiedrībā. Terminam „profesionālā ideoloģija” kā sinonīmus izmanto arī terminus „žurnālistiskā ideoloģija” un „profesionālās vērtības”. Pētnieki min piecu vērtību grupas: kalpošana sabiedrībai („*public service*” ideāls), objektivitāte, autonomija, aktualitāte, ētika¹. Tā kā dienas laikrakstu žurnālistiem ātrums un aktualitāte ir pašsaprotami darba kritēriji (un interneta laikmetā operativitāte pat zināmā mērā zaudē savu lomu), šīs vērtības netiks atsevišķi aplūkotas.

Profesionālās vērtības un normas

D. Makveils uzskatāmi parādījis, kā sociālās un tehnoloģiskās pārmaiņas ietekmē žurnālistikas prakses būtību, žurnālistu identitātes un lomas. Šeit minētais termins „publiska nodarbošanās” (*public occupation*) izmantots plašāk nekā tradicionāli lietotais un analizētais termins „profesija”. *Sociālā normatīvā teorija* ar tās galvenajiem variantiem (liberālā teorija, publiskās intereses teorija, komunitārisms, attīstības žurnālistika) piedēvē žurnālistiem noteiktas ideālās lomas. *Kritiskā sociālā teorija* identificē žurnālistu kā varas kalpu un sociālās kārtības atbalstītāju. *Profesija* tiek izmantota kā koncepts, ar kuru salīdzināt žurnālistiku kā nodarbošanos, tās attīstību profesionalizācijas virzienā, kas ietekmē žurnālistikas statusu sabiedrībā. Makveils uzsver, ka tas var atrisināt konfliktus, ar kuriem sastopas žurnālisti, izcīnot tiesības brīvi reportēt apstākļos, kad tos kontrolē īpašnieki, menedžments, valsts varas spiediens un citas intereses (McQuail, 2008, 52).

Var piekrist autora secinājumam, ka žurnālistika pilnībā neatbilst vispārpieņemtajiem kritērijiem, kas raksturo profesiju. Tas tiek uzskatāmi argumentēts: zemāka atskaitīšanās/atbildības pakāpe; neitralitātes un sabalansētības ievērošanas nekonsekvence; brīvības pakāpe, kas nepieciešama, lai pildītu lomu kalpot sabiedrībai, nav vienmēr savienojama ar institucionālajiem ierobežojumiem, kas saistās ar profesionālismu; klienta (auditorijas) interešu nesakritība ar sabiedrības interesēm kopumā, kas var būt īpaši aktuāli Latvijas gadījumā (McQuail, 2008, 55).

Aplūkojot komunikatoru kā indivīdu, dažādās ietekmes un spiedieni konkretizējas, tos var nosacīti iedalīt ārējos – ārpus mediju organizācijas esošos (jau minētie), pašas mediju organizācijas ietekmes – redaktors, medija menedžments, medija rutīnas, kā arī žurnālista personības faktorus, kas arī ietekmē to, kādus tekstus viņš/viņa producē un kas savukārt var ietekmēt vidi, kurā viņš strādā, un attiecības ar pārējiem mijiedarbības elementiem (redakcijas darbiniekiem, avotiem, auditorijām, politiķiem).

Tādējādi, analizējot žurnālistikas un sabiedrības attiecības, Makveils piedāvā divas nodarbošanās versijas: viena, kas žurnālistiku aplūko „no ārpusēs” un kas ir teorijā balstīta, atbilstīga sociāli normatīvam skatījumam; otra – iekšpuses skats, kas balstīts empīriskos datos, kuri radušies no žurnālistu paškonceptijām un nosaukama par „žurnālistikas darba teoriju” (McQuail, 2008, 57). To kā profesionālu ideoloģiju apraksta daži pētnieki (piemēram, *Deuze, Carpentier*), tā iemieso sevī galvenos spēles un praktiskās darbības noteikumus, un, iespējams, tā ir tuvāka

žurnālistu profesionālās kultūras realitātei, ne normatīvajam ideālam, tā apbruņo žurnālistus ar aizsargājošu un pašattaisnojošu versiju par viņu darba kultūru.

Ziņu organizācijas kultūrā tiek izdalīti pieci faktori, kuri katrs atsevišķi un visi kopā nosaka, ka darbs ar ziņām ir prakšu kopums, kurā konflikts ir normāls, normatīvs, rutinizēts, nepieciešams, vērtīgs un parasts. Un šie faktori ir – ziņu darbinieku neuzticēšanās vadībai un diskusijas, strīdi, profesionālo un biznesa normu konfliktēšana, profesionālās un izklaides normas, kontrolēta konkurence, ziņu struktūra (Bantz, 2008, 277).

Profesionālās normas var būt konfliktā ar citām (organizācijas, birokrātiskajām, biznesa) normām. Tā, piemēram, prasība pēc ātruma var nonākt pretrunā ar profesionālām normām, kas prasa precizitāti, iedziļināšanos, rūpīgu izpēti. Profesionālo un biznesa normu nesavienojamība veicina to, ka žurnālisti meklē citu darbu, kur izglītības apguves laikā iemācītais nav pretrunā ar organizācijas normām; izmaina sava nozīmes un gaidas, lai tās kļūtu līdzīgākas ar darbavietas izvirzītajām vai arī konfliktu starp profesionālām un organizācijas normām padara par normu. Pēdējā gadījumā būtisks ir profesionālo organizāciju atbalsts. Arī konkurence ar citām mediju organizācijām var nonākt pretrunā ar profesionālo normu visu rūpīgi pārbaudīt, analizēt, piedāvāt atšķirīgus viedokļus.

Organizācijas identitāte var nonākt pretrunā ar profesionālo un izpausties kā stratēģija reportieriem vai nu kooperēties kādas ziņas savākšanā, vai arī kā konkurentiem kādu papildus detaļu atklāšanā nedalīties informācijā ar kolēģiem un nesolidarizēties kādiem kopīgiem mērķiem cīņā par savām kā darba ņēmēju tiesībām.

Pētnieki B.Kovačs un T.Rozenstīls (*Bill Kovach, Tom Rosenstiel*) uzsver, ka ziņu vākšanas process kļuvis atvērtāks un pieejamāks publikai. Lai savāktu informāciju, kas derīga sabiedrībai, tās pašpārvaldei, autori piedāvā žurnālistiem desmit uzdevumus jeb saistības: pienākums būt patiesam, lojalitāte galvenokārt pilsoņiem (tikai pēc tam – darba devējam), informācijas pārbaudīšanas disciplīna, neatkarības saglabāšana no tiem, kurus apraksta, neatkarība, uzraugot varu, foruma nodrošināšana publikas kritikai un kompromisu izstrādei, spēja svarīgo pasniegt/rāmēt kā interesantu, atbilstīgu un būtisku, nodrošināt vispusīgas, saprotamas un samērīgu proporciju ziņas, spēja darboties pēc sirdsapziņas, apjauta, ka arī pilsoņiem ir tiesības un atbildība ziņu producēšanas procesā (Kovach, Rosenstiel, 2007, 5-6).

Zinātniskajā literatūrā (un žurnālistu praktiķu diskursos) atrodami dažādi profesionalitātes un profesionālo normu raksturojumi un klasifikācijas. Starp šīm normām kā vienu no būtiskākajām un reizē pretrunīgākajām vairākums pētnieku min objektivitāti.

Dž.Soloski (*John Soloski*) uzsver, ka objektivitāte nenozīmē, ka žurnālisti ir bezpartijiski notikumu vērotāji, līdzīgi kā sociālie pētnieki, bet ka viņi mēģina atrast faktus un par tiem ziņot godprātīgā un sabalansētā veidā (Soloski, 2008, 58). Pēc autora domām, partijiska, ideoloģizēta ziņošana var izraisīt daudzu konkurentu rašanos, kas pret šādām ziņām cīnītos, tāpēc objektīva reportēšana palīdz saglabāt monopozīcijas ziņu tirgū (Soloski, 2008, 58). Tiek minēts arī otrs ieguvums - atbildība pret *avotiem* par faktu precizitāti neļauj vainot žurnālistu. Strīda gadījumā par saviem vārdiem atbildīgs ir *avots*. Priekšrocības, ko dod objektīva reportēšana, būtu labs arguments tiem, kuri uzskata ziņu objektivitāti par neiespējamu vai nereālu vērtību, minot, ka neviena persona nevar būt objektīva.

Arī izdevēja iejaukšanās var samazināt profesionālismu, tāpēc tendencioza, aizspriedumaina reportēšana vājina laikraksta reputāciju un pozīciju tirgū (Soloski, 61).

Citi autori neuzlūko neitrālu stilu par žurnālistikas fundamentālo principu, bet drīzāk pieņem, ka neitrālā balss bez avota vai informācijas pārbaudes, vai sistēmas ziņu vākšanā drīzāk noslēpj krāpšanos vai tendenciozitāti. Tā iespējama, ja žurnālists izvēlas tikai tos avotus, kuri realitātē pauž paša žurnālista (vai redakcijas) uzskatus, un neitrālās balss izmantošana rada objektivitātes ilūziju (Kovach, Rosenstiel, 2007, 83). Šī pieeja tiek skaidrota ar to, ka pamati, uz kuriem tika balstītas universālās normas, ir erodējuši (Christians, 2008, 213).

Līdzās pastāvot divējādi žurnālistikai - aktīvai, partijiskai, emocionālai, propagandistiskai - un neitrālai, bezkaislīgai un bezpersoniskai, neapšaubāmi ietekmīgāka un, iespējams, pievilcīgāka liksies pirmā.

Objektivitātes jēdziena vietā nereti ir aicinājumi lietot terminus „rūpība”, „akurātums”, „godīgums”, „caurspīdīgums”. Tiek izmantoti arī sabalansētības un neitralitātes jēdzieni, kā arī runāts par objektivitātes saikni ar patiesību, patiesumu jeb īstumu. Piemēram, Dž.Vesterštāls (*J.Westerstahl*) piedāvā divas objektivitātes dimensijas – faktualitāti un bezpartijiskumu. Faktualitātes komponenti ir atbilstība (*relevance*) un patiesīgums, bet bezpartijiskums saistīts ar sabalansētību un neitralitāti (Westerstahl, 1983, 403-424).

Manuprāt, šīs ziņu vērtības saistāmas ar žurnālistu lomām un žurnālistikas veidiem (žanriem),- ziņu žurnālistikā sabalansētību un neitralitāti pieņem par normu, bet viedokļu žurnālistikā (komentāros, redakcijas slejās) tiek ieinteresēti, konsekventi un skaidri pausti žurnālista uzskati, vērtējumi un argumenti.

Redakcionālā neatkarība no partiju vai komerciālā spiediena, kuru žurnālisti laika gaitā tika izcīnījuši, reizēm var ļaut tiem būt pašmērķīgi neatkarīgiem, un šis ārējā spiediena elementu trūkums var novest pie atsvešināšanās no kopienas vispār (Westerstahl, 1983, 53-57). Neitralitāte nav žurnālistikas fundamentāls princips, uzsver B.Kovačs un T.Rozenstīls (Kovach, Rosenstiel, 2007, 83). Jāpiekrīt autoru domai, ka tā nav tikai žurnālistikas problēma, bet arī pilsoniskās sabiedrības problēma – spēt konfrontēt un risināt problēmas. Publiskā sfēra kļūst par arēnu polarizētām debatēm, ne kompromisam un vienprātības meklējumiem (Kovach, Rosenstiel, 2007, 86). Neitralitātes un sabalansētības prasība kļūst aktuāla, piemēram, domājot par sabiedrisko mediju žurnālistu darbību. Vai neitralitāte un sabalansētība nozīmē jebkuru uzskatu un viedokļu bezkaislīgu reportēšanu, jebkuru reklāmu pieņemšanu bez to izvērtējuma?

Arī mediju ētikas pētniece S.Lasmane uzsvērusi, ka žurnālistam reizēm nav jāslēpj patiesi emocionāls protests pret nelietību, netaisnību utt. un ka pilsoniska ironija vai pat sašutuma neslēpšana var būt svētīgāka par neitralitāti, kas robežojas ar vienaldzību vai nejutīgumu. Viņasprāt, tieši „neitralitātes dogmā meklējams viens no neefektīvas žurnālistikas iemesliem blakus žurnālista patības necilumam, politikorektumam, profesionalitātes trūkumam vai pārkamībai” (Lasmane, 2012, 205).

Mehāniska, rutinēta sabalansētības ievērošana, formāli izmantojot divus pretēju uzskatu avotus un bezkaislīgi, bez komentāriem tos citējot, nenodrošina īstenības patiesu atspoguļojumu. Protams, žurnālistam jādistancējas no savām simpātijām un antipātijām, tomēr, kā uzskata S.Lasmane, viņam nav jāslēpj sava attieksme („Nav ziņu, ko nebūtu skārušas vērtības un tiešāks vai netiešāks vērtējums.”). Objektivitāte kā faktu un vērtību nošķirums, uzskata pētniece, iederas klasiskā liberālisma teorijās, taču objektivitātes nešaubīgumu var apstrīdēt, un teorijas mainās. Viņa uzsver, ka „Grūti tveramās un nenosakāmās attiecības starp faktisko un subjektīvi pievienoto jeb konstruēto ir medijētikas lauks, kurā [...] akcentēta atbildība par citu teiktā, darītā pārvēršanu rakstos [...]” (Lasmane, 2012, 195-199).

S. Pasti (Пасты, 2004)² pētījumā atklāts, ka žurnālisti praktiski samērā reti objektivitāti uzskata par svarīgu vērtību: tikai ļoti neliela daļa Krievijas žurnālistu minējuši, ka labs žurnālists ir tāds, kurš bezbailīgi cīnās par objektivitāti. Pārējie definē to profesionālo prasmju, talanta vai profesijas mīlestības terminos (Yuskevits, 2000, 8-11). Galvenais secinājums: žurnālisti no padomju laikiem mantojuši pakļaušanos (konformismu) sociālajām struktūrām. Intervējamo atbildēs neatkarības un vārda brīvības koncepti vispār nav parādījušies (Koltsova, 2006, 140).

Toties O.Koļcova savu veikto interviju sakarā secina, ka daļa žurnālistu mēģina saistīt neatkarības un brīvības jēdzienus, kas ir sabiedrības daļas izvirzītā prasība žurnālistiem, ar reālo praksi. Pretrunas identitātes veidošanā ir tipiskas visiem sociālajiem aktoriem, bet šajā gadījumā tās sakņojas dziļāk - kā pretrunas starp vārda brīvības diskursu, ko par leģitīmu uzskata daļa sabiedrības un daži žurnālisti, un spēles likumiem, ko nosaka varas aģenti, kas darbojas mediju vidē.

Viens no veidiem, kā mazināt spriedzi identitātes veidošanā, pēc autores domām, ir reālistisks normatīvisms – mēģināt darīt iespējami labāko atļautā robežās, lai mediju nelikvidētu, jo tad informācija auditorijai zudīs pavisam. Tātad veidot ziņas iespējami tuvu ideālam, cik vien to ļauj ārējie ierobežojumi, lai žurnālistu nepadzītu no darbavietas un profesijas (Koltsova, 140-141).

Dž.Soloski uzsver, ka kapitālisma ideoloģija nonāk pretrunā ar profesionalitātes prasību kalpot sabiedrībai un ievērot profesionālās normas. Profesionālisma ideoloģijai ir „prettirgus” komponenti. Profesija prasa stabilas zināšanas, kā veikt profesionālos uzdevumus, un arī publikas akceptu tam, ka profesionāļi ir vienīgi, kuri spējīgi piedāvāt konkrētos pakalpojumus (Soloski, 2008, 55).

Komercializācija, peļņas mērķi kā galvenie, kas auditorijas liek uzskatīt tikai par mediju produkta patērētājiem (un mediju organizācijām ir svarīgi peļņas nolūkos to skaitu visiem iespējamiem līdzekļiem palielināt), - visi šie apstākļi var mazināt un vājināt kalpošanas ideoloģiju, uztverot mediju produktu par tādu pašu precī kā jebkuru citu. Savukārt nepieciešamība visiem pieejamo, bet nereti fragmentēto informāciju jēgpilni sakārtot, ielikt kontekstā un, pievilcīgi iepakot, piegādāt konkrētām mērķa auditorijām, var šo kalpošanas, interpretācijas ideālu paspīlgtināt. Arī aktīvo auditorijas pārstāvju iesaistīšanās informācijas radīšanā un komentēšanā var mainīt žurnālistu lomu izpratni, par ko nākamajā nodaļā.

Žurnālistu lomas

Laikā pirms Web rašanās lielās ziņu organizācijas, kuras kontrolēja uz peļņu balstītas korporācijas, ir stiprinājušas mākslīgo sadalījumu starp profesionāliem žurnālistiem un citiem. Institucionalizētajai presei vairs nav ekskluzīvu līdzekļu, kā sasniegt publiku. Informāciju var izplatīt katrs. Līdz ar to izvirzās jautājums, kāda ir jaunā žurnālistu paaudze, kā tā redz savas profesionālās lomas mūsdienu situācijā. Terminu un apzīmējumu skaits arvien pieaug: „līdzdalības žurnālisti”, „tīkla žurnālisti”, „sadarbības žurnālisti”, „pilsoniskie žurnālisti”, kā arī citi grūti tulkojami sadzīviski apzīmējumi (*stand-alone journalism, grassroots journalism, ad hoc journalism, personal journalism, bottom-up journalism, open-source journalism, „we” journalism, „we-dia* (kontrastā medijiem), un tml. (Gant, 2007, 34).

Žurnālista lomu izpratni var aplūkot dažādos savstarpēji saistītos griezumos. To var analizēt informācijas izplatītāja, naidnieka (pret varu, biznesu), interpretētāja, pētnieka dimensijās (Weaver, Wilhoit, 1996), aktivitātes-pasivitātes, neitralitātes-līdzdalības dimensijā (Donsbach, Patterson, 2004). Var klasificēt dažādus komunikatora lomu orientācijas objektus: žurnālistu orientācija uz paša mediju organizāciju (menedžmenta atzinība un karjeras mērķi), profesionālie mērķi (iekšēja, kolēģu atzinība), sabiedrība kopumā (statuss ārpus mediju organizācijas, politiskā vai cita ietekme) vai orientācija uz auditoriju (popularitāte un slava, publikas uzvedības ietekmēšana) (Mc Quail, 1987, 159).

Žurnālistu lomas izpratne tiek saistīta ar informatīvās žurnālistikas tipiem: objektīvā žurnālistika, interpretējošā žurnālistika, precizitātes žurnālistika, materiāla vākšanas žurnālistika, pētnieciskā žurnālistika, viedokļu žurnālistika, advokātžurnālistika, „jaunā”/literārā žurnālistika. Izmantoti arī tēlaināki, sadzīviskāki žurnālistikas raksturojumi, piemēram, žurnālistika kā viedokļi, kā sensācija, kā fakti, kā interpretācija, kā stenogrāfija, kā pētniecība, kā literatūra, kā aizstāvība, kā izklaide, kā stāstu stāstīšana (Willis, 2003, 3-15).

Literatūrā atrodama vēl viena aprakstoša klasifikācija, kas saistīta ar lomas tēlu: starpnieks, izskaidrotājs, pētnieks, detektīvs, sargsuns, partijnieks, advokāts, izklaidētājs (Avenarius, Saxer, Weischenberg). Šīs klasifikācijas raksturo žurnālistikas saikni ar kultūru, kurā tā darbojas, ar profesijas rašanās un attīstības kultūrvēsturisko kontekstu.

Žurnālista lomas var analizēt amata-profesijas dimensijā, mēģinot saistīt žurnālistu attieksmi pret nodarbošanos kā tradicionālu profesiju, īpašu sūtību, dzīvesveidu vai arī ar attieksmi kā pret

jebkuru amatu, kas apgūstams īsā laikā. Žurnālistikas lomas tiek klasificētas arī pēc to atšķirīgajiem funkcionālajiem laukiem: informatīvā žurnālistika, viedokļus veidojošā, izklaidējošā, literārā (Keeble, 2005, 124).

Žurnālista lomas izpratne ir saistīta arī ar sabiedrības priekšstatiem un gaidām pret šo profesiju. Tomēr žurnālista lomas izpratne visvairāk ir atkarīga no viņa paša priekšstatiem un gaidām, izvēloties nodarbošanos. Šīs gaidas regulē viņa attieksmi un uzvedību, un izpratne par savu lomu ietekmē tālāko profesionālo darbu, piemēram, mijiedarbību ar avotiem, ziņu atlasīšanu un pasniegšanu. Pētniece K. Džonsone-Kartē (*K.Johnson-Cartee*) ir teikusi, ka žurnālisti ir pārliecināti par savu lomu sniegt sabiedrībai patiesas ziņas un saista šo iespēju ar savu izglītību un darba pieredzi. Tātad viņi neredz sevi kā pašu stāstītā stāsta dalībniekus, bet gan kā reportētājus par reāliem faktiem (Johnson-Cartee, 2005, 76).

Citu redzējumu uzsver B. Koens (*B.Cohen*). Viņš secinājis, ka žurnālisti vienlaikus tic divām preses lomas interpretācijām, jūtoties kā abu šo atšķirīgo koncepciju daļas: reportieris reizē ir gan neitrāls ziņu savācējs, gan aktīvi piedalās sabiedriskajos procesos (Johnstone, etc., 1972, 524). Arī pētnieki D. Vīvers (*D.Weaver*) un K. Vilhoits (*C.Wilhoit*) norāda uz žurnālistu šķietami pretrunīgajām lomām – esot gan objektīviem informētājiem, gan subjektīviem interpretētājiem (Weaver, Wilhoit, 1996, 127). Pastāv arī teorija, ka iepriekš minētie uzskati ir atkarīgi no profesionālās pieredzes ilguma. Tiek secināts, ka, darbojoties žurnālistikā, laika gaitā mainās uztvere par žurnālista lomu sabiedrībā: no neitralitātes uz mēģinājumiem ziņas skaidrot, iesaistīt tās plašākā kontekstā (Plaisance, Skewes, 2003, 835).

Savukārt autoru grupa (G.Stone, M.W. Singletary, V.P.Richmond) izvirzījusi jautājumu par cēloniskajām sakarībām, - proti, vai personas darbs ietekmē viņa pārliecību un uzskatus, vai arī viņa pārliecība un vērtības ietekmē darba izvēli (Stone, Singletary, Richmond, 1999, 148). Viņi piedāvā trīs žurnālistikas „skolas”, saistot žurnālistu darba stilu ar viņa pārliecību par žurnālistikas funkcijām, un klasificē žurnālistus pēc to pārliecības: 1) tradicionālā jeb neitrālā, 2) interpretējošā un 3) aktīvā jeb provokatīvā žurnālistika (Stone, Singletary, Richmond, 1999, 146). Šīs klasifikācijas elementi nav savstarpēji izslēdzoši, piemēram, interpretējošā žurnālistika var būt provokatīva vai neitrālā – interpretējoša. Tas pats attiecas arī uz lomām un funkcijām, piemēram, pētnieku Vīvera un Vilhoita definētās mediju funkcijas - interpretatīvā/pētnieciskā, informācijas izplatīšanas, varas pretinieka un izklaides funkcija (Weaver, Wilhoit, 1996, 137-140). Tās visas var būt gan līdzvērtīgi svarīgas, gan, noteiktā vietā un laikā dominējot vienām, citas var palikt otrā plānā.

Vēl viena tipoloģija piedāvāta S. Pasti veiktajā Sanktpēterburgas žurnālistu pētījumā³. Autore izmantojusi kvalitatīvās metodes, tomēr, tā kā tās ir lielā mērā strukturētas intervijas, viņas piedāvātās tipoloģijas izriet vairāk no teorētiskiem konceptiem, nevis balstās empīriskajos datos, samērā mehāniski dalot žurnālistus tradicionālistos - ar padomju pieredzi, un mūsdienīgajos, kuri seko Rietumu žurnālistikas tradīcijai. Domāju, ka šis paaudžu dalījums ir pārlieku mehānisks un vienkāršots, jo pati autore dod piemērus, kuros redzams, ka žurnālisti lieto vecās pieejas jaunos apstākļos, kalpodami ne vairs vienai politiskai doktrīnai, bet viena saimnieka (īpašnieka) interesēm vai biznesa apsvērumiem. Līdz ar to žurnālistu grupējumam vajadzētu būt niansētākam, kas labāk raksturotu reālās lomu izpratnes variācijas.

Kā redzams, dažas no minētajām klasifikācijām ir grūti pielietojamas pētniecībā, piemēram, žurnālistiem aptaujās parasti jāizvēlas sev svarīgākās lomas kā savstarpēji izslēdzošas, uzsverot to pretrunas, nevis vairāku lomu vienlaicīgas vai situatīvas pildīšanas iespēju.

Tāpēc, manuprāt, auglīga pieeja piedāvāta N. Karpentjē (*N.Carpentier*) pētījumā, kurā analizētas mediju profesionāļu identitātes (Carpentier, 2005, 199-219). Balstoties uz E.Laklo (*E.Laclau*) un Č.Mufes (*Ch.Mouffe*) diskursa teoriju, kā arī sešām normatīvajām žurnālistikas teorijām, viņš piedāvā identitāšu četrus komponentus – profesionālo saikni ar mediju organi-

zāciju, menedžmentu, autonomiju un objektivitāti (Carpentier, 201). Viņš uzsver, ka līdzšinējā žurnālistikas analizē dominējušas teorijas un lomu izpratnes, kas atbilst identitāšu hegemoniskai, skaidrai izpausmei, kur žurnālists ir profesionālās elites pārstāvis, neitrāls atspoguļotājs, autnoms un objektīvs varas uzraugs. Turpretim viņa piedāvātajā žurnālistu identitāšu diskursīvā lauka pārskatā atvēlēta vieta arī antihegemoniskām, neskaidrām, subjektīvām identitātēm. Tāpat mediju profesionāļi tiek raksturoti, izmantojot četras dimensijas: objektivitāte/subjektivitāte, autonomija/atkarība, menedžments/partnerība (citiem vārdiem: vārtu sargāšana/vārtu atvēršana), profesionālā elite/publikas pārstāvis. Tas, ka tās ir dimensijas, nevis vienkārši binārās opozīcijas, ļauj žurnālista identitāti aprakstīt niansētāk: tā var šai diskursīvajā laukā būt jebkurā starppozīcijā dimensiju ietvaros (Carpentier, 208). Tādējādi antihegemoniskās identitātes raksturojums būs atkarība, subjektivitāte, mobilizējošā loma, auditorijas pārstāvēšana.

Tomēr žurnālistu lomas izvēli ietekmē ne tikai izpratne par žurnālistikas vietu sabiedrībā, bet arī citi faktori. Iespējams formulēt vairākus citus cēloņus. To, kā veidojusies profesijas pārstāvja lomas izvēle, ietekmē arī organizācija, kurā viņš strādā. Proti, pretinieki un interpretētāji biežāk sastopami lielās, uz publicitāti un peļņu vērstās akciju sabiedrībās. Tāpat lomas izvēli būtiski ietekmē žurnālista sociālā identitāte (sociāli demogrāfiskie raksturojumi un politiskie uzskati, mazāk - izglītība) (Carpentier, 141-144).

Kad mediji izjūt elites varas spiedienu, normatīvie standarti prasa, lai žurnālisti no vienkāršas reportēšanas, interpretēšanas un komentēšanas pārorientētos uz atmaskošānu, kritiku un aizstāvību, tādējādi kļūstot par patstāvīgiem politiskajiem aktoriem. Varas uzraudzības principi ir iesakņojušies liberāli demokrātiskās politiskās žurnālistikas profesionālajā ētikā. Mediji iegūst autonomiju no politiskajām un ekonomiskajām struktūrām, turot sabiedrību pastāvīgā gatavībā saņemt pārsteidzošas ziņas un apmierinot tās vēlmi tikt šokētai (McNair, 2006, 57-60). Taču sabiedrībās, kurās žurnālistikas profesionalizācijas pakāpe ir vāja un tai trūkst pašregulācijas un aizsardzības mehānismu, manuprāt, varas spiediens var izraisīt žurnālistikas lauka autonomijas mazināšanos un varas kritikas bezzobainību.

Žurnālistikas tieksmi pārsteigt un apstrīdēt varu ir pastiprinājusi mediju komercializācija, kas, no vienas puses, ir veicinājusi konservatīvismu un elites aizstāvošu tendenciozitāti daudzās mediju organizācijās, bet, no otras puses - radījusi lielāku mediju naidīgumu pret varu. Efektīva politisko elītu kritiska izvērtēšana kļūst par mārketinga instrumentu, kas palīdz arī atšķirt vienu mediju organizāciju no citas.

Politiskie žurnālisti var analizēt šos procesus, atklājot sabiedrisko attiecību aktivitāšu manipulatīvo dabu. Žurnālistu kā sargsuņu un varas naidnieku loma ir atklāt šo tendenciozitāti, kā arī kritiski analizēt politisko aktoru viedokļus un uzvedību, kas aiz šīs tendenciozitātes stāv. Kā teicis Makneirs, tendence rada antitendenci (*spin has generated anti-spin*) jeb procesa žurnālistiku (McNair, 64). Mainījušās arī publikas gaidas par to, kas ir iespējams un piemērots, piedienīgs, - ko mediji drīkst publiskot gan par elites uzvedību, gan valdības pārstāvjiem, gan sporta, izklaides un citām slavenībām.

Mediju pieejamība raksturo arī sabiedrības demokratizācijas pakāpi. Gaidas par elites pieejamību un tās atskaitīšanos publikai ir mainījušās, publikas pārstāvji savā ziņā kļuvuši par politiskā procesa līdzdalībniekiem un apspriedējiem, nevis tikai pasīviem vērotājiem. Medijiem ir izteikti pārmetumi par pārlieku agresivitāti, naidīgumu pret varu, uzbrūkošu toni, automātisku negatīvu reakciju. Taču tas, pēc Makneira domām, apliecina politiskās kultūras progresīvu evolūciju: demokrātiskajos procesos labāk ir pārmērības kritikā nekā elites kritiska novērtējuma trūkums (McNair, 67-69).

Tādējādi jautājums ir par žurnālistu kā aktoru pozīciju žurnālistikas laukā – kā profesionālās lomas izpratne saistās ar savas autonomijas izpratni un spēju pieņemt lēmumus, būt ar radošu iniciatīvu apveltītiem vai vairāk izpildītājiem, kādas ir viņu iespējas piedalīties lēmumu pieņemšanā mediju organizācijā.

Žurnālistu profesionālās prakses: ētika darbībā

Žurnālistu profesionālās vērtības un loma sabiedrībā parasti tiek formulēta profesionālās ētikas kodeksos. Žurnālistikas profesionalizācijas pakāpi mēdz saistīt ar ētikas normu funkcionēšanu, ko apliecina ētikas kodeksi, un profesionālo žurnālistu organizāciju vai īpašu padomju darbību, kas veic pašregulācijas un profesionālo normu ievērošanas kontroles funkcijas. To esamība vai neesamība teorijā tiek dažādi traktēta: liberālā tradīcija tiek saistīta ar individuālu profesionālo ētiku (var nebūt kodeksa un organizācijas), bet komunitārā žurnālistika tiek raksturota ar formāla kodeksa esamību. Savukārt D.Hallins un P.Mančini ētikas kodeksu un profesionālās žurnālistu organizācijas esamību vai neesamību uzskata par kritērijiem, kas palīdz mediju sistēmas klasificēt pēc atbilstības liberālajam, polarizētajam plurāliskajam vai demokrātiski korporatīvajam modelim (Hallin, Mancini, 2004, 342). Pēc viņu domām, liberālajās sistēmās institūcijas vietā darbojas spēcīgi profesionāli, valstīs ar plurālistisko polarizēto mediju sistēmu profesionalizācijas pakāpe ir zema un pašregulācija un kodeksi darbojas vāji, bet demokrātiski korporatīvajam modelim raksturīgas spēcīgas profesionālās žurnālistu organizācijas, kuras ir masveidīgas un kuras gan aizstāv savus biedrus, gan darbojas kā nepieņemamu prakšu un ētikas kodeksa pārkāpumu kritiķis vai ētisko dilemmu un neskaidru gadījumu izvērtēšanas forums.

Profesionalitāte saista un ierobežo, ētikas kodeksi atbrīvo, - ja šo autora domu varētu apstrīdēt, tad nākamais spriedums uzskatāms par vērā ņemamu: K.Nordenstrengs (*K. Nordenstreng*) uzskata, ka konvencionālais profesionālisms ar tā rutīnām un aizsargmūriem ir funkcionāls un vajadzīgs valstīs, kuras transformējušās no vienas sociāli politiskas sistēmas uz citu, kad mediji ne tikai atbrīvojušies no agrākajiem kontroles veidiem, bet arī nokļuvuši spēles laukumā, kurā nekādu likumu nav vispār (Nordenstreng, 2008, 254). Var piekrist, ka kodekss, saturot būtiskas profesionālās ētikas zināšanas, uzrādot iespējamās ētiskās dilemmas un kalpojot par uzraudzības un kontroles dokumentu un morāles, ne tikai likumdošanas respektēšanas atgādinājumu, var veicināt mediju darbinieku profesionalizāciju un ir īpaši svarīgs valstī, kurā notikusi sistēmtransformācija un kurā žurnālisti strādā divu valodu telpā atšķirīgām auditorijām.

Vienošanās par profesionālās darbības normām un konvencijām prasa laiku, ko pārmaiņu periods un mainīgā mediju vide neveicina, savukārt kodeksu pastāvēšana vien nenodrošina tajā formulēto profesionālo vērtību un normu internalizāciju žurnālistu profesionālajā identitātē. Kodekss un profesionāla organizācija var eksistēt vien formāli, ja tā izveides procesā nav ievēroti nosacījumi, par kuriem runā speciālisti – to izstrādes gaitā nav piesaistīti dažādus medijus, žanrus, amatus un valodas pārstāvoši profesionāli, nav radītas efektīvas metodes kodeksu popularizēšanā, praktizējot regulāras atsauces uz kodeksu žurnālistu ikdienas darbā un diskutējot par to mediju darbinieku sanāksmēs u.c. (Lasmane, 2012, 193).

Latvijā preses žurnālistu pienākumus un tiesības regulē likums „Par presi un citiem masu medijiem”, Latvijas Žurnālistu savienības ētikas kodekss (tāds izstrādāts arī Latvijas Žurnālistu asociācijai), pastāv arī ētikas kodeksi vai principi atsevišķās redakcijās, dažkārt par tiem parakstās darbinieki, slēdzot līgumus ar vadību darbā pieņemšanas brīdī. Gan mediju ekspertu, gan praktizējošo žurnālistu uzskati par ētikas kodeksu nepieciešamību ir atšķirīgi. Tie tiek uzskatīti par svarīgu pašregulācijas mehānismu un pasludināti par nepieciešamiem, prasot atsevišķu kodeksu kā darba līguma daļas pastāvēšanu mediju organizācijās (Dimants, Russ-Mols, 2009, 330). Taču konferencēs, kas veltītas mediju attīstības procesiem Latvijā, publiski pausti arī žurnālistu praktiķu uzskati, ka formāli profesionāli kodeksi nav vajadzīgi, ka pietiek ievērot vispārcilvēcisko morāli vai Bībeles baušļus, jo žurnālists pats kā indivīds atbild par morāles normu ievērošanu.

Žurnālistu profesionālām organizācijām vai mediju klubiem būtu svarīgi nodarboties ar žurnālistu prakšu analīzi, novērtējumu, tātad pildīt pašregulācijas funkcijas. Diemžēl Latvijas Žurnālistu savienība nav masveidīga organizācija un īsti nedarbojas ne kā arodbiedrība, ne arī kā pašregulācijas mehānisms. Arī alternatīvā jaunā žurnālistu organizācija nav kļuvusi masveidīga

un vēl nav ieguvusi pienācīgu autoritāti profesionāļu vidē, kas liecina par žurnālistu profesionālās kopienas sašķeltību.

Pagaidām tieši labāko žurnālistu stimulēšana ir redzamākais žurnālistu organizāciju veikums, piešķirot balvas par izciliem žurnālistikas darbiem. Svarīgi būtu arī biežāk publicēt žurnālistu organizāciju nostāju dažādos strīdīgu žurnālistu prakšu gadījumos (piemēram, formulējot attieksmi pret personu privātu e-pasta sarakstes publiskošanu). Tas kombinācijā ar regulāru mediju kritiku varētu raisīt diskusijas par ētisko un apšaubāmo žurnālistikas praksē gan profesionāļu vidē, gan sabiedrībā kopumā.

Identitāti apliecinošas un veidojošas prakses saistītas arī ar regulējumu vai brīvas gribas izpausmi savienot profesionālo žurnālista lomu ar citu (*PR* vai politisko darbību), līdzdalību (aktīvu vai formālu) profesionālā žurnālistu organizācijā, sekošanu individuālām, medija organizācijas noteiktām vai institucionalizētām profesionālām normām (*ŽS* vai *LŽA* ētikas kodekss). Prakses (rutīnas) ir saistītas ar rakstīšanas, labošanas, virsrakstu likšanas, atrādišanas (vadībai) paradumiem, sankcijām, atalgojumu un stimulēšanu.

Ir divējādas - tehniskās un ētiskās - profesionālās normas. Pirmās ir prasmīgas ziņu vākšanas, rakstīšanas un rediģēšanas normas un operācijas. Savukārt ētiskās ir žurnālistu pienākumi pret lasītājiem un savu profesiju. Kā svarīgākās parasti tiek minētas atbildība, bezpartijiskums, akurātums, godīgums un objektivitāte (Breed, 2008, 262).

Pat ja profesionālā vide vienojas par ētikas kodeksu/kodeksiem, nevajadzētu domāt, ka tie spēj dot skaidras atbildes un sarežģītu problēmu vienkāršus risinājumus, - konkrētas ētiskās dilemmas jārisina katram žurnālistam pašam vai jākonsultējas ar medija vadību. Labā kodeksā formulētās normas var kalpot par argumentu ārējā spiediena gadījumā, kad žurnālistam liek rīkoties pretēji žurnālistikas profesionālās ētikas principiem.

Tomēr ētikas kodeksu burtiska vai formāla ievērošana var ne tikai pasargāt no nepieņemamas, amorālas prakses, bet arī ierobežot žurnālistu brīvību un pašiniciatīvu. Piemēram, R. Vaits kritizē individuālistisko mediju profesionāļu ētiku un iestājas par mediju ētikas kā integrālas atbildības daļu, kas attiecas uz visiem sabiedrības locekļiem. Žurnālistam ir jādod kvalitatīva informācija, kas pieejama kolektīvai lēmumu pieņemšanai sabiedrībā (White, 1995, 442).

Savukārt K. Nordenstrengs aicina aizstāt uz medijiem centrētu paradigmu ar tādu, kas orientēta uz pilsoņiem, jo tas nozīmētu arī virzīšanos no funkcionālistu pieejas uz kritisko (viņa teiktais attiecas uz valstīm ar stabilām mediju sistēmām). Viņš uzsver, ka pirmo raksturo rutīna, maz vietas atvēlēts individuālam radošumam un iniciatīvai, bet profesionāļus galvenokārt vada pašcenzūra, nevis paškritika (Nordenstreng, 2008, 250-251).

Mediju ētikas eksperte S. Lasmane ir pārliecināta, ka ētikas kodeksiem jāiedvesmo žurnālistus meklēt profesionāli kvalitatīvas izvēles, un uzsver, ka „kodekss un atsaukšanās uz to dažkārt drīzāk liecina par nedrošu un bailīgu, formālu vai bezatbildīgu, ne atbildīgu rīcību”, uzskatot, ka žurnālistam praksē palīdzētu filozofiskā ētika, kas veido intelektuālo pamatu pastāvīgai lemšanai, jo var būt gadījumi, kad „pilsoniska drosme sadrupina kodeksa stingumu un piedāvā citu kārtību” (Lasmane, 2012, 194).

Profesionālās ētikas kodeksos vispārīgā veidā formulēti žurnālistu darbības vispāratzītie principi, jo vairāku valstu kodeksu salīdzināšana ļāvusi secināt, ka tie ir līdzīgi. Tāpēc, var pieņemt, ka ir profesionālās vērtības, par kurām varētu vienoties vairākums žurnālistu. To apliecina arī Latvijā radīto kodeksu salīdzinoši tuvais saturs.

Iespējams, ka dažus no svarīgākajiem un vispārīgākajiem principiem žurnālisti praktiski ievēro, pat neapzinoties, ka viņu rīcība tiem atbilst. Savukārt citus apzināti pārkāpj, ja tie neatbilst mediju organizācijas pieņemtajām rutīnām vai žurnālista citiem, neprofesionāliem identitātes aspektiem.

Tāpēc būtiski noskaidrot gan to, kā žurnālisti pamato kodeksu, profesionālās organizācijas un citu pašregulācijas institūciju nepieciešamību vai nevajadzību, gan to, kādas ētikas normas viņi apzinās kā svarīgas un ievēro, gan arī novērtēt, cik lielā mērā šīs deklarētās normas tiek

ievērotas vai pārkāptas realitātē un kāpēc. Ja žurnālists akli kalpo darba devējam, pilda drīzāk politika vai sabiedrisko attiecību speciālista, ne autonoma žurnālista lomu, ja viņš nonāk interešu konfliktā, veicot vienlaicīgi abas lomas, tad šāda prakse liecina par profesionālās identitātes neskaidrību vai vājumu, kā arī žurnālista profesionālās identitātes nomaiņu ar citu (piemēram, pārejot uz politiku).

Līdz ar to uzskatu, ka svarīgi ir salīdzināt un novērtēt visus *habitus* elementus – sociālās, organizācijas un profesionālās identitātes, lai saprastu, kā tās mijiedarbojas un rezultējas žurnālistu profesionalitātē.

Nākamajās nodaļās aplūkoti empīriskā pētījuma rezultāti - kā dienas laikrakstu žurnālistu identitātes parādās aptaujā, interviju diskursos un praktiskajā rīcībā, kā dažādie *habitus* elementi ietekmē cits citu un kā mijiedarbojas žurnālistikas un politikas lauka spēlētāji.

---

¹ Skat.: Kovach, B., Rosenstiel, T. (2001). *The Elements of Journalism*. New York: Crown Publishers; Deuze, M. (2005). *What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered*. Journalism. Sage Publ. Vol. 6(4): 442-464.

² Svetlana Pasti ir mainījusi uzvārdu, iepriekšējais – Juskevica (Yuskevits).

³ Skat.: Pasti, S. (2005). *Two Generations of Contemporary Russian Journalists*. European Journal of Communication, vol. 20, Nr. 1, pp. 89-115, March, 2005; Pasti, С. (2004). *Российский журналист в контексте перемен*. Медиа Санкт-Петербурга. Tampere: Tampere University Press.

IDENTITĀŠU MIJIEDARBĪBA: 1998. GADA APTAUJAS GALVENIE REZULTĀTI

1998. gadā Latvijā tika veikts pirmais lielākais kvantitatīvais pētījums, kura objekts bija žurnālisti – 318 Latvijas žurnālistu aptauja, kas daļēji balstīta uz Vīvera un Vilhoita (*Weaver & Wilhoit, 1996; Weaver, 1998*) pētījumā izmantoto metodoloģiju, pēc kuras veikti un apkopoti pasaules valstu žurnālistu salīdzināmie izpētes dati, kuros noskaidrotas žurnālistu attieksmes pret mediju lomām, vērtībām, ētiku, kā arī viņu sociāli demogrāfiskie rādītāji. Šie mainīgie lielumi pētījumā veidoti tā, lai dati būtu salīdzināmi, taču anketā izmantoti arī tādi jautājumi, kas noskaidro konkrēto situāciju Latvijā – žurnālistu attieksmi pret mediju sistēmas maiņas izraisītajām jaunajām reālijām, neatkarības, preses brīvības, abu valodu mediju novērtējumu, sabiedriski politisko apstākļu salīdzinājumu. Tie izmantoti kā atskaites punkti, lai salīdzinātu tā laika situāciju ar vēlāk veiktajām kvalitatīvajām intervijām.

Žurnālistu aptaujas dati parādīja, ka sociāli demogrāfiskie rādītāji visumā atbilst daudzu pasaules valstu žurnālistu profesionālajam portretam, ko raksturo samērā jauns vidējais vecums. Respondentu vidējais vecums šajā laikā bija 33 gadi. Vērojama arī diezgan izteikta mobilitāte, diezgan strauja izdevumu, kanālu maiņa, ko apliecina gan neilgais stāžs vienā izdevumā, gan nosauktie izdevumi, no kurienes žurnālists pārgājis, sākot darbu pašreizējā mediju organizācijā.

Mediju darbinieki bija vai nu pavisam jauni cilvēki (netieši to apliecina arī nelielais kopējais stāžs žurnālistikā), vai arī krietni pieredzējuši žurnālisti, mazāk pārstāvēta bija 40-gadnieku paaudze, kas dzīvojusi gan padomju, gan atjaunotās Republikas laikā. Gandrīz 60% aptaujāto bija sākuši strādāt pēc 1991. gada, bet trešdaļai žurnālistu ir padomju laika pieredze.

Ja daudzās citās sfērās pēc neatkarības atgūšanas svarīgus vadošos amatus varēja ieņemt pavisam jauni, nepieredzējuši cilvēki (piemēram, Latvijas Bankas vadītājs), tad sabiedriski politisku izdevumu vadībā jauni cilvēki nenonāca. Jaunie laikraksti (ar dažiem izņēmumiem) radās uz veco bāzes, mazliet mainoties izdevumu nosaukumiem vai pārgrupējoties redakciju darbiniekiem, taču vadība nereti palika iepriekšējā. Tādējādi var teikt, ka profesionāli un ideoloģiski vērojama pārmantojamība gan *Atmodas*, gan *Interfrontes*, gan nacionālkomunistu, gan PSRS komunistu profesionālām, pilsoniski nacionālām identitātēm.

Vislielākās atšķirības (izņemot Skandināviju) vērojamas tādos sociāli demogrāfiskos rādītājos kā žurnālistu dzimums. Ja vairākumā valstu žurnālistikā darbojas vīrieši, tad Latvijā kā tradīcija no padomju laikiem - sievietes dominēšana. 1998. gada aptaujas dati netieši apliecina, ka tikai jaunākās žurnālistu kohortās parādās proporcionāli vairāk vīriešu, kas, iespējams, šo proporciju dominēt sievietēm sāk izlīdzināt.

Latvijas žurnālistu izglītības līmenis 1998. gadā atbilda žurnālistu aptauju datiem, kas iegūti daudzās citās pasaules valstīs, uzrādot gan samērā augstu izglītības pakāpi specialitātē vai citu augstāko izglītību, gan arī parādot, ka ir žurnālisti, kuri ienākuši profesijā ar vidējo izglītību, bez pieredzes, bet kuri paralēli darbam studē. Bija arī tādi, kas studijas pametuši, sākot strādāt.

Joma, kas Latvijā pētījumā iezīmējās kā atšķirīga, bija apmierinātība ar darbu. Lai gan daudzi respondenti jau 1998. gadā uzsvēra lielo neapmierinātību ar atalgojumu, tas nav atstājis iespaidu uz rādītāju par apmierinātību ar darbu, kas ir 75%, tātad augsts, salīdzinot ar citu valstu datiem. Arī atbildes uz jautājumiem par darba priekšrocībām parādīja, ka žurnālisti kā pievilcīgus faktorus atzīst iespēju strādāt ar informāciju, būt radošiem, strādāt ar cilvēkiem, - tātad nemateriālus labumus.

Daļa žurnālistu paralēli žurnālistikai strādā vienlaicīgi arī citur, kaut arī jāuzsver, ka ļoti retos gadījumos tā ir sabiedrisko attiecību joma. Kā brīva līguma žurnālisti šajā laikā strādā 7% aptaujāto. Iespējams, ka tas saistīts ar sabiedrisko attiecību speciālistu samērā vēlu parādīšanos Latvijas mediju vidē.

Aptauja uzrādīja, ka ne tikai sabiedrība kopumā, bet arī žurnālisti lielā mērā dzīvo atšķirīgās informatīvās telpās. To apliecināja dati par to, kādus medijus žurnālisti paši patērē, kādās valodās var intervēt avotus, kā vērtē otras valodas telpas medijus un žurnālistiku. Tendence bija latviešu žurnālistiem biežāk izmantot arī krievu valodas medijus, nevis otrādi. Starp latviešu žurnālistiem biežāk atzīta spēja intervēt cilvēkus trīs valodās, nevis pārsvarā vienā, kā arī vēlme apmeklēt valodu kursus (atbildot par profesionālo prasmju uzlabošanas veidiem).

Krievu žurnālisti bijuši mērķtiecīgāki un aktīvāki profesijas izvēlē, kā arī vairāk uzsvēruši to kā īpašu dzīvesveidu un aicinājumu, uzskatot, ka galvenais ir talants, nevis izglītība.

Žurnālistu lomu izpratne kopumā ir līdzīga, par galvenajām uzskatot informēšanu, zināšanu izplatīšanu, kā arī izklaidi (retāk). Krievu žurnālisti biežāk uzsvēruši žurnālista aktīvo, līdzdalībasnieka lomu, varas uzraudzību un sabiedriskās domas un cilvēku uzskatu ietekmēšanu. Vecākās paaudzes žurnālistiem svarīga likusies sarežģītu problēmu analīze un interpretācija un, salīdzinot ar pēcpadomju paaudzi, arī sabiedrības uzskatu ietekmēšana (30% pret 16% katrā paaudzē).

Gandrīz puse krievu žurnālistu un tikai nepilna ceturtdaļa latviešu žurnālistu par svarīgu uzdevumu uzskata mest izaicinājumu sabiedrībā valdošajai kārtībai.

Aplūkojot žurnālistu profesionālās identitātes elementus, jāuzsver, ka žurnālisti diezgan solidāri atzīst, ka ētikas ievērošana žurnālistu darbā samazinājusies, - gan salīdzinot ar padomju periodu, gan neatkarības pirmajiem gadiem.

Jautājumos par profesionālajām praksēm daudz līdzīga – līdzīgi tiek vērtētas iespējas piekļūt avotiem, samērā līdzīgi novērtētas žurnālistu lietotās ētiski apšaubāmās prakses (samaksa avotiem, slēpto metožu izmantošana), atzīts, ka žurnālisti ir piekukuļojami un ka reklāmu bieži pasniedz kā žurnālistikas materiālu.

Kā lielākie draudi preses brīvībai, ko atzīst visi žurnālisti, ir medija piederība partijai, mediju politiskā atkarība un zemais žurnālistu profesionālais līmenis. Krievu žurnālisti biežāk kā draudu preses brīvībai nosauc likumdošanu, neformālo spiedienu uz žurnālistiem un reklāmdevējus, bet latviešu žurnālisti izcēluši mediju piederību partijām, ārzemju kapitālam un valstij.

Abu valodu žurnālisti, jautāti par faktoriem, kuri ietekmē viņu neatkarību, kā galveno minējuši pašcenzūru. Pēc tās kā nākamo svarīgo krievu žurnālisti uzsvēruši izdevēja politiku un redaktora ietekmi. Latviešu žurnālistu neatkarību biežāk ietekmē sabiedriskā doma, atalgojums un kolēģu spriedums. Sevis cenzēšana biežāk notikusi par sociāliem, pilsonības, valodas un starpnacionālo attiecību jautājumiem, kā arī uzņēmējdarbību, tātad sevišķi jūtīgām, politiski un ekonomiski nozīmīgām tēmām.

Tad, kad jautājumu uzdod citādi – par spiedienu uz sevi, ko žurnālisti izjutuši, apstiprinoši atbildējusi trešdaļa respondentu, visbiežāk tas gadījies, rakstot par iekšpolitiku un partijām (36%) un uzņēmējdarbību (18%). Arī te vērojamas atšķirības valodu griezumā: latviešu žurnālisti spiedienu izjutuši, rakstot par uzņēmējdarbību, iekšpolitiku un partijām, bet krievu kolēģi – par pilsonības jautājumiem, izpildvaru un pašvaldībām.

Žurnālisti tika lūgti novērtēt savas valodas un otras valodas medijus (semantiskā diferenciāļa skala). Krievu žurnālisti visaugstāk krievu valodas medijos vērtējuši to spēju paust sabiedrības intereses, viszemāk – neitralitāti un sabalansētību, savukārt latviešu žurnālisti atzīst krievu mediju prasmi paust savas auditorijas intereses. Krievu respondenti atzīst latviešu žurnālistu lielāku precizitāti, savu kolēģu veikumu vērtējot kritiskāk. Ja žurnālistiem jautāja par vispārējām profesionālām tēmām – nosaukt svarīgākās mediju funkcijas un žurnālistu lomas, kā arī paust attieksmi pret ētiski apšaubāmām žurnālistikas praksēm, atbildes bija samērā līdzīgas. Taču tad, kad žurnālisti tika lūgti konkrēti raksturot latviešu un krievu žurnālistiku pēc noteiktām pazīmēm, rezultāti izskatījās tā, it kā vērtējumi būtu izteikti par atšķirīgiem objektiem – tik dažādi abu valodu žurnālisti vērtēja latviešu un krievu valodas žurnālistikas ietekmes, žanru daudzveidību, neitralitāti, precizitāti un citus aspektus.

Tomēr visu daudzo jautājumu vidū tieši respondentu ekonomiskā un politiskā orientācija uzrādīja vislielākās atšķirības. Tās bija samērā nozīmīgas, ja salīdzināja padomju un postpadomju paaudzes žurnālistu atbildes, bet īpaši ievērojamas, salīdzinot tieši latviešu un krievu žurnālistu vērtējumus.

Atbildes uz jautājumiem par Latvijas attīstības kopējo vērtējumu, Rietumu-Austrumu orientāciju, iespējamo iestāšanos NATO, attiecībām ar Krieviju parādīja latviešu žurnālistu ievērojami spēcīgāku orientāciju uz Rietumiem, pozitīvāku Latvijas attīstības procesu vērtējumu. Savukārt krievu žurnālistu atbildes liecināja par respondentu lielāku paļaušanos uz valsti, nostalgiju pēc pagātnes („dzīve padomju laikos bija labāka”). Turpretī latviešu žurnālisti padomju periodu vērtē krasi negatīvi (83%). Šajā periodā vienīgi vērtējums par nepieciešamību iestāties ES ir tuvāks gan paaudžu, gan valodu griezumā.

Tāpat rezultāti kopumā parāda, ka krievu žurnālisti atzīst sevi par vairāk politiski iesaistītiem, biežāk uzsver sūtību aizstāvēt savu auditoriju, vienkāršos cilvēkus, par svarīgu uzskata varas kontrolēšanu un izaicinājuma mešanu valdošajai kārtībai. Latviešu žurnālisti uzsvēruši, ka svarīgi ir arī veicināt debates sabiedrībā un attīstīt tās intelektuālās un kultūras intereses. Latviešu un krievu žurnālistu ievērojamās atšķirības politiskajos uzskatos, iespējams, ir svarīgs faktors, kas liek izšķirties vai nu par neitrālas reportēšanas stilu, vai ieņemt aktīvu līdzdalībnieka lomu politiskajā spēlē un sabiedriskās domas ietekmēšanā, īpaši neizvēloties līdzekļus.

Otrreizējās datu analīzes rezultātā (2011. gadā) var secināt, ka dienas laikrakstu žurnālistu kopu, salīdzinājumā ar kopējo datu masīvu, veido trešdaļa no aptaujātajiem žurnālistiem. Jāatzīst, ka, pārlūkojot visus iegūtos rezultātus, ļoti izteiktas atšķirības abu grupu žurnālistu vidū nav vērojamas. Šeit atklāšu tās, kuras pēc *Pearson Chi Square* koeficienta aprēķināšanas atklāj statistiski nozīmīgas atšķirības.

Nacionālo preses izdevumu žurnālisti biežāk nekā pārējā žurnālistu kopa specializējušies politikā. Šie žurnālisti retāk nonāk profesijā nejauši, viņiem darbs nedaudz biežāk ir apzināta izvēle, turpretī viņi retāk uzskata darbu kā pašizpaušmes iespēju nekā pārējie žurnālisti (34% pret 44%), bet biežāk uzsvēruši, ka darbs ir neatkarīgs, bez strikti noteiktām darba stundām (14% pret 8%). Aplūkojot citus sociālās identitātes aspektus, starp dienas laikrakstu žurnālistiem ir vairāk neprecēto, atsevišķi dzīvojošu, bet mazāk precētu vai šķirtu personu nekā kopējā žurnālistu masīvā.

Pabeigta žurnālistikas izglītība biežāk ir citu mediju žurnālistiem (13% pret 24%), savukārt nepabeigta speciālā izglītība biežāk raksturīga tieši dienas laikrakstu žurnālistiem (62% pret 26%).

Dienas laikrakstu žurnālisti, krievu izdevumu pārstāvji, biežāk atzinuši tikai vienas valodas prasmē - intervējot cilvēkus tikai krieviski. Starp šiem žurnālistiem vairāk tādu, kuri lasa krievu presi Latvijā un patērē Krievijas presi (pēdējo: diezgan bieži – 27% pret 13%) un bieži skatās Krievijas TV kanālus (33% pret 20%) nekā pārējo mediju žurnālistu vidū.

Svarīga dienas laikrakstu darbinieku raksturīga iezīme - viņi (vairāk nekā puse) šajā preses izdevumā nonākuši pēc darba citos medijos, tāpat viņiem ir lielāka profesionālā pieredze nekā pārējiem žurnālistiem, kuri biežāk nāk tieši no augstskolas sola vai no darba citās profesijās. 87-iem procentiem dienas laikrakstu žurnālistu šī ir vienīgā darbavieta, pārējiem - tikai 65% gadījumu.

Būtiskas atšķirības vērojamas jautājumā par svarīgākajiem cēloņiem, kas liek žurnālistiem justies neapmierinātiem ar darbu. Dienas laikrakstu žurnālisti attiecības ar vadību minējuši kā pirmo nozīmīgāko faktoru salīdzinājumā ar citos medijos strādājošiem (15% pret 5%). Otrs svarīgākais faktors ir neapmierinošas attiecības ar vadību (15% pret 4%) un trešais – ierobežotā autonomija un patstāvība darbā (17% pret 2%). Arī darba organizācija un tehniskais nodrošinājums vairāk neapmierina tieši dienas laikrakstu žurnālistus.

Starp vēlamajām pārmaiņām darbā dienas laikrakstu žurnālisti biežāk nekā pārējie minējuši vēlmi pāriet uz darbu sabiedrisko attiecību jomā vai kļūt par brīva līguma darbiniekiem.

Dienas laikrakstu žurnālisti, samērā atturīgi vērtējot iespēju uzlabot un ietekmēt cilvēku dzīvi, mazliet augstāk nekā pārējie vērtē iespēju ietekmēt sabiedrisko domu (18% pret 14%), bet kā svarīgu faktoru minējuši darbā doto iespēju kļūt labi informētiem (45% pret 32%).

Sīkāk dienas laikrakstu žurnālistiem ir vismazāk to, kas, atbildot uz jautājumu par mediju attiecībām ar varu un sabiedrību, atzīst, ka sadarbojas ar valdību un atspoguļo valsts intereses: spriedumam nepiekrīt 32% dienas laikrakstu žurnālistu un 19% - pārējo. Spriedumam, ka žurnālisti kalpo varai un pauž valdošās elites intereses, piekrīt tikai niecīga dienas laikrakstu žurnālistu daļa (7%) iepretim pārējiem (26%), nepiekrīt gandrīz puse dienas preses žurnālistu (40% pret 33%).

Dienas laikrakstu žurnālisti biežāk uzsvēruši savu sargsuņa, kā arī debašu veicinātāja un sabiedrības vajadzību paudēja lomu, biežāk arī piekrituši spriedumam, ka žurnālisti met izaicinājumu sabiedrībā valdošajai kārtībai - piekrīt 34% pret pārējo žurnālistu 17% atbildēm, nepiekrīt 18% dienas laikrakstu žurnālistu un 36% pārējo.

Dienas laikrakstu žurnālisti biežāk nekā pārējie atzinuši, ka ekonomiskais spiediens un konkurence padarījusi žurnālistus mazāk atbildīgus, ir skeptiskāki pret spriedumu, ka ētika žurnālistu vidē ir uzlabojusies, retāk piekrīt spriedumam, ka auditorijas interese par žurnālistiku ir pieaugusi, un biežāk atzīst, ka darbs žurnālistikā ir rutinizēts, nav radošs (21% pret 11%). Dienas laikrakstu žurnālisti kritiskāk vērtējuši žurnālistikas godprātību – skalā „godīga – negodīga” biežāk atzinuši žurnālistikas negodīgumu nekā pārējie žurnālisti. Viņi biežāk atzinuši, ka žurnālistika nav žanriski daudzveidīga, bet pozitīvāk vērtējuši žurnālistikas precizitāti.

Dienas laikrakstu žurnālisti atšķiras no pārējiem respondentiem arī atbildēs uz jautājumu par faktoriem, kas palīdz novērtēt žurnālistu darbu. Piemēram, izglītību žurnālistikā dienas preses pārstāvji vērtē kā nenozīmīgu faktoru, salīdzinot ar pārējiem. Ētikas kodeksa lomu, likumdošanas ietekmi, arī auditorijas pētījumus un auditorijas reakciju kā ļoti nozīmīgus uzsvēruši citu mediju žurnālisti, kā svarīgus vai ne pārāk svarīgus faktorus – dienas preses pārstāvji. Arī sociālo normu un tradīciju ietekme dienas preses žurnālistu skatījumā nav tik svarīgs kritērijs viņu darba novērtēšanai. Pārējo faktoru vērtējums – kolēģi, mediju vadība, paša pieredze un uzskati - ir līdzīgs abās respondentu grupās.

Dienas laikrakstu žurnālistu atšķirīgās identitātes raksturo atbildes uz jautājumu, kurā jāvērtē spriedums „Kopumā jūtu, ka procesi Latvijā virzās pareizi”. Atšķirības ir statistiski nozīmīgas attiecībā pret pārējiem žurnālistiem, taču parāda arī iekšējās pretrunas; ir gan vairāk galēju spriedumu: pilnīgi nepiekrīt spriedumam 11% dienas laikrakstu žurnālistu un 4% pārējo, kā arī pilnībā piekrīt – atbilstoši 6% un 3%, piekrīt – 26% un 39%.

Arī ekonomiskās situācijas vērtējums (par spriedumu „Ekonomiskā situācija ir labāka nekā pirms pieciem gadiem”) atšķiras gan no pārējā datu masīva, gan ir iekšēji pretrunīgs.

Tas pats sakāms par sprieduma „Latvijas ekonomikā, tirdzniecībai vairāk jāorientējas uz Rietumiem” vērtējumu – atšķirībā no pārējo žurnālistu datiem, dienas laikrakstu žurnālistu vidū vairāk galēju atbilžu, gan piekrītošu, gan spriedumu apstrīdošu. Tādējādi secināms, ka dienas preses darbinieki ir ļoti heterogena grupa ar atšķirīgām identitātēm, profesionāliem un politiskiem uzskatiem un vērtībām.

Dienas laikrakstu žurnālisti biežāk domājuši par iespējām doties dzīvot uz citu valsti, retāk piekrituši atziņai, ka valstij nepieciešams uzņemt lielāku atbildību par cilvēku nodrošinātību. Tas liecina par individuālu izdzīvošanas stratēģiju un liberālas ideoloģijas dominēšanu. Savukārt spriedumam „Pašreizējā valsts politiskā orientācija ir pārāk labēja” viņi biežāk „piekrīt pilnībā” un „piekrīt” nekā pārējie žurnālisti (16% un 26% pret 7% un 18%).

Skaidri izteikta ir dienas laikrakstu žurnālistu attieksme pret spriedumu „Krievija ir drauds mieram un drošībai Latvijā”. Šim spriedumam vairāk nepiekrīt un retāk piekrīt tieši dienas preses pārstāvji (piekrīt 22% pret 40%), pilnībā nepiekrīt – 26% pret 9%.

Dienas laikrakstu pārstāvji daudz pozitīvāk izsakās par spriedumu „Izmaiņas pilsonības likumā uzlabos starpnacionālās attiecības”, kā arī vairāk nekā pārējie izsaka atbalstu tautas vēlēta prezidenta nepieciešamībai.

Kaut arī kopumā vairākums žurnālistu nepiekrīt domai, ka padomju laikos dzīve Latvijā bija labāka, kategoriskāk šādam spriedumam nepiekrīt pārējie žurnālisti, bet dienas preses žurnālisti šādu izteikumu atbalstījuši salīdzinoši biežāk.

Aplūkojot visus *habitus* elementus – žurnālistu sociālo identitāti (valoda, netieši etniskā piederība), organizācijas identitāti (piederība konkrētam medija veidam un profesionālo identitāti (profesionālo normu, vērtību un lomu vērtējums) un salīdzinot to ar žurnālistu spriedumiem par sabiedriski politiskiem un ekonomiskiem jautājumiem, redzams, ka dienas laikrakstu žurnālistiem piemīt izteikta pilsoniskā aktivitāte, viņi žurnālistikā nākuši ar samērā skaidri izteiktiem mērķiem; ir kritiski pret varu; aizstāv konkrētu partiju intereses vai nodarbojas ar pašcenzūru, ja nākas nonākt konfliktā ar vadības prasībām vai izdevuma redakcionālo līniju; ir piesardzīgi jūtīgu jautājumu reportēšanā; diezgan brīvi traktē pieļaujamo un nepieļaujamo savā profesionālajā darbībā; galvenokārt orientējas uz savu un vadības uzskatu paušanu, par mazāk nozīmīgiem faktoriem atzīstot auditoriju, tās intereses un tai dotās izteikšanās iespējas, kā arī tādus profesionalitātes kritērijus kā objektivitāte un autonoma reportēšana.

Dienas laikrakstu žurnālistiem salīdzinājumā ar citu mediju pārstāvjiem (un vairāk krieviem nekā latviešiem) deviņdesmito gadu beigās joprojām piemīt zināma nostaļģija pēc pagājušiem laikiem, viņi retāk nekā pārējie aptaujātie žurnālisti atzīst pozitīvas pārmaiņas un Latvijas Rietumu orientāciju. Kopumā var teikt, ka dominē žurnālistu ideoloģiskās pozīcijas (politiskie uzskati un tas, kāpēc tie mērķtiecīgi ienākuši profesijā – ietekmēt varu), kā arī organizācijas identitāte, orientācija uz medija vadītāju, ekonomisko prasību ietekmes un pašcenzūras izjūta. Abi šie faktori lielākoties mijiedarbojas un nosaka profesionālo vērtību un lomu uztveri.

Šī aptauja skaidri demonstrēja saistību starp respondentu valodas prasmi un sabiedriski politiskajām attieksmēm un profesionālajām vērtībām: latviešu valodas nezinātāju atbildes bija vairāk saistītas ar nostaļģiju pēc padomju laika, tā pozitīvāku vērtējumu un pašreizējās sociāli ekonomiskās situācijas negatīvāku vērtējumu, nekā tas bija vērojams krievu respondentu - latviešu valodas pratēju - atbildēs.

Atmodas periodā un neatkarības izcīņas laikā mediji un žurnālisti bija galvenie procesa virzītājspēki. Daudziem LTF darbiniekiem ir saistība ar žurnālistiku, publicistiku, rakstniecību. Pēc neatkarības atgūšanas politikas un žurnālistikas laukiem vajadzēja nodalīties. Bijušie žurnālisti vai nu palika politikā, vai sāka darboties tolaik jaunajās sfērās (sabiedriskās attiecības, bankas), vai arī nonāca atpakaļ žurnālistikā. 1998. gada aptaujā vienlaicīga darbošanās *PR* vai politikā un žurnālistikā tika samērā reti konstatēta. Turpinoties būtiskām pārmaiņām politikas, ekonomikas un kultūras laukā – banku krīzes, „treknie gadi”, iestāja NATO un ES, skolu reforma – likās svarīgi turpināt žurnālistu izpēti ar kvalitatīvām metodēm. Tāpēc 2006. un atkārtoti 2010. gadā tika veiktas dienas laikrakstu žurnālistu dziļās intervijas, dodot iespēju palūkoties uz procesiem žurnālistikas laukā padziļināti un dinamiskā. Šo interviju rezultāti izklāstīti tālāk.

”KAS ES ESMU?” SOCIĀLĀS IDENTITĀTES ŽURNĀLISTU INTERVIJU DISKURSOS

2010. gadā tika veiktas atkārtotas intervijas ar tiem pašiem 2006. gada respondentiem, lai fiksētu pārmaiņas žurnālistikā, kas nu jau saistītas ar interneta tehnoloģiju attīstību, ekonomiskās krīzes un politiskā konteksta ietekmi. Mēģināts arī noskaidrot, kā īpašnieku maiņa dienas laikrakstos ietekmē žurnālistu prakses un žurnālistu rīcības stratēģijas (palikšana/aiziešana).

Pētījuma objekts tika sašaurināts: ja 1998. gada aptauja aptvēra visos medijos strādājošos un otrreizējā analīze – dienas laikrakstu visus aptaujātos žurnālistus, tad interviju periodā respondenti bija dienas laikrakstu vadība, galvenie sabiedriski politisko jautājumu komentētāji un sabiedriski politisko ziņu veidotāji. Šāda izvēle – uzsvars uz politiskās žurnālistikas galvenajiem spēlētājiem, redakcionālās politikas noteicējiem, viedokļu paudējiem un žurnālistiem – izpildītājiem dod iespēju noskaidrot to žurnālistu un mediju vadītāju profesionālās identitātes, kuri nosaka dienas laikrakstu sabiedriski politisko ievirzi un profesionalitātes raksturlielumus.

Respondentu atlases procesā tika kombinēti jau *a priori* izvirzītie atlases principi (amats redakcijā, dzimumu un vecumu pārstāvniecība) ar interviju gaitā izvēlētiem intervējamiem un redakcijas ieteiktajiem laikraksta tēla veidotājiem žurnālistiem. 2006. gadā kopumā no katras redakcijas tika intervēti 5-7 žurnālisti, iegūstot 33 interviju materiālus.

2010. gadā tika intervēti 24 žurnālisti. Atkārtoti intervēti žurnālisti, ja tie bija palikuši savā amatā. Ja žurnālisti darbu bija atstājuši, tad viņu vietā tika intervēti jaunie darbinieki. *Dienā* intervēti divi galvenie redaktori (jo interviju laikā tie mainījās sakarā ar īpašnieku maiņu).

Orientējošais jautājumu saraksts un dati par respondentiem atrodami 1. un 3. pielikumā. Interviju laiks – 2006. gada aprīlis-jūnijs, 2010. gada maijs-oktobris. Intervijas ierakstu papildināja intervijas protokols (jeb uzskaites anketa), lai fiksētu žurnālista iepriekšējās darba vietas, izglītību, darba stāžu, arī attieksmi pret žurnālista neitralitāti, neatkarību un profesionālo identitāti (skat. 2.pielikumu).

Interviju papildināja novērojums - kāda tipa redakcijā žurnālisti strādā (atvērtā vai tradicionālā), kādas (formālas vai neformālas) ir attiecības starp darbiniekiem, cik viegli/grūti piekļūt darbiniekiem, vadībai, novērtēta attieksme pret intervētāju, kā arī valodas lietojuma prakse – valodas izvēle, pāriešana no vienas valodas uz otru, zināšanas/nezināšanas pamatojums.

Žurnālistu raksturojumi

Vieta medija organizācijā. Laikrakstā *Diena* redaktori mainījās vairākkārt – sākumā saistībā ar S.Ēlertes aiziešanu, pēc tam – īpašnieku maiņas dēļ. Galvenie redaktori starp abām interviju sērijām bija mainījušies *Dienā*, *NRA*, *Телеграф* (*Telegraf-ā*), *Час* (*Čas*); iepriekšējie galvenie redaktori palikuši laikrakstā *Latvijas Avīze* (*LA*), *Весту Сегодня* (*Vesti Segodnja - VS*). *Čas* galvenā redaktore (2006.g.) laikrakstā strādā joprojām, bet citā statusā, savukārt *Telegraf* galvenā redaktore laikrakstu atstājusi. Pārmaiņas vadībā tomēr galvenokārt notikušas laikrakstu iekšienē - rotējot vadošajiem žurnālistiem, nevis piesaistot pilnīgi jaunus cilvēkus.

2006. gadā gan *LA* valdē, gan laikrakstu *Telegraf*, *Čas*, *VS* vadībā strādāja cilvēki, kuru identitātes, kā arī profesionālās pieredzes veidojās galvenokārt padomju laikā, toties viņu padotie nereti bija mūsdienīgu izglītību guvuši žurnālisti, kuriem savukārt trūkst izpratnes par padomju laika politisko situāciju un atšķirīgo vēstures un citu jautājumu izpratnes veidoto aizvairojumu un aizspriedumu dziļumu.

Pārmaiņas visās redakcijās skārušas arī vidējo vadības, kā arī korespondentu līmeni. Šīs pārmaiņas ir dažādas – viens 2006. gada intervētais žurnālists miris (L.Fedosejevs), citi aizgājuši

no profesijas vai strādā Maskavā, bet saikni ar izdevumu nav zaudējuši (S.Bartuļa), citi – lielākā daļa - mainījuši izdevumus vai medijus tepat Latvijā. Laikrakstu vadība lielākoties ir padomju laika paaudze ar pieredzi tā laika medijos, bet žurnālisti pārsvarā ir pēcpadomju paaudzes cilvēki, skolojušies vai pieredzi guvuši neatkarīgajā Latvijā.

Individuālā identitāte: dzimums. 2006. gadā mediju vadītāji pārsvarā bija sievietes (*Dienas*, *LA*, *Telegraf*, *Čas* redakcijās). Izņēmums bija *VS*, kuru vadīja un vada A.Bļinovs, un *NRA*, kur sākotnēji bija A.Pučē, bet pēc neilga laika galvenās redaktora statusā nonāca A.Daukste. 2010. gadā *Dienu*, *VS*, *Čas* un *Telegraf-u* vada vīrieši, bet *LA* un *NRA* – sievietes.

Vidējā līmeņa vadītāji un korespondenti pārsvarā ir sievietes. Dzimumu proporcija ar vairāk pārstāvētiem žurnālistiem vīriešiem ir laikrakstā *VS*. Taču šie secinājumi nav izdarīti no visu redakciju darbinieku kopējās statistikas, bet gan no man interesējošās tēmas atspoguļotajiem žurnālistiem, redaktoriem un galvenajiem redaktoriem.

Abu intervēšanas posmu gaitā žurnālistu dzimums kā svarīgs ietekmējošs faktors netika pieminēts. Vienīgie izņēmumi bija divi vīrieši, *VS* un *Čas* laikrakstu vadītāji. *VS* galvenais redaktors 2006. gadā uzsvēra, ka laikraksta seju, iespējams, nosaka tur dominējošie vīrieši, tādēļ laikraksts ir asāks, karojošāks, ne tik „maigs”, sievišķīgs, uz saskaņu virzīts kā pārējie krievu izdevumi (intervijas laikā tos vadīja sievietes). Līdzīga doma izskanēja arī laikrakstā *Čas* 2010.gada intervijā ar tā brīža galveno redaktoru, kurš uzsvēra, ka sieviete žurnāliste vada laikrakstu atšķirīgi:

„Citādāks skats uz saturu, kompozīciju, uz visu. Noskaņojums, nezinu, .. laikam rakstības gars.” (ČV6)¹

Kopumā jāsecina, ka pētāmajā jomā vērojama dzimumu līdztiesība ar nelielu tendenci pieaugt vīriešu skaitam dienas laikrakstu vadībā, nedaudz mainot no padomju laika mantoto samērā feminizēto proporciju.

Izglītība. Latviešu valodas laikrakstos intervētie žurnālisti ir pārsvarā ar profesionālo izglītību, kas iegūta pirms atjaunotās neatkarības laika LVU Filoloģijas fakultātes žurnālistikas nodaļā vai kā mūsdienu paaudzes pārstāvji ar LU SZF Komunikācijas studiju nodaļā pabeigtu vai nepabeigtu izglītību. Ir arī cita augstākā izglītība – filoloģijas (latviešu un angļu), politoloģijas, filozofijas. Ir padomju laikā – Latvijā vai citur – specialitātē izglītotie (Rīgas Civilās Aviācijas inženieru institūts, LVU Ģeogrāfijas fakultāte). Latviešu izdevumos diezgan vienmērīgi pārstāvēti LU SZF beidzēji, studenti/studējušie. Starp krievu laikrakstiem komunikācijas studiju nodaļas beidzēji sastopami galvenokārt *Telegraf*.

Krievu laikrakstos intervēto žurnālistu izglītība retāk iegūta specialitātē LU, ir filologi (slāvu), vēsturnieki, juristi, Kultūras akadēmijas, Baltijas Krievu institūta (tagad Baltijas Starptautiskā Akadēmija), RTU (bijušais Rīgas Politehniskais Institūts) beidzēji, sastopama PSRS speciālās komunistiskās ideoloģijas augstskolās (augstākā partijas skola, augstākā komjaunatnes skola) gūta izglītība, tiek pieminēti žurnālistikas kursi, kvalifikācijas celšanas kursi. Daži krievu laikrakstu respondenti studējuši žurnālistiku LVU, arī latviešu grupā (intervijas valoda – latviešu).

Profesionālā pieredze. Mediju vadītāji un komentētāji visbiežāk ir žurnālisti ar padomju laika žurnālistikas un dzīves pieredzi, viņiem ir daudzveidīga prakse dažādos medijos Latvijā, arī Krievijā (A.Kameņevs), ir arī pieredze darbā aģentūrās, kā arī LKP CK Preses nodaļā (V.Zaicevs).

S.Ēlertes vārds tiek saistīts ar pirmā Rietumu tipa laikraksta dibināšanu pēc neatkarības atjaunošanas Latvijā. Viņas pieredze ir darbs *Literatūrā un Mākslā*, izdevumā, kas veicinājis Atmodas procesus, kā arī izdevumā *Atmoda*. Ilggadēja pieredze krievu valodas medijos ir A.Bļinovam

¹ Šeit un turpmāk saīsinājumi ir šifri, kas apzīmē respondentus konkrētās redakcijās un intervijas norises gadu. Apzīmējumu sarakstu skatīt 4.pielikumā

un V.Zaicevam, ieskaitot vēlāk slēgto *Panorama Latviji*, vai citus likvidētus, vai pārveidotus (*Respublika*; *CM* – bijušais *Sovetskaja Molodjož*). Tādējādi darba stāžs dažiem intervētajiem ir vairāki gadu desmiti.

Laikrakstu korespondenti, žurnālisti biežāk ir jaunāki cilvēki, tādi, kuru darba sākums ir jau pēc 1991. gada, tāpēc uzrādītais darba stāžs ir no 90-to gadu vidus vai beigām vai arī no 21. gs. sākuma. Taču arī viņi jau paguvuši pastrādāt vairākos izdevumos (*Dienas Business*, *Vakara Ziņas*, *Jaunā Avīze*, *Business&Baltija*). Vienīgi *Diena*, kā atklājās 2006. gada intervijās, apzināti piesaistīja arī žurnālistus ar krievu kā dzimto valodu, iespējams, gan novērtējot profesionalitāti specializācijā (A.Novicka - ekonomikā), gan īstenojot integrācijas, daudzpusības nodrošināšanas stratēģiju (piemēram, A.Būmane, D.Kolosovs u.c. *Dienā* 2006. gadā).

Nacionālo dienas laikrakstu žurnālisti nereti profesionālo pieredzi ir ieguvuši biznesa izdevumos vai arī tajos atgriežas, ja no izdevuma nākas aiziet (no un uz *DB* un *B&B*: A.Novicka, D.Andersone, M.Fridrihsone, A.Krasņitskis, *Dienas* un *Telegraf* darbinieki interviju periodā).

Izsekojot intervēto žurnālistu darbībai starpinterviju periodā, jāsecina: ja nebūtu īpašnieku un galveno redaktoru maiņas izdevumos, kā arī krīzes izraisītās darbinieku atlaišanas, redakciju kolektīvi nebūtu tik mainīgi.

Dzimtā valoda un tās lietojums. Ar dažiem izņēmumiem (laikrakstā *Diena*) intervēto žurnālistu darba valoda medijā sakrīt ar dzimto valodu. Tad, kad mani jautājumi bija saistīti ar identitāti, valodas politiku vai konkrēto žurnālistu valodas prasmēm, respondenti labprāt izklāstīja savu prasmju vai neprasmju cēloņus – vecāku tautību, senču dažādo etnisko piederību (latviešu, krievu, ebreju, poļu, baltkrievu).

Ja runājam par valodas lietojumu intervijās ar žurnālistiem, tad situācija redakcijās visai precīzi atspoguļo gan valdošo noskaņojumu, gan sabiedrībā kopumā raksturīgās tendences. *VS* galvenais redaktors vairākas reizes nometa telefona klausuli, jo dzirdēja sveicienu latviski, kas, acīm redzami, viņam bija pavisam neierasta prakse. Vēlāk sarunā (viņa pašiniciēta tēma, 2006. gadā) tas arī apstiprinājās – viņš lepni uzsvēra, ka viņam septiņus gadus nav bijusi ne mazākā nepieciešamība runāt latviski, jo dienas tiek vadītas darba vietā, avīzē, un neviens arī nav mēģinājis ar viņu runāt latviski.

VS citu žurnālistu taktika bija atšķirīga - daži runāja krieviski, taču teica, ka jautājumus var uzdot latviski, jo valodu viņa saprot, bet runāt neriskē; viens no politisko jautājumu apskatniekiem konsekventi runāja latviski, pat tad, ja kādos brīžos izjuta precīzas izteiksmes grūtības, iestarpinot dažus izteikumus krieviski, atgriezās pie latviešu valodas. Toties laikraksta jaunākās paaudzes pārstāvji, kuri izglītību ieguvuši samērā nesen, arī *LU*, demonstratīvi pārgāja uz krievu valodu, pamatojot to:

„Jūs pie manis atnācāt. Visi ar mani runā krieviski. Garda .. ar mani runā krieviski. Viņi [visi] sāk runāt krieviski.” (6VSV4)

Laikrakstā *Telegraf* valodas izvēle jau 2006. nebija liela problēma, jo tur vienošanās par tās lietojumu notika draudzīgāk, demokrātiskāk – galvenā redaktore 2006. gadā izteica nožēlu, ka viņas labā valodas prasme neatbilst spējai sakarīgi izteikt domas latviski, tāpēc intervija noritēja krieviski ar dažiem latviskiem iespraudumiem. Ar pārējiem redakcijas žurnālistiem interviju valoda tika jaukta – vieglāk izklāstāmas lietas žurnālisti skaidroja latviski, svarīgos un grūtos jautājumos pārgāja uz krievu valodu. Atkārtotās intervijās 2010. gadā žurnālistes runāja tikai latviski.

2010. gadā arī toreizējais laikraksta galvenais redaktors un politikas tēmu žurnāliste intervijās atbildēja latviski.

Laikraksta *Čas* galvenā redaktore runāja latviski un pamatoja savas teicamās valodas zināšanas ar ģimenes sastāvu. Savukārt respondents, kurš pārstāv vecāko paaudzi un daudz laika vadījis

ārpus Latvijas, runāja tikai krieviski un pauda aizvainojumu, ka daudzi inteliģences pārstāvji, ar kuriem viņam padomju laikos bijušas brīnišķīgas attiecības, vairs (2006. gadā) negrib runāt krieviski.

Intervijās kopumā atklājās tas pats, kas publiskā diskursā medijos (kad šos jautājumus apspriež), kā arī aptauju rezultātos par attieksmi pret valodu un reālo valodas lietojumu praksē – visi atzīst, ka latviešu valoda jāmācās, bet realitātē to tik bieži nezina vai nelieto, - vai nu demonstratīvi, vai pietiekamas lietojuma prakses trūkuma dēļ izjūt diskomfortu, nevar izteikt sarežģītas domas, izjūt nedrošību. Tādējādi viņi neapzinās, ka šādā situācijā visu laiku atrodas latvieši, lietojot krievu valodu, un nesaprot, ka tas apstiprina asimetriskā bilingvisma eksistenci un neveicina valodas prasmes uzlabošanu.

Kopš aptaujas laika un 2006. gada intervijām vērojams progress. Tomēr pieņēmums, ka žurnālistikā, kur valodu prasmei kvalitatīvas un daudzpusīgas informācijas ieguves, labas saskarsmes nodrošināšanas nolūkos ir izšķiroša nozīme un tāpēc latviešu valodas lietojums krievu žurnālistu vidē būs pārliecinošāks, neapstiprinājās.

Kā jau minēts, 1998. gada aptaujā pierādījās, ka latviešu valodas zināšanas korelē ar piederības sajūtu Latvijai, tās politikas atzinīgāku vērtējumu, attiecību ar Krieviju vērtējumu, vienas vai abu informatīvo telpu lietojumu, bet nezināšana saistās ar respondentu vēl lielāku nostaļģiju pēc padomju laika, Latvijas procesu negatīvu vērtējumu (pat salīdzinot ar pārējiem krievu valodas respondentiem, latviešu valodas pratējiem). Pēc 10 gadiem abu intervijas periodu rezultāti parādīja, ka valodu prasme vai neprasme nenozīmē paredzamu uzskatu paušanu – pieņēmums par to, ka divu valodu lietotāji ir labāk integrēti, viņu diskursi ir mazāk kategoriski, mazāk kritiski vai ka viņi simpatizē mazāk radikālām partijām, neapstiprinājās.

Jāsecina, ka interviju diskursi par valodu un pati valodas lietojuma prakse intervijās ar žurnālistiem pilnībā demonstrē situāciju sabiedrībā kopumā un ir ar līdzīgu argumentāciju politiskajā vidē; valodas izvēle nav tikai ērtākas komunikācijas jautājums, bet demonstrē arī varas attiecības un krievu valodas lietotāju vēlmi tikt uzrunātiem un runāt krieviski, sev ērtajā valodā, aizmirstot, ka arī latviešiem citas valodas lietojums var sagādāt neērtības, neprecīzu izteiksmi:

„Lūk, kāpēc mēs ar Jums runājam krieviski? Tāpēc ka es nevarētu runāt latviski tādā līmenī, un, protams, Jūs esat ieinteresēta šajā intervijā, es esmu ieinteresēta, lai iespējami pilnīgāk izteiktu savas domas. Un cilvēks, kuram kaut ko jautā, kurš nav amatpersona, viņš [atbild krieviski] ne tāpēc, ka viņš ir tāds šovinists un grib parādīt .., lūk, es ar Jums arī tikai krieviski,- lai justos droši .. Latviski viņš ne tā noformulēs; man pajautāja, un es gribu atbildēt tev iespējami skaidrāk, lai tu visu saprastu. Jums piekrītu, te ir visādas nianšes, pret to kaut kā mierīgāk jāizturas, un pakāpeniski viss nolīdzināsies.” (VSS2, tulkots)

Intervijās netika jautāts par žurnālistu piederību politiskām partijām, sabiedriski politiskām organizācijām, pilsonību, ja vien paši žurnālisti to nepieminēja vai arī tas bija vispārzināms fakts. Politiskās simpātijas parādījās interviju diskursos tad, kad žurnālisti raksturoja savus un konkurentu izdevumus un sabiedriski politisko situāciju valstī, kā arī aprakstot laikrakstu stratēģijas pirms vēlēšanām. Tās parādās žurnālista un politiķa lomu apvienošanas praksē un abu nodarbošanās veidu nomaiņā, kas aplūkots tālāk.

Žurnālisti par profesiju, valodu, etnicitāti, vēsturi, kopienām

Pašidentifikāciju daudzveidība: profesionāla, organizācijas, dzimuma, ģimenes lomas. Lai noskaidrotu, kuras identitātes žurnālistiem ir svarīgākās – individuālās, sociālās, profesio-

nālās vai organizācijas – tiem bija jāatbild uz jautājumu: „Kas es esmu?”. Intervijas konteksts daudziem lika kā pirmo minēt profesionālo identitāti, kas vieniem bija žurnālistika vispār, citiem – saistījās ar konkrēto izdevumu.

Sekojošā fragmentā parādās identifikācija ar profesiju:

„*[Esmu]Vispār žurnālists, konkrētajā brīdī savu firmu kaunā nelikšu.*” (6NV2)

To ilustrē arī šāds izteikums, kas netieši norāda uz žurnālista kalpošanas lomu – spēju rakstīt jebkādā pieprasītā veidā:

„*Esmu žurnāliste. Ja tu proti zīmēt, tad tu vari uzzīmēt gan zaķi, gan tanku.*” (6ČS1)

Dažos gadījumos dominē sava izdevuma patriotisms:

„*Varbūt es [esmu] vairāk konservatīvs nekā citi kolēģi, daudzi jau mainījuši darba vietu. Vairāk esmu VS patriots. Bet tas nenozīmē, ka viss,- ja ne VS, tad neko. Būtu interesanti kaut ko pamainīt savā dzīvē, citā avīzē arī.*” (6VSV3)

„*Strādāju šeit [NRA], nevis [esmu]abstrakts žurnālists*” (6NV5)

Nereti diskursā parādās arī viegli slēpta neapmierinātība ar piesaisti vienam izdevumam un vēlme pēc plašākas auditorijas vai lielākiem, izaicinošākiem uzdevumiem un tematiem, nekā spēj piedāvāt konkrētais dienas laikraksts:

„*Mani saista ar VS. Es varētu arī citur strādāt, ja man dotu brīvību. Esmu vispār žurnāliste. Pasaules globālie procesi interesē, tas ietekmē arī Latviju un indivīdus Latvijā. Globalizācija, informācijas sabiedrība. Intervijas ar cilvēkiem, kas domā planetāri.*” (6VSS2)

Dienas komentētājs uzsver, ka identificējas ar konkrēto laikrakstu, jo tas ir labākais (2006. gada intervijā):

„*Ja es domātu, ka ir kāda labāka, perspektīvāka [avīze], es domātu, kā uz turieni aiziet. Nav nācis prātā.*” (6DV2)

Individuāla vispārcilvēciska, profesionāla un izglītības identifikācija saskatāma šajā izteikumā:

„*Es sevi bieži neidentificēju kā žurnālistu. Es esmu cilvēks. Bet man patīk sevi uzskatīt ka [esmu] nedaudz profesionalizējies diletants [vēsturnieks], nekas vairāk, kas ir iegājis žurnālistikā. Vēstures joks.*” (6ČV3)

Runājot par žurnālistu identitātēm, tās tiek saistītas ar nacionālām īpatnībām un mentalitātes atšķirībām, kas, pēc izteikuma autora domām, izpaužas arī žurnālista attiecībās ar varu un rakstības stilā:

„*Kas attiecas uz latviešu un krievu žurnālistiem, man liekas, ka krievu žurnālisti vienmēr ir bijuši savā ziņā **partizāni un huligāni** daudz lielākā mērā nekā latvieši. Varbūt tas ir ar mentalitāti saistīts, tas arī ir saistīts ar to, ka nejut saistību ar varu tik ļoti un nejutī tik ļoti to varas partiju ietekmi uz sevi.*” (6ČV3)

Tālākajā intervijas gaitā žurnālists, raksturojot latviešu kolēģu pietātes pilno attieksmi pret politiķiem, uzsver, ka krievu žurnālisti ir aktīvāki, uzbrūkošāki, aizmirstot gan pateikt, ka viņi uzbrūk tikai pozīcijas partiju pārstāvjiem, nevis t.s. slāvu partijām, pret kurām attieksme ir vēl nekritiskāka nekā latviešu žurnālistiem pret „savām”, t.s. latviešu partijām.

VS pārstāvis uzsver, ka žurnālisti šajā izdevumā ir ar atšķirīgu etnisko fonu un atšķirīgām vērtībām, žurnālistu vidū ir gan pilsoņi, gan nepilsoņi, padomju un postpadomju paaudzes pārstāvji:

„Šis.. kolektīvs nav viendabīgs, ka uzskati būtu vienādi. Mums ir dažādu paaudžu cilvēki, cilvēki, kas ir pilsoņi, nepilsoņi. Redakcija [ir] kā sabiedrības spogulis: dažādas nacionalitātes, dažādas pilsonības, dažādas pieredzes, dažāda vecuma cilvēki, arī kas vēl strādāja padomju laikos. Tie, kas mācās tagad LU, kas vispār gandrīz Padomju Savienībā nedzīvoja. Viņiem pavisam citi uzskati, komunicē vairāk ar Rietumiem, viņi tā arī raksta. Mums nav arī raksti pēc viena formāta. Jūtams, ka šis cilvēks ar pieredzi, dzīvojis Padomju Savienībā, tas ir jau jaunais žurnālists, skatās uz Rietumiem, katrs atrod savu vietu avīzē.” (6VSV3)]

Etniskas, teritoriālas, pilsoniskas identitātes. Žurnālistu interviju diskursi parādīja, ka mediju organizācijās strādā žurnālisti ar ļoti daudzveidīgām identitātēm, nedarbojas stereotipi vai iepriekšēji pieņēmumi, piemēram, ka latviešu laikrakstos, īpaši LA, visi sevi sauks par latviešiem etniskā nozīmē, nevis pilsoniskā, nacionālā vai minēs citu identifikāciju.

„Es .. gribēju uzsvērt, ka Latvijas pilsoņa identitāte man ir tā primārā, tā lielā, un tad tajā iekšā ir žurnālista identitāte. Es neteiktu, ka žurnālista identitāte man būtu plašāka. Ja to varētu grafiski attēlot, tad Latvijas pilsoņa identitāte ir ļoti plaša un tajā iekšā ir žurnālista identitāte, tās nekonfliktē savstarpēji.

Ja jūs man tagad vaicājat par identitāti, man jādomā, vai es vairāk esmu latviete, vai Latvijas pilsoņe. Tad vairāk es gribu uzsvērt piederību Latvijas valstiskumam... Identitāte valstiskumam ir pārsvarā pār etnisko, pilnīgi noteikti.

... Man ir pilnīgi vienalga, vai tas cilvēks ir ķīniešs, vai viņš ir krievs, vai japānis, ja viņš ciena valsts valodu, ja viņš ir Latvijas pilsonis un ciena Latvijas valsti, tad .. viņš iekļaujas šajā Latvijas vidē, viņš nestāv pret Latviju.

Piemēram, Francijā vai Lielbritānijā būtu ārkārtīgi smieklīga šāda pozīcija: man riebjas šī valsts, man riebjas valsts valoda, bet dodiet man visas politiskās tiesības. Tur tas tiktu uzskatīts, ka cilvēks ir rupjš, nepieskaitāms, bet šeit tas tiek uzvertts kā politiskā pozīcija.” (LAS3)

Telegraf redaktore piemin vairākas identitātes – sociālās lomas, profesionālo, teritoriālo un etnisko identitāti:

„Neesmu ģimenes cilvēks (vīrs ir, bērna nav). Brīvā laikā no avīzes kaut ko rakstu. Es esmu žurnāliste. Rīdziniece, krieviete. Tā ir mana pasaule. Negribētu dzīvot Krievijā.” (6TS5)

Jaunākās paaudzes žurnālists, krieviski rakstošs, vairāku valodu lietotājs, uzsver piederību valodas grupai un teritorijai, bet etniskā identitāte viņam nav viegli nosakāma:

„Etniskās [identitātes] man vispār nav. Tā, paskatīšos. Man ir krievu, poļu, vācu, latviešu, igauņu, ebreju asinis, nu kāda tur identitāte. Dzimtā valoda noteikti ir krievu, tomēr nekādas iekšējas saiknes ar Krieviju man nav. [Tā ir] viens no avotiem,

kur ņemu „kultūras ražojumus”, filmas, grāmatas; tikpat lasu angļiski un Holivudas produkciju varu skatīties viņu valodā. Man ir tāda izteikta zemes piederība - Latvijai.” [J: Ja tu kaut kur aizbrauc, ko tu saki?] - „I’m from Latvia.” (TV1)

Kā redzams, gadījumā, ja respondenta etnisko izcelsmi grūti noteikt, jo senči pārstāv dažādus etnosus, vai arī tad, ja individuālā pieredze saistīta ar negatīvu attieksmi pret kāda etnosa piederīgo, intervējamais izvēlas identificēties ar ģimenes lomām vai nosauc citas kolektīvās identifikācijas, visbiežāk teritoriālo, kā arī uzsver toleranci pret citādo un ekstrēmisma noliegumu citādā vērtējumos. Piemēram, arī šāds latviešu žurnālistes izteikums:

„Identitāte? Man tas personības nospiedums ir, ka man tā identitāte ir ļoti... man nav ciešas ģimenes saites, esmu individuāliste, kas zināmā mērā atbrīvo tavu personību. Tie raduraksti ir tādi, kas ļauj skatīties ļoti distancēti. No vienas puses, manī ļoti dziļi iesēdies tas, ka viens mans vecaistēvs bija ebrejs. Viņš bija koncentrācijas nometnē aizsūtīts. Tāpēc uz nacionālām lietām skatos ļoti relatīvi un esmu pret visādu ekstrēmismu un visādu citādā noniecināšanu...” (NBs)

Pārējās žurnālistu nosauktās pašidentifikācijas ir daudzveidīgas – dzimuma identifikācija, vecāku, ģimenes lomas identifikācija (vīrs, tēvs), hobiji, arī izglītība (politologs, vēsturnieks), tiek minēta gan pilsoniskā, nacionālā identitāte (Latvijas pilsonis), gan etniskā (latvietis vai krievs), gan lokāli teritoriālā (rīdzinieks, laucinieks), gan citas valsts vai pārnacionālas telpas (krievu pasaule vai Krievija kā tēvzeme, Krievijas impērija, eiropietis). Sastopama identifikācija – vienkārši cilvēks vai identifikācija pēc spējām vai domāšanas ievirzes. Dažreiz identifikācija mainās atkarībā no konteksta, kurā par to jautāts (Latvijas krievs vai no Latvijas). Minētas arī neskaidras, mainīgas vai vairākas identitātes – gan tāpēc, ka cilvēks jūt piederību, piemēram, divām valstīm, gan tāpēc, ka viņa izcelsmē rodams vairāku etnosu sajaukums.

Žurnālistika kā hobijs un citas daudzveidīgas identitātes minētas šajā fragmentā:

„Es fotografēju. Žurnālistiku es neuztveru kā profesiju, bet hobiju. Attiecības ar dvēseli. Krievs, vīrs, ceļotājs, visu Latviju izceļojis.. Vīrietis.” (6VSV4)

Domāšanas tipu, ģimenes lomu, teritoriālo identitāti uzsver NRA žurnālists:

„Matemātika bija tā, ko es vislabāk zināju. Programmēšanu. Domāju, ka es nebūtu slikts inženieris vai zinātnieks, [man ir] matemātiskā loģika. Hobiji. Daži literāri mēģinājumi. Esmu tēvs, rīdzinieks, pēc būtības laucinieks, nevaru ciest pūli, tūristus un fanus. Līdzjutēji zina spēli, ceļotāji zina.” (6NV2)

Teritoriālo identitāti, īpaši saikni ar Rīgu min vairāki respondenti, biežāk krievu laikrakstu pārstāvji, no jauktām ģimenēm nākušie, kuriem varētu būt grūtāk nosaukt etnisko identitāti, bet kuri nevar nosaukt nacionālo identitāti (krievu izcelsmes latvietis), ja, iespējams, šādu piederību neizjūt vai tai nav atbilstīga apzīmējuma, vai šāds apzīmējums nav plaši lietots, kā, piemēram, *latvijietis*.

„Rīgas iedzimtais, turklāt izteikti. No bērnības dienām, kad skolotāji mēģināja stāstīt par lauku idillēm, es postulēju: šie akmens džungļi ir manas mājas. Citi saka, ka tu esi kosmopolīts. Ne vella. Man nav vienalga, kur dzīvot. Es sevi neidentificēju tik daudz nacionāli, tas man ir pie vienas vietas, ņemot vērā manu [izcelšanos].. Rīgas iedzimtais n-tā paaudzē. Šeit es vienmēr atgriezīšos, neatkarīgi no tā, kādos

citos akmens džungļos es nokļūšu, mani vienmēr vilks uz šejieni. Savā ziņā uztervu sevi kā lokālpatriots. Es uztervu Rīgu kā centru, Latviju kā pilsētvalsti.” (6ČV3)

Būtisku ideju saistībā ar identitāti izteicis VS žurnālists. Viņš kritiski vērtē izplatīto latviešu viedokli, ka „savu” varu kritizēt var tikai latvieši, nevis krievi, arī pilsoņi, arī latviešu bieži lietoto aizvainojošo frāzi neapmierinātības gadījumā braukt prom:

„Esmu rīdzinieks, tēvs, Latvijas pilsonis. Galvenā doma, kas jāsaprot arī mūsu latviešu kolēģiem, ko ne visi saprot, ka mēs arī esam Latvijas patrioti. Nevar teikt, ka mēs esam nelabvēlīgi noskaņoti. Protams, ka mēs daudz ko kritizējam, bet arī latvieši kritizē. Mums ir problēma – ja latvieši kritizē varu, tas viņiem atļauts, tās viņu tiesības un tas viņu varā. Bet mums it kā vajadzētu paklusēt. Es īsti neatbalstu tādu viedokli.

Ja mēs dzīvojam demokrātiskā un tiesiskā valstī, katram ir tiesības kritizēt, turklāt, ja mēs esam šīs valsts iedzīvotāji, pilsoņi, tas nav naids, bet tas ir konstruktīvi kaut ko uzlabot. Un jāsaprot, ka mēs nenākam no Marsa, mums nav citas pilsonības, mēs nedzīvojam uz čemodāniem, mums nav vienalga, kas būs ar Latviju. Un, ja kas, aizbrauksim. Šeit ir mūsu ģimenes, mūsu bērni, .. domāju, mēs mīlam Latviju ne mazāk kā mūsu kolēģi.” (6VSV3)

Nākamajā fragmentā žurnālistes teiktajā saskatāma identitāšu mijiedarbība, kad mīlestība uz tēvzemi mijas ar pieķeršanos Latvijai un rūgtumu pret varu:

„Tās ir ļoti personīgas jūtas, kā es izjūtu Latviju. Līdz jaunībai, līdz 25 gadu vecumam es vairāk identificējos ar Krieviju. Jo, pirmkārt, tāpēc, ka tā bija vienota valsts. Otrkārt, vecāki katru vasaru veda mani uz dzimtenei, Pievolgu, tie plašumi.. to grūti aprakstīt. Tu jūti, ka barojies no turienes.

Pēc tam sākās iesakņošanās process Latvijā. Ir lietas, kas līdz asarām aizkustina. To jūt, kad kaut kur aizbrauc. Uz kādām siltām zemēm, kā tur var dzīvot?! Paši lamājamies, ka mums te vēss, mitrs, bet aizbraucot tu saproti, ka labākā vieta, kur tev ir jāatrodas, ir te. Sākoties dzīves otrajai pusei, šī iesakņošanās Latvijā kļūst par dominējošo. Šodien es uzņemu Latviju tā: es saprotu visus vēsturiskos aizvainojumus, vēsi izanalizēju. Man ir aizvainojums par oficiālo valsts attieksmi (kaut ar prātu apzinos, ka te emocijas ir pārsvarā), tas ir katra krieva apziņā Latvijā. Un tas ir tas, kas viņam traucē līdz galam teikt – tas viss ir mans, es to mīlu un to aizstāvēšu, jo tev visu laiku liek izjust tavu „čūžerodnostj”.

Es to visu saprotu, piekrītu ar prātu, bet iekšēji daudzi krievu cilvēki ar to dzīvo. Tas ir komplekss, tas traucē, sasaista cilvēku.” (6VSS2, tulkots)

LA pārstāve uzsver, ka arī jaunās krievu paaudzes identitāte ne vienmēr saistīta ar Latviju, tiek veidotas identitātes, kas tuvākas Krievijai:

„Runājot par veco paaudzi, tad, protams, nekādas optimistiskas ilūzijas nav prātīgas. Vidējā un vecā paaudze ar kādu skatījumu bija pirms gadiem desmit, ar tādu viņa būs arī pēc gadiem desmit. Runājot par to jaunatnes daļu, kas kļūst arvien kremliškāka, tad ar šādu noskaņu veidošanu, kā mēs to labi redzam, nodarbojas Saskaņas centrs, kā arī Krievijas tautiešu kustība Latvijā. Krievijas tautiešu kustība vairākos savos pasākumos atklāti sludina, ka darbs ar jaunatni, vēstures izpratne, politiskās nostājas veidošana būs viena no viņu darbības prioritātēm. Mēs redzam, ka rodas virkne dažādu prokremlisku jaunatnes organizāciju. 9. maijs un tā tālāk.” (LAS3)

Cilvēkam, kurš brīvi pārvalda vairākas valodas, kurš komunicē ar abu Latvijas izplatītāko valodu pārstāvjiem, aktuāli kļūst citi, niansētāki jautājumi, piemēram, – vai un kā krievu kultūras pēdas parādās pilsētvidē, ielu nosaukumos:

„Valoda, kurā raksti iesniegumu,- manai paaudzei vairs nav grūtību uzrakstīt latviski, angļiski, krieviski, nav problēmu. Piemēram, man varētu būt svarīgi: Maskavas forštate vēsturiski ir krievu rajons, kāpēc tur visi ielu nosaukumi ir dubulttulkojums uz latviešu no vācu valodas? Varu izstāstīt vienu stāstu iz forštates dzīves. Piemēram, tur ir tāda ieliņa ar nosaukumu Sarkanā iela, nevis tāpēc, ka tur dzīvoju kaut kādi lielinieki. Vēsturiskais nosaukums Krasnaja. Pēc tam bija Rotte schtrasse. Tad divdesmit pirmajā gadā to pārdevēja par Sarkanu, un tā pārdzīvoja visas varas, bet nosaukumam jābūt ..Skaistā?! Jo Krasnaja bija bagātnieku iela un tur bija mūra mājas un dzīvoja bagātnieki v krasivih domah. ..” (TV1)

Jaunākās paaudzes krievu žurnālisti uzsver, ka viņi interesējas un raksta par latviešu kultūrā svarīgām norisēm, bet kaut kādas nianse visticamāk saprotamas tikai pašiem latviešiem:

„Puškina licejā .. mums bija brīnišķīga pasniedzēja no Latvijas Universitātes – Dagmāra Kokina. Ar viņas palīdzību es iemīlēju latviešu literatūru, bet tas nav asiņts. Par Hermaņa izrādēm. Kad es eju uz „Melnais piens”, tad varu tikai ar prātu to uztvert, jo man nav tā koda iekšā.” (TS2)

Respondenti uzsver savas daudzās identitātes, minot vecāku un senču etnisko piederību. Citi izjūt piederību Latvijai brīdī, kad ir aizbraukuši uz ārzemēm vai tikko atgriežas. Citi nevar izšķirties starp tēvzemi, kas ir citur (Krievijā, Baltkrievijā), un Latviju, kas ir dzimtene. Citiem latviskā, Latvijas identitātē ir šauri – tiek pieminēta krievu pasaule un impēriskā identitāte:

„Impēriskā domāšana” .. impērija ir pārvaldes forma, deržava, pie kā piederi. Es izjūtu piederību krievu civilizācijai, impērijai. Kontinentam, kurš radījis filozofiskas strāvas, reliģiju, pareizticību. Literatūra, garīgā skola. Man domāt lokālu interešu ietvaros ir garlaicīgi.”(6VSS2)

2010. gadā tā pati žurnāliste pastiprina šo domu, uzsvērdama krievu kultūras, krievu pasaules un Austrumu telpas milzīgo ietekmi pasaulē. No gara titāniem Krievijā ietekmējusies visa Rietumu pasaule un cilvēce kopumā. Savukārt latviešiem ir viņu mazā dzimtene, un „tas viss cirkulē ģenētikas, asiņu līmenī”.

Identitātes un valodas bija pastāvīgi diskursi arī ārpus uzdotajiem jautājumiem, piemēram, izsakoties par valodu problēmas risinājumiem:

„Nevajadzētu [krievu bērņus] sūtīt latviešu dārziņā. Jo kas ir identitāte – tas ir kultūras kods, ko tev līdz pieciem gadiem ieliek, tas arī paliek pamatā. Kādā valodā šūpla dziesma, ar to tu sevi identificēsi.”(6DV2)

Valoda un vēsture. Tēmas par valodu kopumā ir līdzīgas tām, kas vairākus gadus un arī tagad, kad valodu jautājums atkal saasinājies, parādās publiskajā telpā. Sastopami tie paši aizvainojumi, tās pašas prasības, neizpratne par valodas lietojuma vai nelietošanas simboliskajām un reālajām sekām. Vecākās paaudzes žurnālisti nerunā latviski, bet intervijā pauduši bažas, ka latviešiem vairs nemāca krievu valodu, savukārt latviešu žurnālisti sašutuši par valodas nezināšanu pat žurnālistu vidē, ne tikai sadzīvē.

Paradokšāls spriedums atrodams fragmentā, kurā *NRA* žurnālists 2006. gadā, paredzējis realizētās valodu politikas sekas, kādas var rasties, latviešiem atsakoties no krievu valodas apguves un krieviem apgūstot latviešu valodu, izteicies šādi:

„Es uzskatu, ka mācīt latviešu valodu krieviem ir nodevība pret latviešu kopienai, ja mēs lietojam šo vārdu. Jo mums krievu valodu šobrīd nemāca, un līdz ar to latviešu bērni darba tirgū nekonkurētspējīgāki par krievu bērniem.

Tie, kas tādu reformu ir ieviesuši, tie ir latviešu tautas interešu nodevēji un ir pelnījuši, lai viņus nosoda, smagi. Šī ir antilatviskā reformā. Ja viņi [krievi] negrib, lai nemācās. Nav jāfinansē. Jāfinansē krievu valodas mācīšana latviešiem. [Ja krievi nerunās latviski?] Neiet tur, kur viņus neapkalpo [latviski].” (6NV5)

Valodu situāciju raksturo abu valodu lietotājs, krieviski rakstošs jaunās paaudzes žurnālists, piekrītot viedoklim par zināma „revanšisma” tendenci krieviem demonstratīvi nerunāt latviski un uzsverot publiskajā telpā bieži izteikto domu, ka nodokļu maksāšana ir pamatojums prasīt pakalpojumus visur arī krievu valodā:

„[Demonstratīvi nerunā latviski?]. Varētu būt demonstratīvi, jo ir krieviski runājošu cilvēku... diezgan .. tāda revanša sajūta. Tāda revanša priekšgarša jūtama. Telegraf-ā tā nekādā gadījumā nedominē, Vesti un Čas-ā izteiktāk. Runājot par valodas situāciju, es neteikšu, ka uz ielām, bet sabiedriskajās vietās, tur cilvēkiem kaut kādā veidā iestājušās kaut kādas tirgus attiecības, - viens ir pārdevējs, otrs ir klients. Tur tāds paradokss, man tā šķiet, .. zināma vēlme pēc simetriskuma. Labi, mēs tagad jau esam spējīgi apkalpot jūs jūsu valodā par jūsu naudu un tagad esam simetriski attiecībā uz mūsu valodu un mūsu naudu. Jo mans lats ne ar ko nav sliktāks par tavu latu, nu aptuveni tā. Ja meklētu kaut kādas analogijas, jāmeklē Amerikā. Teksasā, Dienvidfloridā, tur, kur ir liels spāniski runājošo skaits.” (TV1)

Kā redzams, arī šajā fragmentā pausta vēlme pēc simetrijas (ko var panākt ar īpašu statusu krievu valodai), kas realitātē jau eksistē kā valodu asimetrisks lietojums par labu krievu valodai. Tādējādi šīs vēlmes realizācija vēl vairāk nostiprina krievu valodas lomu un reāli samazina latviešu valodas telpu.

Tikai vienā gadījumā intervijā pausta empātija pret latviešiem, izprotot iespējamo attieksmi pret situāciju, kad lielajās pilsētās Latvijā dominē krievu valoda:

„Man ir tā vainas sajūta. Es, protams, varu saprast to viedokli. Es varu iedomāties sevi par latvieti, braucot 15. trolejbusā, dzirdot tikai krievu valodu. Es domāju, ja es būtu latvieta, tad man būtu... doma, kāpēc viņi te ir sabraukuši..” (TS2)

LA žurnāliste atkārtotā intervijā vēlreiz piemin studiju gadu traumatisku stāstu par lielkrievu šovinisma izpausmēm filozofijas pasniedzēja nicīgajos izteikumos par primitīvo latviešu kultūru un latviešu izcelsmi no slāviem (F5). Naratīva izskaņā viņas secinājums:

„Ko mēs no tā secinājam? Katrā krievā sēž iekšā viens liels, liels šovinists. Un arī šajos cilvēkos, kas [preses] izdevumos strādā. Nu kā to lielkrievu šovinistu pataisīt par Latvijai lojālu cilvēku? Arī inteliģentie, mēs jau mācījāmies kopā ar inteliģentiem cilvēkiem. .. Kā to izdarīt? Man nav atbildes, es nezinu. Tā ir viņu mentalitāte, tāpat kā francūži. Es aizbraucu uz Franciju, viņš pasaka, ka viņš angļiski nerunās,

viņš runās tikai franciski. Tā ir lielas nācijas apziņa, un viņa te ir. Viņam ne prātā nenāk mācīties latviešu valodu. Protams, ka ir arī lojāli krievi.” (LAs2)

Kā redzams iepriekš citētajā fragmentā, lojalitāte tiek saistīta ar valodas prasmi un lietojumu. Ja 1998. gada aptaujas krustotie rezultāti parādīja, ka latviešu valodas prasme lielā mērā noteica zināmu vērtību tuvināšanos, tad intervijas un notikumi saistībā ar referendumu par valodām, šo un vēstures strīdīgo jautājumu apspriešana publiskajā telpā šādu sakarību *apgāž*: gan latvieši, gan krievi (latviešu valodas lietotāji vai nelietotāji) var būt padomju vērtību, divu kopienu valsts, Austrumu orientācijas pārstāvji.

Sociālās identitātes reljefi atklājas ne tikai diskursos par valodu, bet arī, runājot par vēstures notikumiem. Gan mediju saturs, gan intervijas apliecinājušas, ka:

„...Vēstures izpratnei ir vismaz divas versijas šajā valstī”. (TS2)

Dažas tēmas, kas aktuālas žurnālistiem, intervijās iniciē paši žurnālisti, piemēram, personisko, ģimenes pārdzīvojumu, vēstures saistīšana ar leģionāru reprezentāciju medijos un politiķu rīcību, ap Brīvības pieminekli uzceltā žoga nosodījums, sašutums par to, ka krievu žurnālisti nezina latviešu valodu, politiķu vaina un atbildība par skaidrojumu un konkrētas pozīcijas trūkumu 16.marta jautājumā, viedoklis, ka TV svarīgos datumos nedod informāciju, savus notikumu skaidrojumus (16.martā krievu valodas TV kanālos ir propagandistiska filma, mums savas nav), sašutums par krievu un latviešu skolu vēstures grāmatās atšķirīgi traktēto okupācijas/atbrīvošanas tēmu.

Tiek aprakstītas latviešu un krievu mentalitātes atšķirības, minot seksuāli izaicinošāku vai atturīgu izskatu un uzvedību. *VS* un *Čas* žurnālisti asi kritizē praksi bijušajiem kompartijas darbiniekiem „pārmest kažoku uz otru pusi” un tagad kvēli aizstāvēt nacionālās idejas (vairākkārt pieminēts V.Krustiņš no *LA*; arī Saeimas deputāti, nacionālo ideju aizstāvji).

Intervijās parādījies gan skaidrojums, kāpēc Latvijas inkorporācijai žurnālists piekrīt, bet okupācijai ne (jo bijusi „pašu valdība”), kā arī pausts aizvainojums par latviešu inteliģences pārstāvju vēlmi ar žurnālistu runāt latviski, kaut agrāk visi ar viņu runāja krieviski (*Čas* žurnālists, 45 gadu darba stāžs), mīts par vienlīdz aktīvu līdzdalību barikādēs vai balsojumā par neatkarību, 16.marta ekspluatācija no abām pusēm, 9.maijs kā krieviem svēti svētki, kas nenozīmē „ieriebšanu” latviešiem, vienpusīga leģiona darbības traktējuma nosodījums un citas tēmas.

Sarunās faktiski neparādījās tēmas un diskursi, kas jau nebūtu bieži apspriesti publiskajā telpā un izdevumos, kur žurnālisti strādā. Profesionalitāte prasītu palūkoties uz šiem jautājumiem racionāli, no malas un, analizējot situāciju, izvirzīt kādus pieņēmumus par tās attīstību vai risinājumu veidus. Tomēr žurnālistu producētie diskursi izrādījās līdzīgi atbilstīgo politisko spēku un auditoriju publiskajiem diskursiem.

Domājams, ka 2010. gadā pie kādiem daudzkārt apspriestiem tematiem varētu neatgriezties, tomēr gan mediju saturs, gan intervijas parādījušas, ka vēstures un valodas jautājumi joprojām ir aktuāli, ka līdz galam neizdiskutēti un neizlemti jautājumi parādās arvien no jauna. Tikai pēdējā laikā, lai atrastu kādus jaunus faktus vai argumentus ierastajos strīdos, tiek meklēti arvien dziļākā pagātnē. 2006. gadā diskursi vairāk bija par neseno, padomju, pagātņi un ar neatkarības atjaunošanu saistītiem nesenas pagātnes notikumiem, bet 2010. gada intervijās žurnālisti izsaka vēlmi atgriezties senākā pagātnē, lai atrastu, piemēram, pamatojumu tam, kuram ir galvenās, saimnieka, tiesības Latvijā:

„Vesti ir palikuši vēl nekaunīgāki, un asāka [ir] tā nostāšanās pret latviskajām vērtībām. Piemēram, tiek slavināti... no mūsdienīga laikraksta pozīcijām diezgan dīvaini jautājumi. Pirms 300 gadiem notikusī Latvijas teritorijas iekarošana. Par to

ārkārtīgi daudz tiek rakstīts, tas tā neloģiski, no mūsdienu viedokļa. .. Tad vēl ir bijis Pirmais pasaules karš, Otrais pasaules karš.. [Parasti jau latviešiem pārmet, ka viņi pagātnē dzīvo]. Jā, bet tā ir tāla pagātne un par to [publicēti] rakstu raksti, un tiek ļoti neloģiski izcelti, raugoties no šodienas notikumu viedokļa. Šodienas politikā runā par Otro pasaules karu, par Otrā pasaules kara vēstures interpretācijām,...it kā nu nekāda sakara nav ar mūsdienām. Tiek sludināta Krievijas telpa Baltijā, ka tā ir sena krievu zeme. Vēsture tiek padarīta kā ideoloģijas kalpone, nu tā tiešām ir.”(LAS3)

Kā redzams no šiem interviju citējumiem, dienas laikrakstu redaktoriem un žurnālistiem, līdzīgi kā citiem publisko diskusiju dalībniekiem, liekas svarīgi pierādīt savu piederību Latvijai, lai apliecinātu vai aizstāvētu savu identitāti vai attaisnotu sev tuvos politiskos lēmumus un rīcību.

Domājot par nacionālo, etnisko un teritoriālo identitāti, jāuzsver, ka identifikācija ar kādu no tām un attieksme pret divu vai vairāku kopienu ideju ir saistīta ar attieksmi pret nacionālu valsti. Nacionāla valsts tradicionāli ir valsts, kurā ilgstoši dzīvo viena nācija un kurā dzīvo arī tradicionālas minoritātes un/vai nesenāk iebraukuši imigranti. Okupācijas un padomju politikas atbalstītās imigrācijas rezultātā Latvijā ieradušies „padomju” cilvēki, kurus apvieno krievu valoda, var dažādi uztvert nacionālas valsts neatkarības atgūšanu, kā arī izmantot dažādas stratēģijas savu bijušo privilēģiju un tagadnes pretenziju pamatošanai. Viena no stratēģijām varētu būt ideja par divkopienu sabiedrību, kas realitātē nozīmē okupācijas seku atrisināšanu pretēji tai idejai, kāpēc tika atjaunota Latvijas republika.

Intervēto žurnālistu viedokļi jautājumā par kopienām Latvijā dalās. Vieni uzskata, ka oficiāli, formāli to nav, bet realitātē jau sen pastāv divas kopienas, un šī realitāte tiek vērtēta pozitīvi, uzsverot, ka tā nostiprināma likumdošanā. Tā rezultātā „visi dzīvos draudzīgi”. Citi atzīst kopienu eksistenci kā drūmu realitāti, vēl citi sadalījumu kopienās sauc par apvainojumu nacionālai valstij un dažu politisko spēku vēlmju domāšanu, tādējādi nostiprinot okupācijas sekas. Redzams, ka etniskā, nacionālā un lingvistiskā piederība un identitāte ietekmē politiskos uzskatus un citas identitātes.

Daži žurnālisti uzsver laika faktoru, kurš visus nomierinās, uzskatot, ka pagātnes aizvainojumi paliks pagātnē un jauni izaicinājumi liks saprast, ka pret tiem jānostājas latviešiem un krieviem kopīgi, piemēram, pret jauniem imigrantiem un citām globalizācijas un krīžu sekām.

Dienas žurnālisti runā par nacionālu valsti ar tās pazīmēm:

„Pirmkārt, tas ir drusku pārspīlēti, ka mēs dzīvojam divās atšķirīgās informatīvās telpās; tas ir tā, ja mēs paskatāmies tikai uz avīzēm. Tā reālā dzīve ir krietni sarežģītāka. Man bija kaimiņiene. Viņa nelasa latviski,[bet] viņai tur darbā ir pastāstījuši. Tā tas notiek. Pagājušajā gadā kaut kādi 18% Dienas abonentu, es nezīnu par lasītājiem, bija nelatvieši. Runāt par to, ka tas viss ir ļoti nošķirti, - tā tas nav.

Divu pasaulu ilūzijas uzturēšana, tā ir ļoti politiska lieta. Putins .. jau pateica, ka Latvijā vajag, lai būtu tā kā Maķedonijā, tad vajag arī stāstīt, ka mums te akurāt ir divkopienu valsts, ka vieni nezina, ko dara, par ko domā otri, tas galīgi nav tā... Reālā dzīve ir krietni sarežģītāka.”(6DV2)

Arī NRA pārstāvis ir pret vienkāršotu pieeju, uzsverot, ka neviena kopiena nav monolīts veidojums. Runājot par krievvalodīgajiem iedzīvotājiem, viņš piemin pareizticīgos un krievu dažādo etnisko izcelsmi:

„Dalījums ir mākslīgs. Krievu kopienā, piemēram, ir specifiska grupa vecticībnieki, kuriem nav nekādas lielas draudzības ar pareizticīgajiem vai ar valsti, kas viņus kādreiz izstūmuši. Bet nav arī nekāda naida pret to. Krieviski runājošie ir

dažādu tautu kokteilis, dažādu tautu konglomerāts. Turklāt, it īpaši krievi, nav tie politiski aktīvākie. Ja jūs būsiet dzirdējuši atsauksmes .. krievu sabiedrībā nekrievu pārstāvji, nesaukšu, kādi, uzdodas par krievu pārstāvjiem, viņi ir paši sašutuši par to.. Bija iebraukuši no Maskavas. Tikko iebrauc – sūdzības par nekrieviem, kas sagrābuši varu krievu organizācijās. Atbraucis batjuška: ņemiet nost Ždanoku, lai krievi vada krievus. Tie, kas detaļas nemana: Pliners pasvilps, visi krievi aizies rindā. Tā nebūs. Jaunā paaudze ir pilnīgi atšķirīga, viņa dziļi neizprot vecās paaudzes vērtības vai fantomus.” (6NV5)

Citētajā izteikumā parādās vēl divi interesanti disksursi, kādi pastāv arī publiskajā telpā – laikrakstos, to interneta versijās un pēcreferenduma komentāros. Intervijas diskursā uzsvērtas arī dažādu paaudžu atšķirīgās vērtības, vecākās paaudzes iespējamie aizspriedumi un aizvainojumi. Kritizēta arī cita etnosa aktivitāte cīņā par krievu tiesībām. Notikumi laikā pēc intervijām uzskatāmi parāda, ka paaudžu nomaina (vecāku-bērnu salīdzinājumā) nenozīmē problēmu *noņemšanu no dienas kārtības*: identitāšu cīņā aktīvi tiek iesaistīta jaunā paaudze.

Čas redaktore kā argumentu divu kopienu pastāvēšanai piemin to, ka latviešu mediji nepārstāv visas sabiedrības viedokļus. Tieši to pašu, tikai simetriski pretēji teikusi *Dienas* redaktore (iepriekš citēts), uzsverot, ka krievu mediji runā tikai par savas kopienas vajadzībām, nevis piedāvā valstisku, nacionālu skatu.

„Mums ir oficiāls viedoklis, ka ir vienkopienas valsts. Tad latviešu prese atspoguļotu visas sabiedrības viedokli. Mūsu prese ir kaut kas jocīgs. Mūsu valstsvīriem jāsaprot, ka mums te ir divkopienu valsts, samierināties ar to un sākt dialogu.” (6ČS1)

Politiku lomu un atbildību kopienu radīšanā uzrāda *NRA* komentētājs:

„Kopienas izriet pašas no sevis. Divas kopienas radīja politika. Iespējama pat divkopienu valsts. Ja partijas turpinās radikalizēties, ja nav programmas, kādā statusā būs nepilsoņi, kas tad viņi būs, attiecības ar Krieviju, ... 150 000 nepilsoņi paliks, nebūtu uz šo, ne to pusi. .. Šie cilvēki radīs politiskas separācijas tendences. Dibināsies nelegālas politiskās struktūras. Mums jāzina, vai nu kā izdzīt krievus laukā, vai jāveic reāla integrācija.

Reāla integrācija, ka visi brāļosies, ne. Lai latvieši saglabājas par latviešiem. Latviskā Latvijā demokrātiju visiem [teicis] Rainis. Tā ir pieņemama formula.” (6NV2)

Čas komentētājs (2006.g.) izvirza tēzi, ka, pirms krievu cilvēki sāka solidarizēties, kad tie vēl bija izkliedēti, atšķirīgi savās pozīcijās, būtu bijis vieglāk veidot kādu kopīgu platformu:

„Viņas [divas informatīvās telpas] vienkārši ir. .. Bet pie pašreizējās politikas, nu veidojas divas kopienas, lai viņas veidojas, viņas jau ir. Kādreiz bija tāda iespēja, ka viņas varēja neizveidoties, jā.

Pirmos gadus nelatviskā masa bija patiešām amorfa, viņu varēja iekļaut, to, ko sauc par integrāciju, diezgan viegli. Tagad viņi, .. pateicoties valdošiem pūliņiem, .. sāk apzināties, ka viņiem ir citas intereses. Viņi sāk saprast, ka viņi ir savādāki, viņi sāk nodalīt sevi no valsts. Pirms gadiem desmit tik izteikti nebija. Tagad ir divas informatīvās telpas, jo ir divas kopienas.” (6ČV3)

Arī *VS* pārstāvis, politiskais apskatnieks, uzsver politiķu atbildību par sašķelto sabiedrību un pēc tam mēģinājumus labot kļūdas:

„Ja runājam šeit par šīm divām informatīvajām telpām – no sākuma politiķi sadalīja iedzīvotājus, tautu pilsoņos – nepilsoņos, krievvalodīgos – latviešos, pieņēma diskriminējošus likumus. Pēc tam mēģināja kaut ko labot, pamazām, bet šī situācija, šis cilvēku noskaņojums izveidojas, mēs tikai atspoguļojam, mēģinām kaut ko uzlabot. Ne mēs to problēmu izveidojam – divas informatīvās telpas radījām. Tas ir rezultāts.” (6VSV3)

Ne mediiju, ne žurnālistu, ne arī pašu politiķu diskursā nav (vai ir reti) sastopama doma, ka politiķi nedarbojas autonomi, kā *Deus ex machina*, bet kaut kādā mērā atspoguļo sabiedrības daļu noskaņojumu, vēlmes un atbalstu iespējamiem risinājumiem. To dažādo alternatīvu rezultāti reti kad prognozēti un analizēti:

„Mediji, šķiet, atspoguļo to, kas notiek politikā. Bet politikā, iespējams, tur politiķiem zūd šī barojošā vide, uz kuras balstīties, kad viņi pelnīja savu dienišķo maizi. Tad viņi sāk aktīvāk ekspluatēt šīs tēmas. Žurnālistika atspoguļo to, kas notiek tur. Tālāk notiek ne pārāk labas lietas, tā viļņa izplatīšanās uz leju. Esmu bieži analizējis, kas ir primārs, vai šis tautas dziļākais noskaņojums, kas nāk no tautas dzīvē un atspoguļojas politikos, tāds slēgts cikls. Vai arī tas ir mākslīgi inspirēts. Tas vairāk ir politiskā valsts līmenī. Tur daudz dažādu iemeslu, gan latviešu tautas neracionālas bailes, kas to nepatiku radījis - vēsturiski tas ir saprotams. Šīs bailes būs vienmēr, cik ilgi dzīvos latviešu tauta. Tāpat kā krievi. Visi „tarakāni” visu dzīvi ir līdzās. Ārēji varbūt kaut kas mainīsies. Bet globālie stereotipi laikam paliks ilgi.” (6VSS2)

Tālākajā intervijas tekstā žurnāliste pauž pārliecību, ka dalījums pilsoņos un nepilsoņos (respondentes diskursā minēti „krievi”) bija vajadzīgs tikai tāpēc, lai atstumtu no sabiedrisko labumu dalīšanas pēc iespējas vairāk cilvēku.

Izteikumi demonstrē VS redakcijas pārstāvi, kas intervijā šķiet ļoti draudzīga, toleranta, saprotoša. Taču tieši šī žurnāliste proponēja krievu pasaules un impēriskās identitātes idejas un runāja krieviski (fragments tulkots), un viņas spalvai pieder ne tikai cilvēciski dziļi, daudzu kolēģu un lasītāju atzīti sociālās izpētes materiāli, bet arī kareivīgas, krasi vienu pozīciju, vienu partiju balstošas intervijas un raksti, kā arī izteikumi par ētiski nepieņemamu žurnālistikas praksi attaisnošanu. Tas apliecina faktu (kas parādījās jau 1998. gada anketās), ka žurnālisti labi zina, kādas ir „pareizās” vai politikorektās atbildes, taču starppersonu saskare (arī pētnieciska intervija) ir viena lieta, bet rīcība vai publiski paustais – var būt pavisam atšķirīgs. No otras puses – daži ļoti atklāti izteikumi par redakcionālām praksēm (tiks aplūkots tālākajās nodaļās) tomēr liecina par zināmu uzticēšanos un arī šo praksi atzīšanu par leģitīmām vai plaši izplatītām.

Interviju materiāls rāda, ka katrā redakcijā ir ļoti atšķirīgas domāšanas un atšķirīgu nacionālo un profesionālo identitāšu pārstāvji. Krievu laikrakstu redakcijās interviju diskursi bija mērenāki, nekā viņu radītie diskursi laikrakstu saturā. Latviešu žurnālisti sarunās reizēm pauda atklātāku sašutumu par opozīcijas partiju vai krievu žurnālistu apšaubāmām praksēm, taču viņu reālā darbība – diskursi mediju publikācijās - ir mazāk konfrontējoša un arī biežāk atbilst vispārpieņemtiem profesionālās ētikas un prakses kritērijiem. Žurnālista intervijā līdzīga doma izteikta šādi:

„Es nevaru spriest par visu Latvijas žurnālistiku, bet manā galvā tā tas nav, tā, kā ir krievi: viņi domā vienu un raksta tā, kā vajag. Ar to pašu mazo Abiku Elkinu. .. Kurš ir īstāks [tas, ko viņš raksta avīzē vai runā dzīvē]? Tu lasi viņu avīzē, tas ir pilnīgi kaut kas cits. Viņš nav vienīgais, ar ko man nācies parunāties.” (6DV2)

Šis vērojums liek secināt, ka laikraksta redakcionālā līnija, tajā ierastais kopīgais *habitus* ir tas, kas lielā mērā mijiedarbojas ar darbinieka uzskatiem un ietekmē publikāciju saturu, tātad žurnālistikas praksi, bet individuālās identitātes izpausmes „aci pret aci” sarunās nav tik konfrontējošas.

Telegraf-a jaunās paaudzes žurnālistes 2010. gadā izteiktās pārdomas par kopienām rāmētas kā mediju konstruētas, atzīstot, ka vienīgi kultūrā un mākslā parādās kādas grūti formulējamas atšķirības. Tomēr tieši kultūra ir tā, kas varētu vienot. To viņa arī atklāj, atsaucoties uz latviešu valodas kultūras pasākumu reālijām, kurās piedalījusies. Intervijas fragments parāda tendenci kultūras cilvēkiem bagātināties no abu valodu un kultūru telpu pienesuma pat tad, ja jāatzīst, ka ne viss citā kultūrā izprotams un pieņemams kā savs:

„Es pateikšu atklāti. Realitāte liek man par to aizmirst. Bet tādi ..jautājumi, ka mums vajag krievu žurnālistiku vai kas cits par krievu žurnālistiku, man liek par to atcerēties, ka mēs dzīvojam sabiedrībā, kur galvā ir divas kopienas. Un, aizejot uz „Ziedonis un Visums”, es zinu, ka es piederu citai kopienai, es nevaru uzvert visu to, kas ir [izteikts] par Latviju, par pasaules [izjūtu], ko var [saprast] cilvēks, kas sēž man blakus un ir latvietis. Un tādos brīžos es ļoti asi izjūtu to.” (TS2)

Šis citējums uzskatāmi demonstrē, ka realitātē dažādu kolektīvo identitāšu pārstāvji labi sadzīvo un ka savējo un citu dalījums ir vairāk disksursīvs, konstruēts („galvā divas kopienas”). Respondente uzsvērusi arī, ka dažādu etnosu kultūras kodus pilnībā pieņem par saviem nav vajadzīgs, tomēr tos var mēģināt iepazīt un izprast, gan savstarpējā komunikācijā, gan ar kultūras un mākslas palīdzību.

Tiek uzsvērts arī fakts, ka sadzīvē un biznesā kopienu nošķirtība nav jūtama, bet tā tiek konstruēta medijos un parādās kultūrā:

„Piemēram, mans vīrs ir mikrolīmeņa biznesmenis. Viņš saka, - par ko jūs visi runājat, kādi latvieši, kādi krievi, ja biznesa vidē viss notiek nevis pēc nacionalitātes, bet pēc biznesa likumiem! .. Bet, tiklīdz lasu avīzi, tā parādās latviešu un krievu kopiena. Un, izrādās, mans partneris dzīvo latviešu, bet es – krievu kopienā. Tādā sadzīviskā un biznesa līmenī varbūt nav, bet kultūras līmenī gan es to izjūtu.” (TS2)

Telegraf pārstāvis, izsakoties par kopienām Latvijā, no vienas puses, uzsver kraso nācijas dalījumu divās kopienās (pretstatā idejai par pamatnāciju/valsts nāciju/titulnāciju un minoritātēm), no otras puses – apliecina šo kopienu mijiedarbību:

„[J: Vai šīs kopienas strikti nodalītas?] .. Ir tāda pelēka, neizteikta saskarsmes zona, kura noteikti vai nu paplašinās, vai samazinās, un ir cilvēki, kas pietiekami komfortabli jūtas gan vienā pusē, gan otrā. Man ir vienlīdz komfortabli gan ar latviešu draugiem krogā pie alus vai krievu draugiem pie šņabja...” (TV1)

Jaunās paaudzes *Dienas* žurnāliste atzīst arī mediju atbildību:

[Divas kopienas], tā arī ir problēma, bet politiķiem tā ir [vēl lielāka]. Mediji ir līdzatbildīgi, jo raksta vai ziņo savai auditorijai. Un diemžēl, izslēdzot to otru auditoriju. Jo praktiski, piemēram, „Telegraf”, „Vesti Segodnja”, „Čas”, tāpat „Diena”, „Neatkarīgā Rīta Avīze” un „Latvijas Avīze” tomēr neziņo latviešiem un krieviem. „Diena” mēģināja izdot krievu versiju, bet tā nobruka. Mediji nevieno šīs grupas. Mediji palīdz vairāk šķelt, tā ir tiesa. „Latvijas Avīze” ir uzskatāms piemērs. Es domāju, ka „Diena” to nedara, mēs esam centušies” (DS11)

Krievu žurnālisti saka, ka viņi reaģē uz latviešu preses uzbrukumiem un apvainojumiem, un tieši to pašu var dzirdēt intervijās ar latviešu žurnālistiem, kas tikai reaģējot uz krievu mediju naidu kurinošajiem materiāliem.

Savukārt *Telegraf* žurnāliste liek paskatīties arī dziļāk, meklējot cēloņus naidīgā diskursa izpausmēm:

„Tur ir principiāls jautājums, kāpēc Mamikinam bija tieši šie trīs atbilžu varianti, kāpēc pēdējais variants [ka Latvijas valsts izveidošana bija kļūda] vispār ir iedomājams šajā valstī šajā brīdī? ..Visas integrācijas programmas bija vērstas uz to, lai šāda atbilde vispār nepastāvētu, bet, lūk, šī atbilde ir joprojām dzīva un cilvēki par to nobalsojuši. Kas ir vainīgs? Mediji ir tikai daļa no realitātes konstruēšanas. Es domāju, ka kolektīvās vai ģimeniskās atmiņas ir daļa, kas veido kopienu. Jo ir tā vēsture katrai ģimenei, kāda viņa ir. Man dažreiz arī rodas jautājums, kāpēc manējie ir atbraukuši uz šejieni, kāpēc man ir jāizjūt kaut kāda laimes sajūta, ka esmu šeit un traucēju dzīvot laimīgi latviešiem, kam šī zeme ir domāta.” (TS2)

Šajā izteikumā labi redzams, cik svarīgi kolektīvo identitāšu veidojoši elementi ir kopīgas atmiņas, individuālā (vai ģimenes pieredze), kas apstiprina vai noliedz publiski izplatītās vēstures interpretācijas un mītus.

Politikas un mediju kopēja atbildība. *NRA* komentētājs uzsver, ka tieši iekšpolitiskās kļūdas (gan neminot, kādas tieši un ko varēja darīt citādāk) rada augsni Krievijas politikas ietekmei Latvijā:

„Nemiers ir avīzēs un politikā, tie virtualizē īstenību. Tā nav reālās īstenības objektivitāte.

Politika padarījusi Krievijas politikas iespaidu lielāku nekā pirms desmit gadiem. Tautiešu aizstāvības programmai ir ietekme. Krievu pasaules rekonstrukcija ir principā pozitīva, ja vien viņa kontaktējas ar diasporu kultūras līmenī. Ja viņa nenāk ar savu mēru, ka politikai jābūt tādai pašai kā Krievijā (tiek piedāvāts padomju vai Krievijas etalons). Tas jau pārsniedz robežas. Domā, ka agri vai vēlū būs tā, kā viņi grib. Protesta noskaņojums ir auglīga augsne. Ja nepiedāvājam neko, izņemot konfrontāciju abās pusēs. Tā nav dilemma, bet nekvalitatīvs piedāvājums no abām pusēm.” (NV2)

Čas komentētājs uzsver pamatnācijas atbildības un pretimnākšanas nepieciešamību, kā piemēru minot igauņu pasākumus, kuri mazina spriedzi starp sabiedrības grupām:

„Savā ziņā latviešiem, ja viņi sevi uztver kā galvenos, galveno etnosu, būtu jāmācās iecietība. Jo es zinu ļoti daudzus krievus, kas mēģinājuši sākt runāt latviski, un tas beidzās ļoti bēdīgi: atnāk nolaistām ausīm, sak' es jau patrenētos, tur sāk par mani ņirgāties, viens pāriet uz krievu valodu, cits sāk saukāties par stulbo krievu.

Būtu šī pretimnākšana, arī otra puse izrādītu pretimnākšanu. Krieviem radusies sajūta: neko man neiedos, ko izplēsīšu, tas būs mans. Valsts, šī valsts nekad neko man nav devusi, var izplēst ar bezkaunību, visādām citādām metodēm, bet ne no brīva prāta.

..Tā kā igauņi bieži dara, viņi to nepasniedza kā atkāpšanos, kā sakāvi, bet „mēs viņiem devām šīs tiesības, nevis mūs piespieda”. Kāds ir rezultāts? Tallinā faktiski krievu partiju nav. Jo viņi saprata, ka viņiem nekas nedraud, šī valsts saprot viņu problēmas. Bet mums: tam, kam ir vara, jāspēr pirmais solis.” (6ČV3)

Kā redzams, valodas lietojums nekorelē ar ideoloģiju, profesionāliem vai politiskiem uzskatiem, respondenta vecums gan. Tāpēc apstiprinās tēze, kas parādījusies arī publiskajā telpā – tikai valodas prasme un pilsonība nav tieši saistāma ar pieķeršanos zemei un valstij, bet noteicošie ir politiskie uzskati, ģeopolitiskā orientācija, padomju mantojums vai identificēšanās ar impērisko identitāti.

Nākotnes novērtējums. Optimisms nākotnes novērtējumā žurnālistu diskursā saistās ar paaudžu maiņu, kad nesaskaņas vēstures jautājumu atšķirīga traktējuma dēļ, viņuprāt, kļūs nebūtiskas, kā arī ar kopīga „svešā” konstruēšanu, kas tuvinās latviešus un krievus Latvijā:

„...būs citi izaicinājumi, būs imigrantu pieplūdums, diemžēl, līdz ar to parādīsies jaunas problēmas. Latvieši un krievi redzēs, ka mēs esam viens otram tuvāki nekā iebraucēji. Notiek paaudžu maiņa. Kam nav valodas problēmas, nav vēstures aste .. Nevar teikt, ka visi latvieši ir rietumnieki, bet krievi – padomju cilvēki. Visi vairāk vai mazāk dzīvojam Padomju Savienībā. Nevar tā viens otram pārmest, ka vieni – sliktie okupanti, kolaboranti, bet visi pārējie – baltie.” (6VSV3)

Cits žurnālists paredz aktīvu rīcību un konfliktus, ja latvieši nepieķāpsies krievu prasībām (2006. gada intervija):

„Ir runa par to, lai šī valsts beidzot iegūtu kādu stabilitāti... Lai šajā valstī cilvēki sāk vienkārši savā starpā runāt... Kāda tad ir izvēle? Vai nu tie krievi izies uz ielas un savu tik un tā dabūs, vai mēs ar viņiem runāsim normāli un risināsim problēmas.” (6ČV3)

Žurnālistu diskursos neparādās izvirzīto un aprakstīto problēmu iespējamo risinājumu rāmējums. Par notiekošo tiek vainoti politiķi, tikai pa retam interviju diskursos ieskanas atziņa, ka procesi notiek visā sabiedrībā un ka arī mediji, kuri tik cītīgi „seko” politiķiem, ir atbildīgi par naidīgajiem diskursiem un atsvešinātību, jo viņi definē, identificē parādības un konstruē identitātes. Jaunākās paaudzes teiktajā vairāk redzama „cita” izpratne, turpretī vecākās paaudzes atbildēs vairāk sastopamas pretenzijas un kritika, otras puses vainošana, ignorējot jebkādu savu atbildību.

Jāatzīst, ka tēze par paaudžu atšķirībām un problēmu pazušānu līdz ar paaudžu nomaiņu nav īstenojusies, vismaz laika posmā no interviju sākuma līdz 2012. gadam: notikumi pie Uzvaras pieminekļa ar aktīvu jauniešu iesaistīšanos SC pasākumos un oranži melno lentīšu demonstrēšana, kā arī jaunās paaudzes aktivitātes VL atbalstam liecina, ka pretstāvošās identitātes tiek no jauna konstruētas un atražotas, un divdesmit gadu laikā abu „pušu” aizvainojumu brūcēm netiek ļauts sadzīt.

Secinājumi

Salīdzinot dienas laikrakstu žurnālistus laika perspektīvā, jāsecina, ka laikrakstu politiku noteicošās figūras mainījušās samērā maz, bet pēcinterviju laikā parādījusies tendence mediju telpā atgriezties tipiskiem padomju laikā strādājušiem žurnālistu un politiķu paaudzes pārstāvjiem, palielinājies arī vīriešu īpatsvars atbildīgos amatos. Žurnālistu izteikumi abos interviju periodos apstiprina jau aptaujā gūto secinājumu, ka dienas laikrakstu žurnālisti ir ļoti heterogena grupa, ko raksturo atšķirīga pašidentifikācija un atšķirīgi diskursi par tādiem identitātes elementiem kā valoda, vēstures izpratne, kultūra.

Dienas, *NRA*, arī *Telegraf-a* respondentu diskursos retāk sastopami izteikumi par identitātēm, etniskumu, vēstures sāpīgiem jautājumiem, valodu. *Dienas* žurnālisti runā par nacionālo identitāti tās pilsoniskā izpratnē, tai pretstatot krievu identificēšanos ar kopienu un tās šaurām interesēm.

LA žurnālistu teiktajā grūtāk nošķirt, vai žurnālists par identitāti runājis nacionālās identitātes vai etniskās identitātes nozīmē un izpratnē, izņemot skaidri definēto gadījumu, kad nacionālā („pilsoniskā”) ietver etnisko. Šī izdevuma žurnālistu teiktajā visbiežāk izskan rūpes par latviešu valodas saglabāšanu, Krievijas un krievu valodas mediju uzbrukumu vērtībām, uz kurām balstīta valsts atjaunošana.

Laikrakstu *Čas* un *VS* žurnālisti runā par krieviem, kopienu, krievvalodīgiem, nepilsoņiem, bet nevienā no intervijām nav sastopama minoritātes pašidentifikācija. Tiek pieminēta vairāku identitāšu esamība, arī impēriskā identitāte, bieži nosaukta teritoriālā (rīdzinieks), vienā gadījumā uzsvērta pilsoniskā identitāte.

Vecākās paaudzes krievu respondenti biežāk minējuši saikni ar tēvzemi, krievu kultūru. Jau nācās paaudzes pārstāvji, būdami atvērtāki pasaules, arī Latvijas kultūrai, pat labi pārzinādami latviešu valodu un komunicējot ar paziņām un draugiem abu valodu vidē, valodu (iespēju visur lietot krievu valodu un saglabāt Latvijā kirilicu) uzskata par svarīgu identitātes elementu. Tas retāk parādās interviju diskursā, vairāk – konsekventā šīs valodas lietojumā, cīņas diskursā un reālās aktivitātēs (badošanās akcija, vēstuļu organizēšana valodu reformas laikā, prasība valsts amatpersonām ar mediju pārstāvjiem runāt krieviski).

Intervijās uzskatāmi parādās atšķirīgais pagātnes traktējums, kas ietekmē tagadnes politisko lēmumu vērtējumu un politiskās simpātijas. Jāteic, ka tieši valoda un vēsture (un tās mīti) ir svarīgākie identitātes elementi; kultūra, literatūra un māksla tiek pieminēta reti.

Tieši dzimtā valoda, nacionālās, etniskās vai citas kopienas (Latvijas krievi, krievvalodīgie, nepilsoņi) identitāte nosaka to, kādā medijā žurnālists izšķiras strādāt.

Tāpēc nākamajā nodaļā aplūkota žurnālistu identificēšanās ar organizāciju un tās kultūru, kas saistīta ar minētajiem sociālās identitātes elementiem un žurnālistu profesionālajām vērtībām.

”KĀDA IR MANA VIETA?” MEDIJU ORGANIZĀCIJAS IDENTITĀTES ŽURNĀLISTU INTERVIJĀS

Organizācijas identitātes slāņus veido konkrētā darba vieta, darba pieredze un darba uzdevumi. Mijiedarbībā ar mediju vadību un kolēģiem mediju organizācijā notiek profesionālā socializēšanās, identifikācija ar savu darbavietu. Tās mērķu izprašana var atvieglot žurnālista darbu vai arī, saprotot, ka organizācijas politika, rutīnas un mērķi nav pieņemami, likt meklēt citu darbu. Šo identitāti intervijās mēģināts atklāt, lūdzot raksturot savu un kolēģu vai konkurentu laikrakstus un to redakcionālās politikas, kā arī fiksēt tās brīžos, kad ir krīze vai konflikts, t.i., kad sev precīzi jāformulē, ko tu dari, vai tu to gribi, vai prasības neapdraud tavu sociālo un profesionālo integritāti.

Organizācijas mērķu izpratne un atbalstīšana var atvieglot un uzlabot žurnālista darbu, lepnums par savu darbavietu – stimulēt izaugsmi un vairo atpazīstamību, taču var arī radīt iekšējus konfliktus, ja darāmais ir pretrunā ar žurnālista pārliecību, profesionālajām vai citām vērtībām. Medija organizācijas zīmols var palīdzēt vai traucēt žurnālista profesionālo uzdevumu pildīšanā. Identificēšanās ar savu laikrakstu var ietekmēt arī to, kā žurnālists izjūt savu personisko brīvību un neatkarību.

Emociju darbs un identitātes

Intervēto žurnālistu diskursos nav vērojama spriedze un profesionālas vai emocionālas izdegšanas pazīmes (izņemot 2010. gada dažās intervijās, kur demonstrēta pārliekā darba slodze sakarā ar ekonomisko krīzi). Acīmredzot tie, kuri nav varējuši izturēt darba apjomu vai spriedzi, jau pametuši medijus (piemēram, *Dienas* redakcijā visos tās pastāvēšanas gados vairākkārt notikušas pārmaiņas kolektīvā) vai to darīs, īpašnieku maiņas spiesti.

Tātad gadījumā, ja darbs žurnālistam ir galvenokārt radoša pašizpaušme vai arī viņš žurnālistiku izmanto kā līdzekli savu personisko/viņa pārstāvētās grupas mērķu sasniegšanai, piemēram, uzskatot laikrakstu, kurā strādā, par labu veidu paust savu politisko pārliecību un cīnīties par kādu mērķu papildījumu ar medija palīdzību, spriedzes nav, jo identitātes nekonkurē, un labumu gūst abas puses – darba devējs un darba ņēmējs. Izvēlēto darbavietu (redakciju) par tribīni intervijās atzina laikraksta *Čas* divi žurnālisti, kas rakstīja/raksta komentārus, kuros cīnījās pret izglītības reformu un par krievu valodas statusa maiņu un citu Latvijas krievvalodīgo iedzīvotāju prasību izpildi.

Tie žurnālisti, kuriem raksturīga attieksme pret profesiju kā pret naudas pelnīšanu, biznesu, teica, ka viņi varētu strādāt jebkurā laikrakstā, piemērojoties tā rakstības stilam, auditorijai; viņi spēja sava izdevuma politiku kritiski vērtēt (vai arī atteicās to darīt korporatīvās lojalitātes dēļ) un uzskatīja, ka pārdod savu rakstītprasmi. Šajā gadījumā žurnālists intervijā teorētiski nodala savas politiskās simpātijas no organizācijas identitātes.

Tie žurnālisti, kuri izsacīja domu, ka viņu uzskati un ideoloģija sakrīt ar tā izdevuma politiku un vērtībām, kuram viņi strādā, nereti minēja, ka nevarētu iedomāties darbu citā izdevumā, prasību pakļauties paust tādas idejas, kuras viņi neatbalsta.

No vienas puses, žurnālistu prasme un emocionālais darbs tiek pirkt, no otras – viņi paši izmanto laikraksta vārdu, lai tiražētu savas idejas un gūtu popularitāti ne tikai kā profesionāļi (žurnālisti), bet arī kā politiķi un sabiedriski darbinieki. Savukārt gadījumos, kad profesionālās un pilsoniskās identitātes nonāk pretrunā ar izvirzītajiem darba uzdevumiem, žurnālists aiziet.

Viens no minētajiem žurnālistiem piedalījās protesta badošanās akcijā, tikās ar varas pārstāvjiem un aprakstīja savas izjūtas laikrakstā *Čas*. Viņš labi runā latviski, bet cīņā par krievu valodu izmanto tikai sev izdevīgos argumentus. Piemēram, pēc identitāšu pētnieka D.Leitina vieslekcij-

jas, kurā zinātnieks izteica frāzi, ka krieviem Latvijā vajadzētu zināt trīs valodas (krievu, latviešu un angļu), bet latviešiem pietiktu ar divām (savu un angļu), laikraksta materiālā, kurā par tikšanos stāstīts, virsrakstā tika minēts, ka visiem Latvijā jāmācās angļu valoda. Kā redzams, izmantoti noklusējumi, un pārāk pašdarbīga ir bijusi žurnālista aktivitāte mediju notikumu veidošanā un aprakstīšanā, tas ir - personificēta žurnālistika. Šādu žurnālistiku, izmantojot mediju profesionāļa N.Karpentjē identitātes diskursīvā lauka ideju, var apzīmēt kā subjektīvu, propagandistisku un mobilizējošu, kurā žurnālists ir autentisks sava personiskā naratīva stāstnieks.

Parasti organizācijas identitāte, tās redakcionālā politika tiek apgūta praksē, ne visām redakcijām ir savas skaidri definētas redakcionālās līnijas vai manifesti. Tāpēc svarīgi likās noskaidrot, kā savas organizācijas raksturo to vadība un žurnālisti.

Žurnālisti par saviem laikrakstiem

Dienas vadības un vadošo komentētāju dotie raksturojumi par savu laikrakstu 2006. gadā ir gan vispārīgi – definējot galvenās tematiskās līnijas, kas raksturīgas kvalitatīvam dienas laikrakstam, gan arī parādot izdevuma vietu politiskajā spektrā:

„Mums ir nopietnās lietas. Vienmēr esam domājuši, kas piederas, kas var uzrunāt dažādas lasītāju grupas. Dažādu jomu intereses... Mēs uzskatām, ka mūsu pienākums ir vislabāk rakstīt par to, kas notiek partijās, politikā, ES.” (6DS1)

Tāpat tiek dotas kvalitatīva laikraksta pazīmes – rakstīt par politiku, ekonomiku un ārlietām, bet reizē ar to uzsvērts, ka izdevums nav elitārs, domāts dažādām auditorijām. Bez jau minētā tiek izceltas demokrātijas vērtības un peļņa, kas nodrošina neatkarību:

„Mēs esam labākie. Mana avīze ir labākā. Tā ir stabilitāte, nesvaidīšanās galējībās, zināms centrisms. Tā ir normāla, liberāla dienas avīze, kas apmēram zina, ko grib, un to arī piedāvā... Tādos ļoti lielos vilcienos – par brīvu Latviju, tiesisku valsti, par demokrātiju, tirgus ekonomiku. .. Ir izveidojies diezgan noteikts pasūtītāju loks. Mēs esam viena no divām rentablajām Latvijas avīzēm. Tas arī ir rādītājs...” (6DV2)

Laikraksta identitāti var raksturot, iztēlojoties auditoriju un tās pārstāvju iespējamās intereses. Laikraksta lomai norišu interpretācijā tiek pievērsta liela uzmanība:

„... Kas ir mūsu auditorija? - pārsvarā labāk pelnošie, labāk izglītotie, pilsētnieki. Tas nenozīmē, ka par Latgali, kur vecmāmiņa ar tējkannu gandrīz nosit bērnu, mēs nerakstītu. Te satiekas sociālas reālijas. Konteksti, kāda tam jēga. Notikumi pārsvarā ir ziņās. Mūsu uzdevums ir dot kontekstu. .. Ziņas dod internets. Konteksta sajūta, jēgas sajūta ir avīzes joma. Kad ir jūtīgi jautājumi.” (6DS1)

Redaktore 2006. gadā uzsver arī *Dienas* vispārcilvēcisko momentu nacionāla laikraksta veidošanā, interesi par valsti, nevis etniskiem jautājumiem vien. Intervētājam tiek piedāvāti dokumenti, kuros fiksēts avīzes manifesti, nosauktas vērtības. Sarunā tiek izcelta arī redakcijas politika piesaistīt laikrakstam žurnālistus ar atšķirīgu etnisko fonu, dzimto valodu:

„Pie mums parādās krievu žurnālisti, kas var strādāt latviešu medijos. Tā ir īstā integrācija. .. Mūs neinteresē latviešu jautājums, mūs interesē valsts jautājums. Normālas avīzes kļūst valsts avīzes.” (6DS1)

Dienas raksturojums 2010. gadā ietver salīdzinājumu ar iepriekšējo periodu. Uzsvērtā politikas maiņa - nepiedāvāt risinājumus, piemēram, pasakot priekšā, par ko jābalso vēlēšanās, un izcelta vēlme paplašināt lasītāju loku, kas iespējams tad, ja politiskās simpātijas tiek paustas neuzkrītošāk:

„Mūsu pozīcija arī pēc visām revolūcijām:, sanācām kopā ar redaktoriem, lai saprastu, kur mēs esam, kas mēs esam. Liberāldemokrātiskā pozīcija ar objektīvo, neitrālo izvērtēšanu, ne...[kā agrāk],... kas varēja būt viena no Dienas kļūdām. Iepriekšējā pozicionēšanās uz vāka, parādīšana, ka jābalso par Tautas partiju, lai gan tāda pozīcija ir arī visur citur pasaulē. Šobrīd .. gan Guardian, gan Sun un vēl daži izdevumi krasi nostājas viena vai otra kandidāta pozīcijās. Man tas liekas diezgan bīstami no tāda viedokļa, ka savu lasītāju, kas atbalsta šādu pozīciju, var noturēt, bet tad ir risks zaudēt pārējos.” (Ds12)

Citētajā izteikumā uzsvērtā vēlme samazināt laikraksta politisko, partijisko simpātijas manifestāciju, pamatojot to arī ar komerciāliem apsvērumiem paplašināt auditoriju.

Neatkarīgās Rīta Avīzes pašraksturojumā žurnālisti 2006. gadā akcentēja sava izdevuma orientāciju uz sociāliem jautājumiem, kā auditoriju minot arī inteliģenci, tai skaitā skolotājus. Tomēr kopumā vairākās intervijās iezīmējās nespēja definēt *Neatkarīgās* ideoloģiju un tās mērķa auditoriju. Galvenokārt tika uzsvērtā laikraksta daudzveidība - gan 2006. gadā, gan ar žurnālistiem tiekoties otrreiz, 2010. gadā:

„Avīze ir masu informācijas līdzeklis. Sabiedrība kļūst relatīvāka, bezprincipiālāka, savā vērtību sistēmā izlaistāka. Avīze atpaliek no jaunākās paaudzes [visas avīzes]. [NRA] .. nav ne sliktāka, ne labāka par pārējām. NRA – labi ir tas, ka komentētāji var atļauties katrs savu viedokli. Tāda viedokļu dažādība, kur var runāt cits citam pretī, nekur nav. NRA var būt pretēji viedokļi.” (NV2)

NRA tiek raksturota, pozicionējot to iepretim konkurentiem un izceļot stila atšķirības:

„Tās ir stila atšķirības. Dienai ir svarīgi, lai vienmēr būtu šļipse uzlikta. Dienas stils ir izkoptāks, mums ir tāds plurālāks. Sacensība meistarībā ir normāla konkurence. Ja būtu viens izdevums, būtu daudz sliktāk.” (6NV2)

2010. gadā galvenā redaktore *Neatkarīgo* raksturo kā nacionāli konservatīvu izdevumu, taču iepriekšējā interviju periodā biežāk tika minēts, ka laikraksts ir vairāk sociāli, kreisi orientēts, jo tā lasītāji nav tik turīgi kā laikrakstam *Diena*.

Latvijas Avīzes žurnālisti savu izdevumu nešaubīgi nosauc par nacionāli konservatīvu un tādu, kurš palicis vienīgais, kas rūpējas par latviešu interesēm Latvijā. Laikraksta politiskās simpātijas paustas sekojošā fragmentā, kur aplūkotas visas partijas un laikraksta, kā arī īpašnieka un vadības attieksme pret tām 2010. gadā:

„Ziniet, mums tādas vienas partijas, kuru mēs tagad [...] atbalstītu, nav. ... Jā, Krustiņam simpātiskāks šķiet Raivis Dzintars un līdz ar to arī tēvzemieši. Viņam .. ne tik simpātiska ir Vienotība, un - es teikšu - man arī. Ar Ēlertes ienākšanu es ļoti ļoti skeptiski raugos uz Pilsonisko savienību. Un Lembergs skaidrā tekstā ir pateicis, un tā arī noteikti būs, ka pēc vēlēšanām Zaļie un zemnieki veidos sadarbību ar Jauno laiku un, visticamāk, ar Štokenbergu. No Pilsoniskās savienības mēs distancēsimies. Jo viņi ir destruktīvi, viņi vispār nekādas vienošanās nevar panākt, viņi savā

starpā plēšas... Vienotība ir zem jautājuma zīmes, manuprāt. Un par PLL, protams, laikrakstam nekādas dižās simpātijas nav pret PLL .. Zaļie un zemnieki vairāk tiek balstīti šajā avīzē, .. kaut gan arī [tie] reizēm diezgan populistiski uzvedas, bet kaut kā tās simpātijas vairāk ir.” (LAS2)

LA žurnāliste nosauc tēmas, kas raksturīgas tikai šajā avīzē un nav atrodamas citos laikrakstos, proti, sekošana līdzī Krievijas ietekmes pieaugumam Latvijā, Krievijas tautiešu kustībai un ietekmei Baltijā:

„Ir, piemēram, tāda Krievijas tautiešu apvienība, .. tā darbojas Krievijas vēstniecības paspārnē Latvijā, un daudz kas tur tiek darīts ar Krievijas augstāko amatpersonu un vadības ziņu. Šādas identiskas kustības tiek audzētas ļoti daudzās valstīs, katrā ziņā Baltijas valstīs tās strādā pilnīgi pēc vienas receptes. Kā Igaunijas drošības policija ir izpētījusi un savos gada pārskatos, .. šajās Krievijas tautiešu .. sanāksmēs piedalās arī Krievijas specdienestu cilvēki. Šī kustība ir daudz slēgtāka nekā politiskās partijas. No šīs kustības var saņemt un tālāk nodot tikai oficiālo informāciju. Patiesībā Latvijas Avīze ir vienīgā, kas par to raksta... Mūs it kā informē, bet cenšas turēt pa ļoti lielu gabalu.” (LAS3)

Telegraf redaktore savu laikrakstu 2006. gadā raksturo galvenokārt sakarā ar tā orientāciju uz pilsoņiem, salīdzinājumā ar VS, kas pauž nepilsoņu noskaņojumu:

„Mūsu auditorija, domāju, ir vairāk pilsoņi, kas mīl šo zemi. Avīze ir kritiska, analītiski kritiska.” (6TS5)

Žurnālisti laikrakstu raksturojuši kā demokrātiski orientētu, kā paraugu minot *Dienu*, galvenie vērtējuma atslēgas vārdi - neitralitāte un objektivitāte. Daži žurnālisti 2006. gadā atzina saistību ar *Jauno laiku* laikraksta īpašnieka simpātijas dēļ.

Telegraf jaunais redaktors 2010. gadā laikraksta auditoriju tēlaini salīdzina ar ģimeni. Tiek uzburts vesels stāsts, kurā raksturota mērķa auditorija, izceļot laikraksta toni, kas orientēts uz apmierinātiem cilvēkiem, nevis tiem, kuri vaimanā vai gaida uz valsti:

„Kad saviem žurnālistiem raksturoju to lasītāju, kuru mēs gribam pievilkt, lai viņš mūs mīlētu, es piedāvāju tādu piemēru: man ir izgudrota ģimene, kura dzīvo trīsistabu dzīvoklī Pļavniekos; tēvs - kvalificēts darbinieks, varbūt elektriķis vai inženieris, kurš treknajos gados pelnīja labi, pāri tūkstošiem; māte - bez darba un jau pat bez pabalsta, jo viņa ir grāmatvede, kas reizi nedēļā draudzenes firmai piepalīdz sataisīt papīrus, saņemot par to simtņieku mēnesī. Un vēl ar viņiem dzīvo vecmāmiņa, pensionēta skolotāja, un viņiem ir bērns 11- 12 gadu vecumā. Viņi, vecāki, ir aktīvi darba tirgū, viņi .. ir diezgan daudz .. pabraukājuši pa Eiropu, viņus interesē, kas tur notiek, un, pateicoties savam darbam, viņi prot drusciņ arī angliki, viņi ir atvērtāki. Visa tā nacionālā, etniskā, lingvistiskā un līdzīga problemātika viņiem rūp, bet, pateicoties diezgan labai izglītībai un kultūras līmenim, nav tāda ieraduma meklēt savas nelaiemes vaininiekus kaut kur ārpusē. Varbūt arī ir ārpusē, bet pirmais, ko viņi meklē: ko personīgi es izdarīju nepareizi,- atšķirībā no Čas un Vesti Segodnja lasītājiem, kuriem vienmēr ir vainīgs kaut kas cits, tikai ne paši.” (TV1)

Vesti Segodnja organizācijas identitāte raksturota kā sarežģītāka, uzsverot saikni ar senču dzimteni:

„Mēs vairāk izjūtam .. saikni ar .. savu etnisko dzimteni, tāpēc mēs pat kādreiz neobjektīvi simpatizējam ne tik daudz Krievijas valstij, cik šai teritorijai, kur mums ir saknes. Senči taču no turienes un garīgums, un kultūra. Tas ir tāds sajaukums, spēcīgs...” (6VSS2)

Arī šo avīzi žurnālisti intervijā pozicionē salīdzinājumā ar citiem krievu izdevumiem, atzīstot, ka šo atšķirību nav daudz, un uzsverot VS tuvību saviem lasītājiem, vienkāršajam cilvēkam. Tiek nosaukts arī izmantotais žanrs – sociāla drāma:

„Nepateikšu [atšķirības starp VS un Č]. Šodien principiālu atšķirību starp avīzēm neredzu. Vienīgais, man liekas, ka mums ir vairāk materiālu, tādu cilvēcisku, viņi ir sausāki statistika, politika. .. Mēs esam drusku tuvāk lasītājam kā cilvēkam. Kur ir ģimene, personība, cilvēciska vēsture, pat ja tur ir kāda konflikta situācija, lai tur būtu parādīti raksturi. Mums ir žanrs, aizmirsts, sociāla drāma, ar savu intonāciju. Jo cilvēka liktenī kā ūdens lāsē atspoguļojas sabiedrības peripetijas. Mēs cenšamies šo līniju izturēt.” (6VSS2, 2006, tulkots)

Tiek uzsvēta arī laikraksta kā kopienas aizstāvja loma, ievirze rakstīt par cilvēktiesībām, taču no krievu kopienas perspektīvas, tulkojot kreisumu kā atbalstu mazākumtautībām. Tiek pieminēts arī mazais un vidējais bizness un saikne ar Krieviju:

„Mēs sevi pozicionējam kā avīzi, kas sargā cilvēktiesības, otrkārt, kā krievu kopienas (plašā nozīmē) avīzi un kā avīzi, kas vispār aizstāv iedzīvotāju intereses, ir kreisi noskaņota. Mēs uz visu notiekošo skatāmies: kā tas ietekmēs iedzīvotājus kopumā, kā tas konkrēti ietekmēs krievu minoritāti.

Ekonomiski grūti izmantot šo definīciju labējs, kreiss. Pie mums kreisumu uztver kā spēku, kas aizstāv mazākumtautības. Ekonomiski mēģinām aizstāvēt tēvzemes patērētāju un ražotāju, biznesmeni. Mēģinām aizstāvēt mazo un vidējo biznesu, jo tā ir mūsu auditorija .. Krievija ekonomiskās telpas atspoguļojumā izgaismojas tai ziņā, ka mēs esam par savstarpēji izdevīgām ekonomiskām attiecībām.” (6VSS2)

Kaut arī vairākums respondentu atzīst, ka laikraksts ir populārs, „iedzeltens”, tomēr pārsvarā intervētie žurnālisti to sauc par kvalitatīvu populāru laikrakstu, kurā lielu vietu aizņem arī „nopenātnās tēmas”, tostarp politika, ārlietas. Tāds raksturojums atbilst laikrakstam, kas ir vidū starp dzeltenu un kvalitatīvo presi. Fragmentā arī uzsvērts, ka izdevums pārmantojis padomju laikā izdotās avīzes *Sovetskaja Molodjož* tradīcijas:

„Domāju, ka mūsu virziens bija pareizs, ka mēs, saglabājot SM profesionalitāti un garu, kur bija analīze, problēmu raksti, ļoti daudz sociālo jautājumu. Mums ir arī daži viedokļi, ka nevajadzētu tik garus rakstus, cilvēkiem nav laika. Mums ir arī tādi, kas raksta gari un plaši, lai cilvēks varētu izlasīt, padomāt, padiskutēt. Mūsu avīze nav tāda, kuru varētu ļoti ātri izlasīt.” (6VSV3)

Čas pašraksturojumi 2006. gadā parasti sākas vai nu ar labēji kreiso vērtību nosaukšanu, vai arī tiek nosauktas partijas, ko atbalsta laikraksts un īpašnieks:

„Mums jāatbalsta savā ziņā abas divas [partijas], loģiski, jo PCTVL, tas ir spogulattēls, reakcija, - mums viņi tā, mēs viņiem šitā. Zobs pret zobu, acs pret aci. Saskaņas centru vairāk saskatu kā tādu asimetrisku variantu, kas varētu būt

simpātiskāk arī kādai daļai ne tikai nelatviešu, bet arī latviešu, kas sāk domāt – kā tad mēs kopā dzīvosim? Ne tikai simetriski sitīsim viens otram pa pauri.”(6ČV3)

Otrajā interviju posmā tikpat nešaubīgi tiek atbalstīts Saskaņas centrs, PCTVL gandrīz ne-
pieminot.

Gan savas valodas vides, gan otras valodas laikraksti tiek raksturoti krietni izvērstāk, tēlaināk un kritiskāk.

Dienas laikrakstu salīdzinājums: savējie un citi

Interviju diskursi apliecināja, ka organizācijas identitāte tiek spilgtāk parādīta, konstruējot citu laikrakstu tēlu un līdz ar šo citādo raksturojot savu izdevumu, nevis tikai pašidentifikācijas procesā.

Salīdzinot latviešu dienas izdevumus 2006. gadā, tiek uzsvērts, ka dažādu apstākļu dēļ *LA* un *Neatkarīgā* nav uzskatāma par *Dienas* konkurentiem. Kā jauns, nebijis konkurents tiek nosaukti citi mediji, kuri pretendē atņemt dienas laikraksta lasītājus:

„Mums [Dienai] ir problēmas ar konkurenci. Neatkarīgā divas reizes mazāka par mums un tiek dotēta. LA nav konkurents, jo atšķiras auditorijas. Konkurents ir tas, kas konkurē ar lasītāju laiku, ko aizņem žurnāli, internets.” (6DS1)

Neatkarīgās žurnālists izceļ laikraksta sociālo ievirzi salīdzinājumā ar *Dienas* oficiālo, uz politisko eliti vērsto orientāciju:

„Neatkarīgā ir sociālāks izdevums nekā Diena. Diena iekarojusi oficiālā izdevuma nišu, iekšējā plānošana ir striktāka. .. Vēlme tēlot oficiālu ir pārmērīga. Tāds nomenklatūras tonis. Ne vienmēr viņi ir efektīvi, „Projekt Sindikat” atgādina vecos ievadrakstus. NRA ir tuvāk tam, ko iedomājamies par „vienkāršo” lasītāju. Sacensība starp Dienu un Neatkarīgo, kur Ozoliņš iekož Avotiņam un Avotiņš Ozoliņam. Sagādājam citiem atrakcijas.” (6NV2)

Latviešu un krievu žurnālisti abos interviju periodos pārsvarā kā pirmo organizācijas identifikatoru uzsver *Neatkarīgās* īpašnieku un laikraksta atkarību no tā. Tiek pieminēta arī laikraksta tendenciozitāte un kritizēta žurnālistu profesionālā prakse pārrakstīt preses relīzes, neiedziļinoties jautājumu būtībā:

Par „Neatkarīgo Rīta Avīzi” mans viedoklis ir skaidrs,- atbalsta vienu konkrētu Ventspils grupējumu, līdz ar ko daļa šī laikraksta ir tāda, maigi sakot, tendencioza, tādi žurnālisti, par kuru profesionalitāti es vienkārši ļoti šaubos. Jo man pienāk tās pašas relīzes, kas citiem. .. Bet tad, kad es redzu, kā tās tiek pārstrādātas viņu rakstos, tur bieži vien ir citādi, .. tas vienkārši tiek tā pārrakstīts un īsti problēmas nesaproto. Par mediju lietām - man mati ceļas stāvus, ko es lasu „Neatkarīgajā”. (DS11)

Žurnāliste no *LA* savā vērtējumā izceļ *Neatkarīgās* nekonsekvento redakcionālo politiku un abu laikrakstu savstarpējo cīņu par auditoriju:

„Neatkarīgā kalpo vienam saimniekam - Lembergam. Tad, kad tur Veidemane parādījās, man radās sajūta, ka viņi mēģina mums atņemt un ielīst tajā nišā, sak, mēs

arī esam nacionāli, jo Elitas Veidemanes raksti, komentāri un intervijas ir ārkārtīgi tādas, .. tipiski Latvijas Avīzei. .. Bet tā mētāšanās,- vienlaikus ir šie Veidemanes nacionālistiskie raksti un vienlaikus ir šie Paidera un ārštata autoru raksti, kas ir Krievijas atbalsta pozīcijas. Cilvēks, kas mēģinās šo avīzi lasīt un vērtēt pēc tādām pozīcijām, kam tad tā atbilst, - nacionāli domājošam cilvēkam vai cilvēkam, kas skatās uz Austrumiem? Es nezinu, .. vienīgā skaidrā pozīcija ir Lembergu atbalstošā.” (LAS1)

Krievu žurnālisti, vērtējot latviešu presi, uzsver latviešu preses kritisko nostāju pret Krieviju:

„Runājot par latviešu žurnālistiku, tur mazāk emociju, bet indīguma arī netrūkst. Tur ir noteikti aizspriedumi. Ja kaut ko vispār raksta par Krieviju, tad noteikti negatīvi. Vairāk LA; NRA mērenāka, bet zemtekstā tas ir.

Piekrītu, ka Krieviju var bieži kritizēt, bet nav tā, ka tā ir ļaunuma impērija .. neviens valsts [nav]. Tā sastāv no cilvēkiem, tautas. Interesanti procesi notiek. Ļoti daudz radošu momentu, interesantas idejas, dažādi strāvājumi. Jāprot gribēt to ieraudzīt. Latvijas prese, politiķi lielākā mērā padara Krieviju par ļaunuma impēriju, no tā jādistančējas. Ja tas ir ienaidnieks, tad tas ir jāpazīst, jāinteresējas.” (6VSS2)

Ļoti atšķirīgi ir vērtējumi par *Dienu. Telegra-fa* pārstāvji 2006. gadā bieži pieminēja *Dienu* kā autoritāti un paraugu kvalitatīvam izdevumam, arī *LA* daži žurnālisti to uzsvēra. Turpretī *NRA* raksturojumi vairākus intervēto latviešu žurnālistu saistās ar pilnīgu atkarību no īpašnieka (Lemberga). *VS* žurnālistam šķiet citādi:

„Man vairāk imponē NRA, kas šķiet kompetentāka. Diena tāda angažēta. .. Aiz tās stāv noteikts kapitāls, nelatviešu izcelsmes. Tiem, kas finansē avīzi un ir citas valsts pilsoņi, šeit savas intereses, transnacionālas. Skandināvijas pozīcija, kas neatbilst Latvijas tautas interesēm. Neatkarīgā objektīvāka.

LA man liekas diezgan agresīva, ar nacionālistisku novirzienu. Tai arī ir savs lasītājs, tā atspoguļo noteiktus noskaņojumus.” (6VSS2)

Kā redzams, jau šajā periodā iezīmējas krievu laikrakstu žurnālistu attieksmju tuvināšanās ar *Neatkarīgās* politikajām simpātijām. Vienīgi *Telegraf-a* redaktors kritizē *NRA* saistību ar Lembergu.

VS žurnālists, raksturojot *LA*, uzsver tās nacionālo ideju aizstāvību, kas viņam nav pieņemama:

„LA – viņiem ir skaidra nacionāla nostāja, viņi ieņēmuši savu nišu. Vai tas labi, vai slikti, patīk vai nepatīk. Viņi atbalsta visus nacionālos spēkus, nacionālās idejas. Parādās bieži JL, tēvzemieši visu laiku, [Raivis] Dzintars strādāja kā korespondents. Laikam ir liela iedzīvotāju daļa, kam patīk šī nacionālā nostāja. Mums tā nav pieņemama, bet mēs respektējam, ka ir šāda auditorija, un viņi šai auditorijai strādā ļoti konsekventi.” (6VSV3)

Kritiski pret izdevumu noskaņota arī *Čas* žurnāliste, uzsverot, ka „*LA* ir tīri propagandistiska, caur šo tēmu skatās latviešu tautas iznīcināšana. Neoperatīva, nav informācijas, tīra propaganda.” (6ČS1)

Jaunākās paaudzes VS žurnālisti turpretī novērtējuši pamatīgo informāciju, ko piedāvā LA, gan neatbalstot tās ideoloģiju.

Telegraf-a redaktors, raksturojot latviešu laikrakstus, uzskata, ka to objektivitāte ir selektīva, ka tie tendenciozi citē un izmanto dokumentus. Viņš šai ziņā kritiski vērtē arī *Dienu*, kuru daudzi intervētie atzinuši par salīdzinoši objektīvu laikrakstu (pirmajā interviju periodā):

„Nekādas būtiskas iekšējās atšķirības nav. Formas atšķirības ir meinstrīmā. Jā, latviešu valodas avīzēm it kā ir izteiktāk viedokļu un ziņu atdalīšana, bet [Dienai] tendenciozitātes pakāpe ir līdzīga, ja pat ne lielāka. .. Bet par objektivitāti rakstos - ļoti selektīva, tendencioza citēšana, it īpaši no tiem, kas viņiem konkrētajā brīdī nepatīk.” (TV1)

Neatkarīgās raksturojumā uzsvērta laikraksta neviendabība, neskaidrā identitāte un atšķirīgā kvalitāte politikas, ekonomikas un kultūras lauku atspoguļojumā:

Par Neatkarīgo,- ko tur runāt, tur viss ir skaidrs, Lembergiāde. Dīvainā kārtā, ja tur atrautu pirmās trīs lapas, būtu ļoti laba avīze, bet, ja neatrauj... Pat ziņu rakstus, citējot kaut kādu dokumentu, .. kad tā raksta par nacionālo problēmu vai kaut kādu .. Eiropas dokumentu, tad, lūk, citēsim pirmo rindkopu un pēdējo, bet to, kas pa vidu, pat nepieminēsim. Nu nedrīkst tā.” (TV1)

Salīdzinot krievu izdevumus, *Čas* pārstāvis, raksturojot VS, izmanto auditorijas salīdzinājumu, kā arī laikrakstu stila atšķirības. Tiek skaidrots radikalitātes cēlonis un veids, kā cilvēkus uzrunāt. Ja laikraksta lasītājs pieder vidusslānim, tad veids, kā to uzrunāt, atšķiras:

„VS vairāk izteikti kā kareivīgāki, kā trūcīgāki, kā agresīvāk noskaņoti. Viņiem simpātiskākas ir „bites” [PCTVL] nekā SC, par kuru viņi atļaujas vairāk ironizēt. Tas arī saprotams: viņu auditorija ir tāda. Izmisis cilvēks vienmēr ir radikālāks.

Ja savstarpēji salīdzina krievu izdevumus, varbūt tomēr katram tiek uzlikti zināmi žņaugi. Vesti orientēti uz neapmierināto masveida lasītāju. Ja tu ieej tādā avīzē, tev uz to ir jāorientējas, tad tu nevari rakstīt par miljoniem, kā viņi mēģina ar tortēm. Trūcīgais cilvēks .. rīstīs siekalas un vīstīs dūres. Kaitina vienkārši.

Tāpat kā mums: ja tu orientējies uz vidēju slāni un augstāk, tad nevar rakstīt tikai par problēmām, jāmēģina runāt kaut vai par potenciāli iespējamiem risinājumiem. Šī ir tā atšķirība.” (6ČV3, 2006)

Latviešu žurnālists apraksta VS auditorijas ilgas pēc bijušās vienotās valsts un raksturo lasītāju sastāvu:

„VS daļēji uztvēruši .. nostalgisko nišu, kas zaudējuši lielo valsti, tā ir Krievijas vispārējā tendence. Vecāka pensionēta auditorija. Tajā pašā laikā sociālāka, demokrātiskāka nekā Čas.” (6NV2)

Arī *Čas* pārstāve uzsver šī laikraksta orientāciju uz Krieviju: „VS, viņi raksta par Krieviju ar lielākām simpātijām.” (6ČS1). Savukārt VS vērtējumā tiek vilktas paralēles ar *Latvijas Avīzi*:

„Populārs ir VS, nenoliedzami. Jautājums ir, uz kādu auditoriju tas orientēts. Vesti ir tas variants, ko sauc - „sopļi-vopļi”, uz trūcīgo, aizvainoto. Lielā mērā

līdzīgi kā LA – diezgan nabadzīgs, nomalē mītošs, aizmirsts cilvēks. VS apmēram tas pats.” (6ČV3)

Dienas pārstāve VS raksturo vēl kritiskāk, noliedzot, ka to varētu saukt par nacionāla mēroga dienas laikrakstu. Tiek parādīta atšķirība – *Dienas* orientācija uz visu sabiedrību, bet VS – tikai uz savu, krievvalodīgo iedzīvotāju kopieni:

„Vesti atšķiras tonis, [kas ir] daudz reakcionārāks un agresīvāks .. Tāda emigrācijas prese, jo to var salīdzināt ar [latviešu] „Laiku”, kur varētu likties, ka visu Ameriku aizņem latvieši. .. Viņi jūtas kopienas prese, latviešiem ir nacionāls laikraksts. Tad skaidrs, ka viņi raksta tur tikai par kopieni. .. Iespējams, ka [laikrakstu] Vesti [Segodnja] vairāk virza „mēs jums parādīsim” [ideja]. .. Man grūti izsekot krievu avīžu biznesa pusei. Es pieņemu, ka daļa ir pelnoši. Vai pie tik agresīvas un netolerantas politikas, kas saistītas ar Krievijas interesēm ..., vai tas ir tāpēc, lai saglabātu savu lasītāju, vai tāpēc, ka ir kādas citas saites, nevaru pateikt.” (6DS1)

Šādu kritisku izteikumu interesanti pretnostatīt VS pašraksturojumam, kurā izcelta izdevuma mērenība un orientācija uz savstarpēju integrāciju, kā arī uzsvērts, ka integrācijai jābūt abpusējai, nevis minoritātes integrācijai vairākumā:

„Mums nav tādas galējības, mums tāda mērena nostāja. Mēs visiem dodam vārdu. Protams, mums ir sava pozīcija kaut kādā jautājumā. Mēs neatbalstām atsevišķas partijas, bet mēģinām aizstāvēt cilvēciskas vērtības, pragmatiskas attiecības ar kaimiņiem, integrāciju, bet ne kā lozungu, bet kā procesu, divvirziena - latvieši mēģina sadzīvot ar krievvalodīgiem un krievvalodīgie mēģina saskaņu atrast ar latviešiem. Nevis, ka krieviem vien jāintegrējas, kamēr otra puse gaida, ka krievi integrēsies.” (6VSV3)

LA žurnāliste, vērtējot krievu presi, kritizē laikrakstu krasi pausto politisko nostāju un atzinīgāk vērtē vienīgi *Telegraf-u*. Taču no šī fragmenta redzams, ka žurnāliste bažīgi seko arī kolēģu profesionālajām praksēm. Viņas izteikums par *Telegraf-u*, kuram trūkst kvalificētu lasītāju šādam (atšķirīgam no citiem krievu laikrakstiem) stilam, sakrīt ar laikraksta žurnālistu pašraksturojumiem, kuros arī paustas bažas par izdevuma nākotni nelielās inteliģento krievu pilsoņu auditorijas dēļ:

„Vesti Segodnja un Čas ir pilnīgas šausmas, politiski angažēti .. Ne vienmēr ievēro visus žurnālistikas pamatprincipus, arī avotus, informācijas pārbaudīšanu, balstās arī uz baumām, nenošķir faktus no viedokļiem.

Telegraf, man šķiet, no krievu laikrakstiem ir vistuvāk kvalitatīvai žurnālistikai, viņi uz to pretendē, pretendē reizēm, ne pārāk bieži, bet viņi atrod interesantas lietas, un uz viņiem mēdzu atsaukties, pretēji Čas un Vesti Segodnja, kas, manuprāt, .. ir gandrīz nekādi, lai arī pieļauju, ka lasītāju loks ir savs un pietiekami stabils. Reizēm, kad braucu uz Ķengaragu, tur Telegraf tramvajā neredzu, nemaz. Varbūt viņi raksta ne tik izteiktā krievu stilā, un šī auditorija nemaz negaida tādu kvalitatīvu žurnālistiku. Varbūt tad Telegraf labāk rakstīt latviski, apvienot ar „Dienu”. .. Šo to viņi jaunu atrod, pirmie, tur ir arī diezgan analītiski žurnālisti.” (LAs2)

Telegraf-a pārstāvis par pārējiem krievu laikrakstiem 2010. gadā ir diezgan kritiski noskaņots. Tas skaidrojams gan ar to, ka izteikuma autors ir jaunākās paaudzes pārstāvis, gan ar to,

ka intervijas periodā pašam *Telegraf-am* ir ļoti svarīgi pozicionēties pret pārējiem krievu laikrakstiem, uzlabojot savu situāciju konkurences tirgū. Laikrakstu raksturojumā uzsvērta vērsšanās pie neapmierinātajiem, vecākās paaudzes; to auditorijas raksturotas ar orientāciju uz Krieviju, visās nelaimēs, arī individuālajās krīzēs, vainojot latviešus, Latviju un tās Rietumu partnerus:

„Čas... viņu .. pamatauditorija ir „zlije staruški”. Vecmāmiņas, pārsvarā nepilsones, kas no apkārtējās realitātes gandrīz neko nejēdz. Pensija ir maza, tur tas, šeit tas, bērni droši vien aizbraukuši, nu ... ikdienas indes deva. Narkomāni savā ziņā ir slikti un būs vēl sliktāk, kas pie tā vainīgs, paši zināt, tie latvieši, NATO, Eiropas Savienība, bet Krievija ir diža un varena, bet mums nepalīdzēs, nu tā. Tas manā izpratnē ir Čas-a raksturojums.

Par Vestiem ir sarežģītāk, jo viņi ir agresīvāki. Tas, kā viņi raksta, tā nav tāda raudāšana, drīzāk... nu nevar teikt, ka viņi kliegtu visu laiku, bet tuvāk uz to pusi. Un viņiem auditorija ir jaunāka. Vēl joprojām liela, nekādā gadījumā lielākā, bet liela daļa cilvēku, kuri ir aktīvi vai bija aktīvi darba tirgū, varbūt pat paspēja paņemt kredītus, un krīze visu pārvērta par finansiālu triecienu ģimenei. Kas pie tā vainīgs? Un tie cilvēki, kuriem primārais informācijas avots ir Pirmais Baltijas kanāls, .. nu tā, ģimenes tradīcija gandrīz vai”. (TV1)

Jaunās paaudzes žurnālistes vērtējums par krievu laikrakstu diferencēšanos un interneta komunikācijas dēļ ieviestajām pārmaiņām drukātās preses stilā saistās ar būtisku atziņu, ka mazajā laikrakstu tirgū katrai mediju organizācijai jāatrod sava identitāte, lai šo laikrakstu būtu iespējams pārdot, lai tas atšķirtos no līdzīgiem savas valodas grupā. Žurnāliste novērtē kolēģu prasmi uzrunāt auditorijas emocijas, taču uzsver, ka ilgstoši tās ekspluatēt, visu laiku uzturot spriedzi, nevar:

„Kamēr es nestrādāju drukātajos medijos, man bija stereotipisks priekšstats par Vesti Segodnja, ka tā ir sarkanā urā avīze, kas ir domāta krievu šovinistiem, kas nez kāpēc dzīvo Latvijā. Kad es sāku strādāt Telegraf, pievērsu lielu uzmanību katram konkurentu medijam un sapratu, ka nekur tā nav. Viņi vienkārši informāciju iepakoj, lai viņiem būtu, ko reklamā sauc – „what is the difference”. Viņi ļoti labi jūt atšķirību, ko viņi var pārdot. Viņiem ir tāda pat informācija, kas ir citās avīzēs, TV, bet viņi iepakoj to veidā, ko var patērēt visemocionālākais informācijas patērētājs no Latvijas krieviem. Krievi ir emocionāla tauta, tāpēc viņi ļoti labi izjūt, kura emocija jānospiež, lai tā emocija - sāpe vai prieks - vienkārši uzsprāgtu. Viņi to dara ļoti pareizi. Bet es nedomāju, ka emocionālā spriedze, ko viņi visu laiku uztur ar lieliem burtiem, skaļiem saukļiem, ka to var noturēt tik ilgi. Jo lasītājs, ko mēs audzinām, vismaz mums tā gribas domāt, mainās. Ja viņam gribas pakliegt, viņš aizies uz internetu, uz Delfiem un pakliegs tur.” (TS2)

LA žurnāliste uzsver savas kā politikas atspoguļotājas vēlmi kritiski izvērtēt visas partijas, pat ja tas raisa asu auditorijas reakciju, un savā stāstā labi demonstrē lasītāju sašutuma pilnās reakcijas, ja laikrakstā kritizēts iecienīts politiķis:

„Man bija tāds komentārs: vai patlaban ir īstais laiks, lai Dombrovskis dotos atvaļinājumā [pirms vēlēšanām]? ..Kā tik mani neapsaukāja interneta komentāros?! Par kuci, es nezinu, visi iespējamie apsaukšanās elementi tur bija ietverti. Vakar es sēdēju pie bezmaksas telefona no desmitiem līdz diviem, un tad man zvanīja un joprojām turpināja .. Nu jā, jā, jā. Dombrovskis cilvēku apziņā ir tāds neaizskaramais tēls.” (LAs2)

Šis izteikums labi ilustrē laikrakstu komercializācijas faktu un to atkarību ne tikai no saviem īpašniekiem, bet arī vajadzību izdabāt saviem lasītājiem, baidoties zaudēt ne pārāk apjomīgās auditorijas.

Labējo un kreiso partiju dalījums, kas reāli ir etnisks dalījums, rada iespēju, kad krievu vēlētāji nebalso par labējām partijām, bet latvieši par kreisām, sociāli orientētām. Rezultāts ir pārliekā orientācija uz nacionāliem jautājumiem un liberāla ekonomiskā politika. To uzsvēris arī *Čas* žurnālists:

„Lielā mērā mūsu bļautīšanās ap valodu, okupāciju, visiem kretīnismiem ir tieši tāpēc, ka neviens negrib runāt atklāti un skaidri par to, ka jārūnā par ekonomiku. Kāpēc dīvainais, trūcīgais, izmisušais latvietis, badā viņam acis spīd, viņš iet balsot par labēju partiju, kas pārstāv lielo kapitālu un kas principā viņu aptīra?” (6ČV3)

2006. gada interviju diskursi bija ļoti kritiski gan pret tuvākajiem konkurentiem savas valodas laikrakstu grupā, gan arī pret otras valodas laikrakstiem. Jāuzsver gan, ka latviešu žurnālisti, lūgti raksturot krievu laikrakstus un otrādi, - lūdzot krievu žurnālistiem izteikties par latviešu izdevumiem, nereti pauda apjukumu, sakot, ka īpaši regulāri tos nelasa, tāpēc daži vērtējumi, kā varēja saprast no teiktā, bija balstīti vairāk nevis uz paša analīzi, bet uz vispārējo laikraksta tēlu, kādu situatīvu, fragmentāru pieredzi. Daži jaunās paaudzes žurnālisti tomēr pārliecinoši demonstrējuši praksi profesionāli vērtēt citas valodas medijus un sekot to saturam: *VS* pārstāvis atzinīgi vērtējis *LA* pamatīgo informatīvo bāzi un plašo Latvijas notikumu panorāmu, profesionālo darbu, apmierinot savas auditorijas vajadzības, tai pašā laikā uzsvērot, ka pilnībā nepieņem *LA* ideoloģiju.

Būtiskākais, ko latviešu žurnālisti pārmeta krievu valodas laikrakstiem (izņemot *Telegraf*), bija to orientācija uz Krieviju, naidīgums pret Latviju, orientācija tikai uz kopienas, nevis vispār-nacionālām interesēm. Savukārt krievu laikrakstu pārstāvji latviešu preseī pārmeta nacionālismu, krievu sabiedrības interešu ignoranci. Daudzi krievu žurnālisti atzinuši, ka pastāvēt trim dienas laikrakstiem krievu valodā Latvijas nelielajā mediju tirgū ir grūti. Tieši tas, šķiet, izskaidro kraso pozicionēšanos pret tiešajiem konkurentiem.

Ja 2006. gadā uzsvērtā *NRA* vēlme uzrunāt zinošu, inteliģentu publiku, politiski atbalstot arī sociālās aizsardzības politiku, paužot, iespējams, sociāldemokrātisku nostāju, tad 2010. gadā laikraksta redaktore izdevumu raksturo kā nacionāli konservatīvu, tāpat kā *LA* darbinieki savu izdevumu.

LA žurnālistu dotajos pašraksturojumos visbiežāk uzsvērts, ka viņi palikuši vienīgie, kas aizstāv latviešu intereses, secinot, ka to vairs nedara politiskā elite, valdība, un laikraksts ir palicis vienīgais, kas cīnās par valodu, identitāti, Krievijas ietekmes mazināšanu.

Laikraksta raksturojums un redakcionālā politika visbiežāk izteikta politiskā terminoloģijā, tātad izdevumi raksturoti kā liberāli, sociāldemokrātiski, nacionāli konservatīvi. Tas īpaši raksturīgs latviešu respondentiem.

Daļa raksturojumu saistās ar izslēgšanas taktiku, – lai pateiktu, kas mēs esam, jāpasaka, kas mēs neesam – tātad ar „viņu” raksturojumu un kritiku.

Izdevuma raksturojums pēc laikraksta auditorijas sastopams retāk, – tad, ja īpaši par to pajautā. Orientācija uz lasītāju biežāk sastopama krievu laikrakstu pārstāvju izteikumos, uzsvērot, ka izdevumi *VS* un *Čas* ir tuvāki tautai, cilvēku vajadzībām, vairāk uz viņu sociālajām interesēm un vajadzībām orientēti. Šo sociālo ievirzi pieminējuši arī *NRA* žurnālisti.

Interviju diskursi parāda, ka pat viena laikraksta pārstāvji līdzīgi nevērtē vienu un to pašu izdevumu (tiešos konkurentus vai otras valodas laikrakstus). Tas liecina, ka žurnālistu vidē nevalda vienoti profesionāli kritēriji, kas ļautu klasificēt, raksturot preses sistēmas elementus

apprakstoši, bet precīzi (neatkarīgi no to redakcionālās politikas vērtējuma). Tā, piemēram, *LA* vieniem liekas paraugs, kā mērķtiecīgi strādāt ar savu auditoriju un dot ļoti daudz informācijas, citiem – rusofobisks, nacionālistisks izdevums, kuru nav vērts pat pieminēt, kur nu vēl analizēt. Vieniem *Diena* (2006.g.) likusies kā paraugs labai, kvalitatīvai žurnālistikai, citiem – kā negatīvais piemērs oficiozam varas laikrakstam, kas atrauts no saviem lasītājiem tā paštainā un kategoriskā toņa dēļ.

Organizācijas identitāte žurnālistu diskursos parādās kā vienota un labi formulēta vai neskaidri definēta redakcionālā politika. Tā tiek atklāta ar laikrakstu ideoloģijas, partiju orientācijas, īpašnieku un auditorijas raksturojumu palīdzību, kā arī izmantojot dažus profesionālās identitātes elementus, aprakstot konkrētas prakses, atšķirīgos laikrakstu stilus, vērtības.

Attieksme pret īpašniekiem kā organizācijas identitātes elements

Bažas par īpašnieku ietekmi uz žurnālistu brīvību un neatkarību paustas jau 1998. gada aptaujas datos.

Pētījuma abu periodu intervijās žurnālistiem par laikrakstu īpašniekiem tika jautāts tieši, aptaujas formā aizpildot jautājumus par neatkarību un īpašnieka ietekmi, savukārt netieši šī attieksme parādījās, atbildot uz jautājumiem par laikrakstu redakcionālo politiku un savstarpēji salīdzinot preses izdevumus.

Žurnālistu minēto biznesa vai žurnālistikas sūtības aspektu vairākums respondentu novērtējuši šādi: žurnālists savu nodarbošanos biežāk vērtē kā kalpošanu sabiedrībai (vai auditorijai), tas ir arī aicinājums, kaut, protams, par to tiek saņemts atalgojums. Kā bizness laikraksta izdošana vērtēta no darba devēja viedokļa un pozīcijām. Izņēmums ir *Dienas* žurnāliste, kura šajā izdevumā strādā tā organizācijas kultūras un sava kā ekonomikas ekspertes statusa dēļ. Kā apmaksātu nodarbošanos to vairāk vērtējusi *Telegraf* žurnāliste, kura strādā portālam.

Lielākā daļa žurnālistu uzsvēruši, ka starp vairākiem faktoriem, kuri ietekmē viņu darbu, pats galvenais ir paša personība (vienīgais izņēmums ir žurnāliste no *Dienas* tās īpašnieku maiņas laikā). Mediju vadītāji un politiskās dzīves atspoguļotāji kā svarīgu faktoru uzsvēruši politisko situāciju. Par svarīgiem ietekmējošiem faktoriem atzīta realitāte, redakcija un auditorija. Dažās atbildēs pieminēti arī reklāmdevēji. Īpašnieka ietekme kā liela minēta reti (*NRA*), medija organizācijas un vadības ietekme izjusta *LA* žurnālistu atbildēs.

Savukārt interviju tālākās norises gaitā, kad par īpašnieku lomu tika jautāts detalizētāk, parādījās ļoti atšķirīgi viedokļi.

Ārzemju investoru, īpašnieku loma latviešu laikrakstu žurnālistu un redaktoru skatījumā ir pārsvarā pozitīvi vērtēta: ārzemju kapitāls un Rietumu tradīcija īpašniekam neiejaukties medija darbībā, ja vien tas nes peļņu, nodrošina redakcionālo neatkarību. Turpretī daži krievu laikrakstu žurnālisti ļoti kritiski izteicās, piemēram, par laikrakstu *Diena*, kurš piederēja *Bonnier* grupai, uzsverot, ka tas ir valdošo partiju oficiozs un pauž Zviedrijas investoru intereses un sociāldemokrātiskās idejas. Viņuprāt, optimālais variants ir Latvijas īpašnieks, kura galvenā nodarbošanās ir mediju bizness.

Krievu žurnālisti lielākā mērā nekā latviešu, kas parādījās jau 1998. gada aptaujā (Šulmane, 2000.), atzinuši atkarību no īpašniekiem, un 2006. gada dziļajās intervijās jo īpaši uzsvēruši arī redakcionālo atkarību no lielajiem reklāmdevējiem (starp tiem minot Latvijas lielākās bankas un lielveikalus), tātad lieliem ekonomiskiem grupējumiem, kas savukārt neapšaubāmi ietekmē politiķus, bet kurus lasītājam pat grūtāk identificēt nekā vienam grupējumam piederošu avīzi, kuras politiskās simpātijas tad redzamas un skaidrojamas.

Vislielākā vienprātība sastopama *Dienas* laikrakstu žurnālistu un redaktore diskursos – visi atzina, ka ārvalstu īpašnieks *Bonnier* grupas veidolā neietekmē laikraksta politisko līniju, viņu

vienīgā vēlme ir veiksmīga laikraksta eksistence. Vienīgais izņēmums bija žurnālists (ar redakcijas vadību un menedžmenta līmeni nesaistīts), kurš jau 2006. gadā atzina, ka pēdējā laika tendence, ko apstiprina gan laikraksta saturiskās pārmaiņas, gan mācības, ko finansē izdevējs, ir mazliet atvieglināt laikraksta saturu, padarīt to vieglāk uztveramu, interesantāk pasniegtu, izklaidējošāku, tādējādi piesaistot vairāk lasītāju.

Redakcijas vadība savukārt uzsvēra, ka laikraksta politika ir – pilnībā saglabājot kvalitatīvo saturu, politikas, ārpolitikas un ekonomikas tēmu atspoguļojumu, „apaudzēt” laikrakstu ar kultūras, izklaides, lietišķu padomu materiāliem, tā paplašinot laikraksta auditoriju.

Arī 2010. gadā, runājot par agrāko īpašnieku, *Dienas* laikraksta žurnāliste uzsver politisko neatkarību no tā un min organizatoriskās un profesionālās mācības, kas notikušas, pateicoties piederībai biznesa grupai:

„Boniera laikā .. visiem, tai skaitā man, bija pilnīga pārlicēība, ka nav nekādu interešu „bīdīt” politiku, ka .. ir vēlme, lai mēs kārtīgi padarītu savu darbu, rakstītu objektīvi, tā, kā mēs to redzam.... Interneta komentāros var lasīt: vai tad jūs zinājāt, kas ir Bonnieri? Mēs tiešām zinājām, jo mēs lielu daļu šos cilvēkus pazinām seņā, jo šie cilvēki brauca pie mums, viņi mums šad tad vadīja apmācības, mēs bijām visā Bonnieru biznesa preses grupas iekšienē, kas nozīmē, ka mums bija tāds zināms know-how no grupas. Jā, mēs .. zinājām, ka viņi neietekmē redakcionālo viedokli. .. nekad nebūs tā, ka varētu piezvanīt un teikt, ka tur kaut kas nepareizi, ka tagad jums kaut kas jāmaina.” (DS8)

NRA žurnālists 2006. gadā izsmēja *Dienas* atkarību no īpašnieku sociāldemokrātiskajām idejām, kā arī kritizēja Žurnālistu savienības ētikas kodeksu kā „nošpikotu no zviedriem”.

Gan latviešu, gan krievu žurnālisti abos interviju posmos kritizējuši izdevniecību, kurai pieder vairāki lieli izdevumi un kura savukārt pieder spēcīgam ekonomiskam grupējumam (Preses nams/Mediju nams un tā saistība ar Ventspili).

Vispretrunīgākie sava īpašnieka ietekmes vērtējumi bija 2006. gada intervijās ar *NRA* žurnālistiem. Atšķirīgi redakcionālo neatkarību vērtē laikraksta vadība (galvenais redaktors un redaktora vietniece) un žurnālisti. Redaktora vietniece ļoti kategoriski un aizvainotā tonī noliedza īpašnieka ietekmi, uzsverot, ka *Dienas* un *NRA* publiskā ķildošānās vairāk uzlūkojama kā mārketinga instruments, lai nodalītu savas auditorijas un parādītu laikrakstu atšķirības. Savukārt tālaika galvenais redaktors A. Puče žurnālistikas biznesu salīdzināja ar mēbeļu ražošanu, uzsverot, ka īpašnieks pilnībā nosaka, „kādi krēsli tiek ražoti”.

Pat viena žurnālista diskursā redzamas atšķirības laikraksta tālaika korespondente kopējo izdevuma neatkarību vērtē zemu, bet uzsver individuālo brīvību. Intervijas ar korespondentiem *NRA* apliecināja, ka ziņu rakstītāji 2006. gadā neizjūt īpašnieka ietekmi, tā konstatējama divu konkrētu žurnālistu materiālos, kuros tiešā veidā izpaužas īpašnieka ietekme. Ārpus šiem materiāliem un dažām tēmām spiedienu ziņu žurnālisti šajā laikā neizjūt.

Aina mainījies 2010. gadā, kad redakcionālo pārmaiņu dēļ īpašnieka spiediens kļuvis jūtāmāks, zūdot barjerai, kas mazināja īpašnieka ietekmi uz materiālu saturu. Tieši spiediena dēļ žurnālists var izlemt izdevumu atstāt, lai nezaudētu savu labo vārdu, savu profesionālo identitāti. Sekojošais fragments parāda attiecības ar īpašnieku, kurās lielu lomu spēlē veids, kā īpašnieka politika ar augstākā un vidējā līmeņa vadības starpniecību tiek komunicēta žurnālistu kolektīvā:

„Tās lielās pārmaiņas notika reizē ar it kā formālām izmaiņām īpašnieku struktūrā, kas patiesībā, protams, ir tikai šķietamas izmaiņas. Respektīvi, kad par īpašniekiem it kā kļuva Armands Puče un Uldis Dreiblats. .. Pie kā tas noveda? Tas

noveda pie tā, ka izzuda buferis, ko iepriekš starp redakciju un patieso īpašnieku tomēr radīja sarežģītā īpašnieku struktūra. Tad, kad Lemberga menedžere ienāca redakcijā (viņa te bija bijusi, bet viņai nebija tādu pilnvaru), tad spiediens kļuva vienkārši nepanesams. Tā bija iejaukšanās rakstu tapšanā. Tu raksti un redzi, ka nākamajā dienā tur ir sarakstīts klāt, dzēsts nost. .. tad es sapratu, ka .. reālo profesionāļu vidē un politiskajā vidē šajā brīdī reputācija bija sen jau sagrauta.” (NBs)

Tālāk intervijā izteikts apsvēruma, ka tieši necaurspīdīgās darbības, mainoties *Dienas* īpašniekiem un radot aizdomas, ka darījumā iesaistīts A.Lembergs, ietekmējušas atmosfēru pašā *Neatkarīgajā*, liekot vēl vairāk pakļauties reālajam spiedienam vai baiļu radītai pašcenzūrai, uzsverot „*nervozitāti augstākajā menedžmentā*”, kādēļ arī sākusies „*ārkārtīga trīcēšana un drebešana par savām vietām, par to, ka jāizpatīk saimniekam vēl vairāk*”. (NBs)

NRA žurnālisti intervijās uzsver, ka īpašnieks, galvenais redaktors kā darba devējs, žurnālista algotājs, var izvirzīt savas prasības un darbinieka pienākums ir tās pildīt. Ja tas nav iespējams – jāiet prom. Tādējādi diskursā tiek uzsvērtā korporatīvā lojalitāte un īpašnieka iespējamā ietekme uz laikraksta saturu.

Kolēģi no *Dienas* savukārt lielā vienprātībā atklāj pilnīgo *NRA* atkarību no tās īpašnieka, neuzskatot par analīzes vērtu šī laikraksta žurnālistu neatkarības iespēju, par *LA* izsakoties nedaudz labvēlīgāk.

Savukārt žurnālists ar pieredzi abos izdevumos salīdzina *Dienas* un *NRA* attiecības ar īpašniekiem, uzsverot, ka organizācijas rutīnas un redakcionālā politika, iespējams, ietekmējusi žurnālistus daudz spēcīgāk nekā *Neatkarīgās* nedefinētā, brīvā laikraksta vadīšanas prakse:

„[Neatkarīga] Salīdzinot ar ko? Es varu salīdzināt ar Dienu. Mums īpašnieka ietekme varbūt ir mazāka nekā laikrakstam Diena. Dažādi īpašnieki regulē dažādas jomas. Daudzās radošās izpausmēs radošā brīvība mums ir lielāka, nekā strādājot Bonnier grupā. Ir mazāk regulēto jomu, kas no īpašnieka puses tiek ierāmēta. Iepriekšējā sistēmā, kur es nostrādāju 12 gadus, rāmis ir skarbāks. [Mūsu] Avīze atspoguļo visus viedokļus. Tiek kritizēts Repše, bet tad, kad viņš ir ar mieru runāt, viņam tiek atvēlēta viena lapa. .. Avīzei nevajadzētu aprakstīt strīdus starp īpašniekiem. Avīze nav arbitrs, kas to aprakstīs. Tas nav viņas uzdevums. Diena nerakstīs par Bonnier melnajām avīm. Neatkarīgā rakstīs par Bonnier. Tā ir preses brīvības realizācija.” (6NV5)

LA galvenā redaktore, atzīstot zināmu atkarību no īpašnieka, uzsver laikraksta lielāku brīvību salīdzinājumā ar *NRA*. Savukārt cita *LA* žurnāliste dod priekšroku Latvijas īpašniekam, sakot, ka vietējais īpašnieks labāk pārzina Latvijas problēmas. Nākamajā intervijas fragmentā arī redzams, ka žurnāliste uzsver iespēju kritizēt Krievijas politiku, kaut arī ar to saistīts īpašnieka bizness, un šādu iespēju nodrošina laikraksta finansiālā neatkarība – peļņa. Vietējais īpašnieks arī organizācijas identitātē ienes nacionālo problemātiku:

„...Jūs zināt, kam mēs piederam, un tie cilvēki ir ļoti labās attiecībās ar Krieviju, par ko mēs varbūt par daudz negatīvi spriežam. Tur jau tā lieta, ka uz mums, žurnālistiem, ir ietekme no īpašniekiem, taču es nejūtu to, tāpēc ka mēs esam peļņu nesošs izdevums. Kamēr mēs nesīsim peļņu, tikmēr mums nebūs žurnālistu killeru, kā tas ir Neatkarīgajā Rīta Avīzē, kur nav peļņas un kur ir killeri. Viņi vienkārši pasūta materiālus, tas ir ļoti labi redzams no tiem rakstiem.” (6LAS2)

Latviešu žurnālistu interviju tekstos diezgan bieži pieminēta iespējamā krievu laikrakstu atkarība arī no ārvalstu, Krievijas finansējuma, kas, pēc intervēto domām, izpaudies labā žurnālistu nodrošinājumā ar tehniku, algām, tai pašā laikā uzturot zemu pirkšanas cenu laikraksta patērētājiem. Tiek uzsvērtā arī doma, ka Latvijas nelielais preses tirgus nav šķērslis praktizēt neatkarīgu žurnālistiku:

„Tā ir aizbildināšanās, ka preses tirgus ir mazs. Pietiekami liels, ja grib būt neatkarīgs un grib pastāvēt. Diena ir bijusi pelnoša visus 16 gadus, izņemot Bankas Baltija krīzes laikā. 8 – 10%. Tas ir veids, kā redakciju vadība attaisno korupciju. Atkarīga prese ir korupcijas balsts, kļūst par tās daļu, bet tai vajadzētu cīnīties pret to.” (6DS1)

VS un Čas žurnālisti intervijās galvenokārt pauduši pārliecību, ka ir neatkarīgi no izdevēja, īpašnieka. VS žurnālists uzsver, ka šī neatkarība izriet no abu krievu laikrakstu īpašnieku biznesa saistības ar žurnālistiku, nevis ekonomikas un politiķu aprindām (vairs neatbilst patiesībai):

„Mūsu īpašnieks – parasts cilvēks, kas sāka kā tipogrāfijas darbinieks, tad viņš tirgoja avīzi, nodibināja savu uzņēmumu, tad bija iknedēļas avīze, viņš auga, auga, viņš nav saistīts ar kādu grupējumu. Mums ir īpašnieki: Fenster – Kozlovs, Latvijas pilsonis, iedzīvotājs. Petitam – Šeiņins, bijušais žurnālists no SM, pēc tam viņš nodibināja reklāmas avīzi, un tas bija lielākais kapitāls. Viņš nepieder ne pie Ventspils, ne pie Šķēles, ne pie zviedru grupējuma.” (6VSV3)

VS žurnālists arī izsaka domu, ka redakcijas darbinieki nereti ir radikālāki viedokļu paudēji nekā laikraksta izdevējs. Tiek pausts viedoklis, ka īpašnieka un redakcijas žurnālistu uzskati var atšķirties. Te redzams arī, ka organizācijas politika saistīta ar ideju pielietot sankcijas pret žurnālistu tikai gadījumā, ja pārkāpts likums un laikrakstam tiesāšanās dēļ jācieš zaudējumi; ētiskie kritēriji nav minēti. Fragmentā parādās arī fakts, ka pats izdevējs cieši saistīts ar žurnālistu ikdienas darbu:

„Īpašnieks ir uzņēmējs. Varbūt viņš skatās uz dažām lietām, arī uz politiku citādāk. Es zinu, ka viņš ir daudz mērenāks nekā daži mūsu žurnālisti. Viņš izsaka savu viedokli, ka varbūt nevajag tik asi, ka patiesība ir kaut kur pa vidu. Reizēm strīdos ar redakcijas vadību par kādu komentāru viņš pasaka, ka [kaut kas tekstā] ir par asu vai tas neatbilst Latvijas interesēm. Viņš ir mērenāks nekā viens otrs žurnālists. Viņš izsaka savu viedokli, bet ne tā, lai sodītu cilvēku kā īpašnieks, bet kā cilvēks un kā lasītājs, un mēs to respektējam. Tas nenozīmē, ka cilvēks, kas uzraksta tādu komentāru, kas nesaskan ar Kozlova viedokli, nedabūs honorāru vai viņu atbrīvos no darba. Protams, ja ir kaut kāds raksts un tam seko tiesas process, ja izrādās, ka mums nebija taisnība, viņš [žurnālists] nevar pierādīt vārdus, viņam nav dokumentu. Tad, protams, ir nepatīšanas, īpašnieks nav priecīgs, ka mēs zaudējam šo tiesas procesu.” (6VSV3)

Korporatīvo lojalitāti uzsver arī Čas žurnālists, kaut apliecināja, ka laikrakstu izmanto tikai kā platformu politiskai cīņai. Tātad ir skaidrs: ja laikraksta izvēle šādas cīņas iespēju nodrošinājusi, nekāds īpašnieka spiediens nav izjūtams, jo abu mērķi sakrīt. Līdzīgi arī VS redakcijā visi intervētie uzsver savu neatkarību no īpašnieka. Tomēr galvenais redaktors intervijas laikā minēja, ka, pieņemot žurnālistu rakstus, daudzus atrāda arī īpašniekam. Kopumā krievu laikrakstu žurnālistu

nālisti vienprātīgi atzina, ka vietējais īpašnieks, izaudzis Latvijas vidē, būvējis vietējo biznesu (A.Kazakovs), pats nākdams no žurnālistu vides (A.Šeiņins), labāk pārzina vietējo situāciju un tāpēc ir vēlamāks īpašnieks nekā jebkāds ārvalstu investors.

Čas galvenā redaktore par savu laikrakstu:

„Neatkarīgs izdevums. Mēs kopā [ar Šeiņinu] vienmēr izstrādājam stratēģiju, mums ir viena skola. Viņš nāk ne no baņķieriem, lauksaimniekiem, bet [viņam ir] Kleckina skola.” (6ČS1)

Arī Čas-a komentētājs 2006. gadā uzsver neatkarību no izdevēja, kuram business ir mediji:

„Šeit [Čas-ā] nav politikas. Atšķirībā no Belokoņa, kas skaidri un gaiši atbalsta Jauno Laiku un tml., viņš [mūsu izdevējs] nekādā politiskā projektā nav iesaistīts. Viņu interesē business. Viņš ir normāls Latvijas biznesmenis, kuram pieder izdevums. Viens no nedaudzajiem, kuram nav ārzemju kapitāla, nav aiz mums ne zviedri, nedz bagāti naftinieki. Šeiņina kungs dzīvo tikai no izdevniecības darba. Aiz mums nenāks VN, kas aizlāpīs caurumus. Šeiņins nav politikā. .. Mēs esam trīs izdevniecības biznesa projekts. No tā mēs dzīvojam.” (6ČV3)

K.Zagorovska uzsver, ka tas nav slikti, ja politiķim pieder mediji, un atsaucas uz Itāliju, Berlusconi mediju impēriju liekot kā piemēru. Atzinīgs vērtējums ciešajām saiknēm starp varu un medijiem klasificējams kā viedokļos izteikta piederība polarizētajam plurālistiskajam mediju modelim. Radniecīgas idejas paustas arī laikrakstā NRA. Bez tam situācija mainījies – izdevniecības *Petit* vadītājs pats kandidējis vēlēšanās, tātad tieši saistīts ar noteiktu partiju.

Laikraksta *Telegraf* žurnālisti 2006. gada intervijās visbiežāk, salīdzinājumā ar citiem izdevumiem, puda nedrošību par savu nākotni, jo mēģinājums rakstīt „Rietumu žurnālistikas stilā”, orientācija uz inteliģenci nav attaisnojusies, un laikraksts zaudējis lasītājus. Daži žurnālisti pat, atsaucoties uz organizācijas identitātes nedrošību, prognozēja savu nākotni ārzemēs un atzina, ka trīs krievu dienas laikraksti (neskaitot biznesa presi) Latvijas tirgum ir par daudz un nākotnē, iespējams, kādam no tiem jāpazūd.

Organizācijas identitāti, kas saistīta ar politisko virzienu un simpātijām pret konkrētiem spēkiem, ko nosaka īpašnieka saites ar kādu no partijām, raksturo nākamais fragments:

„Priekšvēlēšanu laiks, kad mēs kādus mīlam, kādus nemīlam .. kādus mīlam par naudu, protams. .. Parasti mēs mīlam, protams, opozīcijas, kreisās partijas, tāpēc, ka viņi ir krievi. Nemīlam valdību, jo viņi ne visu labi dara. Par naudu mīlam JL, jo mums ir savstarpējās attiecības ar izdevēju. Dažas idejas viņiem [JL] ir ļoti labas. Tomēr kaut kāds spiediņš ir. [Pret centriskajām] arī pozitīvi. Visu laiku negatīvi [vērtējumi] ir TB, Raivis Dzintars ar saviem jauniešiem. Kopumā neitrāli pret visiem, tāda ir pozīcija.” (6TS4)

2010. gadā pēc īpašnieku maiņas laikraksta *Telegraf* vadība un žurnālisti uzsver tā demokrātiskumu, neatkarību un kritisku skatu uz visiem politiskajiem spēkiem.

Telegraf-a bijusī vadītāja uzsver savu bufera lomu starp īpašniekiem un redakciju:

„... es redzu, kāpēc ir redaktors, - lai pasargātu redakciju no politiskās un ekonomiskās ietekmes. Bet pielauju iespēju, ka ir reizes, kad nevar izturēt. Un tad ir kauns”.

Tālākais intervijas fragments ir būtisks, jo norāda uz zināmu cīņu starp organizācijas identitāti, īpašnieku un darba ņēmēja profesionālo identitāti. Respondente atzīst izdevuma akcionāru ietekmi, uzsverot, ka vienošanās vadīt laikrakstu saistījies ar konkrētu (nenosauktu) robežu novilkšanu. Ja šī ietekmes robeža tiek pārkāpta, žurnāliste atkāpjas (kas arī notika):

„Ir tā: kad mani aicināja uz šo darbu, viens kritērijs, kāpēc es piekritu, bija tas, ka es gribu, lai avīze būtu iespējami .. brīva. Tas nozīmē, ka mēs piedāvāsim vietu avīzē vai portālā visu viedokļu spektram. Un tas bija viens risks .. es vienkārši vairs nevaru to izturēt.

[J: Tad viņi .. to solīja?] Jā, gadu savu solījumu turēja. Varu teikt, vai nu es ļoti daudz pretojos, bet vismaz viņi turēja solījumu, ko deva. Tagad es sapratu, ka man to neviens nevar apsolīt.”(TS2)

Kā redzams, intervijās iezīmējas vairāki diskursi. Viena tendence ir identificēties ar sava laikraksta izdevēja redakcionālo politiku vai arī pakļaušanos prasībām uzskatīt to par normu, bet citu laikrakstu tādas pašas prakses vērtēt kā politiskus projektus. Tādējādi redzams, ka daļa žurnālistu nespēj distancēties no sava izdevuma īpašnieka noteiktās redakcionālās politikas (iespējams, intervijā neatklāj) vai arī to neizjūt, jo viņu individuālās vērtības, politiskās simpātijas un intereses sakrīt.

Otra tendence ir uzsvērt peļņas vai ārvalstu īpašnieka dēļ radītos zināmas neatkarības apstākļus un iespējas. Trešā tendence parādījās 2010. gada jaunākās paaudzes žurnālistu intervijās, kuru diskursā saskatāms kritiskāks, vērtējošāks skats uz īpašnieka pozīciju, starpnieka lomas apzināšanās starp īpašnieku un redakcijas kolektīvu, profesionāla vēlme un spēja uzņemties atbildību par izdevumu tad, ja noteikta neatkarības pakāpe ik dienas jāizcīna.

Iezīmējas diametrāli pretējs Latvijas un ārvalstu īpašnieka lomas vērtējums saistībā ar laikraksta saturu, redakcionālo politiku un ar izdevuma neatkarību no naudas devēja. Kopumā jāteic, ka apzināta vai mazāk apzināta, bet interviju diskursos parādās organizācijas identitātes ietekme uz žurnālistu. Šī apzināšanās var būt gan tad, ja respondents ir zināmā varas pozīcijā redakcijā, gan arī tad, ja īpašnieka spiediens palielinās un kļūst sajūtams arī reportiera, žurnālista līmenī.

Nelielā laika distance starp interviju sērijām izrādījās pietiekami liela, lai demonstrētu nozīmīgas pārmaiņas: vairākos izdevumos mainījušies galvenie redaktori, īpašnieki kļuvuši politiski iesaistīti, kandidējot vēlēšanās, paši īpašnieki mainījušies. Visi šie faktori ietekmējuši mediju organizācijas, kurās pārmaiņas notikušas. Lielā mērā šīs pārmaiņas saistāmas ne tikai ar politiskā lauka ietekmi un atsevišķu izdevumu finansiālām neveiksmēm, bet gan ir ekonomiskās krīzes izraisītas.

Ekonomikas lauka un ekonomiskās krīzes ietekme uz žurnālistikas lauku un organizācijas identitāti

Organizācijas identitāte iezīmējas reljefāk un kļūst sajūtāmāka ārējo spiedienu pastiprināšanās gadījumos, ekonomiskās krīzes apstākļos, kad to ietekmē notiek pārmaiņas mediju organizācijās un ar tām saistītajās profesionālajās normās un praksēs.

Ekonomikas lauka spēlētāju ietekme uz politiku Latvijā publiskajā diskursā 2006. gadā nav bijusi plaši izvērstā tēma (izņemot skaļāko, Lemberga gadījumu). 1998. gadā aptaujas rezultāti liecināja, ka krievu žurnālisti jau tajā laikā vairāk izjuta gan īpašnieka un redakcijas vadības, gan ekonomisko spiedienu uz savu darbu nekā viņu latviešu kolēģi.

Žurnālistu intervijās ekonomikas un žurnālistikas lauku mijiedarbība parādās vairākos veidos: gan kā ekonomikas, lielā biznesa ietekme un saistība ar laikraksta īpašniekiem, gan kā reklāmdēvēju ietekme, gan kā ekonomiskās krīzes ietekme uz laikrakstiem un žurnālistiem kopumā.

Pirmais apsvēruma, kas parādās interviju diskursā jau 2006. gadā, ir ar laikrakstu ekonomiskā stāvokļa uzlabošanu skaidrojamā nepieciešamība paplašināt lasītāju loku. Šī vajadzība saistīta gan ar kopējo lasītāju skaita krituma tendenci, gan pārmaiņām preses sistēmā. Mainoties kādam laikrakstam, tā politiskajām simpātijām, tiek pārvilināti lasītāji, jāmainās arī konkurentiem:

„Lauku Avīze [pastāv] kopš 89. gada, .. kļuvām par Latvijas Avīzi, sākām iznākt katru dienu. Visiem asociējas, ka tā ir tikai lauksaimniekiem. Kad pārslēdzāmies, ka rakstīsim par to, kas interesē plašāku auditoriju, sākām vairāk par kultūru, vairāk mēģinājām [kaut ko piedāvāt] arī Rīgas publikai. Maksimāli paplašināt lasītāju loku, modeļa maiņa: visi šie ielikumi ģimenes cilvēkiem, sievietēm, vīriešiem - auto ielikums, viņiem vai braucošām sievietēm. Vāks arī stipri mainījās, bet ne radikāli. Vienmēr gribas kaut ko labāk, lai neizskatītos vecišķi.” (6LAS1)

2006. gada intervijās, runājot par ekonomikas aprindu ietekmi uz politiku un īpašniekiem, krievu preses žurnālisti nepārprotami saista ekonomiskās intereses ar to pārstāvētajām politiskajām partijām. Tomēr daži viena izdevuma pārstāvji atklāti atzīst savas politiskās simpātijas un atkarību no lieliem reklāmdevējiem vai ekonomiskiem spēlētājiem, bet citi kritiski vērtē citus izdevumus un to atkarību no īpašniekiem, savus īpašniekus un iespējamās ietekmes pat nepieminot:

„Ekonomiskie grupējumi ir skaidrāk jūtami [latviešu] nekā krievu presē. Tur skaidrs, ka ir ekonomiskie grupējumi, kas pārvalda presi. Mēs zinām, kam pieder Neatkarīgā, LA un Diena, un tās ietekmē īpašnieki. Krievu presē ir tāda situācija, ka īpašnieki nav pārstāvēti politikā. Ventspils uzņēmumi,- viņiem nepieder krievu izdevumi; zviedriem – Diena. Līdz ar to mums nav kā Dienā, kas gadiem ilgi cīnās ar Lembergu, un NRA, LA cīnās ar JL. Uzreiz skaidrs, ka notiek politiskā cīņa un ka avīze pilda kaut kādu pasūtījumu. Tā ir vienkāršošana, tur viss, protams, sarežģītāk.” (6VSV3)

Žurnālisti arī uzsver, ka reklāmas, reklāmdevēji sadalījušies pa laikrakstiem. Lūk, NRA žurnālista izteikums:

[Č un VS atšķirības?] Es nezinu, vai viņi [laikraksti] principā atšķiras. Diezgan stingri atšķiras reklāmdevēju bāze. Nav draudzīgi. Viena grupa neliks reklāmas citās avīzēs, tas lielā mērā iezīmē robežas starp biznesa grupām. Segmentāciju var stipri redzēt. Tur ir savstarpējā konkurence.” (6NV5)

VS žurnāliste iezīmē vēl vienu būtisku tēmu – žurnālistikas redakcionālā satura arvien lielāku atkarību no reklāmdevēju struktūras, mārketinga vajadzībām un reklāmdevēju prasībām, uzsverot bailes kritikas dēļ zaudēt lielos reklāmdevējus:

„Mums mazliet mainījies to tēmu spektrs, kuras mēs skaram ļoti uzmanīgi vai cenšamies neskart. .. Dabiski – tie ir mūsu lielie reklāmdevēji, mēs tad, protams, saskaņojam, ja mums ir kāda kritika, jo zaudēt ļoti lielu reklāmdevēju,- tas visiem redaktoriem ir kā galvas sāpes. Lielās firmas, tirdzniecības tīkli kaut kādi, lielās bankas, - ļoti akurātiem jābūt.” (6VSS2)

Šo žurnālistes domu apstiprina arī VS galvenais redaktors, uzsverot, ka tādi - gribot negribot - ir dzīves noteikumi, un nosauc nekritizējamus lielos reklāmdevējus – Rietumu banku, Pareksa banku, Novatours un Maksimu, uzsverot, ka par tiem nekas slikts netiks publicēts.

NRA žurnālists 2006. gadā izteica pārliecību, ka tā ir normāla pasaules žurnālistikas prakse saplūst redakcionālajam saturam un reklāmai, minot „advertorial” terminu (*advertisement+editorial*). 2010. gadā jau kā Latvijas Žurnālistu savienības vadītājs viņš pauda bažas par šādu tendenci.

Tēzi, ko jau 2006. gadā varēja atrast vairāku *Dienas* žurnālistu interviju diskursos, ka spēja piesaistīt reklāmu ir izšķiroši svarīga, lai izdevums saglabātu neatkarību, 2010. gadā uzsver LA galvenā redaktore. Viņa apraksta reklāmas tirgus krituma sekas, kas izpaužas kā algu, lappušu skaita un darbinieku skaita samazinājums:

„Jā, tanī brīdī, kad krita reklāma, kad krīze iestājās, tad arī bija [situācija], kad visiem algas samazināja, samazināja lappušu skaitu un darbinieku skaitu daļēji samazināja. Reklāmas nodaļa tagad turas kaut kādos pieklājīgos rāmjos, .. sakām, ka mēs esam tā latviešu avīze, kas sevi atpelna, kaut ar minimālu peļņu, bet mums nav nekādas „piešprices” no malas. Un, kamēr tas tā ir, kamēr nav jāprasa subsīdijas no īpašniekiem, mēs varam būt neatkarīgi, un viņi nevar mums teikt, ka jums piemaksā, dariet tā, kā mums vajag.” (LAS1)

Ekonomiskās krīzes sekas avīžu vadītāji un žurnālisti samērā vienprātīgi saista ar laikrakstu kvalitātes kritumu, kas savukārt rodas finansējuma ierobežojuma dēļ.

NRA redaktore:

„Diemžēl jebkura ekonomiskā krīze ietekmē arī žurnālistu atalgojumu. Līdz ar to cilvēku, ko var noalgot par attiecīgo summu, kas tiek izmaksāta, kvalitāte, man jāatzīst, arvien krītas. Līdz ar to .. mazinās laikraksta kvalitāte. Tiesa gan, tas ir process, kas skar ne tikai Neatkarīgo, bet, kā redzu, tas skar visus laikrakstus.” (NS1)

Viņa uzsver arī laikraksta tematiskās izmaiņas, ko raisījusi krīze, kā arī komentētāju skaita un kvalitatīvā līmeņa saglabāšanas nozīmi:

„...Vairāk sanāk, gribot negribot, [aplūkot] sociāli ekonomiskās tēmas, ja no tēmu viedokļa raugās. Agrāk bija intensīvāka politikas dominante, tā, protams, saglabājas, ņemot vērā, ka mums ir ļoti noturīgi viedokļi, turklāt pietiekami labi komentētāji, ko ir izdevies šeit noturēt. Manā skatījumā, tas loks, kāds šeit, ir visnotaļ labā līmenī, kāds citos laikrakstos nav. .. Es varētu runāt par reportieru korpusu, [bet] komentētāju sadaļa nav mainījiesies.” (NS1)

Savukārt LA žurnāliste iezīmē vēl vienu tēmu – krīzes laikā dzīvot pāri saviem līdzekļiem, kā ļoti negatīvu piemēru nosaucot *Dienu*, kura (pārdošanas brīdī) bijusi „lielos mīnusus”, jo iepriekš saņēmusi pārāk bagātīgu finansējumu.

Čas žurnāliste, kura laikrakstā atbild par politiku, uzsver mediju kā biznesa organizācijas risku, atbalstot konkrētas partijas, zaudēt kādus lasītājus un atklāj šīs pozicionēšanās lomu konkurences apstākļos, īpaši krīzes laikā:

„Arī Rietumos katrs laikraksts pārstāv savu virzienu. Demokrātija rodas tāpēc, ka cilvēki izvēlas. Es nevaru iedomāties izdevumu, kas atbalstītu PCTVL vai VL. [Vai nedodat iespēju citām partijām?] .. Tā ir mūsu atbildība. Tas ir mūsu business. Ja viņi pie mums neatradīs to, ko vajag, viņi izvēlēsies citu laikrakstu.

Krīzē mēs visi esam konkurenti. Telegraf-s kļuvis nopietnāks kā konkurents. Iz-

dzīvojis šos gadus. Tas man kaut kur [liekas] garlaicīgs. Krievu preseī vairāk raksturīgas emocijas. [Telegraf-s] vairāk atbilst Latvijas latviešu žurnālistikai.” (Čs4)

Komentējot šo izteikumu, jāuzsver, ka pirms pieciem gadiem situācija bija pavisam cita, un tā partija, kas žurnālistei tagad liekas pilnīgi ignorējama, tika atbalstīta abos krievu laikrakstos, protams, atšķirīgā pakāpē.

Krīzes ietekmē samazinātais žurnālistu skaits maina laikraksta apjomu, seju, liek pārstrukturēt redakcijas darbinieku pienākumus, uzticot tiem vairākas jomas, liekot strādāt intensīvāk. Nākamajā intervijas fragmentā redzams, ka organizācijas grūtību dēļ mainās profesionālās lomas un darba pienākumi, tiek izteiktas bažas par izpēti un analītiskās žurnālistikas vājumu, kas saistīts ar laika un finansu resursu trūkumu:

„Tieši tā ekonomiskā krīze mums lika, tāpat kā daudziem izdevumiem, samazināt gan žurnālistu skaitu, gan honorāra atlīdzību, algas un pašu izdevuma struktūru samazināja. Samazinājās lappušu skaits. Mazāk gan kur rakstīt, mazāk cilvēku, [katram] jāņem vairāk tēmas. Nav vairs žurnālistam laika, Latvijas žurnālisti jau sen teikuši, ka te izpēti un dziļos darbus neapmaksā, te jāstrādā tikai ikdienai, ātrajām ziņām. Tagad mēs to asāk izjūtam, bet cenšamies, lai tie žurnālisti, kas ir spējīgi, rakstītu arī tādas padziļinātos rakstus, jo ar ko gan citu mēs, drukātās avīzes, šajā mediju vidē varam konkurēt, kā vien ar to, nevis ar ziņām”. (LAS1)

Ekonomiskās krīzes seku izraisītais redakciju darbinieku štatu samazinājums minēts gandrīz visu laikrakstu žurnālistu atbildēs. Laikrakstu Čas un VS pārstāvji runā arī par labu žurnālistu aiziešanu vai pārpirkšanu. Sekas - lielāks darba apjoms īsākā laikā (LA), kas ved pie publikāciju un analīzes kvalitātes krituma (NRA). VS žurnāliste minējusi vēl vienu svarīgu ekonomiskās krīzes ietekmes faktoru - lasītāju skaita un kvalitātes samazinājumu, ko skaidro ar daudzu iedzīvotāju aizbraukšanu un līdz ar to lasītāju auditorijas samazinājumu, ar nabadzības radīto pirktspējas trūkumu un cilvēku degradēšanos bezdarba dēļ.

Vairāki žurnālisti un redaktori krīzes ietekmi izjūt kā galaprodukta - laikraksta satura - kvalitātes kritumu:

„Vienkārši ir trūkums, esam mazāk darbinieku, trūkst .. iespēju žurnālistiem nodarboties ar kvalitatīvu žurnālistiku, tam nav resursu. Līdz ar to ir mazāka līmeņa materiālu veidošana. .. nepietiek naudas. .. Ir divas lietas – piesaistīt lasītājus un nav naudas, lai uzturētu cilvēkus, kas nodarbojas ar kvalitatīvu žurnālistiku. Mans standarts - kvalitatīva žurnālistika ir vairāk par 4 000 [zīmēm].” (DS11)

Tiek runāts arī par laikraksta provinciālismu un tēmu vienveidību, nepieciešamību salīdzināt Latvijas praksi ar pieredzi citur. Tad būtu iespējams norises un problēmas Latvijā, piemēram, pensiju, veselības un izglītības sistēmā, redzēt kopainā ar Eiropas pieredzi:

„... [kvalitātes] līmenis ir tad, kad tu spēj analizēt kaut ko Eiropas mērogā. Ka tur redzi kopsakarības. Es nezinu, vai tu esi tik gudrs, ka zini, kā, piemēram, Ungārija, kā Polija risina kaut kādas problēmas. Mēs neredzam ārpusauli vispār, kaut robeža ir vaļā. .. Mums ir bijis daudz naudas, mēs esam braukuši uz Afganistānu, uz Irāku, .. bet nekad neesam aizbraukuši uz Rietumvalstīm, uzrakstījuši par to pašu pensiju sistēmu, par tām pašām veselības sistēmām, izglītības sistēmām, .. un tad, iespējams, Latvijā būtu bijis citādāk, ja mēs rādītu kaut kādus labos vai sliktos piemērus.” (DV7)

Ekonomiskā krīze, reklāmas tirgus samazinājums un interneta tehnoloģiju attīstība maina lasītāju paradumus. Visā pasaulē dienas laikrakstu metieni krīt, un priekšplānā izvirzās problēma par kvalitatīvo laikrakstu, kvalitatīvās žurnālistikas un lasītāju saglabāšanas iespējām. Arī žurnālistu intervijās parādās diskursi par interneta ietekmi uz drukāto presi un abu mediju sadzīvošanu krīzes apstākļos. Pārmaiņas mediju organizācijās saistītas ar interneta versiju ieviešanu, attīstību un nostiprināšanos, kas var ietekmēt organizācijas identitāti.

2006. gada intervijās par interneta ietekmi uz preses žurnālistiku bija samērā maz spriedumu. S.Ēlerte bija viena no retajām, kura runāja par interneta konkurences izraisīto nepieciešamību domāt par laikraksta tālāko stratēģiju un taktiku (laikraksts *Diena* bija arī starp pirmajiem, kas ieviesa savu interneta versiju, kaut arī, pēc mediju speciālistu domām – novēloti). Šai laikā bija arī daži pārspriedumi par to, ka interneta ietekmē, iespējams, mainīsies laikraksta žurnālistu uzdevumi un izpausmes veidi. *LA* pārstāve izteicās, ka faktu un viedokļu dalījums, kaut vēlams (un laikraksts to mēģina ievērot), tomēr, visticamāk, ilgi nepastāvēs, jo no avīžniekiem gaidīs savas domas, komentārus, viedokļus, kontekstu, bet īsās ziņas piedāvās internets. Šajā laikā bažu par preses žurnālistikas norietu tikpat kā nebija.

2010. gada intervijās atrodami plaši vērtējumi par žurnālistu darba specifiku laikraksta portāla versijas eksistences apstākļos. Tiek uzsvērtas vairākas priekšrocības, ko var izmantot prese, konkurējot ar internetu, – viedokļu līderu piedāvātās vērtības, ar ko identificēties, zināšanas un izpēte, kas nodrošina ne tikai faktu izklāstu, bet arī cēloņu un seku analīzi:

„Mana personīgā sajūta, .. ar ko varētu konkurēt avīzes laikā, kad internets un televīzija atņem [auditoriju],- ar divām lietām: [viens] ar viedokļu līderiem, kad lasītājs meklē viedokļus, ar kuriem viņš identificējas, kas raksta tā, kā viņš domā, vai ar dziļākām zināšanām. Tad kāds izvēlēties avīzi ar Veidemanes vai Avotiņa rakstiem, bet, ja šie cilvēki rakstītu pretējās pozīcijā, .. no lasītāja viedokļa, nē. Ja vāc viedokļu līderus, tad tomēr no vienas pozīcijas prasītos. Tāpēc es par to neesmu pārliecināta, ka šāda paplašināšana uz visām pusēm attaisnosies. Un otrs, ar ko avīzes var konkurēt, ir ne tikai dot ātrās ziņas, bet .. notikumu, ziņu parādīt līdz saknei. Sekas, cēloņi, tas, ko mēs saucam par izpētes rakstiem, tā ir vērtība, ko avīze var sniegt.” (LASI)

Kā redzams, šai izteikumā iezīmējas žurnālista lomas maiņa un atbildība būt autoritatīvam viedokļa paudējam, prasība būt kvalificētākam, zināšākam par satura lietotāju vai blogotāju, kā arī nepieciešamība īsu informāciju vietā (kur priekšroka internetam) piedāvāt analīzi un pētniecību.

Kā būtiska tēma 2010. gada interviju diskursos parādās darba dalīšana starp laikraksta un portāla versijām, uzsverot kvalitātes atšķirības drukātajā un portāla versijā:

„Jā, .. es ziņas dalu. Viena lieta ir parastās ziņas, kuras arī citos medijos izskanējušas, tas ir viens, tad ir svarīgi sniegt savu analīzi un kaut kādu jaunu informāciju, bet otra lieta – ekskluzīvās ziņas, tās gan mēs konfliktējam ar portālu, jo taupām uz avīzi. Uzskatu, ka avīzei ir jādod kāda pievienotā vērtība, ko nevar dabūt portālos. Bet mūsu portāli kopumā, .. es neteiktu, ka ir labā nozīmē žurnālistika.” (Ds11)

Pašreizējais Latvijas mediju koncentrācijas līmenis dažu uzņēmumu vai privātpersonu rokās vēl nav uzlūkojams par draudiem plurālismam. Tomēr gadu desmitus eksistējušais caurredzamības trūkums daudzu Latvijas mediju īpašnieku struktūrā - gan latviešu, gan krievu medijos - ir satraucošs, un situācija nav būtiski uzlabojusies kopš pelēkās ekonomikas laikiem - 20. gs. 90. gadiem. Publiski pieejamas un aktuālas informācijas trūkums par dažādu mediju kompāniju

reālajiem īpašniekiem jau pirms vairākiem gadiem minēts kā Latvijas mediju tirgus galvenais trūkums. Neskaidrība par reālajiem īpašniekiem var atstāt negatīvu ietekmi uz organizācijas identitāti, mazināt tās uzticamību.

Latviešu žurnālisti intervijās 2006. un 2010. gadā izteikuši gan minējumus, gan pārliecību, ka krievu prese tiek finansēta no ārzemēm. Šī aizdomu ēna rada neuzticēšanos izdevumam iespējamā ārējā spiediena un ietekmes dēļ un šaubas, vai laikrakstos paustās intereses ir tapušas Latvijas vidē. *Dienu* atstājušais žurnālists A. Ozoliņš šīs tēmas izpēti turpinājis žurnālā *Ir*, problēmu aplūkojot plašāk, saistot to ne tikai ar laikrakstiem, bet ar visu Latvijas informatīvo telpu un Krievijas ietekmi uz to (Ozoliņš, 2010).

Īpašnieku maiņa un organizācijas identitātes

Intervijas notika laikā, kad daļa pārmaiņu, kas saistītas ar *Dienas* īpašnieku maiņu, redakcijā jau bija notikušas – laikraksta vadībā pabijusi D. Andersone, redakcijā parādījās S. Ancupovs, par *Dienas mediju* un reālo *Dienas* vadītāju kļuva G. Bojārs. Intervētie žurnālisti (arī bijušie) aprakstīja procesa neskaidro, necaurspīdīgo sākumu, galvenās bažas saistot ar neziņu par īsteno īpašnieku. Tāpēc abonēšanas kampaņas priekšvakarā nebija iespējams laikraksta lasītājiem dot skaidru atbildi par turpmāko piedāvājumu.

Sākotnējā neprasnīgā pārņemšana parādīja, ka laikraksta pircēji neapzinājās, vai viņiem nelikās svarīgi, ka avīzes pirkums nav līdzīgs jebkuras citas preces pirkšanai. Iespējams, ka viņi arī vēlējās „nolikt pie vietas” žurnālistus, lai tie saprastu, ka ir izpildītāji, kam jādreb par savu vietu, nevis kaut kādā mērā jāpretojas jauno īpašnieku prasībām, kas, iespējams, krasi maina redakcijas kursu, tā seju un reputāciju¹.

„Tad kad es nācu uz šejieni, Tralmakam pateicu apmēram tā: kamēr varu rakstīt, ko gribu, kamēr man neviens nestāv uz kakla, tikmēr man vienalga, kas ir īpašnieki. Protams, tas bija deklaratīvi teikts, es labprāt vēlētos uzzināt, kas ir īpašnieki, nav jau gluži vienalga, bet .. neteiktu, ka tur bija jūtama kaut kāda īpašnieka ietekme. .. Tad manā rīcībā [nonāca] informācija, ka tie saucamie aktīvi, reālie īpašumi .. pieder Roulingu ģimenei. Bet to es nezīnu, vai Roulingiem ir savas intereses Latvijā, varbūt kaut kādi darījumi - Lattelekom vai .. privatizācija: tu man palīdzēsi tikt pie tādiem un tādiem kumosiem, bet es tev pakalpošu .. to var tikai minēt, kam viņš pakalpo...” (DV7)

Cita tēma, kas parādās *Dienas* žurnālistu diskursā saistībā ar redakcionālajām izmaiņām, ir organizācijas kultūras maiņa. Tiek aprakstīta lēmumu pieņemšanas procedūra S. Ēlertes laikā, tā salīdzināta ar nosacītu brīvību N. Ločmeles un A. Braunas vadībā, kad žurnālistu kolektīvs bija spēcīgs, līdzīgs redaktoriem, un tāpēc demokrātiska vadība attaisnojās, – laikraksts savu līniju uzturēja. D. Andersones vadības laiks vērtēts gan atzinīgi, gan arī kritiski, sakot, ka, būdama teicama žurnāliste, viņa līdz redaktora līmenim tomēr „nevelk”.

Ir neziņa arī pēc īpašnieku maiņas:

„...Tas ir tagad kaut kādā mērā mainījies, jo nesaproti.. nezīni, ko no tevis īstenībā gaida tavi darba devēji.” (Ds8)

Trešā tēma iezīmējas kā diskursu par S. Ēlertes „ēnas izvēpēšanu”, ar ko nodarbojas jaunā vadība, gan mainot vadības stilu, gan laikraksta politiku. „Jaunā” ienākšana raksturota kā agresīva un bezceroniāla:

„Te pirms pāris nedēļām ienāca Zaļūkšņa kungs .. ar visiem pārmetumiem par politisko angažētību, par to, kā te tiks svēpētas ārā kaut kādas ēnas, par kalpošanu zviedru kapitāla interesēm. Vēl Zaļūkšņa kungam bija tāds labs pirmais izteikums: vai jūs saprotat, cik daudzi ārpusē jūs ienīst un grib, lai jūs vispār nosprāgstat? Tajā brīdī uzreiz radās jautājums, kādēļ šie cilvēki nāk ar šo diezgan agresīvo attieksmi? .. Nevar iedomāties nevienu menedžmentu, kas [komandu nomaiņas gadījumā iepriekšējiem] teiktu: jūs vispār visi ienīst un mēs te svēpēsīm ārā ēnas. Un tad vēl tika bildes rautas nost. .. Jo vienam cilvēkam pēkšņi nepatīk bildes. Nu ir te Blumbergs .. Zaļūkšņa kungs bija teicis sestdien, ka viņam tās uzdzēn depresiju. Tad pēkšņi pirmdienas pēcpusdienā uzradās strādnieki un visas bildes tika noņemtas nost.” (DS8)

Intervijās tiek atzīmēts, ka notiek pāreja no skaidri izteiktas politiskas nostājas un atbalsta liberālām vērtībām, no valstiskas, globāli virzītas pozīcijas uz sociālu, uz tautu orientētu:

„Sarmītes [Ēlertes] politika bija tāda valstiska. .. Viņš [Ašerādēns] izteicās, ka mēs aizstāvam valdības politiku, bet kāpēc mums jāaizstāv valdība, mums patiesībā jādomā par iedzīvotājiem. Jāraksta par mums, par sabiedrību, par nodokļu maksātājiem, mums nav jāaizstāv valdības politika. Sarmīte parasti nostājās valdības pozīcijās, bet [atsevišķais] cilvēks tika aizmirsts, respektīvi, jau tajā laikā bija diskusija, ka vajag pagriezties ar seju pret cilvēku.” (DS6)

G.Bojāra loma tiek vērtēta dažādi – viņš tiek minēts gan kā vienīgais cilvēks, kas haosā reāli vada laikrakstu, ir kā buferis starp jauno vadību un redakciju, gan arī kā jauno īpašnieku gribas realizētājs, jo ar īpašnieku interesēm sakrīt tas, ka viņu pašu politika nesaista, tāpēc pārmaiņa uz sociālu orientāciju ir likumsakarīga:

„Ar Dienu viņi tika ļoti vienkārši galā. Viņi atveda Gunti Bojāru, kurš tepat vien bija, kuram iekšējā ideoloģija ir, ka politika nav svarīga. .. Otrkārt, viņš uzskata, ka tas viņam tagad ir liels izaicinājums, jo viņam ir vesels medijs. Un viņš ir gatavs, ņemot vērā, ka viņam politika ir vienaldzīga, uzlikt smalku sietu, lai nekas tāds nenonāktu avīzē.” (NBs)

Izdevuma redakcionālās politikas un virziena maiņa tiek skaidrota ar „liberālisma ideju norietu” vispār un ar uzmanīgu attieksmi pret īpašniekiem, nodrošinot lielu kritisku materiālu neparādīšanos.

Dienas Mediju vadītājs sākumā stāsta par kritisku materiālu saistību ar Lattelekom virszemes apraides televīziju Digitālgeita-2, kas izraisīja asu pretreakciju, bet bija bez sekām. Stāstījuma beigās ir ļoti zīmīgas – tiek formulēta redakcionālā politika - aktīvas īpašnieku interešu propagandas vietā nodrošināt kritisku izpētes materiālu neparādīšanos laikrakstā:

„... Es domāju šobrīd cilvēki ir ielikti, lai mazinātu, neteiksim kritiku, bet bažas par kaut kādiem lieliem .. pētījumiem. .. Šobrīd ir vēlme pasargāt no šādiem ..[kritiskiem materiāliem], bet es arī īpašniekiem, tas ir, valdes priekšniekiem jautāju, kas un kā. Nu vai ir pasīvē darbība, vai aktīvē darbība? Kādā ziņā pasīvē? Ir maz kritikas, bet aktīvē ir, ka tu jau sāc kaut kādas vajadzības propagandēt. Un atbilde ir: drīzāk pasīvē pozīcija, derētu novākt šādus lielos akmeņus, kas varētu nākt, vai... Tas nenozīmē, ka mēs tagad nerakstīsim par aizdomīgām LNT diskusijām, kas ož pēc aģitācijas.” (Dv7)

Pārmaiņu situācijā laikraksta žurnālisti izjūt ar īpašnieku maiņu saistītu sāpīgu izšķiršanos – turpināt darbu, gaidot iespējamo atlaišanu, vai aiziet pašiem. Par *Dienas* nākotni bijušie tās darbinieki ir skeptiski, uzskatot, ka tas vairs nebūs kvalitatīvs laikraksts. Tiek formulēts galvenais politikas un žurnālistikas lauku mijiedarbības raksturojums – politisko un ekonomisko spēlētāju taktikas maiņa – pāreja no netiešas ietekmes uz mediju nopirkšanas praksi:

„Katram ir pašcieņa, latīņa noteiktā augstumā. Nav ko žurnālistiem plūkt matus un teikt: kādā nu mēs esam situācijā, kas nu tagad notiek ar medijiem. .. Viņi nav nekādā unikālā situācijā, viņi cieš kopā ar visu valsti. Beidzot mediji nevis apraksta to, kā valsts tiek nozagta vai iznīcināta vai demokrātija tiek samīta, beidzot viņiem pašiem arī ir uzņēmums. Vai nu tas var pamudināt žurnālistus padoties, vai tas var pamudināt žurnālistus neaizvērt muti... Kvalitatīva medija vairs nav. Visi ir nonākuši kaut kādu grupējumu rokās, .. ne ietekme vai simpātijas, bet reāli pieder.” (NBs)

Diezgan smagi redakcionālās izmaiņas jūt laikraksta korespondenti. Tā kā aizgājuši vai atlaisti komentētāji un redaktori ar vārdu un pieredzi, korespondentu un reportieru līmeņa žurnālisti jūt vidējā līmeņa vadītāju trūkumu:

„Tagad ir varbūt vieglāk no tā viedokļa, ka nav tāda .. ideoloģiskā rāmja. .. No otras puses, pietrūkst [noteikta] „uzstādījuma” - ne jau par to, ko mēs atbalstām, bet kvalitātes ziņā, satura ziņā. Kas mums ir svarīgs, kas nav svarīgs, - kaut kā mazliet pietrūkst. (DS10)

Arī kolēģi no citiem izdevumiem kritiski vērtē notiekošo. *NRA* žurnālists *Dienas* situāciju raksturo kā „nenormālu procesu” gan tāpēc, ka iznīcināts konkurētspējīgs laikraksts ar spēcīgu kolektīvu, gan arī tāpēc, ka sabiedrisko domu ietekmēt var tikai vairāki spēcīgi spēlētāji laikrakstu tirgū:

„Neviens nedomā par žurnālistiem. Neviens nedomā par Dienu kā produktu. Diena bija konkurētspējīgs laikraksts. Dienā bija samērā spēcīgs kolektīvs. Žurnālistikas .. tirgū redzams un spējīgs. Turklāt [laikrakstam] bija tāda oficiozitātes aura. Bēdīgi, ka netika [uzklausts], ko viņi grib no avīzes. Cilvēki raustījās, tika svaidīti neziņā. Tas mani vairāk uztrauc nekā īpašnieku maiņa vai spēlītes ar īpašnieku slēpšanu.” (NV2)

No sekojošā fragmenta secināms arī, ka nopietni žurnālisti rūpīgi seko tam, kas notiek konkurējošos izdevumos:

*„[Ir]centieni aktivizēt pozīciju ceturtajā lapā. Fragmentāri centieni. .. Es redzu vecās *Dienas* paliekas, kas cenšas kā slika savienot dažas daļas, lai varētu kustēties. Vājš konkurents kādu laiku var derēt krīzes laikā. Bet tas nav labi. Nevienš pats par sevi nav tik spēcīgs un neatkarīgs, lai veidotu sabiedrisko domu. Pēc *Dienas* izkritiena tas ir zaudējums.” (NV2)*

Diskursos par izmaiņām *Dienā* saskatāmas arī bažas par liberāli noskaņotu sabiedrības grupu izdevuma un profesionāla konkurenta zaudējumu, kas liek turēt augstu žurnālistikas līmeni:

„Es uzskatu, ka Latvijas sabiedrībai ir dažādas mediju vajadzības, .. mēs [LA] pozicionējamies kā nacionālkonservatīvs laikraksts, Diena bija liberāls izdevums,

Neatkarīgā mums ir dīvaināks veidojums. .. Tagad, kurā no nišām ir Diena, nav saprotams. Tas ir zaudējums tai liberālajai sabiedrībai, kas Dienu uzskatīja par savu laikrakstu. Vai viņa tāda paliks, - stipri izskatās, ka ne. Mediju, žurnālistu videi tas ir zaudējums, jo Dienai bija profesionalitātes latiņa, ko viņi bija sasnieguši un zem tās nekāpa. Mums bija ar ko salīdzināties, tiekties savā ziņā: redz, ko Diena ir izdarījusi, mēs mēģinām, lai mums nebūtu sliktāk. Tagad rodas izjūta, nezinu, vai [professionalitāte] viņiem saglabāsies..” (LAS1)

Šādos apstākļos rodas jautājums, vai pārējie izdevumi nepriecājas par konkurenta neveiksmēm un neplāno aizvilināt auditorijas. Lūk, LA pārstāves spriedums, kurā salīdzinātas abu laikrakstu līdzšinējās auditorijas:

„.. Uz citu nelaimi izpleties, uz savējo saraujies. Cerība, ka daļa auditorijas vietā varētu izvēlēties citu izdevumu, [izskatās] .. pašlaik vairāk tikai teorētiski. Mēs it kā jau vasarā, vadības pārrunās, .. skatījāmies, kas notiek un kā mēs varētu to izmantot. Darbinieku pārvilināšana nekāda vēl nenotiek, bet ir tāds skatījums, kuru auditorijas daļu mēs varbūt varētu paņemt. .. Protams, visu Naumaņa un Rietumas publiku mēs nepaņemsim vai vēl, kam ir augstais, kulturālais intelekts, bet vidējo intelligentu kādu daļu mēs varētu paņemt.” (LAS1)

Abu pārējo laikrakstu tiešu atkarību no īpašniekiem raksturo LA pārstāve, gan izsakot pieņēmumus par Šķēles un Šlesera biznesa interesēm un to saistību ar laikrakstu, gan raksturojot *Neatkarīgās* īpašnieku ietekmi uz žurnālistu radīto saturu:

„Es neuzskatu, ka NRA un tagad arī Diena ir objektīvs un brīvs laikraksts, kas .. spēj paust savu, neatkarīgu no īpašnieku gribas, redakcionālu viedokli. .. Domāju, ka žurnālisti nejūtas labi, nevaru iedomāties, ka man kāds nāktu šādi klāt un diktētu, kas man jāraksta. Tāpēc jau no NRA uz Panorāmu aizgāja Liene Barisa. Kad viņa rakstīja par Saeimu, raksti tika ļoti rediģēti, tāpat arī Agnese Margēviča. .. Viņas darbi tika par 40% pārveidoti. Autors cieš un, ja tu neesi ar mieru parakstīties zem tā... Nezinu, kā Ināra Egle Dienā jūtas. Uzskatu, ka [viņa] vispār ir objektīva žurnāliste, bet cik daudz viņai atļauj izvērsties. Es domāju, ka tur ir smaga situācija žurnālistiem. .. Tie, kas ir godprātīgi, no NRA iet prom, Dienā varbūt vēl nav tik traģiski.” (LAS2)

Cita LA žurnāliste uzsver korupcijas tēmas un vispārdemokrātisko principu aizstāvības rāmējuma zudumu, kas saistās ar *Dienas* īpašnieku un redakcionālās politikas maiņu:

„Latvijas Avīze nāca ar nacionāli konservatīvo pozīciju, kas patiešām Latvijas videi ir ārkārtīgi nepieciešama un vērtīga, no otras puses nāca Diena. Tā bija ļoti izteikta cīņa par koruptīvo saišu izskaušanu un pret korupciju. Tas bija Dienas akcents, ko es uzskatu par ārkārtīgi pozitīvu. Un arī demokrātisko principu „uzstādījumu”. Līdz ar to, ka šis „uzstādījums” ir nogājis no mediju dienaskārtības, Latvijas politikajai, vispār sociālajai videi ir ārkārtīgi liels zaudējums.” (LAS3)

Dienas virziena maiņu no sabiedriski politiskām aktualitātēm uz sadzīves un sociālo jautājumu izpēti kritizē LA kolēģi, uzsverot, ka tas ir pavērsiens no kvalitatīva nacionāla laikraksta uz populāra masu izdevuma pusi:

„... *Ja Diena atkal gribētu kļūt par vienu no vadošajiem medijiem, tad ir jāstrādā pēc citiem principiem. Jātiek plānotām dažādām tēmām, prioritātēm utt. Paņemt un samest kopā dažādas, nebūtiskas tēmas un veidot no tām nacionālu mediju, tas, protams, neder. Ja grib saturu tuvināt Vakara Ziņām, tad jā, tad tā ir īstā recepte. Diemžēl Guntis Bojārs šobrīd tikai sāk, viņa skatījums - vairāk rakstīt par sadzīvi, par ikdienas dzīvi, kas virto apkārt, līdz ar to aiz iekavām paliek nepateiktais ..*” (LAS3)

Arī kolēģi no krievu valodas medijiem, konkrēti no *Telegraf-a* pārmaiņas traktē kā neatkarīgās preses zaudējumu, intervijas laikā vēl neapzinoties, ka tāds liktenis var piemeklēt arī pašu izdevumu un tā žurnālistus:

„*Tas, kas notiek ar Dienu divainā kārtā pēc pēdējiem notikumiem - brīvās preses latviešu valodā Latvijā vairs nav. [Arī TV nav] ..valsts sabiedriskā televīzija ir samocīta ar štata samazinājumiem, budžeta samazinājumiem un arī ar politisku kontroli, par LNT viss ir skaidrs, par TV3 arī. Viņi tur kaut ko mēģina, bet nepadodas.*” (TV1)

Diemžēl arī *Telegraf-am*, kuru, pēc tā galvenā redaktora vārdiem, A.Krasņitskis no „līķa” reanimēja par popularitāti un kvalitatīvu lasītāju atguvušu laikrakstu, iecerētajā veidolā nebija lemts ilgi pastāvēt. Rīgā valdošās koalīcijas un konkrēti N.Ušakova kritika un atšķirīgais skatījums uz laikraksta lomu radīja apstākļus vadības maiņai. Tam diezgan drīz sekoja arī īpašnieka maiņa.

Uzvedības stratēģijas *Dienā* bija atšķirīgas – tie, kuriem nebija pieņemamas pārmaiņas, aizgāja paši vai publiski nepieņemamā veidā tika izraidīti. Redzot šādas taktikas graujošo iespaidu publiskajā telpā, turpmākās pārmaiņas notika krietni profesionālāk, ārēji nemanāmāk. Žurnālistu pārbīdes uz (piemēram, *Dienas Biznesu*) vai prom kļuva redzamas tikai aktīviem, regulāriem un zinošiem laikraksta lasītājiem, kur kādu uzvārdu ilgstoša neparādīšanās varēja norādīt uz personāla maiņu. Tā varēja notikt arī biznesa apsvērumu dēļ, – ne tikai lai nediskreditētu jauno vadību, bet arī tāpēc, ka pēkšņa līgumu laušana varēja izmaksāt dārgi, tāpēc sākumā darbinieki tika, iespējams, atlaisti nevis pēc profesionāliem vai ideoloģiskiem kritērijiem, bet pēc principa - „par kura atlaišanu mazāk jāmaksā”.

Gan interviju materiāls, gan reālās norises Latvijā parāda, ka nelielā mediju tirgus apstākļos katras pārmaiņas, kas būtu nemanāmas un dabiskas lielā valstī un lielā tirgū – īpašnieku maiņa, konsolidācija, pārpirkšana, preses izdevumu izzušana vai orientācijas maiņa ļoti pamanāmi iedarbojas uz visiem ekonomiskā, politiskā un žurnālistikas lauka spēlētājiem. Žurnālisti, mediju vadība, būdami samērā cieši saistīti ar politiskajām partijām, pavisam reāli izjūt arī ekonomisko grupējumu, kas ar tām saistītas, ietekmi.

Kad kritika par politekonomiskajiem darījumiem sāk pārlietu traucēt, netiek pirkti atsevišķi žurnālisti vai komplimentāri raksti, bet paši mediji. Ko šādos apstākļos darīt žurnālistiem, kādas ir žurnālistu stratēģijas īpašnieku maiņas apstākļos? Šķiet, viegla nav ne tikai pati izšķiršanās, bet arī tās rezultāts – jauni darba meklējumi aizejot, profesionālās identitātes saglabāšanas vai pārmaiņu radīto jauno rutīnu apguve – paliekot izdevumā:

„*Kamēr varēs izturēt, tikmēr palikšu uz vietas. Nav jau arī kur iet.*” (Ds9)

Organizācijas kultūra. Profesionāla versus korporatīva identitāte

Pētījumi vairākās valstīs parādījuši, ka žurnālisti mēdz biežāk identificēties ar profesiju kopumā, mazāk ar savu konkrēto mediju organizāciju. Varētu būt, ka tas ir saistīts ar nodarbošanās

mobilitāti, pārmaiņām izdevumu politikā, tirgū. Iespējams, ka lielu, ietekmīgu mediju organizāciju vai no citām ļoti atšķirīgu organizāciju darbinieki tomēr biežāk identificējas ar konkrēto izdevumu, kurā strādā.

2006. gada intervijās žurnālistu attieksmes bija atšķirīgas un iepriekš neparedzamas. *Dienas* žurnālistu vairākums apliecināja lojalitāti tieši šim izdevumam, izjūtot, ka aiz viņiem stāv spēcīga, prestiža avīze, un nespējot iedomāties darbu, piemēram, ne *NRA*, ne *LA*. Daži *NRA* žurnālisti uzsvēra, ka nekad nevarētu strādāt *Dienā*, uzskatot, ka viņu izdevumā ir vairāk brīvības, ka nevarot iedomāties sevi strādājam „autoritārās vadītājas” S.Ēlertes pakļautībā, pieminot arī pārlieku stingro redakcionālo vadību kopumā. Īpaši asi izteicās tie žurnālisti, kuri kādreiz bija strādājuši *Dienā*. *LA* žurnālisti galvenokārt sevi identificēja ar savu izdevumu, bet tika arī pieļauts, ka strādāt *Dienā* būtu prestiži, jo *LA* žurnāliste savulaik pati profesionāli izaugusi *Dienas* kolektīvā.

Tālāk tiek formulēta profesionāļa atšķirība no amatiera un organizācijas identitātes ietekme uz žurnālista autonomiju:

„Atšķiras prasības, ko avīze izvirza konkrētam žurnālistam. Brīvība daļēji beidzas tai brīdī, kad es nolemju – strādāšu šeit. Esmu komandā. Tur nevar būt tā, ka brīvais baltais zaķis lēkā. Tā ir komanda. Un dienas avīze turklāt ir konveijers. Iedvesma ir – es rakstu, nav – nerakstu: tas nav gleznotājs. ..

Starpība starp amatieri un profesionāli: kaut ko labu, pat spožu var uzrakstīt gan profesionālis, gan amatieris, bet ir līmenis, zem kura profesionālis nenobrauks, lai kādā formā viņš būtu.”(6DV2)

Čas tā laika galvenā redaktore sevi identificēja ar kaisli rakstīt, strādāt žurnālistikā vispār, pieļaujot darbu arī citā izdevumā, ja esošajā iespējas nebūtu. Kā hipotētisku iespēju strādāt latviešu izdevumā, ja būtu tāda vajadzība, izteica pat laikraksta darbinieks, kurš intervijā deklarēja, ka nācis žurnālistikā īstenot politiskus mērķus – realizēt „krievu Atmodu”. 2006. gadā *VS* un *Čas* žurnālisti nevarēja sevi iedomāties strādājam *Telegraf-ā* – jo tas, pēc žurnālistu domām, „ir garlaicīgs, nekāds, aizdomīgi koķetē ar Jauno laiku, ir politisks projekts.”

NRA kā raksturīgu savas organizācijas identitāti uzsver vienreizējo iespēju būt daudzveidīgam, pulcējot komentētājus ar dažādiem, pat pretējiem uzskatiem. Tādējādi intervijā iezīmējas atšķirīga vadības stila raksturojums, kas pieļauj dažādu, pat pretēju vērtību un uzskatu parādīšanos redakcionālo viedokļu un komentāru slējās:

„NRA – labi ir tas, ka komentētāji var atļauties katrs savu viedokli. Citur tāda viedokļu dažādība, kur var runāt viens otram pretī, kad vienas avīzes ietvaros var būt pretēji viedokļi, nav. .. Manā līgumā nav politiskas angažētības. Bet iekšējās attiecības paredz darba devēja un darba ņēmēja korektumu. Ja tev nepatīk, ej prom. .. Pats varu teikt, ka man nav nekāda standarta. Man nepublicē dažus rakstus,- vai nu tie slikti uzrakstīti, vai viedoklis neapmierina redakciju. Bet tas pagaidām ir pieļaujamas robežas.” (NV2)

Dienai 2006. gadā bija vienota redakcionālā līnija, ko labi raksturoja visi intervētie, atzīstot, ka šīs vadlīnijas, zināmā mērā arī rutīnas, palīdz sagatavot rakstu. Intervētie arī uzsvēra, ka redakcionālie rāmji nav neapstrīdami: ja žurnālists nāca ar saviem pretargumentiem, bija iespējams viedokļus mainīt. Savukārt 2010. gadā īpašnieku maiņas procesā un spēcīgu žurnālistu aiziešanas dēļ šī orientācija, vienotās vērtības un stils, pēc žurnālistu domām, ir zaudēts, strādāt esot kļuvis grūtāk.

Līdzīgs redakcionālais rāmis, redakcijas politikas īstenošanas veids aprakstīts nākamajā fragmentā par laikrakstu *Telegraf* (2010. gadā, īsi pirms A.Krasņitskis kļuva par galveno redaktoru):

„... Ir darbinieku atlases kārtas. Un, kad es pieņemu darbā galveno redaktoru, ar viņu sarunājos par tām vērtībām, kas ir man tuvas. Un tad viņš ir cilvēks, kurš nodrošina, lai vērtības, kas mūs vieno, tiek ievērotas nākamajā līmenī – nodaļas redaktoru līmenī. Un tad nodaļu redaktori, pieņemot cilvēku darbā vai labojot tekstu, rediģējot seko līdzī, lai tās vērtības tiktu ievērotas tekstu līmenī.” (TS2)

Interesanta pieredze ir žurnālistiem, kuri strādājuši atšķirīgos preses izdevumos un medijos. Tas rada iespēju salīdzināt gan redakcionālās politikas, gan dažādu izdevumu profesionālās kultūras. Pieredze VS, Čas-ā un Pirmajā Baltijas kanālā (PBK) liek žurnālistei izteikt domu, ka šajos izdevumos katrā numurā vai ziņu izlaidumā bija jābūt N.Ušakovam, bet *Telegraf-ā* šādu nosacījumu nebija, izņemot to, ka tur „mēs nerakstīsim, ka Tēvzemei un Brīvībai ir laba partija”. Žurnāliste kritizē praksi izcelt notikumus, kas provocē dusmas un skar cilvēku nacionālās jūtas:

„...Frakcijas sēde ..par pilsonības jautājumiem. Nu jāaižiet, viņi tur būs un runās. Es prasu: kādēļ? .. Viņi vienkārši parunās, skaidrs, ka viņi teiks: oi, ja te slikti, [lai] brauc prom. Ja par to uzrakstīs, cilvēks izlasīs, viņam atkal dusmas .. Un tad man arī likās, ka mēs izceļam tos notikumus, kuri var provocēt [negatīvās] emocijas cilvēkos. Nacionālais jautājums vienmēr būs tāds, kas, no vienas puses, pievelk uzmanību, no otras puses, tas ir tik jutīgs un smalks, ka nezinu...” (DS10)

Organizācijas kultūra iezīmējas, aprakstot praksi, kā norit vienošanās par redakcionālo politiku *Latvijas Avīzē*, kas notiek kā diskusija starp galveno redaktoru, vadošiem žurnālistiem, nodaļu vadītājiem un laikraksta valdes locekļiem. Tālākajā fragmentā redzams tirgus žurnālistikas ideoloģijai atbilstīgs diskurss par to, ka laikraksta politika ir sekot auditorijas noskaņojumam un paust to izdevuma saturā:

„[sarunās ar V.Krustiņu] viņa atbilde vienmēr ir tāda, ka mēs ejam līdzī savam lasītājam, tam, ko lasītājs vēlas. Mēs viņu šajos jautājumos nevis audzinām, padarot tādu kosmopolitiskāku, bet ejam līdzī viņa noskaņojumam.

Šādas [nacionālas] idejas ir dzīvas, ne tikai pie mums, bet arī citur Eiropā. Masu noskaņojumam iet līdzī gan laikraksti, gan arī politiķi. Neesam domājuši, ka to mēs mainīsim. Pie tā vēl tomēr turamies. Pagaidām tā vēl ir ejoša prece. Diena vienmēr ir arī izcēlusies, ka viņa vienmēr ..propagandē kosmopolitiskas, globālas vērtības. Katrs savu nišu ir izvēlējis.” (6LAS1)

Stāstā par latviešu un krievu laikrakstu redakciju korporatīvās kultūras, darba organizācijas atšķirībām redzam, ka uzsvars likts uz redakcijas kā ziņu fabrikas un redakcijas kā neformālas draugu, domubiedru kopas salīdzinājumu:

„Te [Dienā] ir pavisam cita darba kultūra, pavisam cita profesionālā vide. Gan cilvēciski, gan profesionāli tas ir pavisam cits līmenis, tas ir mazliet augstāks. No visiem aspektiem. Tomēr atšķiras mentalitāte tieši darba kultūrā, vide ir daudz organizētāka, daudz precīzāka hierarhija, virzīšanās uz mērķi notiek daudz aktīvāk, ne tikai izpaužamies radoši, kā tas ir krievu medijos. Ir ne tikai cīņa par patiesību, bet tas arī ir bizness, ir biznesa mērķi, un tu jūties kā organizācijas sastāvdaļa.” (DS10)

Tā kā žurnālistes dzimtā valoda ir krievu, rodas jautājums, vai nav grūti strādāt latviešu valodā un latviešu kolektīvā. Atbildē uzsvērts, ka žurnāliste darbā pieņemta viņas profesionālās specializācijas dēļ, bet bez šīs prasmes pielietojuma iespējas žurnālistei svarīgi likušies arī piedāvātie

darba apstākļi un organizācijas kultūra, kas *Dienā* un *Telegraf-ā* atšķiras. Žurnāliste uzsver gan *Dienas* labāku organizāciju un plānošanu, gan lietišķākas attiecības kolektīvā un atšķirīgus saskarsmes paradumus:

„Man jau Telegraf-s piedāvāja iet atpakaļ. Bet es neaizgāju, nevis tāpēc, ka negribētu krievu avīzē strādāt, bet tāpēc, ka mani neapmierināja darba apstākļi. Jo te tomēr tik daudzas lietas .. gan komunikācijas ziņā, gan darba organizācijas ziņā .. atvieglo dzīvi .. Viss daudz mierīgāk un bez lieka stresa. .. te ir sistēma, ir profesionāli, cilvēki, kas gadiem strādā, un attieksme cilvēcīgi man tuvāka latviešu darba vidē, jo katrs dara savu darbu. Pie krieviem, o, mēs tur esam baigie draugi, visu laiku kaut ko svinam, kaut kādas pasēdēšanas, tur tusiņi, pēc tam lamājas... It kā jau tā, kā viena .. ģimene, bet tajā pašā laikā ir baigais bardaks.”(DS10)

Žurnālistei nav bijis pieņemams arī fakts, ka *Telegraf-ā* strādājuši cilvēki, kuri nerunā latviski, kas nav profesionāli.

Krievu laikrakstu pārstāvji, piemēram, *Čas* komentētājs uzsver, ka redakcijas kultūru ietekmē žurnālistu mentalitātes atšķirības, kas izpaužas krievu žurnālistu aktīvākā savas pozīcijas aizstāvēšanā pret laikraksta vadību. Komentētājs ir pārliecināts, ka latviešu žurnālisti padevīgi strādā vadības nospraustajos rāmjos, bet žurnālisti krievu presē vairāk cīnās par saviem materiāliem:

„Vadīt krievu žurnālistu ir daudz grūtāk – iedzīt stūrī un pateikt, ka tev būs jādara tikai tā un šitā. Viņš var aiziet pie galvenā redaktora, mest galdā, bļaut, ka tas nav viņa materiāls, ka viņš šitā nerakstīs. Latviešiem ar viņu subordināciju ir pat grūti to iedomāties.

Dienā subordinācija ir ļoti stingra. Cita lieta, ka viņiem tas izpaužas tādās humānās formās. Cilvēkam jau iepriekš ir kā armijā vai partijā nolikti statūti priekšā, un viņi zina, ka viņi šajos rāmjos var darboties. Ja viņš nedarbosies tajos rāmjos, viņu vienkārši izmetīs ārā. Šeit personas ir ļoti grūti iedzīt normālos rāmjos...” (6ČV3)

Laikrakstā *VS*, spriežot pēc žurnālistu teiktā un novērojumiem, vairāk raksturīgs autoritārs vadības stils, kad visus materiālus pārlasa galvenais redaktors un reizēm arī īpašnieks.

Laikraksta *Čas* galvenie komentētāji 2006. gada intervijās uzsvēra, ka jūtas radoši ļoti brīvi, materiāli top pilnībā pēc viņu iniciatīvas, tos vai nu pieņem publicēšanai, vai noraida, nevis ietekmē saturiski. Līdzīgā statusā ir *NRA* labākie, ar autoritāti, vārdu apveltītie komentētāji. Šīm redakcijām vairāk raksturīgs brīvais, nenoteiktais vadības stils.

Intervijas *Telegraf-ā* rāda, ka tur ierasta prakse ir šāda: notiek demokrātiska vienošanās, - ja redakcionālā līnija ir pretrunā ar žurnālista individuālajām vērtībām, materiālu gatavo cits žurnālists. Par šo praksi 2006. gadā stāstīja vairāki laikraksta žurnālisti, šo tēzi ilustrējot ar piemēru par darba uzdevumu atspoguļot praidi, geju parādi „neitrāli vai pozitīvi”, bet žurnāliste to nespēja un atteicās, tāpēc materiālu pasūtīja citam kolēģim.

Analizējot interviju diskursus, vērtējot to, vai laikrakstu žurnālisti ir/nav pieejami redakcijas viesiem, kāda ir izturēšanās pret svešinieku redakcijā, kāda ir viesu pieņemšanas kultūra savā vidē, var rezumēt, ka *Dienai* (2006.g) un *Telegraf-am* (2010.g.) raksturīgs profesionāļu komandas gars, kopīga ideoloģija, kas veidojas diskusijās un argumentu cīņās; laikrakstā *Čas* un *LA* pulcējušies katram izdevumam raksturīgie politiskie, ideoloģiskie domubiedri, bet *NRA* un *VS* mediju organizācijas raksturo mazliet haotiska daudzveidība savienojumā ar skaidru pozīciju dažos konkrētos jautājumos.

Par to, kāda kļuvusi *Dienas* redakcija patlaban, nav iespējams spriest, jo tās žurnālisti tika intervēti sajukuma un pārmaiņu laikā. Tas pats sakāms par periodu *Telegraf-ā* pēc A.Krasņitska aiziešanas un pēdējās īpašnieku maiņas.

Interviju laikā daži *Dienas* žurnālisti uzsvēra ka, iespējams, strādāt kļūs grūtāk, jo aiz viņu muguras vairs nebūs *Dienas* vārds ar savām skaidri formulētām vadlīnijām, tomēr atzina, ka pagaidām tas nav ietekmējis informācijas vākšanas darbu ar avotiem.

Atšķirīgi ir redakciju tipi arī no darba organizācijas, telpu plānošanas viedokļa. *Dienu* raksturo atvērtā tipa plānojums ar lielu telpu, kurā nosacīti (ar stiklotām sienām un durvīm) nodalītas vien vadības un galveno komentētāju vietas. 2006. gadā pārējās redakcijas bija tradicionālas ar kabinetiem vienam vai vairākiem darbiniekiem. *Čas* un *LA* bija jaukts plānojums. Par *VS* toreizējo izkārtojumu daudz nevarēju spriest, jo tiku aicināta tikai viesu pieņemšanas telpā un galvenā redaktora kabinetā.

2010. gadā uz modernu, atvērtāka tipa modeli pārgājusi *NRA*. Ekonomisko grūtību dēļ pieticīgāku redakciju bija ieguvis laikraksts *VS*, taču situācija mainījies, redakcijai atkal pārceļoties un mainoties situācijai arī krievu laikrakstu izdevniecībās.

Secinājumi

Interviju pirmajā posmā žurnālisti skaidrāk apraksta sava laikraksta kā mediju organizācijas identitāti. Tā tiek ļoti izteikti pretstatīta gan tiešajiem konkurentiem, gan salīdzināta ar pārējiem laikrakstiem (citā valodā). Kā svarīgākie elementi minēti gan laikrakstu ideoloģijas raksturojumi (liberālas, konservatīvas, kreisas vērtības), gan īpašnieks, gan simpātijas pret konkrētām partijām, gan (retāk) – auditorijas, vadības stils, organizācijas kultūra.

2010. gada intervijās atšķirību diskurss nav tik izteikts, pretnostatījums mazinās, kas izpaužas gan žurnālistu izteikumos, gan – mainot redakcijas. Īpašnieku maiņa dažiem izdevumiem liek zaudēt tās ierasto identitāti. Piemēram, *Telegraf-s* no neskaidrības un nedrošības par nākotni un pretrunīgiem tā politikas raksturojumiem kļūst, pēc vadības vārdiem, par laikrakstu ar skaidri formulētu politiku, kuras centrā ir konkrēts auditorijas tēls. Savukārt īpašnieku maiņu *Dienā* tās darbinieki izjūt kā traumatisku pieredzi, kas rada bažas gan par savu likteni, gan nenoformulētās redakcijas politikas un mainīgo vadītāju dēļ zaudētā vai neskaidrā organizācijas identitāte apgrūtina žurnālistu profesionālo darbību, kā arī ietekmē citus žurnālistikas lauka spēlētājus.

Īpašnieku maiņa ietekmē žurnālistu izjusto brīvības, autonomijas pakāpi; ekonomiskā krīze, atkarība no reklāmas tirgus un interneta kā dienas laikrakstu konkurenta attīstība (arī laikrakstu portālu versijas) maina gan žurnālistu darba apstākļus, gan to, kā viņi paši uztver savu mediju organizāciju un savu – žurnālistu – lomu profesionālajā praksē.

Kā redzams, žurnālistu sociālā identitāte ir saistīta ar organizācijas identitāti, un reizēm ne tikai redakcijas politiskais virziens, bet arī tās vispārējā kultūra un darba organizācija var ietekmēt žurnālista vēlmi izdevumā strādāt. Savukārt ekonomiskās krīzes un laikrakstu īpašnieku maiņas apstākļos žurnālista profesionālo ceļu var izšķirt materiālie apsvērumi (žurnālistu pārpērk cits izdevums) vai vadības lēmums pārtraukt darba attiecības galvenokārt ideoloģisku apsvērumu dēļ.

Īpašnieku un redakcionālās politikas maiņa un ekonomiskā krīze ietekmē arī žurnālistu profesionālo identitāti – notiek *habitus* izmaiņas profesionālajā elitē; mazinot pētniecisko un sargsuņa identitāti un potenciālu, žurnālistika kļūst atkarīgāka, subjektīvāka, vismaz vārdos savas auditorijas pārstāvētāja. Tāpēc nākamā nodaļa veltīta tam, kā interviju diskursos tiek atklāti žurnālistu profesionālās identitātes elementi.

¹ Atsevišķi par īpašnieku ietekmi un maiņu skat.: Šulmane, I. (2011). Latvian Daily Press Journalists: between or together with Commercialisation and Partisanship? In: *Media Transformations. Kaunas*. Vol.5 http://issuu.com/vmuniversity/docs/media_transformations_vol_5

”KO ES DARU?” ŽURNĀLISTU PROFESIONĀLĀS IDENTITĀTES DISKURSI

Jāuzsver, ka visizvērstāk žurnālisti gatavi runāt par organizācijas un sociālajām identitātēm, paust bažas par vēstures, aktuālās politikas problēmu attīstību un to atspoguļojumu. Skopāk, lakoniskāk žurnālisti runā par tiem identitātes elementiem, kas saistās ar profesionālām normām, vērtībām, profesionalitātes kritērijiem. Tas ir skaidrojams gan ar to, ka daži kritēriji ir strīdīgi un kā tādi aplūkoti arī teorētiskajā literatūrā (objektivitāte, tās kritēriji; profesionalitātes un kvalitātes pazīmes), gan ar to, ka praktiķiem nereti grūtāk distancēties no ikdienas prakses un formulēt kādas kopējas iezīmes, principus. Piemēram, par profesionālu vērtību tiek uzskatīta arī žurnālista pilsoniskā loma sabiedrības dzīves pilnveidošanā:

„[Profesionālie principi, vērtības?] To var formulēt augstāk vai zemāk, primitīvāk. Es būtu laimīgs, ja manas garās un muļķīgās darbības rezultātā maniem bērniem būtu stabilāka valsts, nekā tikusi man. Tas ir viss.” (6ČV3)

Vērtības un profesionālās identitātes

Kā jau teorētiskajā daļā minēju, profesionālās identitātes elementi Burdjē terminoloģijā ir vērtības/normas, pozīcija/statuss laukā un prakse jeb rutīnas.

Jautājums par profesionāliem principiem, normām vai vērtībām, kuras žurnālisti ievēro savā darbībā, intervijā bija jāformulē un jāpaskaidro, lai respondenti saprastu, kas ar to domāts. Bez vilcināšanās tika nosauktas vienkāršākās profesionālās normas, kas raksturo objektivitātes neapstrīdamāko, ar faktu izklāstu (faktualitāti) saistītus elementus, kam jāatbilst patiesībai un kam jābūt atbilstīgiem – precīza reportēšana, faktu pilnīga savākšana, nesagrošana, nemelošana. Bezpartejiskums, ko raksturo sabalansētība un neitralitāte, tiek raksturots jau pretrunīgāk, savukārt objektivitāte kā visaptveroša profesionāla vērtība interviju diskursā ir visatšķirīgāk un bieži - negatīvi - vērtēta.

Vairākums žurnālistu minējuši sabalansētību, kas diskursos parādījās kā izteikumi par daudzveidības nodrošināšanu un vārda došanu abām pusēm, arī oponentiem, kā arī faktu pārbaudīšanu, nepieļaujot publicēt baumas:

„Jā, viedokļu daudzveidības, šo principu [krievu] avīzēs nav. Man ir grūti teikt, bet šķiet, ka ne tikai viedokļa daudzveidība, bet pārbaudītas informācijas publicēšana [tur nenotiek] .. Krievu avīzēs bieži vien ir: viena tante teica, viens cilvēks pasaka, un tad kaut kā aiziet..” (DS11)

Žurnālistu diskursi par objektivitāti bija pretrunīgi. Dažās intervijās objektivitātes iespējamība tika apšaubīta pilnībā, galvenokārt komentētāju un mediju vadītāju diskursos, kā arī ziņu žurnālista, reportiera skatījumā:

„Katrs izteiktais vārds ir subjektīvs. Filozofiski objektīvs ir tikai tas, ka to cilvēku sauc tā un tā. Viss pārējais ir subjektīvs. .. Es personiski cienu Putinu, cienu Baltkrieviju, [bet] tās opozīcija ir uščerbnije ļudi. NATO? Es pret, citi par ES, NATO. Visi var izteikties.” (6VSV4)

Čas vadītāja uzsver konteksta lomu faktu izklāstā, atzīstot objektivitātes relativitāti:

„Pilnīga objektivitāte nav iespējama. Faktiem jāatbilst patiesībai. Ja cilvēki runā daudz, tad mēs daudz to liekam avīzē. Objektivitāte ir spēja adekvāti parādīt fakta vai notikuma vietu reālā dzīvē.” (6ČS1)

Reizumis sabalansētības vai līdzsvara kategorija tiek minēta kā objektivitātes alternatīva, nevis tās izpaušme, uzsverot, ka ziņā jābūt pārstāvētiem visiem viedokļiem, bet pati ziņa un materiālu atlase, izvēloties svarīgākos rakstus, piemēram, pirmajai lappusei, tomēr būs subjektīva. Žurnālisti apzinās, ka jebkura ziņa, kas parādās laikrakstā, tiek rāmēta un var būt subjektīva, īpaši tad, ja tas ir analītisks materiāls. Sekojošā fragmentā izcelta ideja, ka mūsdienu auditorijas var nesaprast kailus faktus bez konteksta, bet konteksts un viedoklis var būt subjektīvs:

„Lieta tā, ka katrs analītisks materiāls, vienalga, būs subjektīvs. Es varu uzrakstīt materiālu, kur paužu savu pārliecību, piemēram, kādu nokritizēju. Tas nenozīmē, ka man ir taisnība pēdējā instancē. .. Ir lietas, ko varu nezināt. .. Katra informācija, ko liekam avīzē, vienmēr ir subjektīva, pat parasts jaunums. Saules akmens nesen ieguva kādu prestižu starptautisku prēmiju. .. Diemžēl tāpēc, ka mums ir maz cilvēku, kas spējīgi analizēt, un nav arī avīzē tik daudz vietas, palika tikai šī nelielā ziņa. Bet mēs izmantojam tādu žanru kā „Personiskais viedoklis”, .. tāda personiska publicistika, personificēts uzskats. .. Te jāievēro mērs, jo apjomīgi materiāli, kur parādās tikai viens apskatnieka personiskais viedoklis, nav pieņemami. Ir labi nelieli formāti, jo lasītājs ne vienmēr redz, kas stāv aiz fakta.” (6VSS2)

Kā redzams, šajā fragmentā definēta subjektīva, personisko uzskatu žurnālistika, kura palīdz lasītājam saprast faktu kontekstu.

Žurnālisti labi redz šķēršļus objektīvai reportēšanai kolēģu darbā citos medijos, bet nejūt sabalansētības un objektivitātes iespējamus apdraudējumus savā izdevumā. Kā ilustrācija minēts piemērs ar Lembergu, kuru avīze VS var gan pelt, gan slavēt:

„Kāpēc gan ne? Nevienam netraucē objektīvi rakstīt, ja vien nav skartas kādu lielu grupējumu intereses. Mēs nepārstāvam nevienu ekonomisko grupējumu, mēs varam objektīvi rakstīt, arī par Lembergu. Viņu aizstāvēt, teiksim. Mēs uzskatām, ka tas vispār ir politizēts [ar Grīnbergu], tur nav nozieguma sastāva. Juristi arī uzskata. .. Mums ir strīds ar Lembergu par to, ka viņš nedeva iespēju pilsētniekiem privatizēt dzīvokļus. Mēs rakstījām, kritizējām. Vienā gadījumā mēs viņu aizstāvam, citā kritizējam. Dažas avīzes nevar to atļauties. Šajā ziņā mums ir brīvas rokas. Tā ir mūsu priekšrocība.” (6VSV3)

Diskurss par dažām tēmām atšķiras atkarībā no tā, vai žurnālists ir praktiķis ar citu izglītību, vai arī apguvis profesionālo izglītību. Piemēram, jautājumu par objektivitāti Čas komentētājs ar vēsturnieka izglītību, nesaprata, tāpēc atbilde tika definēta satura atlases, dienas kārtības veidošanas terminos:

„Jautājums ir, ar ko mēs nodarbojamies. .. Mums objektīvi jāsāk spriest par būtiskām problēmām. Man ir tāda klusa cerība, ka latviešu kolēģiem arī vienreiz pielēks, ka jāsāk runāt par sabiedrībai būtiskiem jautājumiem. Neuzskatu, ka vēsture un tml. ir šobrīd sabiedrībai svarīgi jautājumi.” (6ČV3)

Vairāki žurnālisti pamatoti uzsvēruši, ka faktu un viedokļu nodalīšana vien nenozīmē objektivitātes nodrošinājumu, citi apšaubā, vai tas ir reāli iespējams, uzskatot ka tā ir normatīva teorētiska konstrukcija:

„Principā jau mēģina: komentāram jābūt atsevišķi un ziņai jābūt atsevišķi, bet brūk visu laiku kopā. It kā ir mēģinājumi sadalīt, bet es jau gadus desmit dzirdu, ka jābūt; [profesionāli] semināri[par to runā],[ka] jādala komentāri no informācijas. Visi saka, jā, tā tam ir jābūt, bet praksē nevienā avīzē tas nesanāk.” (6ČV3)

Objektivitāte vai tās trūkums tiek saistīts ar problēmu, ka pašas dienas kārtības un atlasītās informācijas rāmējums laikrakstos atšķiras:

„Diena saka, ka faktus dala no viedokļiem, kas dod objektivitāti. Ir noteikti informācijas pasniegšanas paņēmieni - kaut ko ieliek, kaut ko ne. Kādi virsraksti, akcenti, apjoms, cik pievērš notikumam uzmanību. Mēs bieži redzam, ka notikumus, kas mums ir galvenie, kas ir liktenīgi Latvijai, citi liek otrā plānā vai atspoguļo maz, vispār nepiemin.” (6VSS2)

VS pārstāve uzsver ideju, ka žurnālistam, nostājoties kāda pusē, jābūt uzmanīgam un jāpārbauda, cik viedoklis pamatots. Diskursā redzama arī visumā reti pieminētā ētiskā puse, ētiskie kritēriji un veselais saprāts, kas Latvijas praksē nereti publiski kapitulē likuma burta priekšā:

„Ir svēti žurnālistikas likumi. Ja tu veic pētījumu, tev jādod visi iespējamie viedokļi, vismaz konflikta dalībnieku divas puses. Ir tā tu raksti, atnāk cilvēku grupa un saka: mums tāda nelaime, konflikts, palīdziet tikt skaidrībā. Viņi ņem tevi par sabiedroto, izskaidro visu, dod dokumentus. Tu sāc pētīt, saisties ar otru pusi, kam pretējs viedoklis, uzpeld fakti no otras puses. .. Tev jāuzstājas par šķērējtiesnesi, tad gadās, ka tu neapmierini nevienu pusi. .. Galvenais vērtēt katra konflikta tikumisko pusi. Tā bieži vien žurnālistikā tiek ignorēta. Tu lasi materiālu, tur ir tikai juridiski apsvērumi. .. Tev jāpaceļas virs tā un jāvērtē no veselā saprāta un cilvēciskās morāles skatu punkta. Ja cieš cilvēki, ģimene, iela, kopiena, invalīds. Pēc likuma viss pareizi, bet - no morāles viedokļa? Žurnālistam jāieklausās sirdsapziņā, sirdsbalsī, savā intuīcijā.” (6VSS2)

Sabalansētību pirmsvēlēšanu reprezentācijas prakses piemērā apraksta LA žurnāliste, uzsvērot problēmu, ka politiķi meklē pieeju medijiem, bet šī pieejamība jānodrošina, balstoties uz žurnālistu profesionāliem atlasē kritērijiem:

„Mums visiem deputātu kandidātiem tiks uzdoti desmit jautājumi, viņiem būs jāatbild ar ” jā ” vai ” nē ”, un lasītāji varēs paši skatīties. .. Tad mums ir no katras partijas izraudzīti .. gudrākie, mūsaprāt, .. kandidāti, kuriem tad tiks dots vārds. Viņu nav daudz, viņi ir kādi divi, trīs no katras partijas. Mēs paši izvēlamies. Protams, netrūkst tādi politiķi, kas zvana, sevišķi mūsu politikas nodaļas žurnālistiem, un izsaka zemtekstos, ka viņi gribētu te sniegt intervijas. Mums tas īpaši pieņemami nav, un tā diplomātiski ir jāpasaka. Bet tādu netrūkst, kuri grib tribīni tieši pirms vēlēšanām.” (LAs2)

Profesionalitātes kritēriji NRA komentētāja diskursā tiek definēti kā konteksta došana, orientēšanās uz lēmuma pieņemējiem, kas prasa žurnālista kompetenci un analītiskas spējas:

„Es pateikšu par sevi. Tev jāzina, kā šī lieta darbojas kontekstā. Ja par kaut ko raksti, jāzina, kas ir šajās nozarēs prioritārs. Kā sistēma darbojas, ja raksta atsevišķas lietas. Lai profesionāļiem nebūtu iemesla teikt, ka tā ir propaganda.”

Nav jācenšas abstrakti muldēt, lietot abstraktas frāzes. [Jāzina] kam tu raksti. Pārsvārā es rakstu tiem, kas var šo lietu ietekmēt, lai dotu atbalstu cilvēkiem, kas no tā atkarīgi.” (6NV2)

Kad žurnālisti tika lūgti aptaujas lapā novērtēt savu laikrakstu skalā neitrāls – propagandistisks, viņi lielākoties iestājās par žurnālistu aktīvu pozīciju. *Telegraf-a* un *Dienas* žurnālisti vairāk uzsvēra neitralitāti, bet atzina arī žurnālista un laikraksta kā ietekmētāja lomu, pārējo krievu laikrakstu žurnālisti pauda uzskatu, ka neitrāls izdevums ir garlaicīgs („bezgaršīgs kā tīrs ūdens”). Līdzīgi kā 1998. gada aptaujā žurnālisti intervijās uzsvēruši savu informētāja, viedokļu paudēja un veidotāja lomu, nodalot analīzi un komentārus no propagandas paņēmieni pielietošanas un uzsverot, ka laikrakstam nepieciešama skaidri definēta pozīcija:

„Domāju, ka ir brīži, kad ir jāpaceļ [cilvēki]. Atmoda. Ja nebūtu šis aicinātājs, sabiedrības organizētājs, ja neiedrošinātu, sasniegt kaut ko būtu daudz grūtāk. Vēlams, lai tas notiktu bez didaktikas. Man propaganda nav pieņemama, man labāk patīk skaidrošana, kāpēc ābols ir labāks par plūmi... [Laikraksts Diena], ar pozīciju – ne propagandistisks vai neitrāls.” (6DS1)

2010. gadā jaunās paaudzes žurnālistei (medija vadītājai) ir skaidri formulēta attieksme pret žurnālista lomu, kas saistās ar neitrālu kvalitatīvu situācijas aprakstīšanu, krasi nenostājoties kādā pozīcijā, uzskatot, ka šādu pozīciju var ieņemt tikai nozares profesionālis, nevis žurnālists, un ka galīgos secinājumus izdara lasītājs. Tā kā šāda doma starp daudzajām intervijām ir vienīgā, fragments tiek citēts pilnībā:

„Man citreiz jautā, kāda ir redakcijas pozīcija attiecībā uz šo jautājumu. Kāpēc redakcijai ir jābūt pozīcijai attiecībā uz šo jautājumu? Mēs skatāmies lietas un aprakstām tās. Piemēram, attiecībā uz ģenerālprokurora pārvēlēšanu, kāda ir redakcijas pozīcija? Redakcijai nav pozīcijas. Mēs skatāmies uz viņa darbiem un nedarbiem un gaidām, ko saka tie, kas var viņu ievēlēt. Mēs varam iebilst. Un redakcijai var būt problēma ar to, ka deputāti melo. Šajā gadījumā redakcijai ir pozīcija – tā darīt nedrīkst. Un tad mēs saskaitīsim visus deputātus, apzvanīsim, uzprasīsim un mēģināsim noskaidrot, kurš melo. Un tad vēlētajiem ziņosim, kas melo, varbūt nākamajās vēlēšanās nevajadzētu balsot par tiem, kas melo. Bet, ko viņi ievēlēs, tas ir viņu jautājums, ne mūsu.

It kā vēlētais nobalsoja par partiju, kurai uzticas, un partija ir deleģējusi Saeimā tos kandidātus, kuri ir labākie no šīs partijas. Tad es pieļauju iespēju, ka strukturāli valstiski viņi zina labāk nekā es, viņi ir ievēlēti, un viņiem ir tiesības lemt, kas ir labāk valstij.”(TS2)

Ne pārāk bieži žurnālistu intervijās minēts profesionāļa atbildīgums, kas izriet no mediju varas ietekmēt sabiedrisko domu, radot pienākumu ievērot noteiktas profesionālas normas:

„Tāpat kā mēs politiķiem izvīzām absolūti citus kritērijus, tāpat kā privātās dzīves neaižskaramības ierobežojumus, kas attiecas uz jebkuru cilvēku, jo viņam ir jāšķiras no daļas sava komforta, ja viņš atļauj ietekmēt citus, ietekmēt procesus, viedokļus, tas pats attiecas arī uz žurnālistiem. Uz viņiem attiecas citi kritēriji, - tu nevari pretendēt uz profesionāla, atbildīga žurnālista lomu, ja tu neuzliec sev tādas pašus kritērijus... ja tu nepasaki, [ka] es nevaru saņemt algu par „da jebko”. Tikai par to, ka es salieku burtus. Tu neesi burtlicis.” (NBs)

Aktīvajai lomai jābūt racionālai, pārdomātai, žurnālista darbībā nepieciešama loģiskā domāšana:

„Žurnālista loma aktīvs, kas neizslēdz to otru, [neitrāls atspoguļotājs]. Neitrāls atspoguļotājs nevienu neinteresē. Taču nepietiek tikai cīnīties, mētāties ar rokām (kā Dobelis un Tabūns), vajadzīgs analītisks prāts. Labi strukturēts prāts, spēja ieiet dziļumā.” (6DS1)

Tālākajā intervijas fragmentā parādās viens no svarīgākajiem principiem, kura neievērošana ir hroniska kļūda politiskajā komunikācijā gan politiķu, gan žurnālistu diskursā – apvainot oponentu personiski, nevis kritizēt viņa rīcību, kaut arī pēdējā laikā *ad hominem* argumentu vājumu kritizē pat komentētāji interneta portālos. Te uzsvērtā darbības kritika, nevis personiski apvainojumi argumentu trūkuma vietā:

„Otrs mans princips ir būt kritiskam, kritikai nav robežu. Es nekad neaizskaršu cilvēku, bet darbību. Man jāreķinās, ka šiem cilvēkiem ir bērni. Līdz galējībai darbību, bet cilvēku nekritizēt.

Jāzina, [manam tekstam] jābūt skaidram, interesantam, lai cilvēks saprot. Uz mani attiecas [teksts] nav jāpārbāž ar svešvārdiem. (6NV2)

Latviešu laikrakstu žurnālisti biežāk uzsver būtisko atšķirību starp neitralitātes prasību un iespējamību ziņu materiālos un laikraksta pozīcijā komentāros nebūt neitrāliem. Nākamajā fragmentā neitralitātes neiespējamība saistīta ar laikraksta uzdevumu pārstāvēt lasītāju intereses:

„Lai kaut ko propagandētu, jābūt kaut kādām idejām. Ziņas principā ir a priori neitrālas. Nevienam izdevums nav absolūti neitrāls, jo tas pārstāv lasītāju, tam jāpauž lasītāju intereses, .. atbalstot idejas, kas viņam ir būtiskas. Pretējā gadījumā jūs zaudēsiet lasītāju.” (6NV5)

Interesantu atziņu izteikusi VS žurnāliste: katrs, no savām pozīcijām raugoties, uzsver, ka ir paties, neatkarīgs un neitrāls, bet žurnālistiem ir atšķirīgas idejas, viedokļi vai preses izdevumi, kuros viņi strādā, ir politiski angažēti un nodarbojas ar propagandu. Tas ir diskurss, kas līdzīgs politiķu diskursiem – nevis atšķirīgu viedokļu salīdzināšana un katra priekšrocību izvērtēšana, bet nemitīga oponentu viedokļu apkarošana, savējo pieņemot par vienīgo iespējamo patiesību:

„Kas ir propaganda? Daudzi uzskata: ja cilvēks izsaka savu viedokli un tas nesakrīt ar manējo, tad tā ir propaganda. Tad visas avīzes ir propagandistiskas.” (6VSS2)

Runājot par profesionālajām vērtībām, žurnālisti intervijās uzsvēruši arī savu kolēģu un lasītāju vērtējumu kā žurnālistikas kvalitātes un profesionalitātes kritēriju, izceļot prasību izteikties saprotami:

„Drīzāk ir starp kolēģiem savstarpēja apspriešanās: tu esi uzrakstījis tā, ka tev jāstāv pie kioska un jāizskaidro, ko esi gribējis pateikt. Drīzāk, ja uzrakstīsi patiešām kaut ko miglainu, (krievu lasītāji bieži vien ir aktīvāki nekā latvieši), tad sākas bezgalīgie lasītāju zvani: ko jūs gribat ar to pateikt? Viens ir sapratis tā.

Savā ziņā .. tāds atgriezenisks moments un starp kolēģiem. Man jau arī .. no sākuma gribējās tā augsti plivināties, pēc tam sapratu, ka jāraksta tā, lai cilvēki saprot.” (6ČV3)

Dienas žurnāliste neitralitāti un objektivitāti saista ar Latvijas realitāti, kurā aktīva kāda politiska spēka atbalstīšana nav racionāla, jo partiju spektrs un to ideoloģijas ir neskaidras un mainīgas, tāpēc arī vēlēšanu (un auditorijas) izvēles tādas ir. Šādos apstākļos izdevīgāk ir savu redakcionālo politiku un ideoloģiju skaidri nenoformulēt. Jāteic, ka šāda taktika ir raksturīga īpašnieku maiņas gadījumā, kā arī rēķinoties ar nelielo Latvijas mediju tirgu kādu izteiktu simpātiju dēļ nesamazināt lasītāju skaitu:

„Es domāju, ka tā pati neitralitāte un objektivitāte Latvijas tirgū joprojām ir vēlama. Mēs neesam gatavi kā žurnālisti šobrīd iziet un teikt: mēs esam tādi atbalstītāji un tādi atbalstītāji, jo .. mums ir mazs tirgus, mums ir ārkārtīgi ideoloģiski neskaidras partijas, mums vēlēšanu izvēle ir ļoti svārstīga, un tāpēc es nedomāju, ka mēs varam pozicionēties ar kādiem ideoloģiskiem principiem. Līdz ar to paliek neitralitāte un objektivitāte.” (DS8)

Profesionāla žurnālista kritēriji definēti *Dienas* bijušās redaktora izteikumā:

„Žurnālista kvalitātes ir:

- 1. Talants (kam nav talanta, tas var būt labs vidusmēra žurnālists, Ozoliņš ir talantīgs). Žurnālisti zvaigznes strādā ar vārdu.*
- 2. Cilvēks iekšēji nepieņem netaisnību, ir ziņkārīgs, nevis zinātkārs, bet tieši ziņkārīgs. Un, ja žurnālistam nepiemīt šis aktīvais temperaments,- nūģis un flegma nav žurnālists.*
- 3. Griba pašrealizēties. Acis spīd. Piemēram, Inga Sprinģe, lepna, ka visu ir dabūjusi.*
- 4. Žurnālistam jābūt labam pilsonim viņam rūp valsts, sabiedrība. Ja šīs četras lietas ir, .. tad viņš būs savu kompetenci.” (6DS1)*

Profesionalitātes pazīmes pēc VS žurnālistes domām ir – pirmkārt, intervējot žurnālists nedrīkst aizmirst, ka aiz viņa stāv lasītājs, kas dod tiesības uzdot nepatīkamus jautājumus; otrkārt, uzsvērta prasība nekaitēt „vienkāršajam” cilvēkam, strādājot „ar cilvēciskām drāmām”, nevis medīt sensācijas „Rietumu žurnālistikas garā”, būt kritiskiem pret varu:

„Kad mēs kritizējam valdību, varam atļauties būt asi tāpēc, ka mēs šo valdību uzturam ar saviem nodokļiem, tie ir mūsu menedžeri, mēs tos algojam, lai viņi kalpotu, kā pieklājas, ne to, ko viņi tur sadara. Tas ir cilvēks, kas zina, kur atnācis, viņš ir uzņēmies atbildību, viņam ir funkcionāli pienākumi, atbildība pret tautu. Tas ir viens. Bet manas iekšējās lapas, kur aprakstām sociālās problēmas (cilvēku izlikšanu no saimnieku mājām), valsts nerisina, sāk skaidroties, viņi visi melo. Man viss jāizsver, jātiec precīzi skaidrībā.” (6VSS2)

Svarīga profesionalitātes pazīme ir spēja nodalīt personiskās simpātijas no uzdevuma laikrakstā objektīvi reprezentēt partijas un to vadītājus:

„.. Tas ir dziļi personīgi, bet to daudzi zina. .. Es uzrakstīju komentāru tad, kad liepājnieki aizgāja no Pilsoniskās savienības .., kāpēc viņi tā rīkojās? .. Un tad Sandra Kalniete man uzrakstīja īsziņu: „Jūs bijāt netaisna, draugi tā nesit”. Mans dzīvesbiedrs ir Pilsoniskā savienībā, un tāpat viņa domā, ka man arī jābūt Pilsoniskās savienības atbalstītājam. Žurnālistikā strādāju ilgi, un es varu rakstīt,

distancēties un objektīvi uzrakstīt arī tad, ja mani tuvākie draugi ir [tai problēmā] iekšā. Es vienkārši novērtēju situāciju bez kādām personīgām simpātijām un anti-pātijām. Tas, protams, nav viegli.” (LAs2)

Starp žurnālista profesionalitātes rādītājiem tiek minēta arī laba valodas izjūta un spēja informāciju atklāt interesanti un saistoši. Galvenokārt krievu laikrakstos tika uzsvērts, ka vājas valodas prasmes dēļ ir grūti piesaistīt redakcijām jaunus spēkus.

[Redakcijās ir ļoti maz mūsu augstskolas beidzēju. Ko tas varētu nozīmēt?]

„Krievu žurnālistikā tas varētu nozīmēt tikai vienu: no šejienes iziet cilvēks, kas nemāk runāt ne latviski, ne krieviski tādā līmenī, lai .. uzrakstītu labu darbu. Viņi neprot runāt .. students, ko es pieņēmu, nostrādāja te četrus mēnešus, viņš nezināja krievu valodu. Vai aizmirs, vai nekad nav zinājis. Domāju, ka 2004. gada reforma padarīja savu darbu. Un, protams, ļoti daudz kas ir atkarīgs no ģimenes. Ja tur krievu valoda netiek kultivēta. Tas ir kaut kāds ārprāts.

Bet žurnālistikā ir jājūt teksts, valoda. Arī latviešu valodā ir daudz asociāciju, ko var iekļaut tekstā, apspēlēt vārdu. Un es domāju, ka absolventi, krievu valodas absolventi, to nespēj. Viņiem nav valodas izjūtas, literārisms ir pagājis, viņi labi runā, ar garumzīmēm pareizām, labi raksta utt., bet - neizjūtot. Un tas pats ir ar krievu valodu. Es zinu, ka vislabākie virsraksti ir tie, kur tiek apspēlētas kaut kādas frāzes, ko katrs zina. Tās ir viņu kultūras atmiņā, bet mūsu augstskolas absolventi to neprot.” (Ts2)

Taču ir arī cits viedoklis – preses valoda dienas laikrakstā nav personificēta, izteikti literāra, tāpēc rakstīt citā valodā, ne dzimtajā, nav neiespējami.

Dienas žurnāliste, kuras dzimtā valoda ir krievu, mācījusies Puškina licejā, studējusi žurnālistiku LU, strādājusi vairākos krievu valodas laikrakstos un TV, uzsver, ka *Dienā* rakstīt latviski nav grūti, jo palīdz skaidra informācijas struktūra, shēma:

„Te jau ir ļoti stingra shēma jāievēro, un pēc pirmajiem mēnešiem tas vispār aiziet. Protams, es nevarētu rakstīt par kultūru, mākslu, bet arī krieviski nevarētu rakstīt, tas galīgi nav mans temats. .. Dažreiz man tas pietrūkst. Kad esi noguris vai kāda tēma nav īpaši interesanta, tad dažreiz jāaiždomājas, lūk, cik ātri un viegli es uzrakstītu, ja man būtu tas jāraksta krieviski. Pietrūkst kaut kādas odziņas, ko varētu ielikt. Vienkārši pietrūkst, jo nevaru tik labi apgūt to valodu. Bet nav jau valodā tas vien. Ir paradokss, ka žurnālista darbs nav [saistīts ar] valodu. Ir pareizi jāsaliek, jāsastrukturē informācija, un viss. Jo vienkāršāk to dari, jo saprotamāk, jo labāk. Diena piedāvāja .., kad es atnācu, man bija apmaksāta skolotāja, un divus mēnešus viņa ar mani nodarbojās.” (DS10)

Profesionālās vērtības nereti vieglāk identificēt, nevis runājot par sevi, bet žurnālista praktiskajā darbā, tāpēc intervijā tika lūgts nosaukt profesionālu žurnālistu vārdus, kuri Latvijas mediju vidē varētu iemiesot šīs vērtības vai ideālus.

Visbiežāk minētie (abu valodu žurnālistu atbildēs) bija I.Egle (*Diena*) un V.Avotiņš (*NRA*). Nereti tika minēti kolēģi savā laikrakstā, taču reizēm parādījās arī otras valodas laikrakstu vai citu mediju kolēģi. Latviešu žurnālisti nosaukuši I.Jaunalksni, J.Domburu, B.Lulli, S.Jembergu, S.Veinbergu.

Latviešu žurnālisti atzinīgi vērtē krievu žurnālistu prasmi spēlēties ar valodu, piedāvāt trāpīgus izteicienus, spilgtus virsrakstus. Krievu žurnālisti starp latviešu žurnālistiem visbiežāk minējuši V.Avotiņu un J.Paideru:

*„Neprātīgi patīk Paiders. Avotiņš interesants žurnālists, bet viņš reizēm za-
umstvojiet, zanosīt. Augstas raudzes intelektuālis. Ozoliņš – viņu lasot, šķiet, ka viņš
nav patiess. Man liekas, ka viņš ir gudrāks, nekā viņš raksta.” (6VSS2)*

Intervijās pieminēts, ka Čas-ā reti, bet labi raksta K.Zagorovska, E.Čujanova (par izglītību), par sportu V.Karpuškins. Laikrakstā VS nosaukta N. Sevidova (sociālā sfēra) - „*viņu pazīst tantuki uz ielām*”.

*„[Mūsu avīzē] es pieminētu Igora Meidena unikālās dotības. Viņš ir Dieva dots
reportieris, viņš ir ļogkij na podjom, visur bāž degunu, visur ir sakari. Ekoloģijas
sērija. Sāpe par Latviju, [raksta], kas visus satrauc. Mazie HES, Eiropas izgāztuve.
Daudz ceļojis, viņš veicina mīlestību pret savu zemi.” (6VSS2)*

Vairāki krievu žurnālisti un redaktori atzinīgi novērtējuši N.Kabanova žurnālista talantu, sa-
vukārt latviešu žurnālisti viņu vienprātīgi kritizē par interešu konfliktu, kas saistīts ar žurnālista
un deputāta lomas apvienošanu.

Krievu žurnālisti 2006. gadā pozitīvi pieminējuši L.Fedosejevu un A.Elkinu, par pēdējo sa-
kot, ka viņš labi raksta, bet nepasaka neko jaunu. Tomēr žurnālistu domas par šiem autoriem arī
dalās – citi kritizē abus par tendenciozitāti vai sakariem ar Krievijas vēstniecību.

Atzinīgi tiek vērtēta A.Mamikina un A.Krasņitska profesionalitāte. Žurnāliste, kas par to
runā, studējusi žurnālistiku, tāpēc viņa precīzi formulē domu, ka žurnālistam, lai iegūtu labu
materiālu vai interesantu interviju, jābūt provocējošam, spējīgam paskatīties uz lietām atšķirīgi.
Viņa arī atzīst, ka tas reizēm notiek, žurnālistam pārkāpjot ētikas kodeksu. Citētajā fragmentā
uzsvērta arī žurnālistam, īpaši esot vadītāja statusā, nepieciešamā erudīcija un prasme darbā
ievadīt jaunākos kolēģus:

*„[Mamikins]. Jāņem vērā, ka viņš jau it kā pārstāv opozīcijas viedokli. Kas man
pie viņa patīk? - viņš nebaidās nepatikt. Varbūt neviens latviešu politiķis pie viņa
vairs nenāks pēc tāda raidījuma, bet viņš nebaidās nepatikt. Viņš prot uz lietām
paskatīties no citas puses, uzdot asākus jautājumus, tos, kas cilvēkus interesē, nevis
tos, kas, piemēram, liekas Kleckinam pareizi, kā ir jāuzdod jautājumi vai kā, pie-
mēram, pieņemami no ētikas viedokļa. Tāpēc viņu ir interesanti skatīties. Un tāpēc,
domāju, viņš ir labs žurnālists. Kas vēl? Mums Dienā - Ināra Egle, piemēram, jau
cik gadus te, visu, visu pazīst, cilvēks interesējas. .. Telegraf-ā jaunais redaktors
Krasņitskis, viņš ir ļoti intelektuāls, viņš ļoti labi zina angļu, lasa daudz, tiešām
ļoti erudīts. Varbūt viņš pats tik daudz neraksta, bet prot savu intelektu un erudīciju
izmantot ikdienas darbā. Kad viņš strādāja Business & Baltija, pieņēma jaunus un ..
reāli izdresēja. (Ds10)*

Secinājumi

Saistot žurnālistu diskursus par profesionālajām vērtībām ar viņu dzimumu, vecumu, amatu un
darbavietu, jāsecina, ka vairākums žurnālistu ir vienprātīgi par objektivitātes nepārprotamajām
izpaušmēm (precizitāti, faktu pārbaudi, to atbilstību, teksta saprotamību un konteksta nozīmi).

Objektivitāte un tās izpaušme - neitralitāte tiek vērtētas atšķirīgi: ziņu rakstītāji, korespondenti
biežāk apstiprina šīs profesionālās vērtības, turpretī nodaļu vadītāju, komentētāju un galveno re-
daktoru teiktajā biežāk tiek uzsvērta neitralitātes un objektivitātes neiespējamība vai nevēlamība,
kas ir saprotami, jo komentāri ir viedokļu žurnālistikas, ne ziņu žurnālistikas lauks.

Tomēr argumentācija žurnālistu intervijās retāk tiek saistīta ar žanru/specializāciju, bet biežāk ar uzskatu, ka neitralitāte vai nu nav interesanta, vai ir nederīga, ja žurnālistam jāpārstāv lasītāju vai izdevēja intereses. Tātad žurnālistu diskursā netiek uzsvērts, ka faktu un viedokļu dalījums, kā arī neitrāla un sabalansēta reportēšana attiecas uz ziņām. Citos žanros – komentāros, viedokļu intervijās - neitrāla, dažādu ideju vai avotu vienaldzīga atainošana un kopā salikšana var liecināt gan par žurnālista neprofesionalitāti (neinteresanti, vienaldzīgi uzrakstīts materiāls), gan par žurnālista vai redakcijas pozīcijas trūkumu vai nespēju drosmīgi iestāties par kādām vērtībām, vienīgi bezkaislīgi konstatēt apkarojamas negācijas.

Neitralitāte un objektivitāte kā profesionāla vērtība biežāk atrodama to žurnālistu izteikumos, kuri pārstāv redakcijas, kas formulējušas atbalstu liberālām vērtībām - *Diena* un *Telegraf-s*. Taču arī vienas redakcijas ietvaros vērojamas viedokļu atšķirības, sevišķi pēc īpašnieku maiņas: kā profesionalitātes kritērijs tiek minēta gan aktīva, pilsoniska dzīves pozīcija, žurnālista spēja būt provocējošam un - objektivitātes nevēlamība, gan arī šo profesionālo vērtību aktualitātes pamatojums ar medija vadības stratēģiju izdzīvot laikā, kad nav skaidri definētas ideoloģijas ne partijām, ne arī redakcijai.

Kā svarīgi profesionalitātes kritēriji tiek nosaukti arī amata prasmes pamatprincipi – skaidri un nepārprotami izteikta doma, faktu pārbaude. Kā ideālus profesionālus žurnālisti biežāk min preses komentētājus ar vārdu un stāžu, arī ilggadīgu politisko notikumu analītiķi *Dienā* un dažus galvenos redaktorus; pieminētas arī t.s. mediju zvaigznes (TV programmu vadītāji, pētniecisko programmu žurnālisti).

Kaut arī žurnālisti runājuši par varas uzrauga lomu, ļoti reti pieminēta analītiskā, pētnieciskā žurnālistika, un dimensijā „profesionālā elite - auditorijas reprezentētājs”, vairākums dienas laikrakstu žurnālistu sliecas uz profesionālās elites pusi. Objektivitāte kā profesionāla vērtība tiek atzīta galvenokārt tās vienā – precīzu faktu izklāsta - aspektā, bet kā neiespējamu žurnālisti to dēvē tieši savas žurnālistu un laikrakstu aktīvās pozīcijas dēļ. Daļēji tas skaidrojams arī ar to, ka faktu un viedokļu dalīšana nav Latvijas žurnālistu vidē īsti pieņemta norma. Iespējams, tas saistīts arī ar atšķirīgu žurnālistu lomas izpratni, par ko nākamajā nodaļā.

Žurnālistu lomas izpratne

Uzticamību un leģitimitāti žurnālistu darbībai piešķir simboliskais un kultūras kapitāls, kas lielā mērā veidojas, sabiedrībai atbalstot vai neatbalstot to, kā žurnālisti piepilda savas lomas un to, kā šis piepildījums atbilst lomas gaidām.

Tas, kā žurnālists vāc informāciju, izturas pret ētikas normām, reprezentē norises medijā, lielā mērā saistīts ar žurnālista lomas izpratni, kas ir svarīga profesionālās identitātes daļa. Tātad jānoskaidro, cik autonomas, neatkarīgas vai gluži otrādi – atkarīgas - jūtas žurnālists, vai viņš pārstāv sabiedrību/publiku, savu darba devēju/īpašnieku vai politisko eliti.

NRA žurnālists uzskata, ka laikraksta izdošana galvenokārt ir bizness un nekāda sabiedrības interešu pārstāvētāja misija tam nepiemīt:

„[*Bizness vai kalpošana sabiedrībai*] **tīrs bizness**, ja šī kalpošana sabiedrībai man netraucē, tas var notikt, ja īpašnieks to neaizliedz. Tas [kalpošana] nav pat teorētisks uzdevums, varbūt sabiedriskiem medijiem. Visi ir uzņēmējsabiedrības. Ja paralēli ir iespējas, tad tas notiks, ja ne... Jums ir lasītāju grupa. Tā ir konservatīva. Lai palielinātu tirāžu, jūs sāksiet attīstīt liberālas idejas, jūs sāksiet zaudēt auditoriju. Šis ir piemērs: *LA* mēģinājums bija mazliet liberalizēties, viņi bija spiesti iet atpakaļ. Lasītāji ir rusofobiski noskaņoti, ja viņi būtu citādāki, viņi meklētu citas avīzes.” (6NV5)

Savukārt laikraksta *Čas* redaktore 2006. gadā uzsver savu un laikraksta kalpošanas misiju:

„Es ļoti stipri liktu [uzsvaru] uz kalpošanu sabiedrībai. Man ir radošs, interesants darbs. Es nevarētu strādāt laikrakstā, ja nesakristu viedokļi.” (6ČS1)

Čas komentētājs turpretim uzsver sava izdevēja interesi par biznesu – ja peļņa ir, saturā viņš nejaucas (gan žurnālistam, gan izdevējam vēlāk parādās tieša saistība ar politiku):

„Viņiem [latviešu laikrakstiem] ir vēlme būt politiski ietekmīgiem, līdz ar to žurnālists ir tas, kas kalpo galvenajam redaktoram, izdevējam, lielā mērā. Cik man nav bijis ar LA [konfliktu] – tu nodod vienu materiālu, nodrukā citu - ar manu parakstu. Tāda ir mūsu izdevēju politika. Viņi maksā lielas algas, bet brīvības nekādas.

Mūsu [Čas] izdevējs, ņemot vērā, ka krievu izdevēji ir daudz mazāk ietekmīgi, kamēr viņš interesējas par biznesu, viņu neinteresē, ko raksti, kā raksti, ko dari. Cik tas sniedz peļņu. Ja esi populārs, ja tevi lasa, līdz tam brīdim, kamēr nesāksies kritums tirāžā, tikmēr tevi neaiztiks. Vispār. Varbūt tas ir tāds krievu tradicionālais haoss, bet tā tas ir.” (6ČV3)

Īpašnieka ietekmi noliedz žurnālisti no VS, uzsverot savu brīvību:

„Es avīzē strādāju no 99. gada. Neatceros, ka īpašnieks būtu iejaucies. Neizslēdzu, ka kāds liels reklāmdevējs mēģina spiest, lai nebūtu šis [kritiskais] raksts, bet arī viņu viedokli atspoguļotu. Es nerakstu par uzņēmējdarbību, man nav nekāda sakara, es neatceros, ka īpašnieks man zvanītu un teiktu – nē, šo cilvēku nevajag intervēt. Vai jāuzraksta kaut kas slikts par šo cilvēku, pasūtījuma raksts.” (6VSV3)

Šie ir izplatītākie viedokļi - vairākums žurnālistu 2006. gadā uzskata, ka izdevējam ir biznesa intereses, kas peļņas gadījumā attur no ietekmēšanas. Savukārt NRA žurnālists uzskata, ka neatkarīgs, autonomš žurnālists vispār nevar pastāvēt:

„Es neesmu neatkarīgais žurnālists. .. Neatkarīgais žurnālists – šo terminu lieto žurnālisti, kuri pārdošies jebkuram, kas maksās, kuru rīcība atbilst revolveržurnālistikas principiem. Nezinu, kurās zemēs neatkarīga žurnālistika ir lielā cieņā.” (6NV5)

Vērtējot neatkarību, lielākā daļa žurnālistu tās izjūtu definējuši līdzsvarā starp atkarību un neatkarību, turklāt izdevuma neatkarība kopumā vērtēta zemāk nekā žurnālista personiskā autonomija.

Par misiju saglabāt drukāto presi krievu valodā runā *Telegraf-a* vadītājs:

*„Žurnālists, manā izpratnē, .. tur jau ir ideālisms, jo man gandrīz kā reliģiska pārlicība: ir ļoti svarīgi, lai šeit būtu kvalitatīva prese, viss mans darbs bija saistīts ar drukas presi, kvalitatīva drukas prese, turklāt rakstīta kirilicā, - tas ir svarīgi. To var nosaukt par niknu nacionālismu, bet .. aizsargrefleks kulturāli .. Jūs redzat, kas notiek ar latviešu žurnālistiem, viņiem daudz sliktāka situācija. Gan kvalitātes, gan kvantitātes ziņā kritums ir dziļāks.” (TV1, pirms *Telegraf-a* pārpirkšanas).*

NRA vadītāja teiktajā 2006. gadā izskan doma, ka mediju bizness neatšķiras no jebkura cita biznesa. Tātad brīvā tirgus apstākļos neeksistē nekāda sociālā atbildība, izņemot īpašnieka gribas izpildi:

“Žurnālistika ir tāda pati nodarbošanās kā galdnieka darbs, kur galaiznākums vērtējams pēc tā, vai tas pilnībā atbilst pasūtītāja vēlmēm. Nekāda brīvība vai neatkarība (redakcijas vai individuāla žurnālista) nav iespējama. Ir vienīgi brīvība izvēlēties mediju, kas atbilst žurnālistam.” (6NV3)

Un diametrāli pretējs Čas komentētāja viedoklis:

„Pilnīga neatkarība. Ar izdevēju ir personiska vienošanās, ka es rakstu, kā gribu, vai arī viņš to nedrukā. .. Mani arī pārņēmis tāds huligānisks gars. Negribētos, ka man kāds uzspiestu kopīgus kritērijus. Jā, protams, pastāv lietas, tīri cilvēciski, ja runājam par morāliem kritērijiem .. Bet, kas attiecas uz manu radošo darbu, gribētu paskatīties, kas mēģinās mani ierobežot!” (6ČV3)

Laikrakstā Čas žurnālisti izceļ laikraksta organizatorisko lomu cīņā par savu lasītāju tiesībām, bet NRA komentētājs uzskata, ka prese pauž politiskās elites viedokļus:

„Gan latviešu, gan krievu mediji riņķo apkārt politikai. Ekspozīcijai politiskās elites domas. Politiskā elite nosaka etniskās attiecības. Viņu cīņa par varu atspoguļojas.” (6NV2)

Intervijās garāmejojot pieminēta laikrakstu kultūrizglītojošā loma, bet tikai VS redaktora teiktajā izskanēja doma, ka laikrakstam arī jāizklaidē savs lasītājs.

Abos interviju posmos daži žurnālisti uzsvēruši laikraksta kā varas un biznesa uzrauga lomu:

“Žurnālists ir kā sabiedrības sargsuns.” (DS11)

Aktuāls ir Neatkarīgās komentētāja izteikums par žurnālista lomu pārstāvēt sabiedrību, attiecībās ar varu nostājoties tās pusē:

„Galvenais ir uzsvērt, ka cilvēks ir primārs. Ja viņš redz, ka mērķi sakrīt, ka valsts viņam nemelo. Parādīt cilvēka bezspēcības iemeslus pret varu. Tāpēc esmu kritisks. Sistēmas līmenī pozitīvas lietas neredzu.” (NV2)

Retāk tiek runāts par avīzes kā publiska foruma lomu, kad laikraksts organizē publiskas diskusijas, dodot vārdu sabiedrības pārstāvjiem. Šī doma 2006. gadā parādījās Dienas galvenās redaktore izteikumos, bet 2010. gadā par to runā Telegraf-a un NRA žurnālisti.

„Kāpēc vajadzīgas avīzes? [Tās] ir viena no vietām, kur cilvēkam socializēties. Otrkārt, veidojas (to veicina Internets) tas, ka savstarpēji komunicē grupas, kas ir agresīvas „uz āru”. Avīzes loma ir viens šķērsgriezums, kur satiekas sabiedrības dažādās grupas un indivīdi.” (6DS1)

Mediju telpā ideja par krievu kopienas apvienošanās nepieciešamību un paralēlu vilkšana ar latviešu Atmodas procesiem ieskanējās 2004. gada rudenī reportāžās no krievu kopienu apvienotā kongresa. Šīs idejas parādās atkal interviju diskursos 2006. gadā, piemēram, tālāk citētajā izteikumā, kurā uzsvērts, ka žurnālistam pilsoniskā, politiskā loma ir svarīgāka par profesionālo identitāti:

„Man ir absolūti nesvarīga žurnālistiskā identifikācija. .. Mana svarīgākā identitāte ir [būt] krievu atmodas darbiniekam, .. un tāpēc es strādāju avīzē. .. Tieši šajos

apstākļos .. žurnālistiem ir īpaša sūtība – tie nav tikai žurnālisti, bet arī atmodas darbinieki. .. Trešās Atmodas pirmā fāze beigusies ar latviešu uzvaru, turpinās krievu sabiedrības veidošanās, burbuļošanas, mutuļošanas process, ko var nosaukt par trešās Atmodas otro fāzi. Gribētos, lai izveidotos kaut kas nopietns.” (6ČV2)

Čas redaktore uzsver, ka tieši tāpēc, ka varā nav pārstāvēti visi Latvijas iedzīvotāji, krievu preseī ir īpaša loma:

„Krievu prese ir vairāk nekā prese. Krievu kopiena nav pārstāvēta. Tā [prese] ir rupors, tā ir tribīne, izpildu komiteja. Mēs pildām vidutāja lomu. Žurnālists ir ļoti aktīvs, viņš panāk arī praktiskus rezultātus.” (6ČS1)

Žurnālista lomu definē LA redaktore:

Žurnālista profesijā būtiski ir tas, .. ka tu esi kā spēks un vara ietekmēt procesus, apziņa, ka piedalies sabiedrības viedokļa veidošanā, .. [vari] palīdzēt cilvēkiem. Palīdzēt gan sabiedrībai, gan individuālam cilvēkam. Tas otrs ir .. Tu .. vari pats būt brīvs cilvēks jautāt vai likt taisnoties un samulst valsts prezidentei vai jebkuram citam. Varas apziņa, neatkarība.” (LAS1)

Dažāda līmeņa žurnālistu, korespondentu - analītiķu un komentētāju - lomu raksturo *Dienas* jaunā vadība, uzsverot žurnālista atbildību analizēt sociālos jautājumus, prezentēt faktus un visu pušu viedokļus, bet ne komentēt ieraudzīto:

“Te ir fundamentāla atšķirība, vai tu „bīdi” politiku politikas pēc un idejas „bīdi”, vai tu risini sociālos jautājumus. .. Domāju, ka žurnālista funkcija būtu .. sociāla? Jā, sociāla, problemātiska. Bet nevis, ka vajag tagad „izbīdīt” publikācijās krievu gāzes vadu. Tas nav tā domāts. Žurnālista funkcija ir atspoguļot visu pušu viedokļus un tikt līdz tam, kādas sekas [būs], vai [viņš] spēj analizēt, .. un tad avīzes īpašnieku, tas komentāru gals, tad iedod ... krievu gāzes vadu. Bet žurnālists, kas nav komentētājs, tas strādā ar [dažādiem] viedokļiem, tas tiek līdz analītiskajam līmenim.” (Dv7)

Telegraf-a vadītājam nav pieņemama pārāk tendenciozā *Dienas* redakcionālā līnija – dot savus vērtējumus kā vienīgo, neapstrīdamo patiesību:

„Man nebija pieņemama viņu [Dienas] pēdējās instances pozīcija. Mēs diskutējām arī ar kolēģiem, vai žurnālisti var būt prokurori un tiesneši. .. Tā prokurora vai tiesneša loma nav īsti manējā. Varu sniegt informāciju - jo vairāk, jo labāk. Bet prokuratūra un tiesa ir cita iestāde. Dienā pēdējā laikā pirms pārpirkšanas tā patiesības ministrija, kā to sauca, ne visai bija pie sirds.” (TS2)

VS politisko notikumu komentētāja diskursā iezīmējas preses kā tautas (kopienas) emocionālā stāvokļa (protesta un niknuma mazinātāja, „novadītāja”) regulētāja loma:

„...Mēs darām ļoti labu darbu, [kā] zibensnovēdējs, cilvēki raksta mums, viņi .. nerīko masveida protesta akcijas, kā notiek kaut kur citur. Es negribu vilkt paralēles - Albānija, Maķedonija. Pie mums viss notiek mierīgi. Cilvēki izsaka protestu civilizēti – vai piketā, vai gājienā, vai avīzē. Notiek kaut kāda viedokļu sadursme starp avīzēm, nevis uz ielām.” (6VSV3)

Uz žurnālista kā konteksta devēja lomu norāda *NRA* komentētājs, akcentējot arī preses kā varas ietekmētājas nozīmi:

„Ja jūs lasa lēmumu pieņēmēji, tad jūs noteikti ietekmēsiet procesus, ja jūs lēmumu pieņēmēji nelasa, tad jūs vienkārši būsiet spogulis. Tad jūs neietekmēsiet. Ja ir izdevums, kuru lasa kvalificēts lasītājs, tad jūs ietekmēsiet procesus, pat ja to negribēsiet. Neatkarīgajai ir ļoti kvalificēts lasītājs, līdz ar to .. tevi lasa gan masu, gan kvalificēts lasītājs.

Būtiski, lai tu varētu atrast argumentus, kuru rezultātā var pieņemt lēmumu, kas respektē visus apstākļus. Mana kā žurnālista pienākums ir informēt par apstākļiem, kuri jāņem vērā. Kā tie radīs problēmas kādai lasītāju, sabiedrības grupai.” (6NV5)

Žurnālistikas saistību ar partijām un slēpto reklāmu vai pasūtījuma rakstu veidošanu kā leģitīmu piemin *VS* žurnāliste:

„Ja es aprakstu kādu sižetu, kas saistīts ar partiju, tad te nav nekādas politiskās prostitūcijas. .. Pasūtījuma tipa materiālos diemžēl nav pilnīgas objektivitātes, lasītājam .. pašam jāanalizē, vai šis kungs visu līdz galam ir pateicis, kāpēc šo jautājumu viņš nav skāris.” (6VSS2)

Šajā fragmentā izteikto ilūziju, ka *VS* lasītājs veiks analītisku darbu un pūlēsies atrast ko kritizējamu reklāmas intervijā, apgāž pašu redakcijas cilvēku apliecinātā doma, ka laikraksts ir populārs, plašām masām domāts un, visticamāk, neko tādu nav gatavs darīt. Te arī redzama vāji slēpta vēlme attaisnot žurnālistu praksi rakstīt reklāmas intervijas, neuzdodot kritiskus jautājumus intervējamiem un mēģinot uzvelt šo kritiskā izvērtējuma uzdevumu lasītāja pleciem.

Žurnālisti uzsver, ka realitātē tiek apvienotas žurnālista un sabiedrisko attiecību darbinieka lomas. To minējuši *VS* abas vadošās figūras. Lūk, viens izteikums:

„Piemēram, vēlēšanu kampaņas - tiek slēgti līgumi (visas avīzes slēdz) par informatīvo un reklāmas atbalstu partijai pirms vēlēšanām. Tiek nosauktas partijas. Tā mums pagājušajā gadā maksāja LPP, sociāldemokrāti, PCTVL, TSP – tas ir galvenokārt mūsu elektorāts, un viņi, dabiski, ar mums noslēdza līgumus. Un mēs atspoguļojām viņu darbību, un .. var teikt, jā, kāda atkarība ir.” (6VSS2)

Pārmaiņas žurnālista lomā piemin *LA* žurnālists, uzsverot gan informācijas pārraidītāja un starpnieka, gan viedokļa līdera, eksperta pozīciju:

„Arvien biežāk žurnālistus uztver kā ekspertus politikā. Mani arī arvien biežāk .. aicina citos medijos, organizācijās komentēt politiskos notikumus. Žurnālists tiek vērtēts kā eksperts noteiktos jautājumos... Bet viņam tomēr ir jāapzinās, ka viņš nav speciālists kādā jomā, bet vidutājs starp pētniecisko daļu un sabiedrību. Jāparāda tā, lai ir visiem saprotams.” (LAS2)

Žurnālista lomas izpratni raksturo arī viņu izteikumi par attiecībām ar politiķiem, varu.

Telegraf-a vadītājs uzsver kritiska varas izvērtētāja lomu, arī attieksmē pret sava laikraksta atbalstītājiem partijām, bet šis izteikums ir netipisks, vienīgais, ko atradu krievu žurnālistu atbildēs:

„Varu pateikt trīs lietas. Pirmkārt, ir noteiktas, gandrīz vai instinktīvas politiskas simpātijas, bet tā nav mīlestība, tās ir tieši simpātijas. Galvenokārt tāpēc, ka ir otra

lieta,- neaižskaramu nav. Un dīvainā kārtā - ar kuriem mums ir tieši tās simpātijas, bites [PCTVL] un Saskaņa [SC], ar tiem mums ir vissliktākās attiecības, jo tās tiek visvairāk kritizētas. Saskaņa tiek vairāk kritizēta kā lielākā, kā pie varas Rīgā un Rīgas domē.” (TV1)

Varas, īpaši opozīcijas partiju uzrauga lomu uzsver LA žurnāliste:

„Mēs esam piesardzīgi visu laiku bijuši pret SC. Pēc Urbanoviča intervijas Telegraf-ā. .. Tiek piedāvāts veidot jaunu valsti. Viņš saka, ka gribētu mainīt visu. Tātad ir pamats uztraukumam. Viņa izpratnē pārmaiņas paredzētas būtiskas. Valstiski būtiskas un pamata izmaiņas. Mums bija un žurnālā Ir raksts. Mēs fiksējam, ko viņi pateikuši. Reakciju nav bijis daudz. .. Pamazām tiek sperti soļi Krievijas virzienā. Vienā dienā tas nav. .. Ja viņi nāks pie varas, ne jau kaut kas līdzīgs 40. gadam, bet pakāpeniski. Pārmaiņas politikā, ekonomikā notiek pakāpeniski, nemanāmi. .. Mūsu uzdevums ir brīdināt cilvēkus, kas krīzes laikā nodarbināti ar ikdienišķām lietām.”(LAS2)

Kā redzams, jau 2010. gadā LA žurnālisti saskatījuši konsekventu pavērsienu uz prokrievisku politisko orientāciju, kas netiek pamanīta ekonomiskās krīzes un norises pakāpenības dēļ.

Arī cita LA žurnāliste intervijā pauž bažas, ka Latvijas orientācija tiek pakāpeniski un neatlaidīgi pārvirzīta uz Austrumiem:

„Ir ļoti grūti prognozēt vēlēšanu iznākumu. Es zinu, ka vēstniecības pie tā aktīvi strādā,.. bet man liekas, ka pat viņi, bet tas ir tikai mans minējums, neaprobežojas ar vienu vai diviem scenārijiem. Manuprāt, te ir iespējami vairāki scenāriji. Man ļoti negribētos,.. - es tagad runāju kā Latvijas pilsonē, ne kā žurnāliste,- lai vēlēšanu iznākums būtu tāds, ka Latvijas politiskais kurss tiktu pagriezts Austrumu virzienā. Tas, protams, lielā mērā saistīts ar Saskaņas Centra nākšanu pie varas, ar otru partiju, kas varētu sabiedroties ar Saskaņas Centru opozīcijas veidošanā. Tas ir pesimistiskais scenārijs.” (LAS3)

Šeit citētajā izteikumā žurnāliste, spriežot par iespējamiem vēlēšanu iznākumiem, nodala savu nacionālo, pilsonisko identitāti no profesionālās identitātes.

Krievu laikrakstu žurnālistu diskursos biežāk atrodami izteikumi par sekošanu politikajai dienas kārtībai, par savu atbalstāmo partiju nekritisku un komplimentāru atainošanu laikrakstā. Frāze par „sekošanu” ļoti raksturīga gan VS gan Čas žurnālistu izteikumos:

„No mūsu lasītāju interesēm izejam. Sekojam procesam. Ja balotējas 13 partijas, nevar mazām partijām veltīt daudz uzmanības. Mēs ņemam tās populārākās. Cenšamies sekot lielāko partiju dienas kārtībai. Intervējam tos, kurus ir vērts intervēt.” (Čs4)

Laikraksta Čas komentētājs uzsver, ka krievu atsvešinātība rodas tāpēc, ka valsts neuzrunā krievu cilvēkus, toties viņus uzrunā Krievijas prezidents. Tas, viņaprāt, veido atsvešinātību:

„Prezidents Putins parādās tikai tāpēc, ka šī valsts ar viņiem [krievvalodīgiem] nenodarbojas. Tā ir Latvija latviešiem. Un tas pats krievs, kur tad ir man? .. Man vispār nekā nav. Sāk izplatīties kosmopolītisms. Cits saka,- tad, acīmredzot, Putins ir mans.” (6ČV3)

Jāteic, ka, piemēram, VS saturā atrodamais Krievijas informācijas un Krievijas pozīcijas lielais īpatsvars un aizvainojuma diskurss šo atsvešinātību tikai veicina.

Nākamais citētais fragments parāda, ka integrācijas un valodas uzspiešana, pēc žurnālista domām, izsauc pretreakciju; viņš arī runā par birku piekarināšanu cilvēkiem, viņu negatīvo identificēšanu, kas izraisa pašpiepildošās paredzēšanas mehānismu:

„Ozoliņa komentāros „promaskaviskie spēki”, - ja jūs tā mani saucat – par cūku sauc, un tad beidzot sāk rukšķēt. Krievi būtu ar mieru savā ziņā ieplūst Latvijas tautā, savā ziņā asimilēties, ja nebūtu šī spiediena.” (6ČV3)

VS žurnāliste nosoda Latvijas politiķu naidīgo noskaņojumu pret Krieviju, gan nepieminot, ka abos interviju periodos publiskajā telpā skaidri atklāti fakti, kuros parādās pašas Krievijas naidīgā nostāja pret Latviju:

„..Nekāda Krievija oficiālo Latviju neapmierina, ne totalitāra, ne demokrātiska, ne vāja, ne stipra.. Slikta, jo tā ir Krievija.” (6VSS2)

Savukārt Čas žurnālistes izteikums ilustrē arī daudzu Latvijas politiķu vidū izplatīto ideju, ka ekonomisku ieguvumu dēļ pragmatiski jāpiever acis uz ideoloģiskām domstarpībām vai atšķirībām principiālos jautājumos gan par pagātņi, gan tagadni:

„Viss, kas bija iznīcināts 15 gadu laikā, sita pa iedzīvotāju kabatu. Un tas viss turpinās. Mēs zaudējam segmentu pēc segmenta, kas bija plaukstoši tāpēc, ka bija nokārtotas attiecības ar Krieviju. Varēja kaut ko dabūt, tranzīts, pārdot. Kas primārs ola vai vista? Mēs uzskatām, ka primārais ir atklāti naidīga valsts attieksme pret Krieviju. Kad tā sāka distancēties no Krievijas (saprotamu iemeslu pēc), tā vietā, lai turētos pie neitralitātes, sākām asi izteikties .. Mēs varam uzskatīt, ka Krievijā ir slikti politiķi. Krievija vispārējos vilcienos ir tāds liels lācis, neveikla valsts, grūti vadāma. Bet no mūsu kustībām maz kas atkarīgs...

Mums ir maza valsts, nav resursu, vienmēr būsīm kaimiņi, atkarīgi. Mums jābūt ļoti aukstasinīgiem, pacietīgiem, disciplinētiem, akurātiem, viltīgiem, un visu, ko varam, jāmēģina iegūt. .. Somi krievus nekad nav mīlējuši .. Bet cik viņiem pragmatiska politika!” (6VSS2)

Ir divas būtiskas pārmaiņas un akcenti, ko pamanīju 2010. gada interviju diskursos, kas nebija atrodamā 2006. gada sarunās ar krievu žurnālistiem. Pirmā – tiek formulēta žurnālista kā demokrātiska sargsuņa, kritiska vērtētāja loma. Uzdevums - avīzē dot vārdu dažādu viedokļu paudējiem un tos izvērtēt. Šī loma parādās tikai jaunākās paaudzes žurnālistu interviju diskursā:

„Galvenais princips, pārbaudīt, nevienam neticēt, nevienam. Ne Saskaņai, ne bitēm, ne Šleseram, nevienam. Un, ja pie vārda kāds politiķis, vai biznesmenis ir pieķerts, tad pajautāt, kāpēc, kad? Nevienam neticēt, domāt pašiem, atdalīt savu pozīciju no izplatītās. Ja gribi izteikties, lūdzu, ir sleja uz otras lapas. Pēc rotācijas vienu reizi nedēļā katram reportierim tāda iespēja ir uzkāpt uz bruņumašīnas .. Labi, zinu divas galējības, kuras tur nekad neparādīsies,- komunistiskie ideologi un nacistiskie ideologi, bet visi, kas ir vidū, lūdzu!” (TV1)

Otra ideja – krievu laikrakstu atbalstāmās partijas nonākšana pozīcijā maina žurnālistu lomu. Jāatzīst gan, ka tā nebija pašiniciēta tēma, bet atbilde uz jautājumu, kas mainījies žurnālistu darbībā, SC nonākot pie varas Rīgas domē:

„Krievu partijas vienmēr bija opozīcijā, un krievu prese arī vienmēr bija opozīcijā. Tagad situācija ir mainījusies. Rīgas domē tas ir mainījies. .. Tas ietekmē personīgo attiecību līmeni. .. Normālas, korektas attiecības ar visiem. [Vai vieglāk?] Es tā neteiktu. Tas visu apgrūtina. Ir daudz grūtāk rakstīt. No otras puses, atvieglo, var piezvanīt, uzrunāt uz tu..” (Čs4)

Viņa min krievu preses pilnīgi atšķirīgo situāciju:

„Krievu prese ir jaunā situācijā – mēs bijām absolūti tīrā opozīcijā. Tagad mūsējie pie varas. [Savējo kritika?] Nav tik traki. Katram ir kaut kādas savas simpātijas, antipātijas. Krievu prese tagad ir tādā situācijā kā latviešu prese, kaut kā viss ir izlīdzinājies.” (Čs4)

Atšķirīgs vērtējums par kritiskumu ir citai Čas žurnālistei. Pēc intervijas viņa skaidri pateica, ka, vienalga, par kuru krievu partiju ir runa, „mēs nekad nekritizēsim savējos”. Šāds izteikums demonstrē dienas laikrakstu žurnālistu, vismaz to vadības, profesionālās elites, tuvību ar politisko varu, opozīcijas politiķiem. Žurnāliste arī uzsver, ka ideoloģiskie jautājumi, par kuriem cīnīties, pamazām zaudē aktualitāti. Būtībā šai viedokli parādās krievu preses pašreizējā situācija – ideoloģiski nav ne „pret”, ne „par” ko cīnīties. Tāds sastinguma periods:

„Ilgus gadus latviešu partijas bija pie varas, viņi nevarēja savējos tik asi kritizēt. Mēs devām tikai pozitīvo par savām partijām. Tās tagad ir pie varas. Tagad krievu preseī ir izaicinājums, - beidzot viņi ir pie varas. .. Mums ir tā - savējie labi, citi nav labi.

Mūsu pozīcija agrāk bija brīvāka, vienkāršāka. SC bija opozīcijā. Pilsonības jautājums vairs nav tik aktuāls. Nebūtu pareizi prasīt nulles variantu. Nebūtu godīgi – citi nolika eksāmenus, citi tagad dabūs tāpat, tas arī nav pareizi. Bilingvālā izglītība ir mazāk aktuāla, izaugusi paaudze, kas labi runā abās valodās.

Esam iemācījušies vairāk paļauties uz sevi, katrs sev kādu dzīves taciņu ir uztaisījis. Intereses vairāk ir uz ekonomisko pusi, nevis politiskiem jautājumiem. Ideoloģija vairs nav tik aktuāla. Ir kaut kādas pamatlietas, 9. maijs, bet tāpat neviens neko neaizliedz, nav par ko cīnīties.” (ČS1)

Secinājumi

Gan šeit citētie interviju fragmenti, gan tekstā analizētie diskursi parāda plašu viedokļu spektru par žurnālistu lomām: žurnālists kā propagandists, cīnītājs, kas realizē sabalansētu, kritisku varas izvērtētāja funkciju. Diskursosos par attiecībām ar politiskā lauka spēlētājiem parādās žurnālistu lomas izpratnes, sākot no politisko norišu analītiķa, kad žurnālists kļūst par politikas ekspertu, un beidzot ar politiķu „apkalpošanu”, pildot to sabiedrisko attiecību speciālistu lomu vai pašiem uzstājoties kā partijas aģitatoriem. Profesionālā identitāte šādi tiek zaudēta vai kļūst relatīva, neskaidra, jo profesionāla darbošanās žurnālistikā prasa abas lomas nodalīt.

Intervijās parādās Latvijas žurnālistu salīdzinoši lielā orientācija uz politisko varu, tās diskursu atražošana un - labākajā gadījumā - lēmumu seku analīze un kritika. Interviju diskursos neparādās ideja par žurnālistikas un žurnālistu kā autonomu spēlētāju lomu sabiedrības pilsoniskās apziņas un politiskās aktivitātes un līdziesaistes veicināšanā, kā arī saistībā ar to racionālu risinājumu meklēšanā.

Arī tāda svarīga profesionālās identitātes dimensija kā autonomija (neatkarība) tiek izprasta atšķirīgi. Daļai žurnālistu autonomija, neatkarība no īpašnieka ir pašsaprotama vērtība. Viņi

sevi identificē ar varas kritiķa, sargsuņa lomu. Citiem neatkarība nozīmē aktīvu pozīciju savas auditorijas pārstāvēšanā, aizstāvēšanā un noteiktu ideju propagandā. Krievu laikrakstu žurnālisti biežāk uzsver objektivitātes pretējo dimensiju – subjektīvu, personificētu žurnālistiku, tomēr to vairāk saista ar sava redzējuma izklāstu, auditorijas pārstāvēšanu, nevis auditorijas līdzdalības veicināšanu.

Žurnālistu profesionālo prakšu vērtējums

Līdzdalība žurnālistu profesionālās organizācijās, to radīto ētikas kodeksu atzīšana var liecināt par profesionālās kopienas nozīmi žurnālistu darbības pašregulācijā papildus mediju organizācijas socializējošajai lomai. Tāpēc šajā nodaļā tiks aplūkota tā profesionālās identitātes sastāvdaļa, kas vistuvāk žurnālistu reālajai praksei – attieksme pret profesionālās ētikas kodeksu un pašu žurnālistu darbu, – vai tā ir pretrunā vai saskaņā ar kodeksā definētajām vērtībām.

Žurnālistu attieksme pret ētikas kodeksu un profesionālās organizācijas lomu analizējot diskursus par lomām un citiem profesionālās identitātes kritērijiem, redzams, ka tie atšķiras gan vienas valodas laikrakstu pārstāvju teiktajā, gan var būt kopīgi vai atšķirīgi neatkarīgi no žurnālista sociālās vai organizācijas identitātes. Daži izteikumi parādīja, ka žurnālisti prot ļoti formulēt normatīvo, ideālo variantu, bet reālā laikraksta redakcionālā prakse ir atšķirīga. Žurnālisti ar un bez speciālās izglītības profesionalitātes kritērijus verbalizē atšķirīgi.

Žurnālisti kopumā atzīst, ka ir kādi vispārcilvēciski morāles principi, pēc kuriem vadās jebkurš cilvēks, arī žurnālists:

„Ir cilvēka principi. Cilvēciskās morāles principi. Nekaitē, nenogolini – Bībele. Ja to nav cilvēkam, tad to nav arī žurnālistam. Ja man cilvēks simpātizē, tad par to uzrakstīšu.” (6VSV4)

Izteikšanās brīvība un fakts, ka persona reāli praksē nodarbojas ar žurnālistiku, ļauj komentētājam teikt, ka nekas nedrīkst ierobežot žurnālista brīvību:

„Ētika, tas ir pavisam kas cits. Nav runa par ētiku, ir runa par to, ka esmu radoša persona – neviens nav tiesīgs mani ierobežot. Tajā sfērā, kur es darbojos, ja mani atzīst par profesionāli, tad ļaujiet darboties brīvi, neviens nemāciet mani, kā man ir jādara.” (6ČV3)

Gan NRA komentētāja izteikumos, gan arī šajā fragmentā uzsvēta vispārcilvēciskās morāles normu loma, kas jārespektē, par jebkuru jautājumu rakstot.

„... Es nemēģinātu izplatīt kaut kādus melus, apmelot cilvēku tikai tāpēc, ka viņš man nepatīk vai es saņemu kāda izdevuma uzdevumu. .. Es nemelotu, nepazemotu cilvēku, tas arī viens no jautājumiem... Ironizēt nevietā. Es nerakstu par krimināllietām, tur daudz smalkāk jāraksta, kamēr tiesa nepiespiež, ka viņš ir vainīgs.

Ja cilvēks kļūst par upuri, par viņu arī ļoti uzmanīgi jāraksta, lai viņu vēlreiz netraumētu, neaizvainotu. Tā nav pat ētika, tīri cilvēciski. Ko mēs nedarām tādā parastā dzīvē, to mēs nedarām arī avīzē. Var, protams, saasināt kādu problēmu, bet nevis lai cilvēks ciestu, apzināti.” (6VSV3)

Latviešu žurnālistu vairākums atbalsta vienotu profesionālās ētikas kodeksu. Īpaši vienprātīgi bija *Dienas* žurnālisti 2006. gada intervijās, uzsverot, ka vienota kodeksa trūkums ļauj žurnālistiem problēmsituācijās rīkoties vai nu pēc savas brīvas izvēles, vai medija organizācijas noteiktā un atļautā:

„Uzskatu, ka vajag [kodeksu]. Kāpēc nav? Tāpēc arī nav! Katrs interpretē ētiku pa savam. Katrs groza to, kā viņam ir izdevīgi.” (6Ds4)

Savukārt krievu žurnālistu lielākā daļa noliedz vienota ētikas kodeksa vai žurnālistu savienības kā pašregulējošas institūcijas nepieciešamību un iespējamību, uzskatot, ka pietiek ar vispārcilvēciskās morāles principiem. Piemēram, *Čas* vadība uzskata, ka profesionālās ētikas kodekss ir neiespējams un nevēlams, jo tad, pēc viņu domām, varētu tikt kritizēti krievu valodas mediji, kas lielākoties neievēro Rietumu žurnālistikas tradīciju dalīt faktus no komentāriem.

Daļa žurnālistu vienotu kodeksu uzskata par vēlamu, bet neiespējamu, kā pamatojumu minot latviešu un krievu žurnālistikas atšķirīgās tradīcijas, kā arī faktu, ka konkurence par lasītājiem un biznesa vajadzības padara ētikas kodeksu par šķērslī un ierobežotājfaktoru žurnālistu darbā.

Latviešu žurnālistu viedokļi šajos jautājumos ir daudzveidīgāki – no šāda kodeksa nepieciešamības stingra apliecinājuma līdz atzinumam, ka tas ir vēlams, bet ne reāli iespējams. Tas atzīts par neiespējamu arī ideoloģisko atšķirību dēļ:

„Bet kā mēs varam izveidot vienotu ētikas kodeksu ar NRA, piemēram, vai ar šī brīža Dienu? Jūs labi saprotat, ka tas nav iespējams. Nerunājot par tiem krievu medijiem, .. kuri uzstājas kā ideoloģiski, partijiski cīnītāji.” (LAS3)

Vairākums žurnālistu uzsver, ka pašreizējais 1992. gadā Žurnālistu savienības radītais ētikas kodekss ir derīgs, bet formāls, cilvēki to neievēro, - labāk darbojas tie kodeksi, kas izstrādāti atsevišķās redakcijās, par kuriem vienojušies paši žurnālisti (*Dienā, LA, LTV ziņu dienestā, vairāku mediju parakstītais alternatīvais kodekss*).

„Tā kā mūsu avīze uzstājas pret to, ka mums nepatīk, kā krievu prese skalo saviem iedzīvotājiem smadzenes, teorētiski vajadzētu kopīgu kodeksu. Šaubos, vai tas iespējams. Ja rūpējamies, lai integrētos sabiedrībā, tad vajadzētu panākt, ka krievu prese savai auditorijai sniegtu objektīvāku informāciju.

Mēs esam radījuši savu ētikas kodeksu. Pagājušajā rudenī sākām to, ilgi gāja. Dokumentā apvienoja ētikas kodeksu un profesionālās darbības pamatprincipus.” (LAS1)

Žurnālistu savienība jau 1998. gada aptaujas datus parādījās kā žurnālistiem nesvarīga un neprestiža profesionālā organizācija, kurai sarucis biedru skaits un kuras biedra karti mēdza iegādāties tikai tāpēc, lai iegūtu starptautiskās žurnālistu organizācijas karti, kas deva noteiktus atvieglojumus ārzemēs. Savienība šajos gados nav darbojusies ne kā profesionāla pašregulācijas organizācija, kura gan aizstāv, gan kritizē savu biedru apšaubāmās prakses, ne arī kā arodbiedrība, kas pārstāv žurnālistu intereses konfliktos ar mediju vadību vai tiesas institūcijām. Vienīgi konkursu rīkošana un retas publikācijas ar viedokļiem par kādiem profesionāliem jautājumiem kaut kādā mērā attaisno tās eksistenci.

ŽS kongresi un vadības maiņas, kas notika, izmantojot ne visai ētiskus paņēmienus, ļāva pie varas palikt grupējumam, kurš kritiski iestājas pret t.s. *Dienas*, „sorosītu” principiem. Par organizācijas vadītāju kļuva *NRA* žurnālists, kurš 2006. gada intervijā bija izteicies par ŽS neva-

jadzību un ētikas kodeksa neiespējamību. Viņu aktīvi atbalstīja laikraksta Čas vadība, savukārt citi izteicās ļoti kritiski:

„Mūsu žurnālistu savienība ar Juri Paideru priekšgalā? .. Tas ir mūsu neprāts! .. Noteikti nē, es neesmu biedre .. Tas, ka normāla autoritatīva Žurnālistu savienība ir nepieciešama, tas, ka par žurnālistikas kvalitāti un standartiem jārunā, tas ir pilnīgi cits jautājums. Jautājums ir, kādā formā to darīt, vai tam ir jābūt žurnālistu klubam, vai ir jābūt žurnālistu savienībai, vai pietiek ar kaut kādām lappusītēm laikrakstā, - par to ir jādomā. (LAS3)

Žurnālistu vidē valdījuši pretēji viedokļi – organizēt jaunu institūciju vai iestāties esošajā un „pārņemt varu”:

25.oktobrī ir sešu gadu termiņš [Žurnālistu savienības kongress]. Uz sešiem gadiem ievēl valdi un Paideru. Vajadzētu masveidā iestāties tagad un pārņemt varu. Vismaz censties. Versija par to, ka te [var] izveidot kaut ko citu, mums nestrādā. .. taisīt apvērsumu no iekšienes un sasaukt ārkārtas kongresu.” (NBs)

Uzvarēja cits viedoklis, un patlaban Latvijā ir alternatīva – Latvijas Žurnālistu asociācija. Problēmas joprojām paliek. Pirmkārt, divu organizāciju esamība neatrisina profesionālās kopienas sašķeltību. Otrkārt, joprojām aktuāls ir jautājums par kodeksu ievērošanas uzraudzības institūciju. Žurnālistu pašregulācijas institūciju vājums neveicina žurnālistu profesionālo izaugsmi, kā arī rada draudus žurnālistiem tādu institūciju mēģināt uzspiest no ārpuses. Tāds mēģinājums jau bijis, un tieši šajā laikā žurnālisti solidarizējās šīs idejas kritikai.

Lai organizācija varētu produktīvi strādāt, tai vajadzīgas finanses. Ja savienības būtu masveidīgas, tad līdzekļus varētu iegūt no biedru naudām, bet darbošanos to vadībā sabiedriskā kārtā par neproduktīvu uzskata arī intervētie žurnālisti:

“Es varu pateikt, ka žurnālistu savienība, kamēr tur nebūs algots vadītājs, kāds ir Lietuvā, kur ir arī žurnālistu savienībai tādas kā arodbiedrības funkcijas, [būs vien] formāls veidojums, jo bez algas... tur daudz ko darīt, bet tāpat vien neviens tur nestrādās. .. Es Paideram saku, ka vajadzētu aktualizēt jautājumu, kas Latvijā vispār ir žurnālists? Ja redzu, ka cilvēks ar vidējo izglītību zvana un saka: te zvana žurnālists tāds un tāds, man gribas bļaut, - kas ir žurnālists? Katrs, kas raksta? Tā sanāk.” (LAs2)

Kā redzams iepriekšējā fragmenta beigās, daļa žurnālistu Latvijā ir noraižējušies par profesionalitātes kritumu. Par žurnālistu var kļūt jebkurš. Nekāds profesionālo normu rāmis nedarbojas.

Ne vienmēr vajadzīga medijus uzraugoša institūcija vai dokumentēti ētikas kodeksi. Šo lomu var pildīt individuāli žurnālisti, ja viņu profesionālās identitātes ir spēcīgas un viņu darbam seko sabiedrība, kolēģu kritiska acs un profesionāla mediju kritika. Latvijā nav platformas, kur žurnālistiem diskutēt par sasāpējušiem profesionāliem jautājumiem. Pēdējo gadu laikā situācija uzlabojusies tādējādi, ka mediju kritika un analīze kļuvusi iespējama un regulārāk praktizējama, pateicoties interneta videi: ir abu savienību mājaslapas, ir politika.lv, kur paplašināta mediju kritikas sadaļa, ir mansmedijs.lv, parzurnalistiku.lv.; žurnālistus vērtējoši raksti un komentāri atrodami arī portālā ir. lv.

Problēma ir šāda: žurnālisti, būdami aktīvi kritizētāji un sargsuņi, ir ļoti jutīgi, ja paši tiek kritizēti. Līdzīgi kā citu profesiju pārstāvji (ārsti, juristi), viņi nevēlas šo kritiku padarīt publisku. Piekrītot, ka ir profesionāli jautājumi, kas apspriežami tikai šauri profesionālā vidē, žurnālistikā

pastāv arī problēmas, kuras ir svarīgas visai sabiedrībai. Žurnālisti nereti kritiski izsakās par mediju teorētiku un ekspertu spēju novērtēt reālo žurnālistikas praksi, bet kuri varētu būt tie autoritatīvie pašu vides cilvēki, kas uzņemtos kritizēt un analizēt kolēģu darbu? Konkurences izraisītā neveiklā situācija tiek aprakstīta intervijas fragmentā:

„Tur jau tā lieta, ka mēs esam ierobežoti ar manevru iespējām. Nu ko mēs, laikraksts Diena,.. sabiedriskā televīzija .. no vienas puses, mēs varam būt kaut kādā ziņā sargsuņi, no otras puses, .. mēs jau paši esam. .. Tur sanāk tā kā... ticamības vai spēka moments. Tajā brīdī, kad laikraksts Diena uzbruks par to, ka Kabanovs ir [žurnālista un politiķa lomās] .. mēs esam rakstījuši, es atceros. Mēs jau uzrakstām par to, bet viņš jau skatās šķēbi, ne jau tāpēc, ka tā nav taisnība, bet gan tāpēc, ka mēs esam konkurenti” . (Dv7)

Kā jau minēju, vienā jautājumā latviešu un krievu preses žurnālisti bijuši vienprātis – nedrīkst ļaut valsts institūcijām dibināt medijus kontrolējošu iestādi. Iespējams tomēr, ka šai vienprātībai ir dažādi pamatojumi. Viens pretarguments ir vēlme ārējās ietekmes vietā (kas draud ar autonomijas zaudēšanu) aicināt stiprināt žurnālistikas pašregulācijas mehānismus. Tā kā tie Latvijā ir samērā vāji, tad var būt ērti un izdevīgi, ja žurnālista profesionālo darbību vispār neviens nevērtē, jo atskaitīšanās sistēma un atgriezeniskā saite funkcionē vāji.

Politiskās elites pārstāvju vieglo piekļuvu medijiem ar sev vēlamām vēstījumiem nodrošina esošā likumdošana. Daļai žurnālistu ir izdevīgi atstāt šādu situāciju bez pārmaiņām, ļaujot nekritizēti apvienot aģitatora un žurnālista lomas, nodarboties ar slēpto reklāmu un citām profesionāli aizdomīgām praksēm un attaisnot tās ar grūtiem laikiem, kamēr vien paši nesastapsies ar kļedošiem brīvības ierobežojumiem vai masveida atlaišanām.

Kaut arī pēdējos gados publiskajā telpā palielinājies mediju darbības analīzes un kritikas īpatsvars, ir radušās konkurējošas žurnālistu organizācijas un portāli, profesionālā kopiena ir fragmentēta, tāpēc žurnālistu pašregulācija un atbildīgums nav pilnībā nodrošināti. Tas, manuprāt, ir izdevīgi arī politiskā lauka spēlētājiem, jo saturiski vāju, nekvalitatīvu žurnālistiku ir viegli kritizēt, bet vāju, organizācijas neaizsargātu žurnālistu – viegli atlaist vai uzpirkt.

Vēl viens elements, kas palīdz klasificēt mediju sistēmas piederību kādam no trim modeļiem, kā arī raksturo žurnālistu profesionālās prakses, ir laikrakstu tiešā saikne ar politiskajām partijām, par ko tālāk.

Žurnālistu saikne ar politisko eliti un politiskās simpātijas: politikas un žurnālistikas lauku galveno aktoru mijiedarbība. Atšķirīgi vērtējumi žurnālistu intervijās vērojami nevis tikai par hipotētiskām ētiskām dilemmām vai teorētiskiem principiem, bet arī par profesionālās ētikas pamatprincipu – nenonākt interešu konfliktā, pildot atšķirīgas lomas vienlaicīgi.

Laikraksta *Diena* žurnālistu ētikas principi, ko žurnālisti paraksta, stājoties darbā, noliedz vienlaicīgi aktīvi darboties politiskā organizācijā un žurnālistikā. Arī interviju rezultāti apliecina – šajā izdevumā tāda prakse tiek aktīvi nosodīta. Līdzīga aina ir laikrakstā *Telegraf, NRA, LA*.

„Žurnālistam nav jāklūst par partijisku, politisku cīnītāju. Ja viņš to vēlas, viņam ir jāiet prom no žurnālistikas un jāstājas politiskā partijā, tad viņš var kandidēt. Nu nebūs mums te nekādi Ņikitā Krasnoglazovi un Nikolaji Kabanovi.” (LAS3)

Profesionālajā vidē publiski šāda abu lomu apvienošanas prakse reizumis tikusi apspriesta, taču nopietnas analīzes vai skaidrojuma, kāpēc tā nevēlama vai nosodāma, ir maz.

Dienas žurnālists atzina pārmetumus, kas tika izteikti laikraksta redaktorei par darbību ārpusmediju organizācijā - Sorosa fondā, kas varējis negatīvi ietekmēt izdevuma neatkarīgo tēlu.

Čas žurnālistu vērtējumi ir situatīvi – dažās intervijās tiek atzīts, ka tā nav laba prakse, bet uzsvērts, - kamēr nav izcīnītas krievu kopienas prasības, daudzās lietās jārikojas tā, lai labāk veiktos šai cīņā, pēc tam žurnālisti varēs kļūt profesionāli ētiskāki.

Lūk, kā to pamato bijusī laikraksta Čas galvenā redaktore, kura 2006. gadā kandidēja no PCTVL saraksta, bet nākamajās vēlēšanās atbalstīja PLL:

„Tagad tāds laiks, ka jāatgriežas politikā. Jo vairāk domu, jo lielāka domu daudzveidība. .. No tā nevar izvairīties. Krievu prese ir vairāk nekā prese. .. Tā ir rupors, tā ir tribīne, izpildu komiteja. Mēs pildām vidutāja lomu. Žurnālists ir ļoti aktīvs, viņš panāk arī praktiskos rezultātus...

Es domāju, ka šī ir unikāla situācija. Pēc 10 vai 15 gadiem varbūt tā nebūs. Atmosfērā laikā arī viss „Labvakar-s” kūdīja cilvēkus. Žurnālistu plejāde aizgāja politikā. Krievi atpalika. Krievu kopiena .. apzināties sevi sāka vēl.

Jāpārtrauc administratīvais darbs. Turpināšu rakstīt, būšu tur iekšā, vairāk rakstīšu, piekļūšu plašākiem informācijas avotiem. Par komisijām, kur notiek visādas brīnumu lietas. Savā avīzē vai citiem, ja ņems pretī.” (6ČS1)

Šāda prakse tiek attaisnota arī tāpēc, ka auditorija to nenosoda (vai neapzinās un neievēro). Kā argumentu žurnāliste izmanto arī, viņasprāt, Latvijas nepietiekamo demokrātijas attīstību, bet politiķa un žurnālista lomu nodalīšanu atstāj „labākiem laikiem”:

„Jā, mēs būsīm opozīcijā un kritizēsīm. Nevienam nav liegts būt žurnālistam. Tā ir ļoti demokrātiska profesija. Ja kāds politiķis vēlas, viņš var būt žurnālists. Kad kļūsim par īstu attīstītu demokrātisku Eiropas valsti, tad nodalīs [abas lomas]. Tas ir ētisks jautājums, iekšējās kultūras jautājums, lai neizmanto to savās interesēs. Ir likums, ir iekšējā ētika. Un ir ļoti prasīgi lasītāji. Ja [šādu praksi] uztvers negatīvi, tad pārtrauksim. .. Kabanova gadījums varbūt nav tik tipisks, viņam žurnālistika ņem virsroku pār politiku. Vispirms pasaka [kaut ko] avīzē un tad aiziet drusku pastrādāt politikā. Kabanovu uztver ļoti pozitīvi.” (6ČS1)

VS ir izdevums, kurā ilgstoši tiek īstenota prakse, kad Saeimas deputāts raksta laikrakstam. Laikraksta žurnāliste intervijā mēģina norobežoties no tās, tai pašā laikā atzīstot N.Kabanovu par brīnišķīgu rakstītāju, kuru avīzei būtu žēl zaudēt. Pārējie kolēģi arī uzteic viņa publicista prasmi, savukārt laikraksta vadība šādas rīcības akceptu pamato gan ar finansiālu labumu (nav uz Saeimu jāsusūta lieks korespondents, lai aprakstītu tās darbību - tātad var ietaupīt naudu), gan profesionālu – cilvēks no iekšpuses par politiku var uzrakstīt labāk, sevišķi, ja šis politiķis ir teicams „spalvas meistars”. Tiek vērtēta arī auditorijas iespējamā attieksme – „mūsējais izsitīs politiķos”, kas varot celt izdevuma prestižu:

„Mums tas ir. Uzskatu, ka žurnālistam jābūt bezpartijiskam. Mums tā izveidojies, es to neesmu lēmusi. Nikolajs ir ļoti talantīgs publicists. Te ir tāda robeža. ..

Būs noteikta angažētība. Nav vienotu kritēriju. Nebiju sajūsmā, kad uzzināju, ka viņš balotējas. Mums .. negribējās zaudēt labu publicistu, [bet] viņš sāka to visu apvienot. .. Tur vēl tādas personiskas rakstura īpašības Kabanovs ir brīnumaini darbaspējīgs, viņš raksta ātri, teicams analītiķis, viņš te sen strādā, un neviens neuzstāja, lai viņš izdarītu izvēli. Bet tas ir vairāk jautājums manai vadībai, izdevējam. Dažus materiālus saīsina vai tie netiek publicēti, kad uzskatām, ka ir perehļost. Ir noteikta vārda maģija. Redaktoram ir ļoti liela cieņa pret šo profesionāli.” (6VSS2)

Atšķirīgu viedokli izteikusi *Telegraf-a* žurnāliste, uzsverot, ka N.Kabanovs politiķa lomā ignorē citu laikrakstu žurnālistus:

„Kabanovs? Tur ir divas puses. No vienas puses, viņš ir iekšā politikā, viņš vairāk zina nekā mēs, parastie žurnālisti. Mēs nevaram apmeklēt visas komisijas, sēdes. Viņam ir visas baumas, var dabūt vairāk informācijas. No otras puses, avīze ir viņa personiskā arēna, viņš raksta par sevi, neraksta par problēmām, bet „jūsu kalps, Kabanova kungs .. gāja tur un tur”. Viņš Saeimā nedara to, par ko raksta. Tribūnē viņš gandrīz neuzstājas, priekšlikumi ir viņa partijas vispārēji piedāvājumi, nav viņa personiskais piedāvājums.

Labāk būtu, ja viņš stāstītu par to žurnālistiem un nevis vienā avīzē, bet vairākās, arī latviešu. Bet tā ir problēma, ka viņš ar žurnālistiem nerunā, viņš ir deputāts, ne žurnālists, augstākā līmenī, viņš ar krievu žurnālistiem nesveicinās, no savas avīzes - jā, bet ne no citām. Tagad viņš sāk runāt ar mums, jo tuvojas vēlēšanas, tā popularitāte ir vajadzīga ne tikai savā avīzē, bet citās arī. (6TS4)

Žurnālistikas un politikas samērā ciešās saites raksturo arī dažu dienas laikrakstu žurnālistu darbība sabiedriskās organizācijās, kuru loma ir ietekmēt politiskos procesus Latvijā (krievu valodas aizsardzības štābs izglītības reformas ieviešanai un protestiem pēcreformas laikā), kā arī laikrakstu žurnālistiem, galvenajiem redaktoriem un arī izdevniecības namu vadītājiem kandidējot Saeimas vai pašvaldību vēlēšanās. Starp šiem kandidātiem ir gan intervētie (K.Zagorovska, L.Fedosejevs), gan neintervētie žurnālisti/politiķi. Šī prakse biežāk izpaužas krievu valodas laikrakstos (vairāki žurnālisti kandidēja no *Čas*, viens no *VS*, turpinot tur rakstīt arī pēc ievēlēšanas – N.Kabanovs).

VS publicistikas nodaļas vadītājs N. Kabanovs jau 2002. gadā tika ievēlēts par 8. Saeimas deputātu no *PCTVL* saraksta, bijis arī 9. Saeimas deputāts, bet 10. Saeimā ievēlēts no *SC* saraksta. 2009. gadā neveiksmīgi kandidējis EP vēlēšanās, bet 10. Saeimā ievēlēts no *SC* saraksta. Viņš arī patlaban ir Saeimas deputāts un joprojām savieno deputāta, politiķa darbību ar žurnālistiku, ir viens no nedaudzajiem, kurš neilgi pēc deputāta solījuma (zvēresta) nodošanas paziņoja par parakstīšanos parakstu vākšanas kampaņā referendumam par krievu valodu kā otru valsts valodu. Viņš nav intervēts, jo interviju laikā pamata darba vieta viņam bija Saeima, bet pētījuma objekti ir pilna laika žurnālisti. Gan pirmsvēlēšanu laikā, gan pēc ievēlēšanas viņš ir turpinājis rakstīt laikrakstam. Juridiski tas kā politiķim, deputātam nav aizliegts. Savukārt žurnālistikas ētikas formālais kodekss realitātē nestrādā, lai no žurnālistikas puses šādu praksi, kas rada interešu konfliktu, nosodītu un apkarotu. N.Kabanova vienlaicīgā atrašanās divās lomās, ne jau tikai kā politiķim ar deputāta identifikāciju parakstot politiskus komentārus, bet, piemēram, kā reportierim atspoguļojot savu kā deputāta kandidāta tikšanos ar vēlētajiem, kā arī rakstīšana laikrakstam arī ar pseidonīmu, maldina lasītājus par savu identitāti un nojauc robežas starp politikas un žurnālistikas lauku spēlētāju lomām.

Laikraksta *Čas* galvenā redaktore K.Zagorovska 2006. gadā kandidēja Saeimas vēlēšanās, taču netika ievēlēta, bet, turpinot strādāt izdevniecībā citā statusā, bija apvienības *Par labu Latviju (PLL)* deputāta kandidāte 10. Saeimas vēlēšanās un atkal netika ievēlēta. Laikraksta un izdevniecības saistību ar politiķiem apliecina arī fakts, ka SIA Izdevniecības nama *Petits* valdes priekšsēdētājs un vienīgais īpašnieks A. Šeiņins bija viens no apvienības *PLL* saraksta deputāta kandidātiem 10. Saeimas vēlēšanās. Jau 2006. gadā vēlēšanās no Saskaņas Centra kandidēja arī laikraksta sporta žurnālists V.Karpuškins un L.Fedosejevs, kurš bija viens no redzamākajiem sabiedriski politisko jautājumu komentētājiem laikrakstā („Faksimile” – viņa rokrakstā parakstīti asi aktuāli komentāri). Arī *VS* izdevējs, Izdevniecības nama *Fenster* direktors A.Kozlovs ir iesaistīts politikā - 2006. gadā ievēlēts Rīgas Domē no apvienības Saskaņas Centrs, bet 2009. gadā ievēlēts Rīgas Domē kā *SC* frakcijas deputāts.

Čas žurnālists (deputāta kandidāts) rakstījis par sportu, bet redakcija „savējo” kandidātu publiski atbalstījusi ar veiksmes vēlējumiem, gan pirms vēlēšanām tieši aicinot par viņiem balsot laikraksta lasītājus, gan netieši – publicējot sava kandidāta vārdu biļetenā - ar pamācību, ka pretim šī kandidāta uzvārdam jāievelk krustiņš. Kā uzsver A.Rožukalne, „K. Zagorovska turpināja Latvijas krievu mediju raksturīgo tradīciju, ka žurnālisti ir cieši saistīti ar kādu politisko spēku, būtībā atkārtotot no padomju laikiem pazīstamo „partijas preses” modeli un degradējot neatkarīgas un brīvas preses izpratni par neangažētu žurnālistiku” (Rožukalne, 2010).

Gan žurnālisti, gan izdevniecības vadītāji izmantojuši tiešās piekļuves iespēju medijam, gan pavisam atklāti pirmajā lapā regulāri publicējot kandidāta, izdevniecības vadītāja A.Šeiņina sleju vai arī netieši – nosakot laikraksta dienas kārtību.

Dienas, *NRA* un *Telegraf-a* redakcijās šāda prakse kandidēt uz Saeimu vai pašvaldību deputāta statusu, paliekot žurnālista lomā, nav raksturīga. *LA* šāda prakse bijusi, žurnālistiem kandidēšanas laikā rakstot par tēmām, kas nav saistītas ar politiku (M.Zīle), līdzīgi kā sporta žurnālists Čas-ā, vai arī mainot specializāciju un pēc ievēlēšanas pārtraucot darba attiecības (R.Dzintars).

Pēcinterviju periodā no žurnālistiem politikā aizgājuši S.Ēlerte (ne tūlīt no laikraksta) un I.Mūrniece (tieši no *LA*). Savā bijušajā darba vietā gan I.Mūrniece, gan R. Dzintars jaunajās lomās uzstājas kā politiķi, kurus iztaujā redakcijas darbinieki.

Intervētie dienas laikrakstu žurnālisti publiskajā telpā parādījušies arī kā politisko procesu komentētāji citos komunikācijas kanālos: K.Streips „Skatā no malas” diskutējis ar A.Daukšti, M.Rodinu, L.Fedosejevu, A.Gluhihu. Tieši televīzijā vislabāk parādījās gan tas, cik svarīgi ir satikties divu informatīvo telpu pārstāvjiem un kopīgi risināt sarunas, gan tas, ka iespējams izmantot K.Streipa krievu valodas nezināšanu un abu valodu laikrakstu informatīvo telpu un to auditoriju vājo saskari, lai radītu ilūziju par mērenību un relatīvu mieru, jo TV ekrānā, piemēram, L.Fedosejevs izteicās pavisam citādi, nekā savai auditorijai laikrakstā Čas.

Secinājumi

Gan aptaujas dati, gan intervijas parādījušas, ka dienas laikrakstu žurnālistu vairākums profesijā nonākuši apzināti un savu nodarbošanos uztver kā politisku, pilsonisku aktivitāti, ne literāri radošu pašizpaušmi.

Dienas laikrakstu žurnālistu profesionālās identitātes elementi - vērtības, normas, lomu izpratne un prakses – žurnālistu interviju diskursos parādījās kā visatšķirīgākās, nenoturīgākās, neskaidrāk vai pretrunīgāk formulētās. Piemēram, žurnālistu lomu izpratne variē no žurnālista kā partijas propagandista, politiski angažēta darbinieka līdz valdības uzrauga un sargsuņa vai neitrāla atspoguļotāja lomai. Opozīcijas partiju atbalstīto laikrakstu žurnālisti šo lomu verbalizē vienlaicīgi kā savas partijas, savas kopienas uzdevumu tiešu īstenotāju un savu darbību vērtē kā izaicinājumu varai.

Intervēto žurnālistu diskursā dominē tādas profesionālās vērtības un normas, kas pauž viņu aktīvo pozīciju sabiedrībā kopumā, atsevišķā tās kopienā vai tikai īpašnieku interesēs. Ekonomiskās krīzes un mediju komercializācijas ietekme dažu interviju diskursos parādās kā uzskats, ka laikraksts ir pilnīgi tāda pati prece kā jebkura cita, tāpēc tam nav jāpilda nekādas sociāli atbildīgas funkcijas vai par to var domāt tad, ja īpašnieks to formulējis kā mērķi. Tātad intervijās žurnālista sūtība parādās plašā spektrā no „krēslu ražotāja” vai aģitatora lomas līdz auditorijas aizstāvja, diskusiju izraisītāja un sargsuņa lomai.

Atšķirīgā vērtību un lomu izpratne rezultējas atšķirīgās praksēs un to vērtējumā. Tas, kas daudzu valstu žurnālistikā ir pašsaprotami nepieļaujams (žurnālista un politiķa lomas vienlaicīga pildīšana, reklāmas materiālu rakstīšana, īpašnieka iejaukšanās saturā atbalstīšana), Latvijas dienas laikrakstu žurnālistu profesionālajā vidē nereti tiek atzīts par pieņemamu. Ja arī šāda

kritika ir, kritizētās prakses nemainās. Žurnālistu profesionālās identitātes nostiprināšanos kavē spēcīgas, daudzskaitlīgas žurnālistu organizācijas neesamība, nespēja vienoties par žurnālistu ētikas kodeksu un tā galvenajiem principiem, ētikas kodeksa uzraugošas institūcijas un spēcīgas žurnālistu arodbiedrības trūkums. Tas žurnālistam liek paļauties tikai uz individuālām izdzīvošanas stratēģijām, jo nav profesionālās kopienas solidaritātes un kopīgu vērtību nostiprinājuma veicinošas pašregulācijas.

Šīs atšķirīgās attieksmes pret ētikas kodeksu un žurnālistu organizāciju liecina gan par atšķirīgām žurnālistu profesionālajām identitātēm (normām, vērtībām un praksēm), gan arī par atšķirīgu mediju sistēmu modeļu iezīmēm Latvijā: individuālu, bet labi formulētu profesionālo normu esamība liek domāt par liberālā modeļa pazīmēm, profesionalizācijas zema pakāpe – par polarizētā plurālistiskā, bet spēcīgas žurnālistu organizācijas un kodeksa eksistence – par Skandināvijas modeļa iezīmēm. Iespējams, ka valstīs ar ilgstoši stabilu demokrātisku mediju sistēmu ētikas kodeksi un profesionālas apvienības nav tik svarīgas. Sistēmu maiņas (gan mediju, gan sabiedrības kopumā) apstākļos, kad notikusi vērtību pārvērtēšana un kad pilnīgi neregulēts mediju tirgus rada arī negatīvas sekas, pašregulācija un paškritika neviendabīgās žurnālistu kopienas iekšienē tomēr šķiet vēlama.

Darbība politiskā paralēlisma apstākļos var veicināt profesionālās lomas izpratnes relativitāti vai zaudēšanu, žurnālistam strādājot par sabiedrisko attiecību vai reklāmas speciālistu (ražojot reklāmas intervijas), kas apkalpo kādas politiskās partijas intereses. Par abu lauku ciešo mijiedarbību liecina arī žurnālista lomas maiņa, kļūstot (vai mēģinot kļūt) par politiķi, abu lomu vienlaicīga pildīšana vai politiķu atgriešanās žurnālistikā.

Iepriekšējās nodaļās aplūkota dienas laikrakstu žurnālistu *habitus* struktūra – sociālās, organizācijas un profesionālās identitātes. Tās parādās tik dažādas un pretrunīgas, ka nav pārsteigums, ja šo identitāšu nesēji rada tekstus, kas atražo un uztur Latvijas informatīvās telpas sašķeltību.

Tā kā Latvijas publiskajā telpā un mediju pētniecībā tiek lietots divu informatīvo telpu koncepts un profesionālajā vidē nereti uzsvērtas atšķirības latviešu un krievu žurnālistikā, šis jautājums tiek aplūkots atsevišķā nodaļā. Tas tiek darīts vēl jo vairāk tāpēc, ka vienas vai otras valodas laikrakstu var pētīt gan kā organizācijas identitātes elementu, gan kā profesionālās identitātes sastāvdaļu ar atšķirīgām/kopīgām normām, vērtībām un praksēm, kas jau aplūkots iepriekš.

DIVAS INFORMATĪVĀS TELPAS VAI DIVAS ŽURNĀLISTIKAS KULTŪRAS: ŽURNĀLISTU REFLEKSIJAS

Divas informatīvās telpas eksistēja jau padomju laikā. No vienas puses, sadalījums bija vairāk lingvistisks, jo pamatsaturs, politiskās nostādnes, obligātā informācija visiem medijiem bija vienāda. Atšķirīgi, iespējams, tika dekodēts saturs, krievu auditorijai vairāk pieņemot oficiālo nostāju, latviešu auditorijai – lasot starp rindām un iekšēji pretojoties vai virspusēji pievienojoties oficiālajam diskursam. Atšķirīga bija arī kultūras informācija.

Atmodas gados pavērusies brīvība ļāva abu valodu laikrakstiem piedāvāt jaunas, nebijušas tēmas vai atklāt noklusēto informāciju par pagātni.

Pēc neatkarības atgūšanas abu valodu prese saturiski sāka iet dažādos virzienos. Ja agrāk pamatā nebija nepieciešamība lasīt otras valodas izdevumu, lai noskaidrotu „visu patiesību”, tad sistēmas transformācijas maiņas sāpīgo un svarīgo procesu laikā būtu bijis vērtīgi visu līmeņu un veidu mediju patērētājiem gūt priekšstatu par to, kas notiek otras valodas mediju vidē un tās patērētāju domāšanā.

TNS veiktie auditoriju aptauju dati, kā arī demokrātijas un integrācijas auditu projektu ietvaros veiktie SKDS mērījumi liecina, ka latviešu presi galvenokārt lasa latvieši, krievu presi – krievi un krievu valodu lietojošie cittautieši. Latviešu auditorijas īpatsvars krievu medijos ilgstoši ir bijis lielāks nekā otrādi – latviešu izdevumiem krievu patērētāji. Tas galvenokārt attiecas uz TV, bet lielā mērā arī uz presi. Krievu lasītāju īpatsvars latviešu preses izdevumiem (izņemot dažus žurnālus, kuriem nav ekvivalenta krievu valodā) ir samērā niecīgs, izņemot *Dienu* – un nelielu periodu pirms izglītības reformas 2003. gadā. Pēc reformas krievu lasītāju īpatsvars latviešu presē atkal saruka. Abu informatīvo telpu produktus regulāri patērē galvenokārt speciālisti, eksperti, bet sabiedrība kopumā priekšstatu par otras valodas presi gūst vien no lakoniskiem preses apskatiem TV un radio ziņu raidījumos, gan arī no citiem informācijas kanāliem. Abu valodu lietotāji parādījušies interneta portāliem, sevišķi komentāru daļai.

Politiķi, mediju eksperti, sabiedrības pārstāvji socioloģiskās intervijās un aptaujās, kā arī mediju satura analīzes vairāku gadu garumā apliecinājušas divu informatīvo telpu eksistenci Latvijā. Ko par šiem jautājumiem saka paši preses žurnālisti, kuri, iespējams, ir aktīvākie šo atšķirīgo diskursu veidotāji?

Gan aptauja, gan žurnālistu intervijas parādījušas, ka mediju profesionāļi līdzīgi kā to auditorijas paši galvenokārt **patērē** savas dzimtās valodas medijus. Žurnālisti ikdienas darbu steigā ne pārāk bieži saskaras ar otras valodas laikrakstu tekstiem, vienīgi vadība vai politikas redaktori pāršķirsta virsrakstus, lai noskaidrotu citu laikrakstu dienas kārtību. Iepazīšanās ar otras valodas mediju saturu notiek vien fragmentāri, publicējot latviešu vai krievu **preses apskatus** tajos laikrakstos, kuros vēstures, izglītības, integrācijas, attiecību ar Krieviju jautājumi ir svarīgi un kuri lielā mērā balstās viens uz otra kritiku un savstarpējām reakcijām (*VS – LA*).

Latviešu un krievu žurnālisti saskaras kā informācijas vācēji dažādu norišu laikā Saeimā, konferencēs, sapulcēs.

Šo saskarsmi 2006. gada intervijās žurnālisti vērtējuši kā koleģiālu, pat izpalīdzīgu. Tāad interpersonālās saskarsmes līmenī problēmu nav. Vērtējot kolēģu profesionalitāti, tomēr nereti intervijās tika izteikts izbrīns, kā par vienu un to pašu notikumu, kurā piedalījušies abu valodu laikrakstu pārstāvji, var tik atšķirīgi uzrakstīt. Te latviešu žurnālisti pārmet krievu kolēģiem vienpusēju, fragmentāru reportēšanu – kontaktēšanos tikai ar „savējiem” politiķiem par kādu lēmumu rāmējumiem, kā arī nekontaktēšanos vispār – rakstot par norisi, kurā rakstītājs nav bijis klāt.

Lūk, fragments no *LA* žurnālistes teiktā par krievu kolēģiem Saeimas darba reportēšanā. Tajā kritizēta *VS* vadošā politikas komentētāja prakse pilnībā paļauties vienas partijas politiķu diktē-

tajai dienas kārtībai; ir nodalīts viņa cilvēciskās saskarsmes stils no žurnālistei nepieņemamās ideoloģijas paušanas:

„Es lasu Vesti Sevodnja un Čas un Telegraf-u, tas [pēdējais] ir tāds latviešu lasītājam vislabvēlīgākais. Arī žurnālistus pazīstu, kas tur strādā, es viņus redzu acu priekšā Saeimā. Piemēram, Abiks Elkins, - man ar viņu ir ļoti labas attiecības, mēs kādreiz kopā rakstījām par veselības aprūpi, un tā mēs ar viņu sadraudzējāmies. Viņš, piemēram, .. tikpat kā nenāk klausīties Saeimā diskusijas vai runāties, piemēram, ar pozīcijas politiķiem, kaut vai arī ar to saucamo opozīciju – tēvzemiešiem un Jauno laiku. Viņam dod padomus .. Saskaņas Centra vai PCTVL deputāti, parasti sēžu starplaikā satiekas un dod virzienus, kādā veidā rakstīt. Viņš tur ar Kabanovu aprunājas, tad, piemēram, Cilēvičs un Pliners regulāri viņam norāda [ko rakstīt], viņam ir ļoti viegli.

Kad runā ikdienā, viņš ir sakarīgs cilvēks, bet, kad palasa tos rakstus, nu tik radikāls, lielkrievu šovinisma pilni raksti! (6LAS2)

Pašas žurnālistes taktika ir raksta koncepciju izstrādāt, uzklausat dažādus viedokļus un diskutējot ar galveno redaktori:

„[Par to], kas ir šodien svarīgākais, informēju galveno redaktoru, tad mēs apspriežamies, .. un tad es pētu, runāju ar frakciju deputātiem, vai valdībā ar ministriem, un tad rodas viedoklis, bet tur [krievu žurnālistiem] jau ir skaidrs viedoklis, viņam to iedod sagatavotu, - ņem un raksti.” (6LAS2)

Citējumi ilustrē atšķirīgo situāciju, kādā interviju laikā atrodas abu valodu izdevumus pārstāvošie žurnālisti: vieni atspoguļo vairāku koalīcijas partiju darbību, kurai raksturīgas ne tikai pretrunas starp atsevišķajām partijām, bet arī iekšējas domstarpības vienas partijas iekšienē, turpretī krievu žurnālisti var nekritiski atbalstīt savu vienīgo (opozīcijas) partiju, kad vēlēšanas notikušas.

VS žurnālists intervijā uzsvēra savas priekšrocības – spēju piekļūt tādiem avotiem, kuriem latviešu žurnālisti nevar piekļūt, tādējādi latviešu prese nereti izmantojot viņa iegūto informāciju, turklāt šo informāciju, t.sk. no Krievijas vēstniecības, mēdzot izmantot arī politiķi:

„Protams, mēs ļoti daudz rakstām par Latvijas un Krievijas attiecībām. Mēģinām atainot arī Krievijas nostāju, līdz ar to mēs vinnējam šajos konkurences apstākļos. Jo arī latviešu avīzes izmanto mūsu informāciju, mūsu viedokli no Krievijas, mums ir labāki sakari ar Krievijas politiķiem. Pat ĀM mums pa klusam saka: „Protams, ka mēs ne visai atbalstām, ka jūs tik plaši atspoguļojat Krievijas viedokli, bet, no otras puses, tas palīdz mums mūsu darbā, jo mēs uzzinām, ko ienaidnieks domā (ienaidnieks pēdējās). Mēs arī viņiem palīdzam, atspoguļojam arī to pusi, izpildām savu uzdevumu.” (6VSV3)

Savukārt latviešu žurnālisti pārmet šim kolēģim Krievijas vēstniecības rupora vai ziņotāja lomu.

Telegraf-a žurnālistes 2006. gada intervijās izteica pārmetumu pozīcijas politiķiem – gan par rindām, kurās jāgaida, lai iegūtu interviju, gan arī par to, ka pamanīta atšķirība, kad par vienu un to pašu parādību politiķis latviešu medijiem teicis vienu, bet krievu medijiem – ko citu.

Kā redzams no šiem intervijas citējumiem, arī avotu izvēle un profesionālās stratēģijas, reportējot no Saeimas un atspoguļojot politiķu aktivitātes, var kalpot par piemēru atšķirīgu

profesionālo prakšu demonstrēšanai un divu atšķirīgu informatīvo telpu uzturēšanai. Jāteic gan, ka daļēji te vainojami paši politiķi – gan pirmsvēlēšanu periodā izvēloties uzrunāt tikai „savus” vēlētājus, gan arī variējot savus vēstījumus atkarībā no medija un žurnālista, kam tos adresē. Cita problēma ir politiķu iespēja piekļūt otras valodas medijam, kas tā redakcionālās politikas un (ne)simpātiju dēļ var būt ierobežota.

Jautājot par latviešu un krievu žurnālistikas iespējamām atšķirībām, žurnālisti norādīja uz atšķirībām ideoloģiskās pozīcijās, dažādās profesionālās vērtībās un valodas izmantojumā:

- latviešu laikrakstu žurnālisti ir precīzāki, ilgāk un pamatīgāk izstrādā tēmu;
- faktu un viedokļu konsekvēnāka dalīšana latviešu presē;
- krievu laikrakstu žurnālisti ir kritiskāki pret varu (pozīcijas partijām);
- krievu žurnālisti vairāk orientēti uz „vienkāršiem” cilvēkiem.

Pēc žurnālistu domām, atšķirības izpaužas arī kā sekošana Rietumu vai krievu literārās žurnālistikas tradīcijai:

- krievu žurnālistika ir emocionālāka, personiskāka;
- materiālu apjoms krievu presē ir mazāks („*pacietīgie latviešu lasītāji*”);
- asāki virsraksti, spēlēšanās ar valodu krievu presē;
- „nepareizība, žurnālistiskais huligānisms” krievu žurnālistikā (VS pašraksturojums).

Tiek uzsvērtas gan stila, gan ideoloģiskā atšķirība, gan atšķirīga pieeja neitralitātes kritērijam:

„Nu, protams, ideoloģiskā pozicionēšanās, ko, iespējams, ietekmē atsevišķu izdevumu naudas devēji, kas diktē savu tematiku un dienas kārtību. Tad pasniegšanas veids. Ja salīdzina ar latviešu presi, kas ir daudz mierīgāka un neitrālāka. Ne tikai saturiski un valodas intonācijas ziņā, bet, kā jau es teicu iepriekš, informācijas izkārtojuma ziņā. Tādas galvenās atšķirības.” (Ds12)

LA žurnāliste par krievu laikrakstiem izsakās kā par pretvalstiskas informācijas izplatītājiem, atklājot gan to, ka abu valodu laikraksti aktīvi komentē otram pusei nepieņemamas publikācijas, gan uzsverot domu, ka valsts institūcijas nereaģē uz krievu laikrakstos sastopamo naida kurināšanas praksi:

„...Mēs visu laiku it kā cīnāmies ar viņiem un atspoguļojam, kas ir atkal pateikts pretvalstisks un riebīgs, un ko tas dod? Nevienam tas vispār neinteresē, ko viņi tur raksta. Krievi no avīzes barojas, un viņiem rodas naidis gan pret latviešu tautu, gan pret Latviju. Visas avīzes tādas, nu Telegraf-s tāds konservatīvāks. Mēs esam gan ar ministriem runājuši, Ārlietu ministriju, ar visiem pēc kārtas. .. Viņi tur savā sulā ir, un vienu lielu, milzīgu sabiedrības daļu baro drausmīgi atšķirīgi no Latvijas preses.” (LAS2)

Telegraf-a žurnāliste atzīst, ka latviešu prese ir kvalitatīva, kā vienu no tās īpatnībām minot labāku pieeju pozīcijas avotiem:

„Protams, ka [latviešu izdevumi] ir kvalitatīvi. Viņiem ir ļoti labi avoti, mums tādu avotu nav, kā koalīcijas partijas, viņi dalās ar tiem vairāk informācijā, mums ir tā problēma, ka ar mums nedalās informācijā, mums nav tādu neatkarīgu avotu

valdībai pietuvinātiem cilvēkiem, kuri var kaut ko pastāstīt. Mums visu laiku kaut ko stāsta opozīcija. To pašu interviju ar premjeru ļoti grūti norunāt.” (6TS4)

Čas žurnāliste savukārt *Latvijas Avīzi* (un *VS*) raksturo kā propagandas laikrakstu ar negatīvi vērtējamu manipulatīvu spēku:

*„LA piemērs. Kad es runāju ar cilvēkiem laukos, saprotu, ka viņiem ar šīs avīzes palīdzību ir izskalotas smadzenes, un es nevaru pārliecināt, ka ir arī citi viedokļi. ... Tā ir diezgan radikāla avīze. Kā krievu tirgū ir *VS*, tā latviešu tirgū ir *LA*.” (6ČS4)*

Kā redzams, interviju diskursos, vērtējot žurnālistikas saturu abās informatīvajās telpās, vērojami simetriski savstarpēji apvainojumi radikālismā, manipulēšanā, propagandā.

Dienas vadītāja uzsver gan ideoloģiskās, gan stila, gan profesionālo vērtību atšķirības, kas parādās attieksmē pret ētikas kodeksu un attieksmē pret slēpto reklāmu. Fragmentā arī pamatots, kāpēc Latvijā nedarbojas tulkotu preses izdevumu prakse, un izteikts viedoklis, ka starp krievu žurnālistiem nav bijis viegli atrast cilvēku, kurš varētu parakstīt *Dienas Mediju* ētikas kodeksu, kas nepieļauj žurnālistiem rakstīt reklāmas intervijas:

*“Pirmkārt, viņiem pavisam citas prasības pret informāciju, pret pasniegšanas stilu. ... Krievu preseī ir ļoti divdomīgi virsraksti un agresīvāki. Jau iepriekš [man] bija pieredze: *Dienas Bizness* 2000. gadā mēģināja izdot biznesa avīzi krieviski un tikai pāris numuri iznāca, un *Dienai*, man liekas, ir tā pati pieredze. Tas bija latviešu teksts, tulkots krieviski. Tas nestrādā. ... Un tieši tāpēc arī *Dienas Bizness* meklēja portālam cilvēkus, krievu žurnālistus, un nebija viegli atrast, zinot, kāds mums ir princips - gan ētikas kodekss, gan redakcionālā politika. Atrast cilvēku, pirmkārt, ar tīru pagātni, nevis reklāmrakstu rakstītāju, tas nebija viegli.” (Ds12)*

VS žurnāliste atklāj krievu žurnālistikas saknes un piedāvā tēlainu latviešu preses raksturojumu:

„Tie ir divi dažādi žurnālistikas stili. Eiropēiska stila latviešu žurnālistika un klasiska krievu žurnālistika, no kuras izauga padomju žurnālistika un tad izauga Latvijas krievu žurnālistika. Domāju, ka abi stili ņem vērā nācijas mentalitāti. Nav noslēpums, ka krievi ir emocionālāki, viņi ir vieglāk garīgi ievainojami. ... Reizēm tos grūti prognozēt. Latviešu cilvēks, ir tas, kam „vairāk visas pogas aizpogātas”, viņš vairāk distancēts pret ārējo vidi, reizēm līdz galējībām.” (6VSS2)

Žurnāliste saredz latviešu un krievu mentalitātes atšķirības, un šis nelielais fragments rāda, ka viņa uztvērusi ārējas izpausmes („visas pogas aizpogātas”), bet nesaskata, ka pārdzīvojums vai emocionalitāte var būt arī intraverta un ārēji nepamanāmāka.

VS žurnāliste norāda, ka mentalitātes atšķirības veido dažādus žurnālistikas stilus un atgriešanās (viņasprāt – nokļūšana) Eiropā maina arī krievu cilvēkus:

„Mēs esam ļoti atšķirīgi tādā mentālā, garīgā līmenī. Dabiski, ka mums viss būs atšķirīgs – māksla, literatūra, arī žurnālistika. Arī padomju laikā latviešu žurnālistika atšķīrās. Nevar cilvēks, ja viņš izaudzis, mācīts, audzināts citos apstākļos, rakstīt kā es vai kāds no mūsu kolēģiem, kas audzināti krieviskā vidē... Kas notiek tālāk? Mēs visi nokļuvām Eiropā. Mēs sākām sevi atšķirīgi pozicionēt, ievērojama daļa krievu cilvēku sāka uzsūkt eiropēisko mentalitāti, arī kļūst vēsāki, ieturēti, mēreni, tolerantī visā, korekti, politikorekti. Ir [arī] konservatīvāka krievu daļa, kas vairāk

saglabā vecos stereotipus. Negribu teikt, ka sliktus. Tie ir tādi, kādi ir. Dabiski, ka tas veido dažādus žurnālistikas stilus. Aiz tā stāv arī kāda politiska „raznočeņije” un priekšrokas došana.” (6VSS2)

Visvairāk vienprātības abu valodu žurnālistiem ir par to, ka krievu žurnālistikai raksturīga emocionalitāte, personificēts rakstības stils:

„Krieviem tas piemīt, ka mūsu žurnālistika ir personificēta ..Tā ir daudz emocionālāka. Latviešu prese griežas uz Rietumu pusi, mazāk emociju. Daudz, kad raksta par hokeju. Kad raksta par sociāliem jautājumiem, politiku, tur ir fakti, komentāri, nav cilvēku pārdzīvojumu. Mums ir tāda emocionālāka [attieksme].” (6VSV3)

Telegraf-a žurnāliste formulē atšķirības materiālu veidošanas principos un faktu ieguvē. Vienā gadījumā - vairāk radoši meklējot informāciju ārpus redakcijas un tiekoties ar avotiem, otrā – izmantojot sakaru līdzekļus:

„Latviešu žurnālisti strādā cītīgāk, uzmanīgāk, rūpīgāk. Krievu žurnālistu darbs ir atvieglināts: viens fakts,- sēdi un apraksti savas izjūtas. Latviešu žurnālisti krāj faktus, runā ar cilvēkiem, brauc apkārt. Mēs sēžam uz telefona.” (6TS8)

Paši krievu žurnālisti atzīst savas preses aso, ironisko izteiksmi:

„Es uzskatu, ka jaunatnei vispār raksturīga šī intonācija, mazliet ciniski ironiska. Tā, no vienas puses, ir vecuma īpatnība, no otras puses, nestrīdēšos, ir aizvainojuma komplekss, kas ir krieviem.” (6VSV5)

Bijušai *Telegraf-a* vadības darbiniecei ir cits viedoklis, tāds, ko nav paudis neviens no pārējiem intervētajiem žurnālistiem. Viņa nedala žurnālistiku pēc nacionālo īpatnību vai mentalitātes kritērijiem. Viņas pārliecība – žurnālistiku var raksturot kā kvalitatīvu, profesionālu vai pretēji un galvenais kritērijs ir tās spēja sekot tehnoloģijām, lai ar rakstīšanas stilu precīzi uzrunātu savu auditoriju:

„Kas tā tāda ir - krievu žurnālistika? Man ir cita skola. Varbūt es vairs neesmu pie pārējiem, kas uzskata, ka ir krievu un amerikāņu, un latviešu žurnālistika. Manuprāt, tādas nav. Nav nekāda sakara ar krievu vai latviešu žurnālistiku, bet gan ar tehnoloģijām. Manuprāt, latviešu mediji to arī ļoti labi jūt – jo īsāk, jo kompaktāk, jo ātrāk. Mēs nesen lasījām pētījumu, kā cilvēki lasa avīzes – 50% izlasa virsrakstus un līdus, 30% tikai virsrakstus un 20% dalās sīkākās kategorijās, ko viņi dara ar avīzi. Ko lasītāji patērē – ļoti kompakti saliktu informāciju. Un kāda mentalitāte var būt kādam interesantam rakstam? Tas ir vai nav interesanti iepakots. Atšķirības ir pasniegšanas veidā. Bet tas nav nacionalitātes vai mentalitātes jautājums, bet drīzāk laikraksta pozīcijas jautājums – kā sevi redzu šajā tirgū un kā uzrunāju savu patērētāju.” (TS2)

Visatšķirīgākās un skaidrāk paustās attieksmes žurnālistu diskursos atrodamas jautājumā par faktu un viedokļu dalīšanu. Gan latviešu, gan krievu žurnālistu atbildēs šis princips vērtēts dažādi.

„Visi zina standartus [Rietumu žurnālistikā dalīt faktus un viedokļus]. Mūsu avīzē ir arī personisks vērtējums. Avīze ir personificēta. Rietumos [raksti] bieži vien ir

bez paraksta vai ar iniciāļiem. Bet pie mums cilvēki ir pazīstami, mūsu pastā cilvēki raksta vēstules konkrētam žurnālistam, ar viņu strīdas vai atbalsta. Mums ir avīze, kur ir personības. Tirāža to attaisno. Šī stila piekritēji ir mūsu valstī. Grib aiz katra raksta redzēt konkrētu cilvēku.

Nevar paņemt LETA-s ziņu, pārtulkot. Viņi grib redzēt nostāju, atbildi uz jautājumu (ne tikai ziņas izklāstu, ka ir inflācija). Mēs arī npublicējam tādus rakstus, ka viss ir slikti, tikai kritizējam. Mūsu redakcijas vadības nostāja ir ka .. problēma jāatspoguļo, bet jādod arī tās risinājums. Šī kritika ir konstruktīva. Nepareizi ir uzskatīt, ka mēs visu rakstām tikai ar melnu krāsu, ka viss ir slikti.” (6VSV3)

Savukārt Čas žurnālists uzsver, ka Latvijas prese kopumā ietekmējas no dažādiem modeļiem citur pasaulē:

„Diena seko Rietumu tradīcijām tikpat daudz, cik VS. Diena ir nolaižāta no tā paša zviedru varianta, un attiecīgi viņi arī vālē. Tikpat labi kā VS ir paņēmusi par paraugu „Das Bild”, pilnīgi 1:1. Tur jābūt pusplikai vai plikai meičai uz pirmās lapas utt. Viņi vienkārši paņēmuši Rietumu izdevumu, [ja] noliek blakus, ja neņem pēc satura, bet pēc bildēm un izvietojuma, tas ir 1:1 nosperts. Tad VS arī ir šausmīgi Rietumu avīze.” (6ČV3)

LA kolēģe saka, ka krievu preses prakse informatīvos rakstos „jaukt klāt savu attieksmi” ir propagandistiski ietekmīga un ērta tādai auditorijai, kura gaida gatavu viedokli:

„Krievu laikraksti raksta Krievijas žurnālistu stilā, nav objektīvas ziņas, bet raksta rakstiņu ar viedokli, gluži pretēji tam, ko Diena proponē. Mūsu avīze arī dažreiz to pārkāpj [faktu un viedokļu nodalīšanu]. Bet krievu žurnālistiem tas krasi izteikts paņemt LETA-s ziņas, pieliek attieksmi, savu virsrakstu. Ietekmīgāki ir šādi pozīcijas raksti. Auditorija ir pieradusi, ka iedod gatavu viedokli. Latviešu prese vairāk ievēro sadalījumu.” (6LAS1)

Secinot var teikt, ka pat viena atsevišķa redakcijas kolektīva ietvaros bija vērojami atšķirīgi viedokļi – gan principiāla prasība šķirt faktus un viedokļus (*Diena*) vai atzīt to par vēlamu, bet grūti sasniedzamu normatīvu ideālu, gan uzskats, ka tas ir nepieņemami, jo lasītājs šādu žurnālistiku nepieņem, tas neatbilst žurnālistikas tradīcijai un tā ir novecojusi prakse laikmetā, ko izaicina interneta attīstība.

2010. gada intervijās žurnālisti akcentē žurnālistikas mainīšanos:

„... Tomēr ziņas no komentāriem vajadzētu dalīt. Bet cita lieta, ka ziņas vairs nav standarta sausās ziņas. Streips šajā ziņā .. fakultātē ir atpalicis, tur tiek mācīts vecā parauga sausās ziņas ar standarta līdiem un tālāko. Tā tas [vairs] nav. Tas notiek neapzināti vienā brīdī. Es un kolēģi cenšamies uzrakstīt kaut kā interesantāk, tas arī ziņai dod pievienoto vērtību. Nevis vienkārši apraksta faktus no sērijas „vakar notika sapulce”.” (Ds11)

Intervijās mēģināts arī noskaidrot, ko žurnālisti uzskata par atbildīgiem divu informatīvo telpu eksistencē un „atražošanā”. Diskursos nebija jūtama dziļāka analīze vai paškritika. Galvenokārt tiek vainoti politiķi, kā arī auditorijas pieprasījums, biznesa intereses,- piemēram, ja kritizēs Putinu vai nerakstīs ierastā veidā par 9. maiju (*Telegraf-s*), laikraksta tirāža kritīsies. Savulaik seminārā par integrācijas jautājumiem, kur tika prezentēti dati par atšķirīgajiem valsts

svētku norises diskursiem abu valodu medijos, K.Zagorovska, *Čas* galvenā redaktore, ar zināmu skaudību teica, ka latviešu žurnālistiem gan ir labi un viegli – ieliek pirmajā lapā lielu svētkiem veltītu bildi un visi apmierināti, bet krievu lasītājiem ne visiem tie esot svētki, tāpēc jāpiedomā, kā un kādu informāciju šajos svētkos ievietot laikrakstā.

Žurnālisti izvairījās atbildēt uz jautājumu, kāpēc, piemēram, 16. marta un 8./9. maija norises, salīdzinot ilgākā laika griezumā, tomēr tiek tik atšķirīgi atainotas dažādos gados – no ignorances līdz aktīvai kampaņai/antikampaņai. Manuprāt, tas saistāms ar žurnālistu sekošanu politiku, arī ārvalstu lielo politisko spēlētāju dienaskārtībai, kas starpvalstu vai iekšējo politisko spēku attiecību saasināšanās gadījumā vai konkrētu gaidāmu notikumu dēļ liek žurnālistiem aktīvāk izmantot šo kalendāra norišu atspoguļojumu savu auditoriju mobilizēšanai (piemēram, maijs pirms Saeimas vēlēšanu „oktobra” vai maijs bez priekšā stāvošām vēlēšanām).

Sarunās ar žurnālistiem uzskatāmi iezīmējās tendence pamatot tēmu atlasē kritērijus un rāmējumus ar auditorijas interesēm, – žurnālisti veido dienaskārtības un pamato savas atspoguļotās tēmas (uzspiestās dienaskārtības?) ar laikraksta biznesa interesēm nepazaudēt auditoriju.

2006. gada pavasarī krievu laikrakstu žurnālisti apstiprināja, ka viņu auditorijai šajā laikā nozīmīgākās tēmas bija leģionāru gājiena aizlieguma panākšana un aizvainojums par to, kā 9. maijs tiek atainots latviešu valodas medijos. Piemēram, intervijā ar *Čas* toreizējo galveno redaktori jautāju, kāpēc tik liela uzmanība pievērsta vienīgi 9. maijam, bet Jūrmalgeita, kas tajā laikā dominēja latviešu presē, neparādās vispār. Atbildē tika uzsvērts, ka korupcijas skandāls Jūrmalas Domē ir tāls *Čas* auditorijai, jo viņi neesot Jūrmalā pie varas un iesaistītos politikus nepazīst:

„Jūrmalgeitā nebija neviena cilvēka, ko zina mūsu auditorija. Mēs neesam pie varas. Kaut kāda vara, ar kuru mūsu auditorijai nav nekāda sakara, viņi nepiedalās zemes dalīšanā. Kas ir Ančāns? Mūsu auditorija to nezina.”(6ČS1)

Jāatzīst, ka tā nav taisnība, jo tieši latviešu politiku uzpirkšanas mēģinājums bija saistīts ar citu politisko spēku lēmumu pieņemšanas iespējām, un korupcijas tēmai vajadzētu būt aktuālai visā sabiedrībā. Otrs pamatojums bija bailes no juridiskām sekām, publicējot telefonsarunas.

Žurnālisti uzsvēruši arī atšķirīgās auditorijas intereses un gaidas, kas nosaka, kāpēc atšķiras latviešu un krievu preses dienas kārtības un notikumu rāmējumi. Krievu žurnālisti atzina, ka kritiska attieksme pret Krievijas politiku vai jēlkādas simpātijas Latvijas varas partijām neizbēgami izraisa laikraksta popularitātes zudumu un tādad tirāžas krišanos. Līdzīgi izteikumi atrodami par *LA* – uzskatu liberalizācija liek zaudēt lasītājus.

Netika gūta skaidra atbilde, kāpēc, piemēram, *VS* publicē A.Gardas izteikumus, kuri latviešu dienas presē vispār neparādās, jo netiek atbalstīti kā pārāk radikāli.

Žurnālistu attieksme pret vēstures notikumiem - 16.martu un 9. maiju – un to atainošana rāda, ka ar - dažiem izņēmumiem - viņi arī šajās pētnieciskajās intervijās nepaceļas pāri stereotipam, ko, iespējams, tiešām gaida lasītājs. Žurnālisti pieder pie tās pašas interpretējošās kopienas, kurai viņi adresē savus vēstījumus.

Saskatāma arī zināma pretruna, - no vienas puses, intervijās dzirdamas frāzes, ka krievu žurnālisti izprot „visiem zināmo latviešu sāpi”, no otras puses, reālā darbība un diskursi par šiem jautājumiem liecina par pretējo – konsekvēnti jau no 2006. gada intervijām var redzēt krievu žurnālistu aktīvo vēlmi visiem iespējamiem līdzekļiem, slēptākiem un pakāpeniskiem vai atklātākiem, panākt savu prasību īstenošanu.

Arī latviešu žurnālistu intervijās nevarēja sastapt empātiju, kas liecinātu par krievu cilvēku izjūtu sapratni. Reizēm bez izšķirtības krievi tiek identificēti kā Latvijas ienaidnieki, šeit dzimušie jaunieši saukti par okupantiem un 5. kolonnu.

Žurnālistu diskursā (līdzīgi kā politiku retorikā, uzstājoties Saeimas translētājās sēdēs vai interviju atbildēs medijiem) dominē situācijas konstatējošs rāmējums, bet trūkst pārdomu par

to, cik šāds monoloģisks, konfrontējošs stils un esošo, pierasto diskursu „atražošana” ir auglīga. Nākotnes perspektīvu rāmējums, kādas redakcionālās politikas pārmaiņu iezīmes intervijās nepārādās. Protams, apzinot, ka redakcionālās politikas plānus intervētie laikrakstu vadības pārstāvji varēja neatklāt, taču arī netiešā veidā tos samērā apjomīgo sarunu gaitā nevarēja pat nojaust.

Atbildes liecina par ļoti atšķirīgiem nākotnes redzējumiem:

„Ja man jāatbild uz jautājumu, kā šīs divas telpas savienot vienā, tad nezinu. Tā ir katra cilvēka brīva griba. Ko viņš izvēlas? Vai viņš izvēlas cienīt valsti, kurā atrodas, vai izvēlas uzspļaut un parādīt, ka ir visvarens un jūs te kaut kādi mazie melnie. Katra cilvēka līmenis tas ir. Integrēt? Ko krievi grib? Viņi taču ir pateikuši – pilsonību visiem, piedalīties pašvaldību vēlēšanās nepilsoņiem.” (LAS2)

Tiek izteiktas bažas par cerību nepiepildīšanos, ka, aizejot vecajai paaudzei, kura no abām pusēm uzkrājusi pagātnes aizvainojumus, jaunie dzīvos saskaņā:

„Kopš [izglītības] reforma beidzās, .. bija kaut kāds pieklusums, dažiem politiķiem liekas, ka viss kārtībā, bet, no otras puses, tas ir aizgājis pašplūsmā, un tomēr divkopienu valsts - tās grupas, kopienas ir palikušas. Katra dzīvo savā sulā, un tāda tīsta integrācija nav notikusi. It īpaši, ja paskatās, kas notiek 9. maijā, vairs jau nav tā, ka iet mūžīgie veterāni, bet, paskatieties, cik daudz ir jauniešu, kas neidentificējas ar [Latvijas] valsti, bet ar Krieviju, tā viņiem ir kaut kāds elks, un jāsecina, ka nav Latvijas valsts panākusi, ka šie cilvēki būtu iekļāvušies un atzītu šo valsti par savu.” (LAS2)

Kā cēloņus šai situācijai visbiežāk žurnālisti min politiķu rīcību, taču runā arī par sabiedrību, kas šādu politiku un diskursus atbalsta:

„Sabiedrība kopumā, nevar jau tādu vienu vainīgo atrast. Valsts politika, droši vien mediji arī, katrs dzīvo savā [pasaulē]. Droši vien vairāk rādām, kas notiek tajā .. [savā]. Iespējams, pareizi būtu bijis, ja Latvijas valsti atbalstošie, cenošie, vai kā mēs sakām, mērenie krievi, [tiktu] pie varas. Lai viņiem nebūtu tādas izjūtas, ka neesam valdībā, esam ekonomiskie valdnieki ar privātfirmām, bet valsts varā neesam. Varbūt, ka tas mainīsies, ja Rīgā ilgāk būs pie varas Saskaņas Centrs?” (LAS1)

Politikā uzrunā sabiedrību atšķirīgi, atkarībā no medija, kurā parādās, kā arī „sadalās” pa atbilstīgo ideoloģiju reprezentējošiem izdevumiem:

„Bet tas ir pilnīgi saprotams, jo katra politiskā partija ir ieinteresēta noteiktu, ļoti specifisku redzes punktu darīt zināmu konkrētam medijam. Piemēram, ja Cilēvičs gribēja runāt par nepilsoņu smago situāciju Latvijā, vai cik šausmīgas ir prasības pret valsts valodu Latvijā, .. Buzajevs vai Sokolovskis .. Pilnīgi loģiski, ka viņi dosies uz Čas, vai uz Vesti, vai pat uz Telegraf-u, kur viņi tiks ļoti rūpīgi uzklausti un tiks publicēts garš raksts. Kam viņam nākt uz Latvijas Avīzi?” (LAS3)

Secinājumi

Rezumējot respondentu izteikumus par divām informatīvajām telpām un divām žurnālistikas kultūrām, jāsecina, ka, pirmkārt, Latvijas žurnālistikas raksturojumā galvenās atšķirības tika

saskatītas saturā, ideoloģijā, dienas kārtībā. Šo atšķirību vērtējumi lielā mērā sakrīt ar žurnālista etnisko/nacionālo piederību un organizācijas identitāti.

Otrkārt, atšķirīgs ir profesionālo vērtību un lomu vērtējums, taču te atšķirīgie uzskati nedalās pēc intervējamo valodas vai izdevuma, kurā viņi strādā. Šai gadījumā atšķirība var būt gan organizācijas identitātes ietekmēta, gan uzskatāma par konkrētā žurnālista profesionālās identitātes elementu.

Trešā atšķirību grupa saistās ar žurnālistikas formu, prezentāciju, kas izriet no kultūras tradīcijas un iespējamām mentalitātes citādībām.

Dažas no atšķirībām ir būtiskas, un ļauj paredzēt arī citu profesionālās identitātes elementu parādīšanos intervējamo diskursos. Piemēram, žurnālistu attieksme pret faktu un viedokļu dalīšanu saistās ar viņu atbildēm par profesionālām lomām un saikni ar partijām. Tie žurnālisti, kuri uzskata, ka tas nav iespējams un nav vēlams, savu profesiju saista ar cīņu par etniskās vai lingvistiskās kopienas interesēm un kļūst par „savas” partijas nekritisku atbalstītāju.

Gan tikko aplūkoti diskursi, gan iepriekšējās nodaļās žurnālistu demonstrētās sociālās identitātes, starp kurām dominē politiskā identifikācija un nacionālās/etniskās identitātes svarīgākie elementi - valoda un vēstures traktējums, ļauj secināt, ka tad, kad šīs identitātes svarīgums ietekmē medija izvēli, identifikācija ar organizāciju un tās ideoloģiju un politiskajām simpātijām ir organiska, tāpēc organizācijas, īpašnieku spiediens netiek izjūsts, jo redaktori un žurnālisti var savās darba vietās identificēties ar to redakcionālajām politikām, nedistancējoties no tām, nespējot paskatīties uz medija un savu darbību no visas sabiedrības perspektīvas.

Par ierobežotu autonomiju, problēmām attiecībā ar vadību žurnālisti runā vien tad, ja redakcionālā politika tiek mainīta un pastiprinās (jauno) īpašnieku spiediens vai arī tad, ja kādos atsevišķos jautājumos žurnālista vai redaktora domas nesakrīt ar augstākā vadītāja redzējumu, tātad žurnālistam neatrodoties varas pozīcijā.

Šādu distancēšanos un kritisku skatu uz īstenotajām praksēm žurnālistos varētu (un vajadzētu) veicināt internalizētās profesionālās normas un vērtības. Tomēr, kā redzējam nodaļā, kur par lomām, vērtībām un praksēm (rutīnām) runā paši žurnālisti, šīs profesionālās identitātes ir ļoti atšķirīgas, tās reizēm ir vāji izteiktas (žurnālistikā strādājošs politiķis vai vēsturnieks) vai gluži otrādi – ļoti aktīvas un karojošas. Tieši tāpēc gan interviju diskursos, gan žurnālistu producētajos tekstos tās parādās gan emocionāli (aģitējošas, karojošas, partijiskas), gan analītiski racionāli un sabalansēti, gan atsvešināti normatīvi, neitrāli.

SECINĀJUMI: PROFESIONĀLO IDENTITĀŠU VARIANTI UN *HABITUS* SALĪDZINĀJUMS

Dienas laikrakstu žurnālisti (redaktori, sabiedriski politisko jautājumu komentētāji un ziņu rakstītāji) profesiju galvenokārt izvēlējušies mērķtiecīgi un apzināti, uzskatot to par savu specialitāti, arī par politisku nodarbošanos, biznesu, mazāk – par radošu literāru pašizpaušmi. Dienas laikrakstu žurnālisti ir vairāk sociāli aktīvi, pretrunīgāk vērtē Latvijas pašreizējo attīstību un padomju laika pieredzi nekā to kolēģi citos medijos. Starp laikrakstu galvenajiem redaktoriem, vidējā līmeņa vadītājiem, komentētājiem un reportieriem sastopami abu dzimumu pārstāvji. Dienas laikrakstu žurnālistu darba vietas izvēle galvenokārt saistīta ar iespēju rakstīt dzimtajā valodā, kaut arī ir daži izņēmumi. Viņu kultūras kapitāls uzkrāts dažādos veidos: intervēto žurnālistu izglītība ir saistīta gan ar žurnālistiku, gan saskarīgām nozarēm, gan ar profesiju tieši nesaistītu augstskolu Latvijā vai ārzemēs.

Sociālās identitātes

Starp dienas laikrakstu žurnālistiem atrodami dažādu paaudžu, pieredžu un izglītību pārstāvji: galvenie redaktori, daļēji arī komentētāji pamatā ir ar pieredzi padomju laika medijos, ziņu žurnālisti biežāk ir jaunākās, postpadomju paaudzes, pārstāvji. Kaut arī respondentu pirmais impulss bija identificēt sevi ar žurnālista profesiju (tātad profesionāla identifikācija), dziļo interviju diskursi parādīja, ka respondentiem svarīgas ir sociālās identitātes – nacionālas, teritoriālas, etniskas, lingvistiskas. Tas parādījās diskursos par valodu, tās lietojumu, valsts vēstures faktu interpretācijās, laikrakstu organizācijas identitāšu raksturojumos, žurnālistu lomu izpratnes pamatojumos.

Latviešu žurnālisti nacionālo identitāti saista ar latviešu nāciju, kurā ietilpst minoritātes ar citu etnisko identitāti. Sastopamas divas tendences: viena – uzskatīt, ka līdz ar neatkarības izcīnīšanu nacionālās identitātes var brīvi attīstīties un nacionālie jautājumi vairs nav būtiski. Šī pieeja vairāk raksturīga žurnālistiem no *Dienas* vai *NRA* un piemīt vai nu tiem cilvēkiem, kuri kopš padomju laikiem pieraduši pie krievu valodas dominēšanas, zina valodu un to lieto, vai jaunās paaudzes pārstāvjiem.

Otra: nacionālās identitātes apdraudētības diskurss, - nepilsoņu un krievvalodīgo iedzīvotāju lielais skaits, Krievijas ārpolitikas un informācijas telpas ietekme rada apdraudējumu valstij, latviešiem un valodai. Interviju diskursos reizēm ir grūti nošķirt, vai „latvietis” vairāk domāts nacionālā, pilsoniskā nozīmē vai etniskās identitātes izpratnē; tomēr dominē šī pilsoniskā izpratne un atbildība, uzsverot pamatnācijas tiesības un kritizējot divu kopienu ideju kā neatbilstīgu Latvijas valstiskumam.

Krievu žurnālistu pašidentifikācijas raksturojamas kā daudzveidīgas. Tieši tāpēc, ka dažiem tēvzeme nav Latvija, tiek minētas vismaz divas identitātes – gan Latvijas, gan Krievijas. Latvijā dzimušie sevi identificē kā Latvijas krievus, uzskata, ka šī identitāte nav svarīga, kā būtiskāku nosaucot teritoriālo (rīdzinieks) vai kādu citu identifikāciju (ar ģimenes lomu, hobijiem, izglītību). Intervijās neparādās minoritātes jēdziens, identitāte tiek saistīta ar valodas lietojumu (krieviski runājoša lingvistiska grupa), tomēr diskursi par krievu tiesībām Latvijā, politiskās prasības, to pamatojums, vēstures jautājumu traktējums parāda, ka šī identifikācija nav tikai lingvistiska, komunikatīva. Arī abu valodu pratēji un Latvijas pilsoņi uzsver, ka Latvijā ir nācija ar divām kopienām, ir noraižējušies par krievu valodas lomas samazināšanos. Sastopams arī diskurss par Latvijas identitāti kā šauri lokālu, kam pretstatā ir krievu pasaules loma, krievu impēriskā identitāte un krievu kultūra kā noteicošs identitātes elements.

Diskursos par sociālajām identitātēm dominē valodas, kopīgas pagātnes, vēstures un to atbalstošo politisko spēku tēmas. Par kultūru, literatūru, mākslu kā identitātes komponentu tiek runāts ļoti reti. Tas arī saprotams, jo intervētie ir laikrakstu politiskās līnijas noteicēji un realizētāji, tāpēc identitātes nereti tiek pārdefinētas kā atbalsts vai nosodījums politiskajām partijām, kuru darbība šīs identitātes apstrīd vai aizstāv.

Organizācijas identitātes

Žurnālisti, runājot par savu organizāciju identitātēm, apstiprināja, ka laikrakstu saturs kļūst primitīvāks, vairāk saprotams, tomēr arī demokrātiskāks, nevis elitei, bet „vienkāršajam” cilvēkam domāts. Žurnālisti ilustrē preses **komercializācijas, unifikācijas tendences**, uzsverot, ka palielinās laikrakstu izklaidējošās daļas, kā arī t.s. sociālo izpētes darbu īpatsvars (nereti ar sensacionāliem vai skaļiem virsrakstiem), bet sabiedrībai būtiski jautājumi netiek skarti. Šādus secinājumus gan pārsvarā izdara žurnālisti, kuri no izdevuma aizgājuši, spēj distancēties un kritiski vērtēt laikraksta pozīciju. Daļa žurnālistu uzsver, ka trivializējas, kvalitāti zaudē ne tikai mediju saturs, kvalitatīvam saturam trūkst arī kvalitatīvs lasītājs – sarūk lasītāju skaits (aizbraucot vai zaudējot pirkspēju) un vajadzība pēc nopietna satura.

Acīmredzot, šie ir mijiedarbīgi procesi, un minētie apstākļi mazina tradīciju un vēlmi lasīt dienas laikrakstus, kā arī padara žurnālista darbu tradicionālajā medijā – dienas presē – mazāk prestižu un ar zemāku profesionalitātes līmeni.

Līdz ar to žurnālistu intervijas apstiprina Makneira secinājumu, ka elites un populārās dienaskārtības saplūst, ka elitārie mediji sāk aplūkot tēmas, kas agrāk bija raksturīgas tabloīdiem, bet tabloīdi mēdz pievērsties nopietnām problēmām, izpludinot robežas starp elites, izglītotām un masu, neizglītotām auditorijām, kas agrāk strukturēja publisko sfēru (McNair, 2000, 59). Žurnālisti intervijās apliecināja, ka strādā vidusmēra izdevumos, ne elitāros, kvalitatīvos, ne arī isti „dzeltenos”.

Analīzes un izpētes vājums presē saistīts gan ar ekonomisko stāvokli (nav naudas un laika, aizgājuši žurnālisti ar pētniecisku, analītisku potenciālu), gan arī ar īpašnieku (un aiz tiem stāvošo politisko un ekonomisko aprindu) nevēlēšanos šādu kritiku pieļaut vai atbalstīt. *Dienas* politiskās ietekmes kritums un kritiskā diskursa „mērenības” pieaugums, galvenā redaktora (un īpašnieka) maiņa laikrakstā *Telegraf*, kā arī ekonomiskās situācijas pavājināšanās krievu preses izdevniecības namos, manuprāt, vēl vairāk mazinājuši žurnālistu autonomiju, kritikas iespējamību un ietekmi.

Interviju diskursi kopumā izrādījušies mazliet daudzveidīgāki un tolerantāki nekā žurnālistu diskursi laikrakstā. Tas, no vienas puses, liecina par to, ka interpersonālais konteksts un abu sarunas dalībnieku lomas maina diskursā lietotos paņēmienus un izteiksmes līdzekļus. No otras puses – tas var liecināt par to, ka organizācijas identitāte var dominēt pār žurnālista sociālās identitātes aspektiem un profesionālajām vērtībām, vai arī šīs profesionālās vērtības tiek pārrāmētas atbilstīgi redakcionālajām.

Visbiežāk gan šie *habitus* elementi nenonāk līdz sadursmei, jo redakcijās strādāt nepieņem cilvēkus, kuru iepriekšējā prakse vai politiskās simpātijas neatbilstu mediju organizācijas vērtībām.

Ir gadījumi, kad organizācijas kultūra kļūst svarīgāka par iespējamām ideoloģiskām atšķirībām, ja žurnālista aprakstāmā tēma ir ar politiku tieši nesaistīta. Tas izskaidro, piemēram, *Telegraf-a* žurnālistes pāreju uz laikrakstu *Diena*, augstu vērtējot laikraksta vadības stilu, bet nepiekrītot dažām laikrakstā krasi paustām politiskām vai ekonomiskām simpātijām vai nacionālo jautājumu traktējumam.

2006. gada intervijās žurnālisti ļoti kritiski un nesaudzīgi izteicās par saviem kolēģiem citos izdevumos, diskursā skaidri nodalot „mēs” un „viņi” – gan politiski, gan profesionāli (profesio-

nālo prakšu un vērtību salīdzinājumā), gan runājot par identitātēm un piederību kopienām vai etnosiem. Paškritika laikraksta vai savā profesionālajā darbībā netika novērota. Reti sastopama arī savas atbildības daļas apzināšanās par sabiedrību dezintegrējošām mediju praksēm. 2010. gadā žurnālistu izteikumi nav tik kategoriski pret konkurējošiem izdevumiem. Krievu laikrakstu žurnālisti vienprātīgi simpatizē vienam politiskajam spēkam (SC) un kolēģu veikumam citos laikrakstos, pat ja jūtamas simpātijas pret vēl kādu politisko spēku (PLL laikrakstā *Čas*), uzsverot, ka „mēs savējos nekritizējam” un ka atšķirības starp krievu laikrakstiem ir nebūtiskas.

Izņēmums bija *Telegraf-s*, kura pārstāvēto jaunās paaudzes žurnālistu diskursi un identitātes ir atvērtākas, daudzveidīgākas, spriedumi - ne tik melnbalti kā vecākiem kolēģiem. Kopumā ļoti asi tiek kritizētas pozīcijas partijas, tās dēvējot par varu. Tā ir, iespējams, pārdomāta taktika vai arī neapzināta prakse visu atbildību par notiekošo uzlikt tikai pozīcijai. Īstenībā vara apzīmē arī Saeimas opozīcijas daļu, nemaz nerunājot par reālo vairākumu vairākās pašvaldībās domēs, piemēram, Rīgā, un dažādās padomēs. Vara pieder arī opozīcijas balsīm laikrakstos un opozīcijas politiķiem, kas krievu sabiedrību uzrunā, jo šie politiķi varā reāli darbojas un pārstāv valsti. Tāpēc maldīgs ir aizvainojuma pilnais arguments, ka vara neuzrunā krievus. Uzrunā, pat vairākumā gadījumu (ar dažiem izņēmumiem) arī krieviski.

Savukārt latviešu sabiedrība arī šo vēstījumu var uztvert kā tādu, kas liek paškritiski uzņemt apvainojumus un kritiku, jo „pozīcijas partijas jau 20 gadus bijušas pie varas”, tāpēc paši vien esam pie visa vainīgi. Taču šī vara vienmēr ir bijusi dalīta, lēmumi izcīnīti nežēlīgā cīņā un kompromisos (tas redzams, piemēram, izglītības un valodu likuma apspriešanas procesā, analizējot Saeimas sēžu stenogrammas). Šāds diskurss ir neproduktīvs, jo, no vienas puses - veicina sabiedrības pasivitāti, visu atbildību uzliekot politiķiem, medijiem, tikai ne pašiem – kuri šādus politiskus vēlējuši un laikrakstus atbalstījuši. No otras puses – tas var mest izaicinājumu valsts varas pārstāvētajām politiskajām izvēlēm un vērtībām, kā arī valsts pastāvēšanas leģitimitātei kopumā.

Latviešu valodas laikrakstu žurnālistu interviju diskursā 2010. gadā joprojām ir sastopami tiešo konkurentu, citu latviešu laikrakstu žurnālistu, pausto politisko simpātijū un laikrakstu profesionālo prakšu kritisks izvērtējums. Tas, manuprāt nozīmē, ka joprojām „pretinieks”, „cits” tiek kvalificēts kā apkarojams ienaidnieks, nevis oponents, kas pārstāv kādas sabiedrības daļas uzskatus un viedokļus, kuri ir jāuzklausā, uz kuriem ir jāreaģē un jāatbild, nevis jāgaida, kad tiks kliegt skaļāk.

Te velkamas paralēles ar notiekošo politikas laukā: t.s. latviešu partijas cīnās savā starpā, kamēr t.s. krievu partijas solidāri, ar partijiskas preses palīdzību pakāpeniski mēģina izcīnīt sev vēlamās rezultātus.

Mediju īpašnieku maiņa (*Dienā* un *Telegraf-ā*) apliecina pārmaiņas politikas laukā – politiķu vēlmi izmantot tiešākas stratēģijas, nopērkot ietekmi, pašu mediju, nevis tikai tradicionāli - darbojoties ar profesionālo sabiedrisko attiecību, slēpto reklāmu palīdzību. To var būt veicinājusi ekonomiskā krīze un ierobežojumi finansējumā politiskajām reklāmām, kā arī sistemātisks monitoringa par iespējamām slēptajām reklāmām. Iespējams arī, ka politiskajām un ekonomiskajām elitēm apņikusi žurnālistu kritika un „skatīšanās uz pirkstiem” to politiekonomiskajos darījumos, kā arī netiešās ietekmes (piemēram, *PR* kampaņas medijos) lēnākā gaita.

Tomēr šajā jomā iezīmējas arī atšķirības latviešu un krievu žurnālistikas vidēs – administratīvo resursu izmantošana kampaņā un komplimentāra žurnālistika, kuru varētu klasificēt kā iespējamu slēptu reklāmu (tēlu veidojošas intervijas vai politiķiem tieša līdzdalība žurnālistikas tekstu radīšanā vai organizēšanā), biežāk sastopama dienas laikrakstos krievu valodā un citos krievu valodas medijos (*PBK*). Intervijas ar žurnālistiem parādījušas, ka arī šādu prakšu attaisnošana vairāk raksturīga krievu žurnālistiem. Izņēmums te ir daži *NRA* žurnālisti.

Skaidri formulēta redakcionālā politika var ietekmēt žurnālistu brīvības izjūtu kā vienu no profesionālās identitātes elementiem. Šādas politikas esamību žurnālisti vērtē atšķirīgi: vieniem tā kalpo kā vadlīnijas, palīdzot darbā, citiem – kā brīvību ierobežojošs faktors. Īpašnieka ietek-

mi žurnālisti var izjust, reportējot par noteiktām tēmām, tā var būt atkarīga no žurnālista vietas redakcijas hierarhijā vai netikt izjūsta vispār. Žurnālisti, kuri izdevumā strādā tieši politisko simpātiju atbilstības dēļ un kuri šo darbu formulējuši kā savu politisko aicinājumu, nekādu īpašnieka spiedienu neizjūt.

Pārmaiņas politisko spēku sadalījumā, reālā un potenciālā „krievu partiju” izklūšana no opozīcijas un varas iegūšana (Rīgas Domē) maina arī žurnālistu attieksmi pret politiķiem. Tas, kas bija jāapgūst latviešu žurnālistiem līdz ar neatkarības atgūšanu – jānostājas pret „savējiem” varā un jāņem kritiska, t.s. sargsuņa loma, tagad tiek gaidīts no krievu žurnālistiem. Intervijās žurnālisti atzinuši gan nekritisko attieksmi pret „savējiem”, kad tie bija opozīcijā (atbalsts, vienalga, kurai no krievu partijām, pozitīva reprezentācija tikai tāpēc, ka tā ir krievvalodīgos vēlētajus pārstāvoša partija), gan daļēji pauduši sapratni par to, ka kvalitatīva žurnālistika nozīmē kritiski izvērtēt arī sev simpatizējošus spēkus (*Telegraf-a* pārstāvji 2010. gadā), gan arī uzsvēruši informācijas ieguves viegluma palielināšanos, jo Rīgas Domē tagad strādā „savējie”.

Krievu laikrakstu redaktori un žurnālisti (*Čas* un *VS*) atklāti atzīst ciešo saikni ar partijām – vienošanos par informatīvo atbalstu, brīvu pieeju medijam, atbalstāmo partiju politiķu kā avotu vai rakstu autoru izmantošanu vai dominēšanu. Savukārt kritiski analītisks Rīgas Domē pie varas esošā SC izvērtējums beidzas ar redaktora un vēlāk īpašnieka nomainītu *Telegraf-a*. Turpretim *NRA* žurnālisti atbalstu konkrētiem spēkiem vai personām vairāk rāmē kā korporatīvo ētiku, darba devēja un ņēmēja attiecību daļu.

Kopumā jāsecina, ka dienas laikrakstu žurnālisti traktē skaidri izteiktu atbalstu valdošam vai populāram opozīcijas politiskajam spēkam kā svarīgu faktoru, lai pozicionētos mediju tirgū un piesaistītu auditoriju, bet viņi nav novērtējuši to, ka efektīva politisko elītu un politiskās varas izvērtēšana un kritika (arī savu atbalstīto politisko spēku kritika) var kalpot kā mārketinga instruments, kas palīdz diferencēt mediju organizācijas, tādējādi parādot, ka arī žurnālistu un mediju brīvībai un neatkarībai ir komerciāla vērtība, kas varētu paplašināt auditorijas izmērus.

Žurnālistu interviju diskursi parāda spriedumus, kuros atrodami elementi, kas atbilst gan biznesa, gan profesionālajai loģikai. Raksturojot savas auditorijas un žurnālistu pielietotos rāmējumus vai pašcenzūras gadījumus (nerakstot to, kas lasītājiem varētu nepatikt), kas palīdz noturēt auditorijas uzmanību vai palielināt tās apjomus, kā arī komentējot žurnālistu aiziešanu vai atlaišanu, izteikumi kategorizējami kā mediju biznesa loģikai atbilstīgi. Taču atrodami arī spriedumi, kas apliecina, ka žurnālisti sevi redz profesionāla propagandista lomā, neatdalot profesionālo darbību no politiskās un nevērtējot to žurnālistikas terminos.

Salīdzinot 2006. un 2010. gada interviju diskursus, nedaudz mazinājies naidīgums pret biznesa konkurentiem vai ideoloģiskiem pretiniekiem. Kaut arī notikumi *Dienā* varētu nākt par labu konkurentiem, vairākums intervēto žurnālistu no citiem izdevumiem pārmaiņas laikrakstā komentē kā zaudējumu žurnālistikai, liberālo vērtību pārstāvībai un noteiktai kvalitātei, kuru veicina spēcīgs konkurents.

Intervēto žurnālistu un pētīto redakciju citu žurnālistu profesionālās attīstības ceļa izsekojums parāda, ka redakciju kolektīvi ir samērā stabili, īpaši vadības un daļēji vidējo vadītāju līmenī (izņemot pēdējā laika gadījumus ar krasām īpašnieku maiņām). Personāla mainība žurnālistu līmenī nereti ir no viena laikraksta uz otru (žurnālistu pārpirkšana). No vienas puses, tas parāda, ka ideoloģiskās atšķirības starp dažiem laikrakstiem nav tik lielas, lai traucētu mainīt mediju organizāciju.

No otras puses - palikšana redakcijā pēc krasām izmaiņām redakcionālajā politikā var liecināt gan par zināmu profesionālismu, žurnālistu prasmi radīt analītiskus, līdzsvarotus tekstus, kas var būt nemainīga vērtība visiem vadītājiem, gan arī var liecināt par to, ka žurnālists krīzes apstākļos ir gatavs piemēroties atšķirīgām redakcionālām politikām un, iespējams, nodarboties ar pašcenzūru, jo krīzes un nelielā mediju tirgus apstākļos īpaši preses žurnālistiem (ja tiem trūkst prasmju multimediju producēšanā) nav viegli pieņemt lēmumu integritātes saglabāšanas nolūkos pamest darbu un meklēt sev politiski vai profesionāli atbilstīgāku mediju.

Daļēji tas var liecināt arī par profesionālu žurnālistu trūkumu, kad vienas un tā pašas personas ceļo pa medijiem un ik pa laikam atgriežas savā izdevumā, mainoties tā ideoloģijai, redaktoram, izdevējam vai politiskajām simpātijām (S.Točs *Dienā*, atgriezušies sen nemanīti rakstītāji laikrakstā *VS*). Pieredzējušu profesionāļu deficītu ievērojusi arī vairāki intervētie redaktori un žurnālisti, īpaši krievu presē, par galveno problēmu nosaucot izkoptas valodas trūkumu.

Ekonomiskā krīze un pārmaiņas politiskajā laukā, kā arī ārvalstu investoru aktivizēšanās var padarīt mediju vidi un īpaši dienas preses pastāvēšanu nestabilu. Par to liecina pēdējā laika straujās īpašnieku, galveno redaktoru nomaiņas preses izdevumos, divu krievu laikrakstu izdevniecību apvienošanās process, kā arī ekonomikas un politikas lauku spēlētāju demonstrētā attieksme pret žurnālistiem kā visparastākajiem algotajiem darbiniekiem, nerēķinoties ar viņu vārdu, uzkrāto profesionālo pieredzi un to, ka viņi veido izdevuma reputāciju un tātad ir svarīga organizācijas identitātes daļa.

Noteiktā profesionālā līmenī žurnālista (arī redaktora – vismaz divi gadījumi laikrakstā *Telegraf*) autonomija kļūst svarīgāka un redakcionālais (izdevēja) spiediens žurnālistam tik nepieņemams, ka notiek izšķiršanās par laikraksta atstāšanu, ne kompromisiem, kas būtu pamatojums savas vietas saglabāšanai. Tad aiziešana no medija saistīta ar sava, jauna izdevuma tapšanu (*IR* komanda, *pietiek.com*), aiziešanu uz citu mediju (no *NRA* uz *TV*; atpakaļ uz biznesa laikrakstu) vai profesijas maiņu.

Profesionālās identitātes

Interviju diskursu analīze rāda, ka žurnālisti ir vairāk gatavi izvērsti runāt par laikrakstu politiskajām simpātijām, aktuālajiem valodas un vēstures jautājumiem, bet profesionālās identitātes daži aspekti – profesionālās vērtības, objektivitātes kritēriji – tiek verbalizēti samērā lakoniski.

Kā galvenās žurnālisti intervijās uzsver ideoloģiskās atšķirības, tomēr, salīdzinot latviešu un krievu žurnālistiku, daži par tām runā kā par atšķirīgiem fenomeniem, uzsverot pēdējās emocionalitāti, nepieļaujamās prakses (ētika) vai faktu un viedokļu nenodalīšanu. Citi uzskata, ka žurnālistika ir viena, atšķirības ir ideoloģijā un „iepakojumā” (formā). 2010. gada intervijas rāda, ka katra mediju organizācija ir atšķirīga, un šīs atšķirības nav tikai izdevuma valodas noteiktas.

Iespējams, ka arī satura analīzes parādītu tendenci laikrakstiem kļūt līdzīgākiem, uz plašāku auditoriju orientētiem. Līdzīgi procesi notiek politikā – arī partiju programmās nav lielu atšķirību. Pretrunas mazāk izteiktas ekonomiskajos jautājumos vai arī tās tiek racionāli diskutētas. Galvenie konflikti vai nesamierināmi diskursi parādās, vērtējot vēsturi, runājot par Rietumu-Austrumu orientāciju, valodu, integrāciju.

Vairākums intervēto žurnālistu bažijas par auditoriju kritumu un žurnālistikas kvalitātes mazināšanos dienas laikrakstos, to saistot ar ekonomisko krīzi, kas izraisījusi labu žurnālistu algošanas iespēju sarukumu, darba apjoma pieaugumu un tā radīto kopējo darba kvalitātes kritumu samazināto redakciju darbinieku skaita dēļ.

Interneta ietekme žurnālistu intervijās tiek vērtēta no dažādiem aspektiem. Portāls tiek vērtēts kā konkurents, auditorijas atņēmējs laikraksta drukātajam variantam vai arī kā pilnīgi atšķirīgs produkts ar citu auditoriju.

Galvenā interneta ietekme tiek definēta kā cēlonis pārmaiņām profesionālajā kultūrā un žurnālista lomā laikrakstā – no ziņu rakstītāja, faktu izklāstītāja uz viedokļu paudēju, interpretētāju, sabiedriskās domas aktivizētāju. Tāpēc daži žurnālisti traktē faktu un viedokļu nodalīšanu kā vecmodīgu, neaktuālu laikraksta žurnālista profesionalitātes kritēriju.

Žurnālisti vēl 2010. gada intervijās reti bija gatavi izvērtēt to, kā laikraksta interneta versija ar tās komentāriem var mainīt laikraksta tēlu un prestižu kopumā (piemēram, *dienas.lv* komentāru zemais līmenis tik ļoti neatbilst tās drukātās versijas mērķa auditorijai, ka var ietekmēt lasītājus

pamest pašu laikrakstu), tāpēc žurnālisti to nav intervijās izcēlušī kā īpaši svarīgu tēmu, vien atzīmējot, ka strādāt laikraksta drukātajā versijā joprojām ir prestižāk nekā portālam.

Intervētie žurnālisti par galveno profesionālo vērtību uzskata precizitāti, faktualitāti. Arī vairāku avotu minēšana, sabalansētība tiek atzīta par svarīgu. Viedokļi par neitralitāti un objektivitāti dalās – daži to uzskata par svarīgu profesionalitātes komponentu, citi – par nevēlamu un neinteresantu žurnālistikā.

Vairākums žurnālistu atzinuši, ka viņu individuālā autonomija ir lielāka nekā mediju organizācijas neatkarība no īpašnieka. Sastopams arī neatkarības iespējamības pilnīgs noliegums, kā arī uzskats, ka žurnālistika ir tāda produkta ražošana, kas pilnībā atbilst īpašnieka prasībām, nevis kādiem sociāli atbildīgiem, sabiedrību pārstāvošiem mērķiem.

Intervēto žurnālistu lomu izpratne variē ļoti plašā spektrā: diskursos sastopams gan neitrāls atslogojotājs (to formulē daži ziņu žurnālisti), gan sabiedrības diskusiju raisītājs, gan izklaidētājs (populārās preses pārstāvis), gan sargsuns, gan kopienas un savas auditorijas interešu paudējs, gan politisks aģitators un cīnītājs par krievu tiesībām, gan politiski angažēts žurnālists, gan informācijas piegādātājs sabiedrībai, kura pati lemj, gan konteksta devējs, politikas eksperts, gan varas izaicinātājs.

Žurnālistu organizācijas un ētikas kodeksu pašregulējošo lomu žurnālisti vērtē atšķirīgi. To izdevumu pārstāvji, kuru īpašnieku tiešā ietekme uz saturu publiskajā telpā tiek atzīta par faktu, pārsvarā runā par individuālās morāles, vispārcilvēcisko normu svarīgumu, uzskatot, ka nekādi profesionāli kodeksi nav nepieciešami, vai baidoties, ka tādi var tikt izmantoti žurnālistu kritikā. Vairākums pārējo žurnālistu domā, ka kodekss ir vajadzīgs vai vēlams, tomēr daži uzsver, ka tāds patlaban nav iespējams, jo žurnālistu kopiena ir pārāk neviendabīga, visi ir konkurenti, kas ar visiem iespējamajiem paņēmieniem cīnās par izdzīvošanu. Citi uzsver, ka pašreizējā posmā, kad sākusies „krievu atmoda”, ētikas kritērijus nav iespējams izmantot, žurnālistu profesionālo ētiku varēs ievērot tad, kad šī cīņa būs izcīnīta.

Atšķirīgā attieksme pret profesionālajām vērtībām, normām, lomām un žurnālistu statusu parādās arī žurnālistu praktiskajā darbībā. Žurnālistu organizācijas ir mazskaitlīgas, vāji attīstītas ētikas kodeksu ievērošanu uzraugošas pašregulācijas institūcijas, žurnālisti pirmsvēlēšanu periodos nereti darbojas kā partiju reklamētāji un sabiedrisko attiecību speciālisti, paši kandidē vēlēšanās, brīvi klejotot no žurnālistikas uz politikas lauku vai eksistējot abos vienlaicīgi.

Kā redzams, profesionālo identitāšu vājums, neskaidrība, profesionālo vērtību pakļaušana mediju organizācijas prasībām, politiskajām interesēm, kas saistītas ar izpratni par nacionālas valsts interesēm, veicina un „atražo” divu informatīvo telpu nošķirtību.

Identitātes mijiedarbībā

Ja 1998. gada aptaujā bija skaidra korelācija starp respondenta valodas prasmi un žurnālistu politiskajām simpātijām, lojalitāti, profesionālajām vērtībām, tad 2006. gadā šāda atbilstība vairs nav tik skaidri izteikta, bet 2010. gada intervijas vēl uzskatāmāk apstiprina, ka perfekta valodas zināšana nemazina atšķirības attieksmē pret valsti, reālo valodas lietojumu, vēsturi, politiskajām partijām un profesionālajām normām.

Intervēto žurnālistu profesionālās identitātes, atklājoties tik daudzveidīgas, neparedzamas un neskaidras, liedz tās iedalīt kādās teorētiskās, realitāti vienkāršojošās grupās, piemēram, modernos, Rietumu vērtību apguvušos un padomju tradīciju ievērojošos¹. Tādēļ piedāvāju nevis klasifikāciju ar skaidri nodalītām robežām, pat ne tipus, tipoloģijas, bet variantus:

- ✓ autoritatīvs, analītisks profesionālis, atbildīgs, paliek savā vietā un strādā arī neskaidros vai mainītos apstākļos, jo prot sabalansēti eksistēt ārējā spiediena apstākļos, rūpējas par sava izdevuma seju un prestižu;

- ✓ intelektuālis, kuram pašauri sava dienas laikraksta realitātē, bet kurš izkarojis sev vārdu un iespēju rakstīt par to, ko vēlas (ja tas der redakcijai), aizver acis uz kolēģu veikumu un nesaprot, ka konteksts, laikraksts kopumā, var diskreditēt paša radīto produktu un žurnālista vārdu;
- ✓ precīzs, nekritisks īpašnieka, politiski ekonomiskā pasūtījuma (slēpti vai atklāti) izpildītājs;
- ✓ partijas darbinieks ar pārliecību un/vai uzdevumu, laikrakstu izmanto kā partijas orgānu, profesionālā identitāte nav svarīga, verbalizē to kā cīņu par labāku Latviju saviem bērniem vai savas auditorijas un kopienas aizstāvību un tās prasību realizāciju;
- ✓ žurnālists ar padomju pieredzi un nostalgiju pēc padomju laika vai impērijas, krievu pasaules atdzimšanas jaunā veidolā;
- ✓ žurnālists, kas tuvāks pēcpadomju paaudzei un pieredzei, bet vēlas valodas privilēģijas un nekritiski atbalsta „savējos”, argumentējot ar „minoritātes” izmēriem, valodas un kultūras pārākumu;
- ✓ žurnālists, kuram savā laukā par šauru un kurš ik pa brīdim mēģina spēkus politikā;
- ✓ rakstītājs/vadītājs, kas gatavs piemēroties dominējošiem vējiem un politikām, turpina strādāt izdevumā arī pēc krasām pārmaiņām;
- ✓ veikls rakstītājs, klejo pa medijiem, atgriežoties brīžos, kad viņš atkal kādam izdevumam kļuvis noderīgs;
- ✓ žurnālists, kas „izaudzis” no profesijas, jūtot, iespējams, tajā attīstības un iespēju griestus, dodas politikā ietekmēt procesus tiešāk;
- ✓ politisko skatuvi atstājis politiķis „atdzimst” par komentētāju dienas laikrakstā;
- ✓ profesionālis ar konkrētām profesionālām un politiskām vērtībām, mainoties apstākļiem un nespējot pakļauties jaunai redakcionālai politikai, aiziet. Ja spēcīgs, tad dibina savu mediju, ja tādu iespēju nav, atrod vai meklē vietu citā medijā vai profesijā;
- ✓ žurnālists, kas darbu laikrakstā uztver galvenokārt kā naudas pelnīšanas veidu ģimenei, distancējas no politiskiem cīņiem, bet, pasliktinoties apstākļiem, var aiziet no profesijas;
- ✓ žurnālists, kas apzinās savu žurnālista politisko sūtību vai atbildību (nācijai vai kopienai priekšā);
- ✓ pieprasīts profesionālis konkrētā žurnālistikas jomā, nozares speciālists, izdzīvo grūtos apstākļos, uzskata, ka ir neatkarīgs;
- ✓ Latvijas Republikas atjaunošanas entuziasts un patriots, redz, ka situācija ir tālu no ideāla valodas lietojuma un integrācijas jomā, tomēr nespēj izjust otras puses viedokli un pozīciju un neprot pielietot realitātes noteiktu kompromisa mākslu;

- ✓ Latvijas patriots, bet slēpti vai atklāti atbalsta jaunās Republikas dibināšanas ideju, tāpēc demokrātiskā un nedemokrātiskā veidā cīnās par „vienādām tiesībām” visiem, oficiālu simetriju valodas un politisko un ekonomisko lēmumu pieņemšanas jomā, kuru sekas neapzinās vai arī tās šķiet vēlamas;
- ✓ liberālo, normatīvo un politikorekto vērtību aktīvs paudējs, sabiedrības izglītotājs, reizēm arī par spīti auditorijas pretestībai pieņemt šīs vērtības to neapstrīdamās, agresīvās izpaušmes vai atšķirīgu vērtību dēļ (karojošais liberālis);
- ✓ labticīgs, izpildīgs liberālis profesionālis, politikorekts un pabailīgs, nereti zaudē konkurencē ar rafinētu demagoģiju, emocionālu, pārākuma apziņas vadītu, aktīvu, pretēju viedokļu propagandu;
- ✓ liberālu uzskatu jaunākās paaudzes pārstāvis, kurš valodas un vēstures jautājumus neuzskata par aktuāliem un kurš pagātnes pieredzes trūkuma dēļ, formāli sekojot liberālās ideoloģijas normatīvajiem principiem, neapzinās draudus nacionālajam valstiskumam;
- ✓ politiskais un žurnālistiskais huligāns, „nepareizais” sabiedrības izklaidētājs un tās neapmierinātības izkļiedzējs;
- ✓ neskaidras ideoloģijas, pretrunīgu vērtību paudējs, spējīgs uzklaut arī citus viedokļus, bet sadarbība ar domubiedriem citā „nometnē” notiek vairāk padomju politiskai un žurnālistu kultūrai raksturīgā veidā;
- ✓ intelektuālis, kurš redz dziļāk un tālāk (tas izpaužas interviju diskursā), labi formulē sabiedrības problēmas un paredz iespējamus sarežģījumus, bet profesionālajā praksē darbojas sava laikraksta politikas ietvaros, darīdams to pašu, par ko intervijā kritizē citus;
- ✓ abās valodās runājošs profesionālis (skolojies vai pašpilnveidojies), kultūras cilvēks, gatavs uz dialogu, nelieliem kompromisiem, ar skaidri formulētu profesionālo identitāti, kritisks pret jebkuru varu, gatavs solidarizēties un meklēt kopīgus risinājumus demogrāfiskās un ekonomiskās krīzes apstākļos, empātisks. Atrodams jaunajā žurnālistu paaudzē, paliek kā reti sastopams ideāls - noslēpies, padzīts, apklusināts vai nepieprasīts nežēlīgās konkurences, laikrakstu satura trivializācijas, emocionālu un draudīgu diskursu ražošanas apstākļos, ko veicina politiskā un ekonomiskā krīze, politiskā un ekonomiskā lauka aktoru spiediens.

Pētījums parāda, ka Latvijā labi sadzīvo žurnālists, propagandas un aģitācijas lomas īstenotājs un postpadomju paaudzes žurnālists, kura bruņojumā ir slēptās reklāmas, sabiedrisko attiecību instrumenti, biznesa interešu pamatojums, barterdarījumi nolūkā atbalstīt savu īpašnieku/partiju.

Gan mediju sistēmas elementu novērtējums (īpašnieki, mediju deklarētās un nedeklarētās politikas, uzvedība pirmsvēlēšanu kampaņās), gan interviju analīze dinamikā (tātad makro- un mikrolīmeņa analīze) parāda, ka Latvijas mediju sistēmā, konkrēti dienas laikrakstu žurnālistu diskursos un profesionālajā praksē, vērojamas iezīmes gan no demokrātiski korporatīvā, gan polarizētā plurālistiskā, gan liberālā modeļa, ja ņemam vērā un salīdzinām laikrakstu lasīšanas praksi, nodarbošanās profesionalizāciju, kodeksu un savienību esamību, politiskā paralēlisma tendences, ētikas normu ievērošanas/uzraudzīšanas prakses u.c. kritērijus. Kādu vienam modelim

raksturīgu iezīmju dominēšana, kā arī līdzīgas ideoloģijas vai kādas partijas atbalstīšana nav saistīta tikai ar medija valodu, bet atrodama abu valodu mediju vidē (piemēram, *NRA* un *Čas* žurnālistu diskursi par profesionālajām vērtībām un politisko simpātiju tuvināšanās pirms PLL publiskas noiešanas no politiskās skatuves).

Žurnālistikas un politikas lauku mijiedarbība: *habitus* vērtējums

Žurnālistikas un politikas lauka spēlētāju **kopējais *habitus*** izpaužas, pirmkārt, kā šo lauku spēlētāju brīva pārvietošanās no viena lauka uz otru, gan mainot nodarbošanos (lomas maiņa var būt formāla vai neformāla), gan saglabājot abas lomas. Tas ir vienkāršākais un pamanāmākais variants. Otrkārt, jārunā par *habitus* **līdzībām**, kas parādās šādi:

- Žurnālistiem un politiķiem nereti ir līdzīga vai kopīgi iegūta **izglītība** (politoloģija, komunikācija, filozofija, jurisprudences), politiskā piederība vai simpātijas, pagātnes ideoloģiskais darbs saistībā ar presi.
- Abu lauku spēlētājiem tas pats vai **līdzīgs citu aktoru loks**: žurnālistiem – citētie avoti, eksperti, sabiedrisko attiecību materiāli; politiķiem – tie paši eksperti kā programmu izstrādātāji un *PR* firmas, tēlu veidotājas, kuru darbinieki var būt bijušie kolēģi komunikācijas vai politoloģijas studijās.
- Līdzīgi **diskursi** – pretinieka ignorēšana, vērtēšana pie savējiem, argumentācijas veidi, kas saistās ar pretinieka kritiku vai nolamāšanu, problēmu rāmējums, tās identificējot, bet mazāk runājot par cēloņiem, vēl retāk – par sekām, gandrīz nemaz – par risinājumu meklējumiem.
- Līdzīgas taktikas, **prakses** – nevis diskutēt esošo organizāciju ietvaros, bet radīt jaunas: žurnālistu organizācijas/politiskas partijas; cilvēkus pieņemt un atlaist pēc politiskās piederības, ne profesionāliem kritērijiem. Tās izpaužas faktā, ka, nespējot demokrātiskā diskusijā pieņemt visus profesionālās vides dalībniekus apmierinošus lēmumus, tiek radīta jauna žurnālistu organizācija (līdzīgi kā tiek arvien dibinātas jaunas partijas, veicinot šķelšanos, nevis kopīgu vērtību rašanos esošo organizāciju ietvaros).
- Nereti vērojama līdzīga attieksme pret **ētiku** un likumību: slikti funkcionējoši, visu profesionālo vidi neaptveroši profesionālās ētikas kodeksi žurnālistikas laukā, kā arī vēl ieviesti un formāli kodeksi politikas laukā (Saeimas deputātu ētikas kodekss). Žurnālistiem nav uzraudzīšanas mehānisma ētikas kodeksu ievērošanā, to neaizstāj arī vājie atskaitīšanas mehānismi no sabiedrības puses. Savukārt deputātu zvēresta nolasīšanas formalitāšu pieprasīšana, bet būtības izvērtēšanas profanācija apliecina ētikas komisijas un ētisku lēmumu nesvarīgumu deputātu, politiķu vidē. Netiek saprasta atšķirība starp likumu normām un ētikas normām, uzskatot, ka to pārkāpums pierādāms līdzīgi, kā tiesājot par likumpārkāpumiem. Gan politiķi, gan arī vairāki žurnālisti intervijās publiski atzinuši, ka pietiek ar likumu formālu ievērošanu, ētiku uzskatot par greznību, kas taupāma labākiem laikiem.
- Uzsverama arī žurnālistikas un politikas lauka spēlētāju **atkarība** (īpaši krīzes laikā) no lielo ekonomisko grupējumu finansējuma, mazāk no sabiedrības – auditorijām vai vēlētājiem: nelielās auditorijas nevar finansēt mediju vai mazskaitlīgie atbalstītāji – savas partijas.
- Vērojamas līdzīgas **sociālās identitātes** abu lauku aktoriem, to daudzveidīgs sajaukums: nacionālā, pilsoniskā, etniskā, kosmopolitiskā, padomju, teritoriālā, eiropeiskā, impēriskā krievu pasaules. Redzams, ka līdzīgi kā sabiedrībā kopumā atrodami žurnālisti ar skaidru nacionālās vai etniskās piederības izjūtu; tādi, kuru nacionālā identitāte ir drīzāk minoritātes, ne valstsnācijas identitāte; tādi, kuri formāli identificē sevi ar minoritāti, bet

kuru diskursi pauž majoritātes identitāti un pretenzijas – vairākus divkopienu sabiedrības atribūtus.

- Abu lauku aktoriem raksturīga **korporatīvo saišu, īslaicīgu biznesa interešu** dominēšana pār visas sabiedrības interesēm un perspektīva, stratēģiska skatījuma trūkums.
- Arī Latvijas nelielie izmēri (gan mediju tirgus apjoma ziņā, gan cilvēku skaita ziņā) ietekmē abu lauku spēlētāju intensīvu mijiedarbību. Tam vajadzētu veicināt sadarbību, sapratni, korporatīvās saites, neformālās draudzības. Tas tā daļēji ir. Tomēr šo neatkarības gadu laikā bijušie kursa biedri varēja nonākt barikāžu atšķirīgās pusēs, vai, sākumā būdami vienā pusē, vēlāk pārstāvēt pretējas nometnes. Nereti atšķirīgās pozīcijas, iespējams, var būt uzspēlētas, tikai publiski paustas, bet atšķirīgo izdevumu pārstāvjiem profesionālās identitātes un attieksme pret politiskajām partijām – būtībā līdzīga.
- Politiskajā diskursā, daudzās mediju analizēs, kā arī iegūtajās intervijās ar žurnālistiem redzams, ka žurnālistu galvenais kritikas virziens vērsts pretējās pozīcijas kolēģu un to atbalstīto partiju virzienā. Latviešu žurnālistu atbalstāmie politiskie spēki ir vairāki un atšķirīgi, tāpēc asa kritika ir vērsta savstarpēji – pret dažādām t.s. latviešu partijām. Latviešu politiķi un žurnālisti solidārāki ir vienīgi slāvu partiju kritikā vai ignorēšanā, nemēģinot atrast saskarsmes punktus vai atzinīgi novērtēt kādus racionālus opozīcijas priekšlikumus. Arī Nacionālā apvienība un tās atbalstītāji tiek ilglaicīgi mērķtiecīgi marginalizēti, nediferencējot attieksmi nostāties pret dažām apkarojamām radikālām idejām vai izteicieniem, bet novērtējot tās konsekvenci, aizstāvot nacionālas valsts vērtības. Šī nacionālo vērtību aizstāvēšanas un nacionālā radikālisma nenodalīšana notiek gan no radikālo liberāļu, gan t.s. prokrievisko spēku pārstāvju puses.

Savukārt krievu laikrakstu žurnālisti ir solidāri, - savējo iespējamās kļūdas vai trūkumi netiek verbalizēti vispār, visa kritika vērsta pret pozīciju („varu”), jauna, pozīcijā nonākušas partijas izvērtētāja loma tikko iezīmējusies, visticamāk pazudīs, jo sankcijas sekojušas ātri un nepārprotami. Savukārt nacionālboļševiku radikāla rīcība un publicitāte tiek leģitimizēta.

Ir saskatāmas arī atšķirības: žurnālistu interviju diskursi reizēm ir dziļāki, analītiskāki nekā presē atrodamā argumentācija, pierastais politisko spēku atspoguļojums. Jau 2006. gadā žurnālisti pārliecinoši parādījuši dažas politiskās varas kļūdas un darbības trūkumus, kuru sekas mēs vērojam patlaban, 2012. gadā.

Daudzi intervētie žurnālisti (līdzīgi kā viņu radītie teksti un politiķi publiskajā telpā) pauž pārliecību, ka viņi paši ir objektīvi, bet citi, pārējie – politiski angažēti, aizspriedumaini. Tādējādi šāds *habitus*, kuru raksturo simetriska savējo identitātes cildināšana un svešo kategoriska noliegšana, neļauj veidot racionālu dialogu.

2006. un 2010. gada interviju periodā iezīmējušās divas tendences. Viena ir vairāk sastopama nobriedušās un vecākās paaudzes diskursos – konfrontējošās sociālās un profesionālās identitātes, kuru pārstāvji gatavi nenogurstoši tās apstiprināt/aizstāvēt/izcīnīt. Otra, vājāk izteikta tendence, atrodama dažu jaunākās paaudzes žurnālistu diskursos 2010. gadā – diskursu orientācija uz racionālu demokrātisku diskusiju un tolerantāku atšķirīgo ideju un cilvēku vērtējumu.

Runājot par politikas un žurnālistikas lauku mijiedarbību, literatūrā atrodami pretrunīgi vērtējumi. Vieni autori domā, ka ir vāja, slinka pilsonība un ļoti spēcīga elite, citi – ka žurnālisti kļuvuši pārāk demagoģiski, autoritātes apstrīdoši, pārāk spēcīgi un proaktīvi, nosakot dienaskārtību un atrodoties virs likumīgi ievēlētajiem politiķiem (McNair, 2000, 9). Pēdējais no minētā var izraisīt varas vēlmi šādu mediju aplūsināt un var atgrūst arī kādu daļu lasītāju, kuri vēlas spriest paši, nevis saņemt kategoriskus spriedumus un gatavus vērtējumus.

Domāju, ka Latvijas žurnālistika piedzīvojusi abus šos procesus – piemēram, gan *Dienas* elitāri kritisko stadiju, kad laikraksts un tā žurnālisti (komentētāji) bija ietekmīgi eksperti, kad laikraksts pats bija aktīvs politisks spēks (tas izpaudās vēl 2006. gada interviju diskursā), gan arī

neseno pārmaiņu laiku, kad vai nu viedokļu un spēcīgu komentāru laikrakstam nebija vispār, vai tie bija īsi, piesardzīgi, bez rezonanses un bez skaidras redakcionālās politikas. Piesardzīgi, aizvainoti un nedroši bija arī žurnālisti 2010. gada intervijās (īpašnieku maiņas periodā). Pašreiz laikraksts ir mazliet atguvies profesionāli, bet ar mainītu un mainīgu redakcionālo politiku.

Telegraf-ā sākumā bija otrādi – 2006. gadā tā nākotne bija neskaidra, žurnālisti minēja tirāžu kritumu, kvalitatīvas krievu preses pieprasījuma trūkumu. 2010. gada intervijās žurnālisti bija pilni cerību par demokrātiska, kvalitatīva izdevuma perspektīvām, izdevumam atgūstot auditoriju un redakcionālās politikas redzējumu. Redaktora aiziešana un problēmas ar jaunajiem īpašniekiem nākotni padarījušas neskaidru.

Savukārt *VS* un *Čas* žurnālistu piedāvātā vienīgā patiesība par kopienas neapstrīdamām tiesībām un emocionāla, neanalītiska pozīcijas politiku lamāšana apmierina to atbalstīto partiju un konsolidē atbilstīgo auditoriju un vēlētājus.

Gan žurnālistu diskursi intervijās, gan citu pētnieku atklātais politiku diskursu pētniecībā (politiku runu analīze Saeimā vai viņu uzstāšanās medijos) parāda, ka **komunikācijā netiek izmantoti deliberatīvā dialoga principi**, kas nozīmē izsvērtu problēmas apspriešanu, visu pušu piedāvājuma racionālu izvērtēšanu, kur tiek respektēti visi sarunas dalībnieki, kur tiek atklāti arī katras puses piedāvāto risinājumu ierobežojumi un vājās puses, kur otra puse tiek uzklautāta īpaši uzmanīgi tad, ja tās spriedumiem nepiekrīt, pieņemot, ka abas puses ir godīgas un katrai no tām ir labi nodomi.

Latvijas notikumu kontekstā šāds „uzstādījums” – labi nodomi – šķiet naivs un nederīgs. Abos diskursos – politiku un žurnālistu - joprojām sastopamie aizvainojošie identifikatori un vieglprātīgi piekabinātās „birkas”, un stereotipi neļauj aplūkot un analizēt problēmu būtību, jo kritizētā izteikuma autors bez ierunām un pārskatīšanas iespējām jau sen ir diskvalificēts.

Tātad vērojama zināma **politiskās kultūras līdzība žurnālistu un politiku vidē**. Līdzīgi kā politiķi, arī žurnālisti ir prasmīgāki kādu problēmu izvirzīšanā, aprakstīšanā un kritizēšanā, taču ļoti reti parādās rāmējums, kas varētu kaut ko vērst par labu – cēloņu analīze, dažādu politiku piedāvājums iespējamo seku izvērtējumam, konstruktīvs risinājums, oriģinālu, savu dienas kārtību izvirzījums.

Žurnālistikas laukā vadošos amatos joprojām nereti ir padomju izglītību guvušie bijušie komjaunatnes un partijas darbinieki. Neatkarības atgūšanas pirmajos gados sākusies straujā paaudžu nomaiņa skārusi galvenokārt citus medijus vai arī koresponentu, nevis mediju vadības līmeni. Jaunās paaudzes labi izglītotie, bet ne tik pieredzējušie žurnālisti ir pārsvarā korespondenti, reportieri, tātad neatrodas varas pozīcijās redakcijās. Arī politikas un ekonomikas lauka daudzi spēlētāji joprojām ir padomju laika partijas, komjaunatnes funkcionāri, tāpēc var izdarīt pieņēmumu, ka kopīgais *habitus* - kopīgās pazīšanās, paradumi, valodas lietojums, izglītība, iespējamās saistības kavē jaunas politiskās un žurnālistiskās kultūras iedibināšanos. Tomēr jāatzīst, ka šāda pieņēmuma pārbaude, sīkāk pievērsties politiskā un ekonomiskā lauka spēlētājiem, jau ir cita pētījuma uzdevums.

Politiskās un žurnālistiskās elites tuvināšanās un kopīgais *habitus* izpaužas arī kā žurnālistu kļūšana par politiķiem (S.Ēlerte, I.Mūrniece) un otrādi – no politikas uz žurnālistiku (A.Panteļejevs) – Atmodas laikā un arī tagad. Tas notiek gan civilizētā veidā – mainot nodarbošanos, gan mazāk pieņemamā formā, kad abi darbi – deputāta un žurnālista - tiek darīti vienlaicīgi (N.Kabanovs).

Aplūkojot konkrētās personības, redzams, ka kandidē vai darbojas partijās 1) sociāli aktīvas personības (K.Zagorovska), neiekļūst Saeimā un turpina darbu žurnālistikā, 2) kandidē laikraksta vai izdevniecības vadītāji, kuru piekļuves iespēja medijiem kampaņas laikā īpaši nevienlīdzīgi liela un politiskā ietekme uz mediju milzīga, 3) kļūst par deputātu kandidātu, stājas partijā medija vadītāja, kura vadīja laikrakstu, par kuru kolēģi izteikušies, ka izdevumam pašam ir liela

politiskā ietekme, kas pats darbojies kā politisks spēks (S.Ēlerte no *Dienas*), 4) žurnālisti, kuri rakstījuši par vēstures, identitātes, izglītības jautājumiem un vēlas/vēlējušies ietekmēt procesus citā veidā (L.Fedosejevs – 2006. gadā, I.Mūrniece 2011. gadā).

Kopīgā likumsakarība ir šāda: mēģinājumi kļūt par politiskā lauka aktoriem raksturīgi žurnālistiem no tiem laikrakstiem, kuros ir skaidri definēta ideoloģiskā pozīcija un tāvad izteikti aktīva vēlme ietekmēt procesus.

Politiskā lauka spēlētājiem noder žurnālista darbības laikā apgūtā prasme izteikties, rakstīt, prezentēt savu tēlu, saprast, ko vajag medijiem, var noderēt arī iepriekšējās korporatīvās saites. Savukārt politikā pabijušie kļūst par sava lauka profesionāļiem un tāpēc tiem ir priekšrocības kā tēmas speciālistiem, un žurnālistika kalpo kā veids pavisam nepamest politiku. Abos gadījumos paliek sakari, avoti, prasmes.

Saskatāma zināma intertekstualitāte, tēmu līdzība starp interviju diskursiem, mediju diskursiem un politiskajiem diskursiem.

Abu lauku aktoru kopīgais *habitus*, Latvijas mērogiem atbilstošais „visi visus pazīst” sindroms **neveicina katra lauka autonomiju** un tāpēc – radošāku attīstību. Šis secinājums vai hipotēze vēl nav skaidri noformulēta vai pierādīta, bet pagaidām politikas un žurnālistikas lauku līdzība liek domāt par *status quo* saglabāšanu. Pārmaiņas, radoša attīstība notiktu tad, ja spēki kādā no laukiem kļūtu autonomāki, kvalitatīvāki, spējīgāki uz delibēratīvu dialogu un analīzi, nevis populistisku pretstāvi. Eksistēt laukā nozīmē diferencēt sevi. Taču diferencēšanai vajadzētu būt nevis naidīgai, bet konstruktīvai. Politiskais paralēlisms neveicina veselīgu politikas lauka spēlētāju kritiku un šī lauka attīstību, bet kaitē arī žurnālistikas lauka aktoru kvalitātei un lauka attīstībai.

Žurnālistikas lauks kļūst arvien atkarīgāks no politikas un ekonomikas laukiem, bet žurnālisti, izjūtot šo spiedienu, kļūst vai nu bezzobaini vāji, vai arvien asāki (bet ne analītiskāki) savā kritikā vai aizstāvībā. Globālās ekonomiskās problēmas, kā arī Krievijas ārpolitikas realizācija, tās informatīvās telpas ietekme tuvajās ārzemēs, īpaši Latvijā, kas notiek gan pamanāmā, gan mazāk redzamā veidā, prasītu skaidru Latvijas kā valsts politiku, nācijas solidarizēšanos un nacionālās identitātes nostiprināšanos.

Tā vietā ik pa laikam tiek izspēlēta etniskā kārts, kas aiz sevis noslēpj ideoloģiskas, ekonomiskas un politiskas ietekmes tīkojumus, nevis kādas etniskas nesaskaņas vai aizspriedumus. Daļas sabiedrības piederība vairāk individuālistiskai kultūrai, kura pieradusi pakļauties pārspēkam un kurai ir liela kolaboracionisma pieredze, kā arī kolektīvisma saistīšana ar diskreditēto padomju kolektīvisma pagātni liedz sabiedrībai solidarizēties vai ļauj tai izpausties agresīvā formā - citus neredzēt un nedzirdēt. Citas kultūras pārstāvji raduši (un publiski to atzīst) savu interešu vārdā aktivizēties un solidarizēties, aizmirstot par ikdienas nesaskaņām, ar karojošas propagandas paņēmieniem mazākuma gribu padarot par publiski sadzirdamāku, nekā klusējošais vairākums.

Te daļa vainas jāuzņemas arī žurnālistiem, kuri samērā netraucēti dzīvojuši katrs savā informatīvajā telpā, jo veidot monologu, kuru neviens (savējie) neapstrīd, ir vieglāk. Dialogs prasa ātru reakciju, savu pozīciju, spēju uzklaut un, galvenais, racionāli un loģiski argumentēt, meklēt risinājumus, elastīgi mainīt sadarbības vai pretstāves taktikas. Šīs spējas ir samērā reti izplatītas gan žurnālistu, gan politiķu vidē un diskursos.

Patlaban Latvijas dienas preses žurnālistu vidū visas sabiedrības autoritāti ieguvuši publiski intelektuāļi, perfekti vārda meistari sastopami reti. Dienas laikrakstiem, to īpašniekiem pašreizējā brīdī, acīmredzot, tādi nav vajadzīgi. Daži patvērušies žurnālos, žurnālu interneta versijās, to komentāros, blogos. Ar viņiem veiksmīgi konkurē rakstnieki, filozofi, juristi, sociāli aktīvi neidentificēti pilsoniskās sabiedrības pārstāvji, anonīmi provokatori, politologi, politiķi.

Vērtējot dienas preses diskursus un to veidotāju interviju diskursus par savu darbu, profesionālo vidi un identitātem pat tik nelielā laika rāmī, kāds ir šim pētījumam, vēl jāuzsver galvenie temati, kas gan žurnālistiem, gan politiķiem, gan sabiedrībai kopumā ir aktuāli un nebeidz atkal

un atkal nonākt publiskajā telpā, saistās ar objektīvās realitātes, kurā visi dzīvojam, atšķirīgu vērtējumu. Šo realitāti ir grūti mainīt – pamatnācijas un cittautiešu īpatsvaru, saites ar citām valstīm, piederību skaitliski lielām vai mazām nācijām un valodām, emigrējušo skaitu, kādreiz pieņemtu vai nepieņemtu politisku lēmumu sekas.

Ne strausa politika (neapzinoties realitāti), ne formāla rosīšanās, īstenojot dažādus integrācijas projektus, ne dažādu ārvalstu prakšu kopēšana vai atsaukšanās uz tām, ne atkāpšanās no svarīgiem principiem līdz šim nav devuši vēlamos rezultātus. Liberālā demokrātija (sevišķi tās postmodernajā, no vērtībām un ētikas samērā brīvajā variantā) nereti ir lēna vai neefektīva un zaudē cīņā ar partijisku propagandu, ko, iespējams, balsta ekonomiskas un politiskas aprindas ar lieliem finansu līdzekļiem un kas uzskata par labiem jebkurus līdzekļus.

Šādos apstākļos, lai pārtrauktu iešanu pa apli, būtu nepieciešami īpaši radoši un oriģināli risinājumi. Politiskā un ekonomiskā lauka spēlētāji, īpaši krīzes situācijās, ir apveltīti ar lielāku varu nekā žurnālistikas lauka spēlētāji. Diemžēl pirmie ir izvēlējušies (vai spēcīgu ārvalstu un pašmāju politisko un ekonomisko spēlētāju ietekmē veicināti) iet vieglāko ceļu - iegūstot tiešu ietekmi pār medijiem, tos nopērkot, dažās jomās monopolizējot un koncentrējot varu vienās rokās. Tas mazina mediju iekšējo plurālismu un daudzveidību, līdz ar to, netikdamas racionāli izvērtētas un kritizētas, politiskās elites izvirst, mazina savas progresīvas attīstības iespējas un arī sabiedrības uzticēšanos.

Patlaban politiskajā un žurnālistiskajā diskursā pietrūkst redzējuma par Latvijas kā nacionālas valsts attīstību veicinošām stratēģijām un taktikām. Vērtību trūkums vai relativitāte valsts atjaunošanas periodā tās nostiprināšanas procesu ir paildzinājusi. Neskaidras, zaudētas vai neatgūtas identitātes nesēji gan kultūras, gan politikas, gan žurnālistikas laukā turpina „atražot” nekvalitatīvus, nekonsekventus likumus, apšaubīt to leģitimitāti, uzturēt konfrontācijas, neuzticēšanās un neapmierinātības garu publiskajā telpā un sabiedrībā kopumā. Par šādu situāciju atbildīgi esam mēs visi kopā un katrs atsevišķi – pieņemot vieglprātīgus lēmumus balsojumos, kompromisus ar sirdsapziņu, izšķiroties par atbalstu apšaubāmām izdzīvošanas praksēm, naivā bezatbildīgumā atļaujot visās varās joprojām atrasties vai atkal atgriezties tiem, kuru mērķi ir tālu no demokrātiskas, nacionālas eiropiskas valsts ideāliem.

Žurnālistu diskursu analīze parādījusi, ka (vismaz dienas laikrakstu līmenī) mediju pārstāvji ir vieni no mums pašiem, savos diskursos līdzīgi tiklab politiķiem, biznesmeņiem, kā policistiem, ārstiem, skolotājiem. Ar skaidrām un neskaidrām, vienām un vairākām, pašapziņu zaudējušām vai neatguvušām identitātēm. Ir skaidrs, ka žurnālisti, būdami sabiedrības vai kādu grupu, etnosu, kultūru daļa, paši sevi definējot kā kādu identitāšu nesējus, paši būdami gan politisko procesu subjekti, gan objekti, kopumā nevar būt labāki, gudrāki, inteliģentāki, loģiskāki, drosmīgāki, morālāki par pārējiem sabiedrības locekļiem.

Ekonomiskā krīze kopumā, dienas laikrakstu lomas pārmaiņas, preses brīvības reitinga kritums (par ko, iespējams, daļa atbildības jāuzņemas politekonomiskajai elitei, kas negrib tikt kritizēta un tāpēc nopērk laikrakstus), - visi šie faktori ietekmējuši dienas laikraksta žurnālista, komentētāja un redaktora statusus (savās un sabiedrības acīs), žurnālistu lomas un realizētās prakses. Tomēr žurnālistu simboliskais kapitāls joprojām ir lielāks nekā politikas lauka spēlētājiem un to pārstāvošajām institūcijām, jo sabiedriskās domas aptaujas rāda, ka cilvēki ievērojami vairāk uzticas medijiem, nevis Saeimai, politiķiem. Tas ir zināms paradokss, ja ņemam vērā politiskā paralēlisma tendences un žurnālistu spēlēšanu kopā ar politikas lauka aktoriem vai tiem kalpojot.

Intervijas parādījušas, ka daudziem dienas laikrakstu žurnālistiem raksturīga labi verbalizēta, kā arī pretrunīga un daudzveidīga nacionālā, etniskā, teritoriālā, lingvistiskā, pilsoniskā un politiskā identitāte. Identifikācija ar profesiju, profesionālā identitāte/identitātes interviju diskursos parādās vājāk. To ietekmē vienotu profesionālās kopienas vērtību trūkums, darbošanās prakse atšķirīgās informatīvās telpās, dominējot īpašnieku politiskai, mazākā mērā - mediju biznesa

vai profesionālas žurnālistikas vērtību loģikai. Arī žurnālistikas, politikas un ekonomikas lauku neskaidri iezīmētās robežas, kopīgais un līdzīgais *habitus* traucē žurnālistikas kultūras, žurnālistu profesionālo vērtību stabilizāciju un „atražošanu”. Tādējādi profesionālās identitātes tiek vājinātas, kļūst neskaidras vai **nav atrodamas**.

---

¹ Šādu samērā vienkāršotu klasifikāciju savā pētījumā par krievu žurnālistiem piedāvā S.Pasti.

Izmantotā literatūra

- Avenarius, H. (1995). *Public Relations: die Grundform der gesellschaftlichen Kommunikation*. Darmstadt.
- Balaban, D.C. etc. (2010). Role perception of Romanian journalists. A comparative study of perception in local versus national media. In: *Revista Romana de Comunicare si Relatii Publice*.
- Bantz, C.R. (2008). News organizations. Conflict as a crafted cultural norm. (*Orīg. – Communication 8, 1985, 225-244*). In: *Journalism*, edited by Tumber, H. Vol. I. London and New York: Routledge.
- Bauman, Z. (2000). *Modernity and the Holocaust*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Benson, R., Neveu, E. (2005). Introduction: Field Theory as Work in Progress. In: Benson, R., Neveu, E. (eds.) *Bourdieu and the journalistic field*. Cambridge: Polity Press.
- Blumler, J.G., Gurevitch, M. (2005). Rethinking the Study of Political Communication. In: *Mass Media and Society* (ed. by Curran, J& Gurevitch, M). London: Hodder Arnold.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (2005). The Political Field, the Social Field, and the Journalistic Field. In: Benson, R., Neveu, E. (eds.). *Bourdieu and the journalistic field*. Cambridge: Polity Press.
- Breed, W. (2008). Social Control in the Newsroom: a Functional Analysis. In: *Journalism* / edited by Tumber, H. Vol. I. London and New York: Routledge.
- Burdjē, P. (2004). *Praktiskā jēga*. Rīga: Omnia Mea.
- Carpentier, N. (2005). Identity, contingency and rigidity: The counterhegemonic constructions of the identity of the media professional. In: *Journalism*. Vol.6 (2), 199-219. London, Thousand Oaks, CA and New Delhi: Sage Publications.
- Christians, C. (2008). The Problem of Universals in Communication Ethics. In: *Journalism* / edited by Tumber, H. Vol. III. London and New York: Routledge. P. 213-224.
- Côté, J., Levine, Ch. (2002). *Identity Formation, Agency, and Culture: a Social Psychological Synthesis*. New York, London: Psychology Press.
- Croteau, D., Hoynes, W. (2000). *Media/Society: Industries, Images, and Audiences*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Davis, H., Hammond, P., Nizamova, L. (1998). Changing Identities and Practices in Post-Soviet Journalism: The Case of Tatarstan. In: *European Journal of Communication*, vol. 13, Nr. 1, March.
- Deuze, M. (2005). What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered. In: *Journalism*. Sage Publications. Vol. 6(4): 442-464.
- Dimants, A., Russ-Mols, S. (2009). *Žurnālistika*. Rīga: Turība.
- Dimants, A. (2004). *Pašcenzūra pret paškontroli Latvijas presē*. Valmiera: Vidzemes augstskola.
- Dimants, A. (2005). Editorial Censorship in the Baltic and Norwegian Newspapers. In: *The Baltic Media World* / ed. by Bærug, R. Rīga: Flēra Printing House.
- Donsbach, W., Patterson, T.E. (2004). Political News Journalists: Partisanship, Professionalism, and Political Roles in Five Countries. In: *Comparing Political Communication. Theories, Cases, and Challenges*. Ed. By Esser, F. and Pfetsch, B. Cambridge University Press.
- Druviete, I. (2010). *Skatījums: valoda, sabiedrība, politika*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Gant, S. (2007). *We're all journalists now: The transformation of the press and reshaping of the law in the internet age*. New York, London, Toronto, Sydney: Free Press.
- Golding, P., Murdock, G. (1991). Culture, Communications, and Political Economy. In: *Mass Media and Society* (ed. by Curran, J. and Gurevitch, M.). London, NY, Melbourne, Auckland: Edward Arnold.
- Golubeva, M., Kažoka, I. (2010). Ethnic Rhetoric in Latvian Politics: the Parliament and the Media as Loci of Ethnic discourses. In: *Inclusion unaffordable?: the uncertain fate of integration policies in Europe: conference papers*. Riga: Nordik.
- Hallin, D.C., Mancini, P. (2004). *Comparing media systems: three models of media and politics*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Hanitzsch, T. (2006). Mapping Journalism Culture: a Theoretical Taxonomy and Case Studies from Indonesia. In: *Asian Journal of Communication*. Vol. 16. No. 2, June. P. 169-186.
- Hochschild, A.R. (2003). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Twentieth Anniversary Edition With a new afterword. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Jakubowicz, K. (2007). The Eastern European/post-Communist media model countries. Introduction. In: Terzis, G. (ed.), *European Media Governance*. Bristol: Intellect Books. P. 303-313.
- Johnson-Cartee, K.S. (2005). *News narratives and news framing*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, inc.
- Johnstone, J. etc. (1972). The professional values of American newsman. *Public Opinion Quarterly*. 36.
- Joseph, B. (2005). Journalism in the Global Age: Between Normative and Empirical. *Gazette*, vol. 67, No. 6, pp. 575-590, December.

- Jubulis, M.A. (2001). *Nationalism and Democratic Transition. The Politics of Citizenship and Language in Post-Soviet Latvia*. Lanham, New York, Oxford: University Press of America.
- Keeble, R. (ed). (2005). *Print Journalism: a critical introduction*. London, NY: Routledge.
- Keyton, J. (2005). *Communication & Organizational Culture: a Key to Understanding Work Experiences*. Thousand Oaks, London and New Delhi: Sage Publications.
- Kivisto, P. (2003). *Social Theory. Roots and Branches. Readings*. 2nd ed. Los Angeles, California: Roxbury Publishing Company.
- Kļāve, E. (2010). *Etnopolitisko diskursu analīze: valodas kopienu varas attiecības Latvijā*. Promocijas darba kopsavilkums. Rīga: LU.
- Koltsova, O. (2006). *News Media and Power in Russia*. London and New York: Routledge.
- Kovach, B., Rosenstiel, T. (2001). *The Elements of Journalism*. New York: Crown Publishers.
- Kovach, B., Rosenstiel, T. (2007). *The elements of journalism: what newspeople should know and the public should expect*. New York: Three Rivers Press.
- Laitin, D.D. (1998). *Identity in Formation: The Russian-speaking Populations in the Near Abroad*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Lasmane, S. (2012). *Komunikācijas ētika*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
- Lewin, K. (2008). *Resolving Social Conflicts. Field Theory in Social Science*. Washington DC: American Psychological Association.
- McQuail, D. (1987). *Mass Communication Theory. An Introduction*. 2nd ed. Sage Publications.
- McManus, J.H. (1994). *Market-driven journalism: let the citizen beware?* Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.
- McNair, B. (2000). *Journalism and Democracy: An Evolution of the Political Public Sphere*. London and New York: Routledge.
- McNair, B. (2006). *Cultural Chaos: Journalism, News and Power in a Globalised World*. London and New York: Routledge.
- McNair, B. (2006). *The Sociology of Journalism*. London: Hodder Arnold.
- McQuail, D. (2008). Journalism as a public occupation: alternative images. In: *Democracy, journalism and technology: new developments in an enlarged Europe*. Ed. by Nico Carpentier et al. The researching and teaching communication series. ECREA'S 2008 doctoral Summer School. Tartu University Press.
- Mediju tīklu struktūra un tās ietekme uz mediju neatkarību un pluralismu*. (2005). Rīga: Latvijas mediju darbinieku centrs.
- Negrine, R. (2008). *The transformation of political communication: continuities and changes in media and politics*. NY: Palgrave Macmillan.
- Neveu, E., Kuhn, R. (2002). Political journalism: Mapping the terrain. In: *Political journalism: new challenges, new practices*/edited by Kuhn, R. and Neveu, E. London and New York: Routledge.
- Nordenstreng, K. (2008). Professional ethics: Between fortress journalism and cosmopolitan democracy. In: *Journalism*/ed. by Tumber, H. Vol. III. London and New York: Routledge.
- Ozoliņš, A. Stratēģiska anadele. (2010). Ir.lv <http://www.ir.lv/2010/12/15/strategiska-andele>. Skatīts 01.03.2012.
- Pastī, S. (2005). Two Generations of Contemporary Russian Journalists. In: *European Journal of Communication*, vol. 20, no. 1, pp. 89-115, March.
- Plaisance, P.L., Skewes, E.A. (2003). Personal and professional dimensions of news work: exploring the link between journalists values and roles. *Journalism & Mass Communication Quarterly*.
- Poriņa, V. (2009). *Valsts valoda daudzvalodīgajā sabiedrībā: individuālais un sociālais bilingvisms Latvijā*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Reese, S., Gandy, O., Grant, A (editors). (2001). *Framing Public Life: Perspectives on Media and our Understanding of the Social World*. Mahwah, N.Y.: Lawrence Erlbaum.
- Roberts, K.G. (2008). Dialogic Ethics, Cosmopolitanism, and Intercultural Communication: Globalization Matters. In: *Communication ethics: between cosmopolitanism and provinciality*/ed. by Roberts, K.G., Arnett, R.C. New York: Peter Lang Publishing.
- Roncarolo, F. (2008). A crisis in the mirror. Old and new elements in Italian political communication. In: *Journalism*/ed. by Tumber, H. Vol.IV. London and New York: Routledge.
- Rotčailds, Dž. (1999). Etnopolitika: konceptuālās aprises. Rīga: AGB.
- Rožukalne, A. (2010). *Partijas prese*. Skatīts 16. dec. http://www.politika.lv/temas/mediju_kritika/mediju_efekts_rozukalne/partijas_prese/
- Rožukalne, A. (2012). Roka roku (ne)mazgā. Skatīts 09.08.2012. <http://politika.lv/article/roka-roku-ne-mazga>
- Rožukalne, A. (2012). Modes tendence – redakcionālā neatkarība. Skatīts 01.03.2012. politika.lv/article/modes-tendence-redakcionala-neatkariba
- Russo, T.C. (1998). Organizational and Professional Identification: a Case of Newspaper Journalists. *Management Communication Quarterly*, vol. 12(1), 72111.

- Schudson, M. (2005). Four Approaches to the Sociology of News. In: *Mass Media and Society* (ed. by Curran, J& Gurevitch, M.). London: Hodder Arnold.
- Shoemaker, P., Reese, S. (1996). *Mediating the Message: Theories of Influence on Mass Media Content*. 2nd ed. London, New York: Longman Publishers.
- Smaele, H. de (1999). The applicability of Western media models on the Russian media system. In: *European Journal of Communication*. 14 (2).
- Soloski, J. (2008). News Reporting and Professionalism. In: *Journalism* /ed. by Tumber, H. Vol. III. London and New York: Routledge.
- Stone, G., Singletary, M.W., Richmond, V.P. (1999). *Clarifying communication theories: a hands-on approach*. Oxford: Iowa State University Press.
- Šulmane, I. (2000). Latvijas žurnālisti gadsimta beigās. Socioloģiskās aptaujas rezultāti. Grām.: *Daudzveidība II*. Rīga: LU.
- Šulmane, I. (2011). *Latvian Daily Press Journalists: between or together with Commercialisation and Partisanship?* In: *Media Transformations*. Kaunas. Vol.5 http://issuu.com/vmuniversity/docs/media_transformations_vol_5
- The elements of journalism: what newspeople should know and the public should expect (2007). / Kovach, B., Rosenstiel, T. New York: Three Rivers Press.
- Weaver, D. (ed.). (1998). *The Global Journalist: News People around the World*. Cresskill: Hampton Press.
- Weaver, D., Wilhoit, G.C. (1996). *The American Journalist in the 1990s: U.S. news people at the end of an era*. Mahwah, NY: Erlbaum.
- Westerstahl, J. (1983). Objective News Reporting. *Communication Research*, 10, pp. 403-424.
- White, R.A. (1995). From codes of ethics to public cultural thruth. In: *European Journal of Communication* 10 (4).
- Wiik, J. (2010). *Journalism in Transition: The Professional Identity of Swedish Journalists*. Doctoral thesis. Department of Journalism, Media and Communication, University of Gothenburg. Göteborg: Litorapid Media AB.
- Willis, J. (2003). *The Human Journalist: Reporters, Perspectives and Emotions*. Westport, Connecticut, London: Praeger.
- Yuskevits, S. (2000). *The role of the journalist in transition*. Paper at VI ICCEES Congress, Tampere: Tampere University Press.
- Zelizer, B. (2005). The Culture of Journalism. In: *Mass Media and Society* (ed. by Curran, J& Gurevitch, M.). London: Hodder Arnold.
- Бурдые, П. (2005). Социальное пространство: поля и практики (Espace social: champs et pratiques). Санкт-Петербург: Алтейя.
- Пасти, С. (2004). *Российский журналист в контексте перемен. Медиа Санкт-Петербурга. – Тампере: Tampere University Press*.

PIELIKUMI

---

1. PIELIKUMS

JAUTĀJUMI ŽURNĀLISTU DZIĻAJĀM INTERVIJĀM 2006. UN 2010. GADĀ

Sabiedriski politisko ziņu žurnālisti/komentētāji /vadība:

Kā varat raksturot savu izdevumu, pārējos dienas laikrakstus (savā valodā un otrā valodā iznākošos)?

Kādas ir latviešu un krievu žurnālistikas atšķirības?

Kāda ir žurnālista loma, profesionālās vērtības, galvenie principi?

Kāda ir ētikas, ētikas kodeksa loma, attiecības ar politikas un ekonomikas lauku?

Vai pastāv divas informatīvās telpas, kopienas? Kā raksturot to identitātes?

Kvalitatīva izdevuma kritēriji

Vai finansiālā neatkarība un biznesa peļņa savienojama ar partijiskumu?

Vai orientācija laikrakstā ir uz viedokļu līderiem vai sabiedrību kopumā?

Kāda ir žurnālista sūtība: kalpošana sabiedrībai vai biznesa mērķi (lētāks produkts vai pētniecība, auditorijas vajadzības vai izmēri, reportēšanas ātrums, aktualitāte vai kvalitāte)?

Kur Jūs novietotu savu izdevumu dimensijās: kvalitatīvs – populārs?

Kādas ir redakcionālās politikas?

Kāda ir lēmumu pieņemšanas prakse?

Kāds ir krievu un latviešu dienas preses salīdzinājums?

Kā žurnālistiku ietekmē tradīcijas un mentalitāte?

Kurā skalā būtu Jūsu izdevums: propagandistisks – neitrāls?

Kas, runājot par atšķirībām starp dienas laikrakstiem, dominē Jūsu izdevumā?

Kā var skaidrot žurnālistu lomu – informēt, orientēt, pārliecināt vai kalpot?

Kā Jūs definētu objektivitāti, ja katram izdevumam ir sava - definēta vai nedefinēta - politiskā līnija vai īpašnieku intereses?

Kas ir ziņu žurnālista objektivitāte? Komentētāja loma un objektivitāte?

Kādas ir žurnālistikas, žurnālista lomas pārmaiņas interneta ietekmē?

Latviešu un krievu žurnālistikas un laikrakstu raksturojumi

Salīdzinot savu izdevumu ar citiem latviešu /krievu izdevumiem, kā Jūs raksturotu savu izdevumu un konkurentus?

Kādas ir krievu/latviešu žurnālistikas atšķirības?

Kā jūs vērtējat izglītības reformu atspoguļojumu latviešu un krievu medijos?

Kā objektīvi atspoguļot 16. marta un 9. maija notikumus, ko dažādas sabiedrības daļas traktē atšķirīgi?

Profesionālās identitātes un neatkarība

Cik neatkarīga no īpašnieka jūtas redakcija kopumā, konkrētais žurnālists?

Par kādām tēmām rakstot, ir izjūsts redakcijas vadības spiediens (izteikts, neizteikts)?

Vai esat izjutusi/is īpašnieka ietekmi (uz komentētājiem, vadību, žurnālistiem)?

Kāda ir individuālā un kolektīvā autonomija? (Autonomija, neatkarība - attiecības ar auditoriju, redakciju un īpašniekiem, partijām, pašcenzūra.)

Pēc kādām profesionālajām vērtībām un normām Jūs vadāties ikdienas darbā? Ko nekad nedarītu, kādi Jums ir „savi likumi”?

Kāda Jūsu darbā loma ir ētikas kodeksam/iem? Žurnālistu profesionālajām organizācijām?

Ir izpētīts, ka žurnālisti vieglāk identificējas ar profesiju kopumā, nevis ar konkrēto mediju, kurā ir nodarbināti. Kā jūtaties Jūs?

Kas Jūs esat? Kādas identitātes dominē: profesionālas (kolektīvas vai individuālas), pilsoniskas, nacionālas, teritoriālas?

Vai pats (-i) atbalstāt kādu noteiktu politisku spēku vai virzienu?

Kādas vērtības – konservatīvas vai liberālas – atbalsta Jūsu izdevums, Jūs pats/pati?

Kurus Latvijas žurnālistus Jūs nosauktu par labiem profesionāļiem?

Pārmaiņas žurnālista darbā: tehnoloģijas un īpašnieku maiņa (uzdoti tikai 2010. gadā)

Kādas pārmaiņas dienas laikrakstu vidē vērojamas pēdējo piecu gadu laikā?

Īpašnieku maiņas ietekme uz konkrētiem izdevumiem, Latvijas mediju sistēmu un tirgu kopumā.

Ko mainījusi laikrakstu interneta versiju darbība?

Vai sakarā ar laikrakstu interneta versiju darbību mainās žurnālista loma?

Kā vērtējat notikumus ar *Dienu*?

Attieksme pret *Dienas* vadības maiņu, vadību.

Dienas vadības uzdevumi.

Vai nezūd laikraksta uzticamība, prestižs?

Vai izjūtat *Dienas* redakcionālās politikas maiņu?

Ar kādu spiedienu Jūs nesamierinātos un aizietu, tāpat kā daži kolēģi?

2. PIELIKUMS

ŽURNĀLISTU INTERVIJU PROTOKOLS 2006. UN 2010. GADĀ

1. Izdevums .....
2. Vārds .....
3. Žurnālistikā no ..... gada
4. Šajā izdevumā strādā ..... gadus
5. Amats .....
6. Nodaļa, tēma .....
7. Izglītība .....
8. Kur Jūs novietotu savu izdevumu dimensijās „kvalitatīvs – populārs”?
 Kvalitatīvs 7 6 5 4 3 2 1 Populārs
9. Kur Jūs novietotu savu izdevumu dimensijās „propagandistisks, pārliecinātājs” – „neitrāls, atspoguļotājs”?
 Propagandistisks 7 6 5 4 3 2 1 neitrāls
10. Cik neatkarīga, autonoma jūtas Jūsu redakcija kopumā?
 Neatkarīga 7 6 5 4 3 2 1 Atkarīga
11. Kāda ir Jūsu personiskā autonomija?
 Neatkarīgs 7 6 5 4 3 2 1 Atkarīgs
12. Nodarbošanās biznesa mērķi - radoša, kalpošanas profesija?
 Bizness 7 6 5 4 3 2 1 Kalpošana sabiedrībai
 Pašam
 Īpašniekam

3. PIELIKUMS RESPONDENTI¹

Dace Andersone – intervija 2010. gadā, *Dienas* galvenā redaktore. Žurnālistikā no 1991. gada, strādājusi *Atmodā Atpūtai*, *Vakara Ziņās*, *Dienas Biznesā* (no 1998. gada). Izglītība – augstākā žurnālistikā.

Māris Antonevičs – intervijas 2006. un 2010. gadā, *Latvijas Avīzes* galvenā redaktora vietnieks. Darba stāžs – 15 gadi, visi nostrādāti *LA*, raksta par ārpolitikas un iekšpolitikas jautājumiem. Izglītība – maģistra grāds politoloģijā, LU.

Dita Arāja – intervija 2006. gadā, *Dienas* reportiere. Darba stāžs 10 gadi, visi nostrādāti *Dienā*, raksta par pilsonisko sabiedrību, nevalstiskām organizācijām, integrāciju, medijiem, slēpto reklāmu. Izglītība – augstākā žurnālistikā, LU.

Viktors Avotiņš – intervijas 2006. un 2010. gadā, *Neatkarīgās Rīta Avīzes* komentētājs. Darba stāžs – 29 gadi, no tiem *NRA* – 8, raksta par politiku, sociāliem jautājumiem. Izglītība – augstākā, Rīgas Civilās aviācijas institūts.

Liene Barisa – intervija 2006. gadā, *Neatkarīgās Rīta Avīzes* vecākā korespondente. Darba stāžs 5 gadi, no tiem 2 gadi *NRA*, raksta par politiku, medijiem. Izglītība – maģistra grāds komunikāciju zinātnē.

Svetlana Bartuļa – intervija 2006. gadā, *Telegraf* komentāru un analītikas nodaļas vadītāja, darba stāžs 11 gadi, no tiem *Telegraf-ā* – 4 gadi, raksta par sabiedriski politiskiem un pilsonības jautājumiem un Rīgas Domes darbu. Izglītība – augstākā, masu pasākumu režisore, Pēterburgas Kultūras institūts.

Aleksandrs Bļinovs – intervija 2006. gadā, *Vesti Segodnja* galvenais redaktors. Darba stāžs 24 gadi, no tiem *VS* – 7. Izglītība – augstākā žurnālistikā, Krievijā.

Guntis Bojārs – intervija 2010. gadā, *Dienas* galvenā redaktora v.i. Žurnālistikā no 1996. gada, *Dienā* no 2001. gada, strādājis J.Dombura NIP birojā, *Jaunajā Avīzē*, LTV Panorāmā.

Aleksandra Būmane – intervija 2006. gadā, *Dienas* Rīgas ziņu nodaļas vadītāja. Darba stāžs 11 gadi, strādājusi *Jelgavas Avīzē*, *Bizness&Baltija*.

Aija Cālīte – intervija 2006. gadā, *Latvijas Avīzes* politikas nodaļas vadītāja vietiece. Darba stāžs 21 gads, no tiem *LA* – 4 gadi, raksta par Eiropas problemātiku, iekšpolitikas komentētāja. Izglītība – augstākā žurnālistikā, LVU.

Anita Daukšte – intervijas 2006. un 2010. gadā, *Neatkarīgās Rīta Avīzes* galvenā redaktora vietiece, no 2007. gada galvenā redaktore. Darba stāžs 17 gadi, no tiem 2 gadi *NRA*, raksta par iekšpolitikas, sociāliem jautājumiem. Izglītība – filozofijā, LU.

Vita Dreijere – intervija 2010. gadā, *Dienas* korespondente. Raksta par izglītības un integrācijas jautājumiem, strādā no 2005. gada. Izglītība – sociālo zinātņu maģistra grāds komunikācijas zinātnē, doktorante, LU.

Ināra Egle – intervija 2010. gadā, *Dienas* reportiere. Raksta par Saeimu, politiku. Žurnālistikā no 1989. gada. *Dienā* – no 1996. gada, strādājusi *Padomju Jaunatnē*, *Latvijas Jaunatnē*, *Labrīt*. Izglītība – augstākā žurnālistikā, LVU.

Abiks Elkins – intervijas 2006. un 2010. gadā, *Vesti Segodnja* politikas nodaļas vadītājs. Darba stāžs 15 gadi, *VS* strādā no 1999. gada, raksta par valdības un Saeimas darbu. Izglītība – augstākā juridiskā, Baltijas Krievu institūts (BKI).

Poļina Elksne – intervijas 2006. un 2010. gadā, *Telegraf* komentētāja politikas un ziņu nodaļā, darba stāžs 10 gadi, no tiem 3 gadi *Telegraf*, raksta par parlamenta, valdības darbu, laikraksta portāla versijai – par dzīves veidu, skaistumu, tehniku. Izglītība – sociālo zinātņu bakalaura grāds komunikācijas zinātnē, LU.

Sarmīte Ēlerte – intervija 2006. gadā, *Dienas* galvenā redaktore. Darba stāžs 28 gadi, no tiem *Dienā* – 15, Strādājusi *Literatūrā un Mākslā, Atmodā*. Izglītība – augstākā žurnālistikā, LVU.

Tatjana Fasta – intervija 2006. gadā, *Telegraf* galvenā redaktore.

Leonīds Fedosejevs – intervija 2006. gadā, *Čas* politikas komentētājs. Darba stāžs 16 gadi, no tiem 11 *Čas*, rakstīja „Faksimile” sleju. Izglītība – augstākā, vēsturnieks, LVU.

Madara Fridrihsone – intervija 2010. gadā, *Dienas* komentētāju nodaļas vadītāja, raksta par ekonomiku, iekšpolitiku. Pirms tam strādājusi *Jaunajā Avīzē, Dienas Biznesā*. Žurnālistikā no 1999. gada. Izglītība – sociālo zinātņu bakalaura grāds komunikācijas zinātnē, LU.

Aleksandra Gluhih – intervija 2006. gadā, *Telegraf* ziņu nodaļas korespondente, raksta par politiku. Darba stāžs žurnālistikā 7 gadi, šajā izdevumā – 4 gadi, strādājusi *Bizness&Baltija*. Izglītība – maģistra grāds ekonomikā, RTU.

Anatolijs Kameņevs – intervija 2006. gadā, *Čas* politikas apskatnieks, izdevniecības prezidenta padomnieks. Darba stāžs 45 gadi, no tiem *Čas* – 6, raksta par politiskām un morāles problēmām.

Dmitrijs Kolosovs – intervija 2006. gadā, korespondents *Diena, 5 minūtes*, raksta Rīgas ziņas. Darba stāžs 3 gadi, strādājis *Kommersant Baltic Daily, Bizness&Baltija, Vakara Ziņas*. Izglītība – sociālo zinātņu bakalaura grāds komunikācijas zinātnē, LU.

Olga Kontusa – intervija 2006. gadā, *Telegraf* sociuma nodaļas vadītāja. Darba stāžs 19 gadi, no tiem 3 – *Telegraf*, raksta par sociālajiem jautājumiem. Izglītība – augstākā, RPI un divgadīga žurnālistikas skola Krievijā.

Aleksandrs Krasņitskis – intervija 2010. gadā, *Telegraf* galvenais redaktors. Žurnālistikā no 1988. gada, strādājis *Čas, Bizness&Baltija* un *dialogi.lv*. Izglītība – augstākā, radioinženieris.

Māra Libeka – intervijas 2006. un 2010. gadā, *Latvijas Avīzes* korespondente politikas nodaļā, raksta par valdību, Saeimu, partijām. Darba stāžs 26 gadi, no tiem 12 – *LA*. Izglītība – augstākā žurnālistikā, LVU.

Nelliņa Ločmele – intervija 2010. gadā, aizgājusi no *Dienas* pēc īpašnieku maiņas. Žurnālistikā no 1992. gada. *Dienā* strādājusi no 1994. gada, portālā *politika.lv* – no 2000. gada, *Dienas Medijos* no 2009.

Agnese Margēviča – intervijas 2006. gadā, un 2010. gadā, *Neatkarīgās Rīta Avīzes* vecākā korespondente. Darba stāžs 2006. gadā 8 gadi, no tiem *NRA* – 2 gadi, raksta par ārpolitiku, pētniecību. Pēc *NRA* no 2010. gada strādā *Dienas Medijos*, pēc īpašnieku maiņas – *pietiek.com*. Izglītība – augstākā, politikas zinātnē, LU.

Igors Meidens – intervija 2006. gadā, *Vesti Segodnja* speciālkorespondents. Darba stāžs 11 gadi, *VS* – 6 gadi, raksta par ekoloģiju, politiku, veido sociālās dzīves reportāžas. Izglītība – augstākā, krievu filoloģija, LU.

Ināra Mūrniece – intervijas 2006. un 2010. gadā, *Latvijas Avīzes* korespondente politikas nodaļā, raksta par nacionālajiem jautājumiem, integrāciju, pilsonību. *LA* strādā no 1995. gada. Augstākā izglītība LU, tulkotāja kvalifikācija.

Anna Novicka – intervija 2006. un 2010. gadā, *Telegraf* ziņu nodaļas vadītāja, *Diena*, *Dienas Business* (no 2007. gada), ekonomikas ziņas. *Telegraf-ā* rakstījusi par sabiedriski politiskiem jautājumiem, *Dienā* – par ekonomiku. Izglītība LU – sociālo zinātņu bakalaura grāds komunikācijas zinātnē.

Ina Oškāja – intervijas 2006. un 2010. gadā, *Čas* politikas nodaļas vadītāja. Darba stāžs 10 gadi, no tiem 5 – *Čas*, raksta par iekšpolitikas jautājumiem, Saeimas, valdības darbu. Izglītība – augstākā, mākslas zinātnes.

Aivars Ozoliņš – intervija 2006. gadā, *Dienas* komentētājs. Darba stāžs 16 gadi, no tiem 15 *Dienā*, izglītība – augstākā, LU, angļu filologs, raksta par iekšpolitiku, partijām, ārpolitiku.

Olga Proskurova–Timofejeva – intervija 2010. gadā, *News Media Group* galvenā redaktore. Žurnālistikā no 1997. gada, strādājusi *31.kanālā (TV3)*, *LTV7*, *TV5*, *Telegraf* (vienu gadu), raksta komentārus par sabiedriski politiskām tēmām. Izglītība – sociālo zinātņu maģistra grāds komunikācijas zinātnē, doktorante LU.

Juris Paiders – intervijas 2006. un 2010. gadā, *Neatkarīgās Rīta Avīzes* galvenā redaktora vietnieks. Darba stāžs 20 gadi, *NRA* strādā no 2004. gada, raksta par ekonomikas, biznesa jautājumiem. Izglītība – augstākā, ģeogrāfija, LU.

Armands Puče – intervija 2006. gadā, *Neatkarīgās Rīta Avīzes* galvenais redaktors. Darba stāžs 20 gadi, *NRA* – 6 gadi. Izglītība – augstākā žurnālistikā, LU.

Linda Rasa – intervijas 2006. un 2010. gadā, *Latvijas Avīzes* galvenā redaktore no 2001. gada. Žurnālistikā no 1991. gada, *LA* – 14 gadi, strādājusi arī *Dienā*. Izglītība – augstākā žurnālistikā, LU.

Askolds Rodins – intervija 2006. gadā, *Dienas* komentētājs, raksta par politiku. Darba stāžs – 18 gadi, no tiem *Dienā* – 11. Izglītība – augstākā, vēsturnieks, LVU.

Natālija Sevidova – intervijas 2006. un 2010. gadā, *Vesti Segodnja* galvenā redaktora vietniece. Darba stāžs 26 gadi, no tiem *VS* – 7, raksta par sociālo problemātiku. Izglītība – augstākā, vācu filoloģija, LVU.

Gunta Sloga – intervija 2006. gadā, *Dienas* reportiere. Darba stāžs 10 gadi, visi nostrādāti *Dienā*, raksta par nacionālo problemātiku, ārlietām, aizsardzības jautājumiem. Nepabeigta augstākā izglītība, Kultūras akadēmija.

Aleksandrs Šabanovs – intervija 2006. gadā, *Kultūras Diena*. Darba stāžs – 15 gadi, brīvais žurnālists, strādājis *Karogs*, *Čas*, *Dialogi.lv*, raksta par sociāliem, nacionāliem jautājumiem.

Aleksandrs Šuņins – intervija 2006. gadā, *Vesti Segodnja* starptautiskās nodaļas korespondents. Darba stāžs 11 gadi, no tiem *VS* – 5 gadi, raksta par ārzemju notikumiem. Izglītība – maģistra grāds sabiedriskajās attiecībās, LU.

Vikija Valdmane – intervijas 2006. un 2010. gadā, *Dienas* nacionālo ziņu nodaļas vadītāja, darba stāžs – 21 gads, no tiem *Dienā* 15. Izglītība – augstākā žurnālistikā, LU.

Igors Vatoļins – intervija 2006. gadā, *Čas* ziņu reportieris. Darba stāžs 5 gadi, visi nostrādāti *Čas*, raksta par latviešu-krievu attiecībām, sabiedriskām aktivitātēm, Rīgas Domes darbību, kultūru, vēsturi. Studējis LU – vēsturi.

Ilze Veģe – intervija 2006. gadā, *Neatkarīgās Rīta Avīzes* korespondente. Žurnālistikā 13 gadus, raksta par sabiedriski politiskiem jautājumiem. Strādājusi *Vakara Ziņās*, *Jaunajā Avīzē*, *Dienas Biznesā*. Izglītība LU – sociālo zinātņu bakalaura grāds komunikācijas zinātnē, studē sabiedriskās attiecības Kristīgajā akadēmijā.

Ksenija Zagorovska – intervija 2006. gadā, *Čas* galvenā redaktore un 2010. gadā *Čas* žurnāliste, izdevniecības *Petit* konsultante. Darba stāžs 32 gadi, no tiem *Čas* redaktore – 8 gadus, raksta par iekšpolitiku, politiķiem, Eiroparlamenta darbību. Izglītība – augstākā žurnālistikā, LVU.

Valērijs Zaicevs – intervija 2010. gadā, *Čas* galvenā redaktora vietas izpildītājs (izpilddirektors). Žurnālistikā 40 gadus, *Čas* redaktora vietnieks no 2003. gada. Strādājis *SM*, *Respublika*, *Panorama Latviji*, APN, LKP CK Preses nodaļā, bijis TASS korespondents. Izglītība – augstākā žurnālistikā, LVU, mācījies Augstākajā komjaunatnes skolā.

---

¹ Minēta respondentu pašu sniegtā informācija par sevi.

Autores pateicība

visiem respondentiem par ziedoto laiku un dalīšanos domās par Latvijas žurnālistiku un žurnālistu profesionālajām identitātēm.

4. PIELIKUMS

RESPONDENTU APZĪMĒJUMU KODI

1. Šifra pirmā zīme „6” - intervija notikusi 2006. gadā (piemēram, 6Čs2), ja cipara pirms burtiem nav – 2010. gadā.

2. Laikrakstu apzīmējumu kodi

D – *Diena*

T – *Telegraf*

LA – *Latvijas Avīze*

VS – *Vesti Sevodnja*

N – *Neatkarīgā*

Č – *Čas*

3. Burts aiz laikraksta apzīmējuma koda identificē respondenta dzimumu:
v – vīrietis, s – sieviete (piemēram, 6Čs2 – 2006. gadā intervēta Čas žurnāliste)

Kodi izmantoti, lai nodrošinātu intervējamo anonimitāti, kaut arī intervijās tā netika pieprasīta, izņemot atsevišķu viedokļu paušanas gadījumos.